T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

146776

DOKTORA TEZİ

PERS, HELENİSTİK VE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMLERİNDE PAPHLAGONİA VE PONTUS BÖLGESİ KÜLTLERİ

Adem IŞIK
2502960022

- 146776 -

DÜZELTİLMİŞ TEZ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Mehmet ÖZSAİT
İstanbul 2004

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TARİH Anabilim Dalında 2502960022** numaralı **ADEM IŞIK'ın** hazırladığı **"PERS HELLENİSTİK VEROMA DÖNEMLERİNDE PAPHLAGONİA VE PONTUS BÖLGESİ KÜLTLERİ"**konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ, **SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **07.06.2004 PAZARTESİ** saat **.14.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....KABULÜ.....'ne ~~**OYBİRLİĞİ**~~**/OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.MEHMET ÖZSAİT	KABUL	
PROF.DR.OĞUZ TEKİN	RED	
DOÇ.DR.VEDAT ÇELGİN	KABUL	
DOÇ.DR.BEDİA DEMİRİŞ	KABUL	
DOÇ.DR.HASAN BAHAR	RED	

DÜZELTME

Tez Danışmanım Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT ve diğer tez savunma kurul üyeleri tarafından ilk tez savunmasında, tez üzerinde yapılması gereken düzeltmeler ve eklemeler hakkında belirtilen tüm görüşler dikkate alınarak aşağıdaki düzeltmeler yapılmıştır.

1. "Pers, Helenistik ve Roma Dönemlerinde Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültleri" olan adı "Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültleri" olarak düzeltilmiştir.
2. Tezin "İçindekiler" bölümü yeniden düzenlenmiştir.
3. Giriş ve sonuç bölümleri yeniden ele alınarak genişletilmiştir.
4. Tezin içerisinde "Kültün Coğrafi Dağılımı" adlı bölümün yapısı değiştirilerek bu bölüm harita üzerinde yeniden şekillendirilmiştir.
5. Eksik olan kaynaklar tamamlanmış bakılan eserler yeniden gözden geçirilmiştir.
6. Yunanca ve Latince metinler kontrol edilerek eksiklikler giderilmiştir.
7. Tezin tabloları yeniden düzenlenmiş ve yeni başlıklar altında ele alınmıştır.
8. Paphlagonia ve Pontus bölgelerinde kültlerin dağılımını gösteren yeni haritalar bölüm sonuna ilave edilmiştir.
9. Eksik kalan müze araştırmaları tamamlanarak yeni bilgi ve belgelere ulaşılmıştır.
10. Tez hazırlama yönergesi ile gözden kaçmış veya atlanmış olan imla hataları ve şekilsel hatalar gibi eksiklikler giderilmiştir.

Öz

"Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Döneminde Paphlagonia ve Pontus bölgesi Kültleri" adlı bu tez çalışması ile amacımız, Paphlagonia ve Pontus bölgesinin dinsel yaşamını ana hatlarıyla ortaya çıkarmak, bu bölgede tapınım gören tanrı/tanrıçaları bu tanrı/tanrıçaların niteliklerini ve bölgesel adlarını, tanrı/tanrıçalar arası ortak kültleri, kütlerin bölgesel yayılımını, yerel ve dışarıdan gelen kültleri ve ayrıca dinsel yaşamın coğrafi ve politik değişimlerini saptamaktır. Konu ile ilgili olarak tüm antik kaynaklar, yazıtlar, sikke katalogları taranarak bilgiler fişlenmiş bölgede yapılan araştırmalar ve müze çalışmaları ile de orijinal malzemeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca modern araştırmacıların eserleri incelenerek konumuzu içeren bilgilere de müracaat edilmiştir. Böylece Anadolu'muzun belirtilen tarihi devirler içinde gelişen dini hayatı ortaya çıkarılarak, karanlık kalmış kısımlar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Abstract

In this dissertation titled "The Cults of Paphlagonia and Pontus Region in the Persian, Hellenistic and Roman Empire Periods", We, primarily, aimed at revealing a general framework of the religious life in Paphlagonia and Pontus Region. Specifically, all the gods and the goddesses in the region, their characteristics and the local names given were figured out. Additionally, the common cults shared by the gods/goddesses are revealed. Regional distribution of these cults; and the local cults and the cults carried from other cultures into the regions under study were also the scope of this dissertation. We also aimed to determine how the religious life altered according to the political and geographical changes in so-called regions. So as to realize our aim, firstly, after scanning all antigue resources, incriptions and the catalogues of coins, the information obtained was indexed. Then, we tried to reach the original materials in the region through the exploration of the region and the museums. Besides, works of modern researchers were studied and referred to. Thus, the religious life in Anatolia developed within the periods given above was revealed and a part of the unknown in the Anatolian history was illuminated.

ÖNSÖZ

Anadolu, tarih boyunca büyük öneme sahip olmuş, en eski uygarlık merkezlerindendir. Bu topraklar, bir çok uygarlığa ev sahipliği etmiştir. Bunlar, varlıklarının kanıtlarıyla birlikte, tarihteki yerlerini almışlardır. Bu topraklarda bugün biz yaşıyoruz. Yaşadığımız çağ, insanlığın en gelişmiş uygarlık düzeyinde bulunuyor. Bizler, bilimsel ve teknolojik yeniliklerle yaşantımızı bir taraftan modernleştirirken diğer taraftan bu düzeye uygun kültürel zenginliği yakalamaya çalışıyoruz. Umuyorum ki bu tez* ulaşılmaya çalışılan kültürel zenginliğin bir parçası olacaktır.

Öncelikle bana bu konuyu vererek beni yönlendiren, saygıdeğer hocam Prof.Dr. Mehmet ÖZSAİT başta olmak üzere çalışmalarım esnasında sürekli bilgilerine müracaat ettiğim hocalarım, Prof. Dr. Oğuz.TEKİN ve Doç.Dr. A.Vedat ÇELGİN'e gösterdikleri tahammül ve tüm yardımları için en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarım esnasında katkılarını gördüğüm Ark. Nesrin ÖZSAİT, Dr.Özdemir KOÇAK, Dr.Hamdi ŞAHİN, Dr.Nuriye KARAYAKA, Uğur KAYA, Salih KAYMAKÇI ve burada isimlerini belirtemediğim tüm dostlarıma da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Çok geniş bir coğrafyayı kapsayan bu tez çalışması, elbetteki bu alana ait müzelerde çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmasını gerektirmekteydi. Kültür bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne müracaat ettim. Bana 2002-2003 yılları içinde Samsun, Sinop, Ordu, Tokat, Giresun, Rize, Amasya, ve Kastamonu müzelerinde çalışmam için gerekli izni ve kolaylığı sağladılar. Ben, imkanlar ölçüsünde bu müzeleri gezdim. Buralarda konumla ilgili çalışmalarda bulundum. Bu nedenle bahsi geçen müze çalışanlarına bana gösterdikleri ilgi ve alaka için sonsuz teşekkür ediyorum.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün de bu çalışmada, büyük desteğini gördüm. Bunun için, başta Ali Akkaya olmak üzere tüm enstitü görevlilerine ayrıca teşekkür ediyorum. Zira sağladıkları kolaylıklar tezin oluşumuna gerçekten büyük katkılar sağladı.

* Bu çalışma İ.Ü.Araştırma Fonu (T-1078 / 18062001) tarafından desteklenmiştir.

Bu saygı değer insanların yanında en büyük desteği şüphesiz ailemden gördüm. Anneme ve rahmetli babama benim için tüm yaptıklarından dolayı sonsuz minnet ve şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Eşim Şehnaz IŞIK ve oğlum İhsan Tolga bu çalışmanın her aşamasında benimle birlikte pek çok sıkıntılara ortak oldular. Elbetteki mutluluğunda da ayrı bir yere sahipler. Her ikisine, birlikte çok uzun yıllar dileğiyle, buradan en derin sevgimi ifade ediyorum.

Adem IŞIK

Mayıs 2004- İstanbul

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....i
TEZ ONAY SAYFASI.....ii
ÖZ / ABSTRACT.....iii
ÖNSÖZ.....iv
İÇİNDEKİLER.....vi
LİSTELER.....xviii
TABLOLAR LİSTESİ.....xix
RESİMLER LİSTESİ.....xxii
SİKKE LEVHALARI LİSTESİ.....xxv
KISALTMALAR LİSTESİ.....xxxiii
GİRİŞ.....35
BÖLÜM 1- PAPHLAGONİA KÜLTLERİ
1. 1.ABONUTEİKHOSLU ALEXANDROS.....48
1.1.1. Tanımı
1.1.2. Yazıtlar
1.1.3. Coğrafi Dağılımı
1.1.4. Değerlendirme
1.2. APHRODİTE.....51
1.2.1. Tanımı
1.2.2. Sikkeler
1.2.3. Kabartmalar
1.2.4. Coğrafi Dağılımı
1.2.5. Değerlendirme.
1.3. APOLLON.....56
1.3.1. Tanımı
1.3.2. Antik Kaynaklarda Apollon
1.3.3. Sikkeler
1.3.4. Heykeltıraşlık Eserler
1.3.5. Coğrafi Dağılımı
1.3.6. Değerlendirme
1.4. ARES.....61
1.4.1. Tanımı
1.4.2. Sikkeler
1.4.3. Coğrafi Dağılımı
1.4.4. Değerlendirme
1.5.ARTEMİS.....65
1.5.1. Tanımı
1.5.2. Yazıtlar

1.5.3. Sikkeler
1.5.4. Kabartmalar
1.5.5. Kutsal Alanlar
1.5.6. Coğrafi Dağılımı
1.5.7. Değerlendirme
1.6. ASKLEPİOS.....72
1.6.1. Tanımı
1.6.2. Sikkeler
1.6.3. Coğrafi Dağılımı
1.6.4. Değerlendirme
1.7.ATHENA.....76
1.7.1. Tanımı
1.7.2. Sikkeler
1.7.3. Heykeltıraşlık Eserler
1.7.4. Coğrafi Dağılımı
1.7.5. Değerlendirme
1.8.ATLAS.....80
1.8.1. Tanımı
1.8.2. Kabartmalar
1.8.3. Coğrafi Dağılımı
1.8.4. Değerlendirme
1.9.AUTOLYKOS.....82
1.9.1. Tanımı
1.9.2. Antik Kaynaklarda Autolykos
1.9.3. Coğrafi Dağılımı
1.9.4. Değerlendirme
1.10. DEMETER ve KORE.....84
1.10.1. Tanımı
1.10.2. Yazıtlar
1.10.3. Sikkeler
1.10.4. Tapınaklar
1.10.5. Heykeltıraşlık Eserler
1.10.6. Coğrafi Dağılımı
1.10.7. Değerlendirme
1.1. DİONYSOS.....89
1.11.1. Tanımı
1.11.2. Yazıtlar
1.11.3. Sikkeler
1.11.4. Kabartmalar
1.11.5. Heykeltıraşlık Eserler
1.11.6. Coğrafi Dağılımı
1.11.7. Değerlendirme
1.12. DİOSKURLAR.....97
1.12.1. Tanımı
1.12.2. Sikkeler
1.12.3. Kabartmalar
1.12.4. Coğrafi Dağılımı

1.12.5. Değerlendirme
1.13.EROS.....100
1.13.1. Tanımı
1.13.2. Yazıtlar
1.13.3. Sikkeler
1.13.4. Kabartmalar
1.13.5. Coğrafi Dağılımı
1.13.6. Değerlendirme
1.14. EUİOS.....105
1.14.1. Tanımı
1.14.2. Yazıtlar
1.14.3. Coğrafi Dağılımı
1.14.4. Değerlendirme
1.15. HEKATE.....107
1.15.1. Tanımı
1.15.2. Kabartmalar
1.15.3. Coğrafi dağılımı
1.15.4. Değerlendirme
1.16.HELİOS.....110
1.16.1. Tanımı
1.16.2. Yazıtlar
1.16.3. Sikkeler
1.16.4. Coğrafi Dağılımı
1.16.5. Değerlendirme
1.17.HERA.....113
1.17.1 Tanımı
1.17.2.Yazıtlar
1.17.3. Sikkeler
1.17.4. Coğrafi Dağılımı
1.17.5. Değerlendirme
1.18. HERAKLES.....118
1.18.1. Tanımı
1.18.2. Antik Kaynaklarda Herakles
1.18.3. Yazıtlar
1.18.4. Sikkeler
1.18.5. Kutsal Alanlar
1.18.6. Heykeltıraşlık Eserler
1.18.7. Coğrafi Dağılımı
1.18.8. Değerlendirme
1.19. HERMES.....127
1.19.1. Tanımı
1.19.2. Yazıtlar
1.19.3. Sikkeler
1.19.4. Heykeltıraşlık Eserler
1.19.5. Kabartmalar
1.19.6. Coğrafi Dağılımı
1.19.7. Değerlendirme

1.20.HESTİA.....132
1.20.1. Tanımı
1.20.2. Sikkeler
1.20.3. Coğrafi Dağılımı
1.20.4. Değerlendirme
1.21. HYGİEİA.....134
1.21.1. Tanımı
1.21.2. Sikkeler
1.21.3. Coğrafi Dağılımı
1.21.4. Değerlendirme
1.22. IRMAK TANRILAR.....137
1.22.1. Tanımı
1.22.2. Antik Kaynaklarda Irmak Tanrılar
1.22.3. Sikkeler
1.22.4. Coğrafi Dağılımı
1.22.5. Değerlendirme
1.23.ISIS.....142
1.23.1. Tanımı
1.23.2. Sikkeler
1.23.3. Coğrafi Dağılımı
1.23.4. Değerlendirme
1.24.KYBELE.....145
1.24.1. Tanımı
1.24.2. Sikkeler
1.24.3. Kutsal Alanlar ve Tapınaklar
1.24.4. Coğrafi Dağılımı
1.24.5. Değerlendirme
1.25. MEDUSA.....150
1.25.1. Tanımı
1.25.2. Sikkeler
1.25.3. Kabartmalar
1.25.4. Coğrafi Dağılımı
1.25.5. Değerlendirme
1.26. NEMESİS.....154
1.26.1. Tanımı
1.26.2. Sikkeler
1.26.3. Coğrafi Dağılımı
1.26.4. Değerlendirme
1.27. NİKE.....158
1.27.1. Tanımı
1.27.2. Sikkeler
1.27.3. Kabartmalar
1.27.4. Coğrafi Dağılımı
1.27.5. Değerlendirme
1.28. PAN.....164
1.28.1. Tanımı
1.28.2. Kabartmalar

1.28.3. Coğrafi Dağılımı
1.28.4. Değerlendirme
1.29. POSEİDON.....167
1.29.1. Tanımı
1.29.2. Sikkeler
1.29.3. Kabartmalar
1.29.4. Tapınaklar
1.29.5. Coğrafi Dağılımı
1.29.6. Değerlendirme
1.30. PLUTON / HADES.....170
1.30.1. Tanımı
1.30.2. Antik Kaynaklarda Pluton
1.30.3. Yazıtlar
1.30.4. Sikkeler
1.30.5. Coğrafi Dağılımı
1.30.6. Değerlendirme
1.31. ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ.....176
1.31.1. Tanımı
1.31.2. Yazıtlar
1.31.3. Mimari Kalıntılar
1.31.4. Coğrafi Dağılımı
1.31.5. Değerlendirme
1 .32. SATYR.....182
1.32.1. Tanımı
1.32.2. Yazıtlar
1.32.3. Heykeltıraşlık Buluntular
1.32.4. Kabartmalar
1.32.5. Coğrafi Dağılımı
1.32.5. Değerlendirme
1.34. SELENE.....185
1.34.1. Tanımı
1.34.2. Kabartmalar
1.34.3. Coğrafi Dağılımı
1.34.4. Değerlendirme
1.35. SERAPİS.....187
1.33.1. Tanımı
1.33.2. Antik Kaynaklarda Serapis
1.33.3. Sikkeler
1.33.4. Mimari Buluntular
1.33.5. Heykeltıraşlık Eserler
1.33.6. Coğrafi Dağılımı
1.33.7. Değerlendirme
1.36. SİNOPE.....193
1.35.1. Tanımı
1.35.2. Antik Kaynaklarda Sinope
1.35.3. Sikkeler
1.35.4. Heykeltıraşlık Eserler

1.35.5. Coğrafi Dağılımı
1.35.6. Değerlendirme
1.37. TYKHE / FORTUNA.....196
1.36.1. Tanımı
1.36.2. Sikkeler
1.36.3. Yazıtlar
1.36.4. Heykeltıraşlık Eserler
1.36.5. Coğrafi Dağılımı
1.36.6. Değerlendirme
1.38. ZEUS.....201
1.37.1. Tanımı
1.37.2. Antik Kaynaklarda Zeus
1.37.3 Yazıtlar
1.37.4. Sikkeler
1.37.5. Heykeltıraşlık Eserler
1.37.6. Mimari Kalıntılar
1.37.7. Coğrafi Dağılımı
1.37.8. Değerlendirme

BÖLÜM 2- PONTUS KÜLTLERİ

2.1. AHURAMAZDA.....215
2.1.1. Tanımı
2.1.2. Sunaklar
2.1.3. Coğrafi Dağılımı
2.1.4. Değerlendirme
2.2. AKHİLLEUS.....217
2.2.1. Tanımı
2.2.2. Mimari Yapılar
2.2.3. Heykeltıraşlık Eserler
2.2.4. Coğrafi Dağılımı
2.2.5. Değerlendirme
2.3. ANAHİTA.....219
2.3.1. Tanımı
2.3.2. Antik Kaynaklarda Anahita
2.3.3. Sikkeler
2.3.4. Coğrafi Dağılımı
2.3.5. Değerlendirme
2.4.APHRODİTE.....223
2.4.1. Tanımı
2.4.2. Antik Kaynaklarda Aphrodite
2.4.3. Sikkeler
2.4.4. Heykeltıraşlık Eserler
2.4.5. Kabartmalar
2.4.6. Coğrafi Dağılımı
2.4.7. Değerlendirme

2.5. APİS.....228
2.5.1. Tanımı
2.5.2. Kabartmalar
2.5.3. Coğrafi Dağılımı
2.5.4. Değerlendirme
2.6. APOLLON.....230
2.6.1. Tanımı
2.6.2. Antik Kaynaklarda Apollon
2.6.3. Yazıtlar
2.6.4. Sikkeler
2.6.5. Kutsal alanlar
2.6.6. Coğrafi Dağılımı
2.6.7. Değerlendirme
2.7. ARES.....235
2.7.1. Tanımı
2.7.2. Antik Kaynaklarda Ares
2.7.3. Sikkeler
2.7.4. Coğrafi Dağılımı
2.7.5. Değerlendirme
2.8.ARTEMİS.....238
2.8.1. Tanımı
2.8.2. Antik Kaynaklarda Artemis
2.8.3. Yazıtlar
2.8.4. Sikkeler
2.8.5. Coğrafii Dağılımı
2.8.6. Değerlendirme
2.9. ASKLEPİOS.....241
2.9.1. Tanımı
2.9.2. Yazıtlar
2.9.3. Sikkeler
2.9.4. Kültün Coğrafi Dağılımı
2.9.5. Değerlendirme
2.10. ATHENA.....245
2.10.1. Tanımı
2.10.2. Antik Kaynaklarda Athena
2.10.3. Sikkeler
2.10.4. Kabartmalar
2.10.5. Mimari Kalıntılar
2.10.6. Coğrafi Dağılımı
2.10.7. Değerlendirme
2.11.BAAL GAZUR.....250
2.11.1. Tanımı
2.11.2. Sikkeler
2.11.3. Coğrafi Dağılımı
2.11.4. Değerlendirme

2.12. BES.....252
2.12.1. Tanımı
2.12.2. Heykeltıraşlık Eserler
2.12.3. Coğrafi Dağılımı
2.12.4. Değerlendirme
2.13. DEMETER ve KORE (PERSEPHONE).....254
2.13.1. Tanımı
2.13.2. Yazıtlar
2.13.3. Sikkeler
2.13.4. Coğrafi Dağılımı
2.13.5. Değerlendirme
2.14.DİONYSOS.....257
2.14.1. Tanımı
2.14.2. Antik Kaynaklarda Dionysos
2.14.3. Sikkeler
2.14.4. Coğrafi Dağılımı
2.14.5. Heykeltıraşlık Eserler
2.14.6. Değerlendirme
2.15.DİOSKURLAR.....262
2.15.1. Tanımı
2.15.2. Sikkeler
2.15.3. Heykeltıraşlık Eserler
2.15.4. Coğrafi Dağılımı
2.15.5. Değerlendirme
2.16. CN.DOMİTİUS CALVİNUS.....265
2.16.1. Tanımı
2.16.2. Yazıtlar
2.16.3. Coğrafi Dağılımı
2.16.4. Değerlendirme
2.17.EROS.....267
2.17.1.Tanımı
2.17.2.Sikkeler
2.17.3.Kabartmalar
2.17.4.Heykeltıraşlık Eserler
2.17.5. Coğrafi Dağılımı
2.17.6. Değerlendirme
2.18. HELİOS.....271
2.18.1. Tanımı
2.18.2. Sikkeler
2.18.3. Coğrafi Dağılımı
2.18.4. Değerlendirme
2.19. HERA.....273
2.19.1. Tanımı
2.19.2. Sikkeler
2.19.3. Coğrafi Dağılımı
2.19.4. Değerlendirme

2.20.HERAKLES.....276
2.20.1. Tanımı
2.20.2. Antik Kaynaklarda Herakles
2.20.3. Yazıtlar
2.20.4. Sikkeler
2.20.5. Mimari Kalıntılar
2.20.6. Coğrafi Dağılımı
2.20.7. Değerlendirme
2.21.HERMES ve ANTİNOOS.....281
2.21.1. Tanımı
2.21.2. Yazıtlar
2.21.3. Sikkeler
2.21.4. Heykeltıraşlık Eserler
2.21.5. Mimari Buluntular
2.21.6. Coğrafi Dağılımı
2.21.7. Değerlendirme
2.22. IRMAK TANRILAR.....286
2.22.1. Tanımı
2.22.2. Antik Kaynaklarda Irmak Tanrılar
2.22.3. Yazıtlar
2.22.4. Sikkeler
2.22.5. Coğrafi Dağılımı
2.22.6. Değerlendirme
2.23. KYBELE.....290
2.23.1. Tanımı
2.23.2. Kabartmalar
2.23.3. Heykeltıraşlık Eserler
2.23.4. Coğrafi Dağılımı
2.23.5. Değerlendirme
2.24. MA.....293
2.24.1. Tanımı
2.24.2. Sikkeler
2.24.3. Coğrafi Dağılımı
2.24.4. Değerlendirme
2.25.MEDUSA 297
2.25.1. Tanımı
2.25.2. Antik Kaynaklarda Medusa
2.25.3. Sikkeler
2.25.4. Kabartmalar
2.25.5. Coğrafi Dağılımı
2.25.6. Değerlendirme
2.26. MEN PHARNAKOU.....303
2.26.1. Tanımı
2.26.2. Antik Kaynaklarda Men Pharnakou
2.26.3. Sikkeler
2.26.4. Tapınaklar
2.26.5. Coğrafi Dağılımı

2.26.6.Değerlendirme
2.27.MİTHRAS.....307
2.27.1. Tanımı
2.27.2. Yazıtlar
2.27.3. Sikkeler
2.27.4. Coğrafi Dağılımı
2.27.5. Değerlendirme
2.28.NİKE.....213
2.28.1. Tanımı
2.28.2. Antik Kaynaklarda Nike
2.28.3. Sikkeler
2.28.4. Heykeltıraşlık Eserler
2.28.5. Coğrafi Dağılımı
2.28.6. Değerlendirme
2.29.PAN.....317
2.29.1. Tanımı
2.29.2. Sikkeler
2.29.3. Coğrafi Dağılımı
2.29.4. Değerlendirme
2.30.PERSEUS.....319
2.30.1. Tanımı
2.30.2. Sikkeler
2.30.3. Tanımı
2.30.4. Değerlendirme
2.31. PONTOS EUXEİNOS.....322
2.31.1. Tanımı
2.31.2. Sikkeler
2.31.3. Kültün Coğrafi Dağılımı
2.31.4. Değerlendirme
2.32.PONTOS KRALLIK KÜLTÜ.....325
2.32.1. Tanımı
2.32.2. Sikkeler
2.32.3. Coğrafi Dağılımı
2.32.4. Değerlendirme
2.33.POSEİDON.....328
2.33.1. Tanımı
2.33.2. Sikkeler
2.33.3. Coğrafi Dağılımı
2.33.4. Değerlendirme
2.34.PYLON.....330
2.34.1. Tanımı
2.34.2. Yazıtlar
2.34.3. Coğrafi Dağılımı
2.34.4. Değerlendirme
2.35.ROMA.....333
2.35.1. Tanımı
2.35.2. Sikkeler

2.35.3.Dağılımı
2.35.4.Değerlendirme
2.36.ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ.....337
2.36.1. Tanımı
2.36.2. Sikkeler
2.36.3. Kutsal alanlar
2.36.4. Coğrafi Dağılımı
2.36.5. Değerlendirme
2.37.SARAPİS.....340
2.37.1. Tanımı
2.37.2. Yazıtlar
2.37.3. Sikkeler
2.37.4. Tapınaklar
2.37.5. Coğrafi Dağılımı
2.37.6. Değerlendirme
2.38. SATYR.....343
2.38.1. Tanımı
2.38.2. Kabartmalar
2.38.3. Coğrafi Dağılımı
2.38.4. Değerlendirme
2.39. SOYUT TANRILAR.....345
2.39.1. Tanımı
2.39.2. Sikke
2.39.3. Coğrafi Dağılımı
2.39.4. Değerlendirme
2. 40.THEA HAGNE.....348
2.40.1. Tanımı
2.40.2. Yazıtlar
2.40.3. Tanımı
2.40.4. Değerlendirme
2.41.TYKHE ve KRAL'IN TYKHESİ.....350
2.41.1.Tanımı
2.41.2. Sikkeler
2.41.3. Coğrafi Dağılımı
2.41.4. Değerlendirme
2.42. ZEUS.....356
2.42.1. Tanımı
2.42.2.Antik Kaynaklarda Zeus
2.42.3.Yazıtlar
2.42.4.Sikkeler
2.42.5.Coğrafi Dağılımı
2.42.6.Değerlendirme
2.43.ZOBE.....369
2.43.1.Tanımı
2.43.2.Yazıtlar
2.43.3. Coğrafi Dağılımı
2.43.4.Değerlendirme

SONUÇ.....370
BİBLİYOGRAFYA.....374
EKLER.....397
TABLOLAR.....398
RESİMLER.....414
SİKKE RESİMLERİ.....454
HARİTALAR.....484
ÖZGEÇMİŞ.....488

.

LİSTELER

TABLOLAR LİSTESİ

BÖLÜM I- PAPHLAGONİA BÖLGESİ TABLOLARI

Tablo 1 : Paphlagonia Sikkelerinde Aphrodite Betimleri
Tablo 2 : Paphlagonia Sikkelerinde Apollon Betimleri
Tablo 3 : Paphlagonia Sikkelerinde Ares Betimleri
Tablo 4 : Paphlagonia Sikkelerinde Artemis Betimleri
Tablo 5 : Paphlagonia Sikkelerinde Asklepios Betimleri
Tablo 6 : Paphlagonia Sikkelerinde Athena Betimleri
Tablo 7 : Paphlagonia Sikkelerinde Demeter ve Kore Betimleri
Tablo 8 : Paphlagonia Sikkelerinde Dionysos Betimleri
Tablo 9 : Paphlagonia Sikkelerinde DioskurBetimleri
Tablo 10 : Paphlagonia Sikkelerinde Eros Betimleri
Tablo 11 : Paphlagonia Sikkelerinde Helios Betimleri
Tablo 12 : Paphlagonia Sikkelerinde Hera Betimleri
Tablo 13 : Paphlagonia Sikkelerinde Herakles Betimleri
Tablo 14 : Paphlagonia Sikkelerinde Hermes Betimleri
Tablo 15 : Paphlagonia Sikkelerinde Hestia Betimleri
Tablo 16 : Paphlagonia Sikkelerinde Hygieia Betimleri
Tablo 17 : Paphlagonia Sikkelerinde Irmak Tanrı Betimleri
Tablo 18 : Paphlagonia Sikkelerinde Isis Betimleri
Tablo 19 : Paphlagonia Sikkelerinde Kybele Betimleri
Tablo 20 : Paphlagonia Sikkelerinde Medusa Betimleri
Tablo 21 : Paphlagonia Sikkelerinde Nemesis Betimleri
Tablo 22 : Paphlagonia Sikkelerinde Nike Betimleri
Tablo 23 : Paphlagonia Sikkelerinde Poseidon Betimleri
Tablo 24 : Paphlagonia Sikkelerinde Hades Betimleri
Tablo 25 : Paphlagonia Sikkelerinde Serapis Betimleri
Tablo 26 : Paphlagonia Sikkelerinde Sinope Betimleri
Tablo 27 : Paphlagonia Sikkelerinde Tykhe Betimleri
Tablo 28 : Paphlagonia Sikkelerinde Zeus Betimleri

BÖLÜM II- PONTOS BÖLGESİ TABLOLARI

Tablo 1 : Pontos Sikkelerinde Anahita Betimleri
Tablo 2 : Pontos Sikkelerinde Aphrodite Betimleri
Tablo 3 : Pontos Sikkelerinde ApollonBetimleri
Tablo 4 : Pontos Sikkelerinde Ares Betimleri
Tablo 5 : Pontos Sikkelerinde Artemis Betimleri
Tablo 6 : Pontos Sikkelerinde Asklepios Betimleri
Tablo 7 : Pontos Sikkelerinde Athena Betimleri
Tablo 8 : Pontos Sikkelerinde Baal Gazur Betimleri
Tablo 9 : Pontos Sikkelerinde Demeter ve Kore Betimleri
Tablo10 : Pontos Sikkelerinde Dionysos Betimleri
Tablo 11: Pontos Sikkelerinde Dioscur Betimleri
Tablo 12: Pontos Sikkelerinde Eros Betimleri
Tablo 13: Pontos Sikkelerinde Helios Betimleri
Tablo 14: Pontos Sikkelerinde Hera Betimleri
Tablo 15: Pontos Sikkelerinde Herakles Betimleri
Tablo 16: Pontos Sikkelerinde Hermes Betimleri
Tablo 17: Pontos Sikkelerinde Irmak Tanrı Betimleri
Tablo 18: Pontos Sikkelerinde Ma Betimleri
Tablo 19: Pontos Sikkelerinde Medusa Betimleri
Tablo 20: Pontos Sikkelerinde Men Pharnakou Betimleri
Tablo 21: Pontos Sikkelerinde Mithras Betimleri
Tablo 22: Pontos Sikkelerinde Nike Betimleri
Tablo 23: Pontos Sikkelerinde Pan Betimleri
Tablo 24: Pontos Sikkelerinde Perseus Betimleri
Tablo 25: Pontos Sikkelerinde Pontos Euxeinos Betimleri
Tablo 26: Pontos Sikkelerinde Poseidon Betimleri
Tablo 27 Pontos Sikkelerinde Roma Betimleri
Tablo 28: Pontos Sikkelerinde Roma İmparatorluk Kültü Betimleri
Tablo 29: Pontos Sikkelerinde Sarapis Betimleri
Tablo 30: Pontos Sikkelerinde Soyut Tanrı Betimleri Betimleri
Tablo 31: Pontos Sikkelerinde Thkhe Betimleri
Tablo 32: Pontos Sikkelerinde Zeus Betimleri

KENTLER TANRILAR VE KAYNAKLAR TABLOLARI

PAPHLAGONİA BÖLGESİ

Tablo 1 : Abonuteikhos /İonopolis
Tablo 2 : Amastris
Tablo 3 : Çerkeş
Tablo 4 : Gangra/ Germanikopolis
Tablo 5 : Hadrianopolis
Tablo 6 : Hanköy
Tablo 7 : Herakleia Pontika
Tablo 8 : Ilgaz /Kurmalar köyü
Tablo 9 : İskilip
Tablo 10 : Karzene
Tablo 11 : Kastamonu / Ambarkaya / Şehinşah kayası
Tablo 12 : Kimistene
Tablo 13 : Kromna
Tablo 14 : Pimolisa
Tablo 15 : Pompeiopolis
Tablo 16 : Prusias ad Hypium
Tablo 17 : Sesamos
Tablo 18 : Sinope
Tablo 19 : Zonguldak

PONTUS BÖLGESİ

Tablo 1 : Aemilium /Haemilium
Tablo 2 : Amaseia /Amasya
Tablo 3 : Amisos
Tablo 4 : Euchaita /Çorum/ Ortaköy
Tablo 5 : Gaziura
Tablo 6 : Kerasus
Tablo 7 : Khabakta
Tablo 8 : Komana Pontika
Tablo 9 : Laodikeia
Tablo 10 : Merzifon/ Bahçekent/Aktarla
Tablo 11 : Neapolis
Tablo 12 : Neokaesareia/Kabeira
Tablo 13 : Neoklaudiopolis
Tablo 14 : Pharnakia
Tablo 15 : Phazemonitis
Tablo 16 : Samsun/Bafra/ Aşağı Çirişli
Tablo 17 : Sebasteia
Tablo 18 : Sebastepolis
Tablo 19 : Taulara
Tablo 20 : Thermodon/Themiskyra
Tablo 21 : Tokat /Turhal
Tablo 22 : Trapezus
Tablo 23 : Zela

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 : Çift sütun başlığı üzerinde Aphrodite kabartması.
Resim 2 : Artemis kabartması.
Resim 3 : Kuyu bileziği.
Resim 4 : Çift sütun başlığı.
Resim 5 : Hekate Kabartması.
Resim 6 : Hermes büstü.
Resim 7 : Artemis kabartması.
Resim 8 : Herakles yazıtı.
Resim 9 : Yazıt
Resim 10 : Pan figürlü çift sütun başlığı
Resim 11 : Satyr.
Resim 12 : Selene.
Resim 13 : Satyr betimli çift sütun başlığı.
Resim 14 : Mezar steli.
Resim 15 : Çift sütun başlığı.
Resim 16-17 : Ilgaz Kurmalar köyünde Hera için adanmış yazıt ve parçası .
Resim 18 : Amasra'dan bir yazıt.
Resim 19 : Dionysos'a Agathokles tarafından sunulan yazıt.
Resim 20 : Yazıt.
Resim 21 : Yazıt.
Resim 22 : Yazıt.
Resim 23 : Mezar steli.
Resim 24 : A.Basileus adağı.
Resim 25 : İmparatorlara sunulmuş bir sunu yazıtı .
Resim 26 : Bartın çayı /Parthenios .
Resim 27 : Eros figürü .
Resim 28 : Amasra kalesi duvarları üzerinde Nike .
Resim 29 : Olgassys dağı .
Resim 30 : Euios yazıtı.
Resim 31 : Altar parçası.
Resim 32 : Altar parçası.
Resim 33 : Altar ve üzerinde Atatürk büstü.
Resim 34 : Zeus Bonitenos adak yazıtı.
Resim 35 : Zeus Bonitenos mabedi.
Resim 36 : Sinope başı.
Resim 37 : Serapis maskesi.
Resim 38 : Serapis maskesi.
Resim 39 : Dionysos büstü.
Resim 40 : Roma dönemine ait Serapis maskı.
Resim 41 : Dionysos maskı.
Resim 42 : Sinop Serapis mabedi kalıntıları.
Resim 43 : Sinop Serapis mabedi kalıntıları.
Resim 44 : Antefiks.
Resim 45 : Antefiks.

Resim 46 : Gorgo.
Resim 47 : Antefiks.
Resim 48 : Antefiks.
Resim 49 : Antefiks.
Resim 50 : Antefiks.
Resim 51-52 : Herakles maskı
Resim 53-54 : Isıs veya Kore'ye ait mask.
Resim 55 : Lahit Baltacı Bucağı.
Resim 56 : Lahit Baltacı Bucağı arka cephesi.
Resim 57 : Ambarkaya mezar kabartması.
Resim 58 : İskilip Gavurevi kaya mezarı.
Resim 59 : Kastamonu'da Şehinşah kayası mihrabı.
Resim 60 : Zeus mabedi.
Resim 61 : Kimistene Demeter ve Kore tapınağı kalıntısı.
Resim 62 : Artemis Kratiane yazıtı.
Resim 63 : Artemis Kratiane yazıtlı sunağı.
Resim 64 : Hermes ve koçu .
Resim 65 : Kaya kabarması.
Resim 66 : Ostia Gaounia Gallita adında kadına ait mezar steli.
Resim 67 : Aktarla Lahiti.
Resim 68 : Hermes heykeli.
Resim 69 : Hermes heykeli.
Resim 70 : Yazıt.
Resim 71 : M.Aurelius Severus'un onursallığına ithaf yazıtı.
Resim 72 : Pylon yazıtı.
Resim 73 :Yazıt parçası.
Resim 74 :Yazıt.
Resim 75 : Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunan Apollon heykelciği.
Resim 76 : Büst Şeklinde kantar ağırlıklar.
Resim 77 : Hermes.
Resim 78 : Zeus.
Resim 79 : Aphrodite.
Resim 80 : Aphrodite.
Resim 81 : Aphrodite.
Resim 82 : Eros.
Resim 83: Eros.
Resim 84: Apis.
Resim 85: Apis.
Resim 86: Athena betimli yüzük taşı.
Resim 87: Tanrı Bes.
Resim 88: Dionysos.
Resim 89: Dioskur Kardeşler.
Resim 90: Hermes.
Resim 91: Kybele başı.
Resim 92: Kybele.
Resim 93: Medusa bronz mask.
Resim 94: Medusa betimli lahit parçası

Resim 95: Medusa betimli mezar steli
Resim 96: Bronz Eros maskı.
Resim 97: Medusa maskı.
Resim 98: Satyr maskı.
Resim 99: Europe'nin Zeus tarafından kaçırılışı.
Resim 100 :Akhilleus ve Thetis.
Resim 101 :Thykhe ve Eros.
Resim 102 :Akhilleus betimli süs eşyalar.

SİKKE LEVHALARI LİSTESİ

PAPHLAGONİA

LEVHA I

Resim 1 : Aphrodite / Amastris (REC)
Resim 2 : Aphrodite / Amastris (REC)
Resim 3 : Aphrodite / Amastris (REC).
Resim 4-5-6 : Aphrodite veya Anahita /Amastris (O.Tekin)
Resim 7 ve 8 : Aphrodite /Amastris (REC)
Resim 9 : Aphrodite / Sesamus (REC)
Resim 10 :Apollon / Sinope (REC)
Resim 11 :Apollon / Sinope (REC)
Resim 12 ve 13 : Ares / Amastris (REC)
Resim 14 : Ares / Amastris (REC)
Resim 15 : Ares / Amastris (REC)
Resim 16 : Ares / Pimolisa (REC)
Resim 17 : Ares / Sinope (REC)

Levha II

Resim 18 : Artemis / Amastris (REC) .
Resim 19 : Artemis / Amastris (REC)
Resim 20 : Artemis / Gangra / Germanikopolis (REC)
Resim 21 : Artemis / Sinope (REC)
Resim 22 : Asklepios / Abonuteıkhos (REC)
Resim 23 : Asklepios / Amastris (REC)
Resim 24 : Asklepios / Amastris (REC)
Resim 25 : Asklepios / Amastris (REC)
Resim 26 : Asklepios / Neoklaudiopolis (REC)
Resim 27 : Asklepios / Neoklaudiopolis (REC)
Resim 28 : Asklepios / Pompeiopolis (REC)
Resim 29 : Athena / Amastris (SNG)
Resim 30 : Athena / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 31 : Athena / Sinope (SNG)

LEVHA III

Resim 32 : Demeter ve Kore / Abonuteikhos (REC)
Resim 33 : Demeter / Abonuteıkhos (REC)
Resim 34 : Demeter / Amastris (REC)
Resim 35 : Demeter / Sesamos (REC)
Resim 36 : Demeter / Sesamos (SNG)
Resim 37 : Dionysos / Amastris (REC)
Resim 38 : Dionysos / Amastris (REC)
Resim 39 : Dionysos / Amastris (REC)
Resim 40 : Dionysos / Pompeiopolis (REC)
Resim 41 : Dionysos / Sinope (REC)
Resim 42 : Dionsos / Sinope (REC)
Resim 43 : Dionysos / Herakleia Pontika (REC)

LEVHA IV

Resim 44 : Dioskurlar / Sinope (REC)
Resim 45 : Dioskurlar / Sinope (REC)
Resim 46 : Eros / Gangra -Germanikopolis (REC)
Resim 47 : Eros / Sinope (REC)
Resim 48 : Helios / Amastris (REC)
Resim 49 : Helios / Amastris (REC)
Resim 50 : Helios / Sinope (REC)
Resim 51 : Hera / Amastris (REC)
Resim 52 : Hera / Amastris (REC)
Resim 53 : Hera / Kromna (REC)
Resim 54 : Herakles / Amastris (REC)
Resim 55 : Herakles / Amastris (REC)
Resim 56 : Herakles / Amastris (REC)
Resim 57 : Herakles / Amastris (REC)
Resim 58 : Herakles / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 59 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)

LEVHA V

Resim 60 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 61 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 62 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 63-64 ve 65 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 66 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 67-68-69 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG)
Resim 70 : Herakles / Herakleia Pontika (SNG) .
Resim 71 : Herakles / Pompeiopolis (REC)
Resim 72-73 : Herakles / Sinope (REC)

LEVHA VI

Resim 74-75 : Hermes /Amastris (REC)
Resim 76 : Hermes /Amastris (REC)
Resim 77 : Hermes / Sinope (REC)
Resim 78 : Hermes / Sinope (REC)
Resim 79 : Hestia / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 80 : Hestia / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 81 ve 82 : Hygieia / Amastris (REC)
Resim 83 : Hygieia / Amastris (REC)
Resim 84 : Irmak Tanrı Meles / Amastris (REC)
Resim 85 : Irmak Tanrı Meles /Amastris (REC)
Resim 86 : Irmak Tanrı Parthenios /Amastris (REC)
Resim 87 : Isıs / Amastris (REC)
Resim 88 : Isıs /Amastris (REC)
Resim 89 : Isıs /Amastris (REC)
Resim 90 : Kybele /Amastris (REC)
Resim 91 : Kybele / Sinope (REC)
Resim 92 ve 93 : Medusa / Sinope (REC)

LEVHA VII

Resim 94 : Medusa / Sinope(REC)
Resim 95 : Medusa / Sinope (REC)
Resim 96 : Medusa / Sinope (REC)
Resim 97 : Nemesis / Amastris (REC)
Resim 98 : Nemesis / Amastris (REC)
Resim 99 : Nemesis / Amastris (REC)
Resim 100 ve 101 : Nemesis / Gangra-Germanikopolis(REC)
Resim 102 : Nemesis / Gaangra-Germanikopolis (REC)
Resim 103 : Nemesis / Sinope (REC)
Resim 104 : Nemesis / Sinope (REC)
Resim 105 : Nemesis / Sinope /,(REC)
Resim 106ve 107 : Nemesis / Sinope (REC)
Resim 108 : Nemesis / Sinope (REC)

LEVHA VIII

Resim 109 : Nike / Amastris (REC)
Resim 110 : Nike / Amastris (REC)
Resim 111-112-113 : Nike / Amastris (REC)
Resim 114 : Nike / Amastris (REC)
Resim 115 : Nike / Amastris (REC)
Resim 116 : Nike / Amastris (REC)
Resim 117 : Nike / Amastris (REC)
Resim 118 : Nike / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 119 : Nike / Neoklaudiopolis (REC)
Resim 120 : Nike / Neoklaudiopolis (REC)
Resim 121 : Nike / Neoklaudiopolis (REC)

LEVHA IX

Resim 122 : Poseidon / Amastris (REC)
Resim 123-124-125 : Poseidon /Amastris (REC)
Resim 126 : Hades / Amastris (REC)
Resim 127 : Hades / Amastris (REC)
Resim 128 : Hades / Gangra-Germanikopolis(REC)
Resim 129 : Serapis / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 130 : Serapis / Neoklaudiopolis (REC)
Resim 131 ve 132 : Serapis / Sinope (REC)
Resim 133: Serapis / Sinope (REC)
Resim 134 : Serapis / Sinope (REC)
Resim 135 : Serapis / Sinope (REC)
Resim 136 : Serapis / Sinope (REC)
Resim 137 : Serapis / Sinope (REC)
Resim 138 : Serapis / Sinope (REC)

LEVHA X

Resim 139 : Sinope / Sinop (O.Tekin)
Resim 140 ve 141 : Sinope / Sinop (SNG)
Resim 142-143-144 : Tykhe / Amastris (REC)
Resim 145-146 : Tykhe /Amastris (REC)

Resim 147 : Tykhe / Amastris (REC)
Resim 148 ve 149 : Tykhe / Gangra-Germanikopolis (REC)
Resim 150: Tykhe / Pompeiopolis (REC)
Resim 151 : Tykhe / Sebaste (REC)
Resim 152ve 153 : Tykhe / Sinope (REC)
Resim 154 : Zeus / Amastris (REC)

LEVHA XI

Resim 155 : Zeus / Amastris (REC)
Resim 156 : Zeus / Pompeiopolis (REC)
Resim 157 : Zeus / Sesamos (REC)
Resim 158 : Zeus / Sinope (REC)

PONTOS

LEVHA XII

Resim 1 : Anahita / Zela (REC)
Resim 2 : Aphrodite / Amaseia (REC)
Resim 3 : Aphrodite /Amisos (REC)
Resim 4 : Aphrodite / Amisos (REC)
Resim 5 : Aphrodite /Amisos (REC)
Resim 6 : Apollon / Aemilium-Haemilium (REC)
Resim 7 : Apollon / Amaseia (REC)
Resim 8 : Apollon /Amaseia (REC)
Resim 9 : Apollon /Amisos (REC)
Resim 10-11 : Apollon / Amisos (REC)
Resim 12 : Apollon / Amisos (REC)
Resim 13 : Apollon / Trapezus (SNG)

LEVHA XIII

Resim 14 : Ares / Amaseia (O.TEKİN)
Resim 15 : Ares / Khabakta (REC)
Resim 16 : Ares / Gaziura (REC)
Resim 17 : Ares / Neokaesareia (REC)
Resim 18 : Ares / Taulara (REC)
Resim 19 : Artemis / Amaseia (REC)
Resim 20 : Artemis /Amisos (REC)
Resim 21 : Artemis / Amisos (SNG)
Resim 22 : Asklepios /Amaseia (REC)
Resim 23-24 : Asklepios / Amaseia (REC)
Resim 25 : Asklepios / Amaseia (REC)
Resim 26 : Asklepios / Amisos)REC)
Resim 27 : Asklepios / Amisos (REC)
Resim 28 : Asklepios / Amisos (REC)
Resim 29 : Athena / Amaseia (REC)
Resim 30 : Athena /Amaseia (REC)

LEVHA XIV

Resim 31 : Athena / Amaseia (REC)

Resim 32 : Athena / Amisos (SNG)
Resim 33 : Athena / Amisos (SNG)
Resim 34 : Athena / Neokaesareia (SNG)
Resim 35 : Athena / Khabakta (SNG)
Resim 36 : Athena / Komana Pontika (SNG)
Resim 37 : Athena / Taulara (SNG)
Resim 38 : Demeter / Amisos (REC)
Resim 39 : Demeter / Amisos (REC)
Resim 40 : Demeter /Amisos (REC)
Resim 41 : Demeter / Amisos (REC)

LEVHA XV

Resim 42 : Demeter / Amisos (REC)
Resim 43 : Demeter / Amisos (REC)
Resim 44 : Demeter / Amisos (REC)
Resim 45 : Demeter / Neokaesareia (REC)
Resim 46 : Demeter / Sebasteia (REC)
Resim 47 : Dionysos /Amaseia (REC)
Resim 48 : Dionysos / Amisos (O.Tekin)
Resim 49 : Dionysos / Amisos (REC)
Resim 50 : Dionysos / Amisos (REC)
Resim 51 : Dionysos / Amisos (REC)
Resim 52 : Dionysos / Amisos (REC)
Resim 53 : Dionysos / Amisos (REC)
Resim 54 : Dionysos / Kabeira (REC)

LEVHA XVI

Resim 55 : Dionysos / Kerasus(REC)
Resim 56 : Dionysos / Komana (REC)
Resim 57 : Dionysos / Komana (REC)
Resim 58 : Dionysos / Komana (REC)
Resim 59 : Dionysos / Khabakta (REC)
Resim 60 : Dionysos / Trapezus (REC)
Resim 61 : Dionysos / Trapezus (REC)
Resim 62-63-64 : Dioskurlar / Amaseia (REC)
Resim 65 : Dioskurlar / Amisos (REC)
Resim 66 : Dioskurlar/ Neokaesareia (REC)
Resim 67-68 : Dioskurlar / Neokaesareia (REC)

LEVHA XVII

Resim 69 : Helios / Amaseia (REC)
Resim 70 : Helios / Amaseia (REC)
Resim 71 : Hera / Amaseia (REC)
Resim 72 : Hera / Amisos (REC)
Resim 73 : Hera / Amisos (REC)
Resim 74 : Hera / Pontos krallığı (REC)
Resim 75 : Hera /Pontos Krallığı (REC)
Resim 76 : Herakles /Amisos (SNG)
Resim 77 : Herakles / Amisos (REC)
Resim 78 : Herakles / Kerasus (REC)

Resim 79 : Herakles / Kerasus (REC)
Resim 80-81 : Herakles / Kabeira (REC)

LEVHA XVIII

Resim 82-83-84 : Herakles / Sebastepolis (REC)
Resim 85 : Herakles / Sebastepolis (REC)
Resim 86-87 : Herakles / Sebastepolis (REC)
Resim 88 : Herakles / Sebastepolis (REC)
Resim 89 : Herakles / Sebastepolis (REC)
Resim 91 : Hermes ve Antinoos / Amisos (REC)
Resim 92-93 : Hermes ve Antinoos / Amisos (REC)
Resim 94 : Hermes ve Antinoos / Amisos(REC)
Resim 95 : Hermes ve Antinoos / Trapezus (REC)
Resim 96 : Irmak Tanrılar / Amaseia (REC)
Resim 97 : Irmak Tanrılar / Amisos (REC)

LEVHA XIX

Resim 98: Irmak Tanrılar / Neokaesareia (REC)
Resim 99: Ma / Komana Pontika (REC)
Resim 100 : Ma / Komana Pontika (REC)
Resim 101 : Medusa / Amisos (O.TEKİN)
Resim 102 : Medusa / Amisos (REC)
Resim 103 : Medusa / Kabeira (SNG)
Resim 104-105 : Medusa / Komana (SNG)
Resim 106 : Medusa / Komana (REC)
Resim 107 : Medusa / Hkabakta (SNG)
Resim 108 : Medusa / Khabakta SNG)
Resim 109 : Medusa / Taulara /(SNG)
Resim 110 :Men Pharnakou / Pharnakia (REC)
Resim 111 : Men Pharnakou / Pontos Krallığı (O.TEKİN)

LEVHA XX

Resim 112 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 113 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 114-115 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 116 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 117 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 118 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 119 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 120 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 121 : Mithras / Trapezus (REC)
Resim 122 : Mithras / Zela (REC)
Resim 123 : Mithras / Zela (REC)

LEVHA XXI

Resim 124 : Nike / Amaseia (REC)
Resim 125 : Nike /Amaseia (REC)
Resim 126-127 : Nike / Amisos (REC)
Resim 128 : Nike / Amisos (REC)
Resim 129 : Nike / Amisos (REC)

Resim 130-131 : Nike /Amisos (REC)
Resim 132 : Nike /Amisos (REC)
Resim 133-134-135 : Nike / Amisos (REC)
Resim 136 : Nike / Amisos (REC)
Resim 137 : Nike / Amisos (REC)
Resim 138-139 : Nike / Amisos (REC)

LEVHA XXII

Resim 140 : Nike / Amisos (REC)
Resim 141 : Nike / Amisos(REC)
Resim 142 : Nike / Amisos (REC)
Resim 143 : Nike /Amisos (REC)
Resim 144-145 : Nike / Komana (REC)
Resim 146: Nike / Komana (REC)
Resim 147 : Nike / Komana (REC)
Resim 148 : Nike / Laodikeia (REC)
Resim 149 : Nike / Neokaesareia (REC)

LEVHA XXIII

Resim 150 : Nike / Pontos Krallığı (REC)
Resim 151 : Nike / Zela (REC)
Resim 152 : Pan / Kerasus (REC)
Resim 153 : Perseus / Khabakta (REC)
Resim 154 : Perseus / Kabeira (REC)
Resim 155 : Poseidon / Amisos (REC)
Resim 156 : Poseidon / Amiso(REC)
Resim 157 : Poseidon / Kerasus (REC)
Resim 158 : Roma / Amisos (REC)
Resim 159 : Roma / Amisos (REC)
Resim 160 : Roma / Amisos (REC)

LEVHA XXIV

Resim 161-162 : Roma / Kabeira (REC)
Resim 163-164 : Serapis / Amaseia (REC)
Resim 165-166 : Serapis / Amaseia (REC)
Resim 167 : Serapis /Amisos (REC)
Resim 168 : Serapis / Trapezus (REC)
Resim 169 : Serapis / Trapezus (REC)
Resim 170 : Soyut Tanrılar / Amisos (REC)
Resim 171 : Soyut Tanrılar / Amisos (REC)
Resim 172 : Soyut Tanrılar / Amisos (REC)
Resim 173 : Soyut Tanrılar / Trapezus (REC)

LEVHA XXV

Resim 174 : Tykhe / Aemilium (REC)
Resim 175 : Tykhe / Amaseia (REC)
Resim 176 : Tykhe / Amaseia (REC)
Resim 177 : Tykhe / Amaseia (REC)
Resim 178 : Tykhe / Amaseia (REC)
Resim 179 : Tykhe / Amaseia (REC)

Resim 180 : Tykhe / Amaseia (REC)
Resim 181 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 182 : Tykhe / Amisos (REC)
LEVHA XXVI
Resim 183 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 184 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 185 : Tykhe / Amisos (REC)
Resin 186-187 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 188 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 189 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 190 :Tykhe / Amisos (REC)
LEVHA XXVII
Resim 191 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 192 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 193 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 194 : Tykhe / Amisos (REC)
LEVHA XXVIII
Resim 195 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 196 : Tykhe / Amisos (REC)
Resim 197-198 : Tykhe / Pharnakia (REC)
Resim 199 : Tykhe / Pharnakia (REC)
Resim 200 : Tykhe / Trapezus (REC)
Resim 201 :Tykhe / Trapezus (REC)
LEVHA XXIX
Resim 202 -203 : Zeus / Amaseia (REC)
Resim 204 : Zeus / Amaseia (REC)
Resim 205 : Zeus / Amaseia (REC)
Resim 206 : Zeus / Amisos (REC)
Resim 207 : Zeus / Amisos (REC)
Resim 208 : Zeus / Gaziura (REC)
Resim 209 : Zeus / Kerasus (REC)
LEVHA XXX
Resim 210 : Zeus / Kabeira (REC)
Resim 211-212 : Zeus / Pontos Krallığı (REC)
Resim 213 : Zeus / Pontos Krallığı , (REC)
Resim 214 : Zeus / Taulara (REC)
Resim 215 : Zeus / Zela /REC)

KISALTMALAR LİSTESİ

AA : Archaologischer Anzeiger.
ABSA : (BSA) Annual of the British School at Athens.
AC : L' Antiguite Classigue.
AD : Arkeoloji Dergisi.
ADÖS : Arkeoloji Dergisi Özel Sayı.
AE : Archaeologiai Ertesito.
AfO : Archiv für Orientforschungen.
AJA : American Journalof Archaelogy.
AJP : American Journalof Philology.
AMMY : Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı.
AnArş : Anadolu Araştırmaları.
ANRW : Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt.
AnatSt : Anatolian Studies.
ArkST : Arkeometri Sonuçları Toplantısı.
ArşST : Araştırma Sonuçları Toplantısı.
AZ : Archaologische Zeitung.
BCH : Bulletin de Correspondance Hellénigue.
BMC : British Museum Catalogue of Grek Coins.
BSA : The Annualof the British Schoolat Athens.London.
Belleten : Belleten. Türk Tarih Kurumu.
CAH : Cambridge Ancient History Series.
CIG : Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlin.
CIL : Corpus Inscriptionum Latinarum, Leibzig/Berlin.
DNP : Der Neue Pauly Enzyklopadie der Antike.
DTCFD : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
EA : Epigraphica Anatolica.
FGr Hist : Die Fragmente der griechischen Historiker.
GEL : A Greek-English Lexikon.
IGR : Inscriptiones Gracae ad res Romanas pertinentes, Paris
ILS : Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin
IstForsch : Istanbuler Forschungen.
IstMtt : Istanbuler Mitteilungen.
KM : Kleinasiatische Münzen.
KSTpl : Kazı Sonuçları Toplantısı.
KP : Der Kleine Pauly.
Lev : Levha.
LIMC : Lexicon Iconographicum Mythologia Classicae.
MAMA : Asia Minoris Monumenta Antigua.
MKKS : Müze Kurtarma Kazıları Semineri.
RA : Revue Archéologigue.Paris.
RE : Paulys Realencyclopadie der classichen Altertumswissenschaft
REC : Recuil general des monnaies grecgues de l'Asie Mineure.
SNG v. Aulock : Sylloge Nummorum Graecorum.
SP : Studia Pontica.

TAD : Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara
TAM : Tituli Asiae Minoris.
TBKKBil : Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri.
TD : Tarih Dergisi.
ZfN : Zeitschrift für Numismatik, Berlin.

GİRİŞ

Korkunç doğa olaylarının, birbirinden vahşi hayvanların, açlığın, olumsuz iklim koşullarının ve çeşitli tehlikelerin çaresiz bıraktığı insan, kendisini bu tehlikelere karşı koruyabileceği ve sürekli olarak sığınabileceği bir güç arayışı içinde olmuştur. Bu arayış onu az yada çok, ama istisnasız bir tanrı inancına yöneltmiştir. Artık tehlikelerle dolu dış dünyaya karşı savunmasız ve çaresiz değildir. İnsanın içindeki bu inanç, ona güven duygusu verecek ve bu duygu onu saran bir zırh gibi dünyanın ve yaşanılan olayların tüm olumsuzluğunu göğüsleyebilecek psikolojik bir dayanak meydana getirecektir.

İnsanda tanrı inancı iki şekilde ortaya konmuştur. **Tektanrıcılık** olarak adlandırılan tarz, yaratıcı, tesir edici, evrenin ve insanın sahibi olarak **"tek ilah"** fikrini idealize eder ve taraftarlarını buna sevk eder. **Çoktanrıcılık** ise adından da anlaşılacağı gibi, **"baş tanrı"** ve **"ana tanrıça"** gibi kavramlarla açıklanan temel tanrılar yanında sayısız ikincil ve üçüncül derecede yardımcı tanrıların da yer aldığı bir tanrılar topluluğu tapınımıdır. Bu topluluğun öğeleri, evrenin en bilinen unsurları olup onlara karşı duyulan korku hissi ise bu tapınımın temel nedenidir. Güneş, şimşek, ateş, ay, yıldızlar ve denizler gibi doğaya ait unsurlar, hep bu korku dürtüsü ile tanrılaştırılmışlardır. Sevgiden ziyade korku, bu tapınımların ana nedeni olup[1] şükran duygusu da ayrıca, bu durumun ortaya çıkmasında gerekçe olacak başka bir sebeptir.

Bu iki inancın temeli, dünyadaki tüm dinlerin de özünü teşkil eder. Bunlara alternatif olarak ortaya çıkan **"tanrıtanımazlık"**, XVII. yüzyıldan itibaren ortaçağın din savaşlarının bunalttığı insan kitleleri için bir dönem referans olmuştur. Fikri nüvelerini ilk çağ filozoflarında bulduğumuz bu kavram, bir döneme kadar cılız ve kişisel değerlendirmeler olarak kalmış, bilim devriminin ardından ise gerekli fikri ortamı bulmuş ve en yoğun taraftar kitlesine ise XIX. ve XX. yüzyıllarda kavuşmuştur.

Her şeyde olduğu gibi, zamanla inançta da bazı gelişmeler yaşanmış olup başlangıçtaki çok yalın tapınmalar, yerini zaman içinde dualarla süslenmiş ibadetlere ve insan suretinde şekillenmiş muhteşem sanatsal estetik taşıyan tanrı heykellerinin

[1] **Animizm / canlıcılık**

yer aldığı büyük tapınaklara bırakmıştır. Tapınılan tanrılar, insan suretinde karakterize edilmiş[2] ve böylece tanrılar suretlerine kavuştukları insanlara ait özellikleri taşımaya başlamışlardır. Böylelikle onlar gibi yiyen, içen, savaşan, üreyen, kıskanan, yarışan ve hatta ölebilen bir tanrı anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, sınırsız insani ihtiyaçlar beraberinde sayısız bir tanrı inancını da ortaya koymuştur. Dünyadaki her unsurun, duygunun, içgüdünün, faziletin, mesleğin ayrı tanrısı ortaya çıkmış, hatta somut nesnelerle beraber soyut kavramlara da tanrılık ithaf edilmiştir.[3]

Tektanrılı dinler ve çoktanrılı dinler, sürekli olarak birbiriyle rekabet halinde olmuştur. Bütün tektanrılı dinlerin ortaya çıkış serüveni, bu mücadeleleri esas alan bir anlatıyı öngörür. Ancak, bu mücadeleler, beraberinde bir de karşılıklı inanç değişimini meydana getirerek dinler arasındaki rekabet tarihte en korkunç boyutlarıyla yaşanmıştır. Çoktanrılı din taraftarları arasında tanrı rekabeti tarihi perspektifte önemli yer tutmaz. Paganlar arasında bu konuda birbirlerine karşı büyük bir hoşgörü vardır. Birbirlerinin tanrılarına karşı savaşmak bir yana, aralarında çeşitli nedenlerle meydana gelen savaşlar nedeniyle galip gelenler, mağlupların tanrılarına da sahip çıkarak kendi ülkelerinde onlara tapınaklar yaptırmış, kurbanlar adamış ve hatta kendi tanrıları ile birleştirerek onlara tapınmışlardır.

İlk devir Roma inancında tanrılar, şekli olmayan manevi bir kudret olarak algılandığı için bunlara ait ne bir heykel ne de bir tapınak vardır. Onlara göre tanrı görünmez bir kudret **/numen** idi.[4] Köklerini eski Mezopotamya ve Mısır'dan alan Grek inancı, **"animizm/canlıcılık"** ile **"insan biçimcilik"** arasında meydana gelen karışımın sonucu olarak nitelendirilebilir. Eski Mezopotamya ve Mısır medeniyetleri, çoktanrılı inancın öncülüğünü yapmış ve kökenini buradan alan sistem değişerek ve gelişerek yeryüzüne yayılmıştır. Bu inancın yayıldığı yerlerde, bazen bunlardan esinlenilmiş bazen de kendilerine has özellikler ortaya koymuşlardır. Böylece köken olarak eski ile bağlantılı, ancak bulunduğu bölgenin kültür ve inanç karakteristiğini yansıtan tanrılar ortaya çıkmıştır. Bu tanrılar, genel olarak birbirinin aynısıdır. Ancak, bulundukları kültüre göre isimlerinde ve işlevlerinde farklılıklar ortaya çıkmış, zamanla bu durum tanrıların değişik tanrılarmış gibi algılanmasına neden

---

[2] Andropomorfizm

[3] N.H.Sinanoğlu, **Grek ve Romen Mitolojisi** , İstanbul, 1999, s.14 vdd.

[4] S.Atlan, **Roma Tarihinin Anahatları**, İstanbul, 1970, s.18.

olmuştur. Bazen de iki veya daha fazla tanrının birleştirilmesiyle ortaya bambaşka özellikler taşıyan yeni tanrılar çıkarılmıştır.

Tektanrılı din inananları, **"tek ilah"** inancını benimsemiş olmalarına rağmen, inançlarında küçük bir nüve teşkil edecek hususlarda birbirleriyle acımasız rekabete girişmişler ve hatta tanrıyı sadece kendilerine ait görecek kadar kıskanç bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. İnanç şekillerinde meydana gelen farklar, insanların birbirlerini dinsizlikle suçlamalarına veya en kanlı savaşlarını birbirlerini ikna veya ortadan kaldırma amaçlı olarak yapmalarına neden olmuştur.Ortaçağ Avrupa'sında Hıristiyan mezhepleri arasında meydana gelen savaşlar, işte bu mücadelelerin bir sonucudur. Düşüncenin üstünlüğü esasına dayanması gereken bu mücadeleler, kılıç üstünlüğünün ön plana çıkmasıyla boyut değiştirerek bambaşka mecralara kaymıştır. Böylece binlerce insan, tanrı adına gerçekleştirildiği iddia edilen bu savaşlarda en vahşi saldırılarla birbirlerini katlederek insanlık için yüz kızartıcı olaylar sergilemişlerdir.Yüzyıllar boyu süregelen bu savaşlar, insanları tanrı inancından adeta soğutarak tanrı inancı, insanlar arasında bir ihtilaf kaynağı olarak takdim edilmiştir. Bu durumda tanrıtanımazlık, aradığı fikri alt yapıya, böylelikle kavuşmuştur. Hatta kimi filozoflar ayrım gözetmeksizin tüm dinleri bir afyon olarak nitelemişlerdir. Tektanrıcılık, çoktanrıcılık ve bunların yanında tanrısız yeni bir din daha ortaya çıkmış böylece yüzyıllardır meydana gelen ikili rekabete yeni bir cephe daha eklenmiştir.

Bu arada, **çoktanrılı /tektanrılı** inanç rekabeti apayrı bir konudur. Eski Roma'nın paganları, yeni dinin peygamberini / İsa'yı öldürmeye kalkışmışlar, inananlarını ise arenalarda aslanlarla dövüştürerek sindirmişlerdir. Doğu Roma'da imparator Konstantinus (M.s.313-337) döneminde hıristiyanlığın resmi hüviyet kazanması ile olaylar tersine dönerek bu defa paganlar şiddetli takibat altında kalmışlar ve en acımasız yöntemlerle cezalandırılmışlardır. İslamiyetin ilk evrelerinde yeni din mensuplarının Mekkeli paganlar tarafından uğradığı takibat, Romalıların İsa'nın yandaşlarına yaptıklarını hiç de aratmayacak boyuttadır.

Bu açıdan bakıldığında, insanlık tarihi için **"dinler tarihi"**dir denilse yanlış bir yargıya varılmış olmaz. Tanrıya ulaşmanın ve onun sevgisini kazanmanın, yaşarken ve öldükten sonra mutluluğa ulaşmanın yollarını gösteren bu dinler, insanlar arası anlaşmazlıkların en önemli sebebi olmuştur. Ferdi ilgilendirecek konular kişiden

ziyade topluma empoze edilmeye çalışılmış, bireyin iç dünyasına yönelik inançlara bile toplumsal bir işlev öngörülmüştür.

Aralarındaki bu derin rekabete rağmen, tektanrılı dinler ve çoktanrılı dinler birbirlerini etkilemiş ve bu etkileşim sonucunda bazı ortak din paydaları çıkmıştır. Bugün yaşadığımız toplumda geçmişten günümüze kadar uzanan pek çok adet, gelenek ve görenek **pagan** inancının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve dinsel bir karaktere bürünerek kutsallaşır.

Örneğin İsa'ya, **"tanrının oğlu"** olarak tapınmak, ayrıca Meryem'in kutsallaştırılarak ayrı bir külte oturtulması gibi inançlar, paganizmin tesiri altında ortaya çıkmıştır. Meryem'in Anadolu'daki kültünden esinlenilerek Artemis ile özdeşleştirilmesi bunun en güzel örneğidir. Ayrıca, Meryem ana evi ile tarihi Ephessos şehri arasındaki mekansal yakınlık da bu yargıyı çok güzel desteklemektedir.

Eski Grek dininin kutsal söylenceleri olan mitoslar, bu inancın kökeni eski doğuya uzanan kutsal söylevlerini oluşturmaktadır. Homeros, Hesiodos ve Aiskylos bu söylevlerin yorumcuları olup şüphesiz, onların tüm aktardıkları, dağarcıklarından çıkmış ürünler olmayıp binlerce yıllık bir geleneğin mahsulüdür. Karadeniz sahilleri, Greklerin ayak bastığı diğer yerler gibi, bu söylencelere tanıklık etmiş ve hatta bunların bir çoğuna da odak teşkil etmiştir.

Araştırma konumuzu, yurdumuzun kuzeyinde kalan ve antik devirde Paphlagonia-Pontus bölgeleri olarak adlandırılan Pontos Euxeinos'un güney kıyılarındaki Pers, Helenistik ve Roma imparatorluk dönemi kültleri teşkil etmekte olup şimdi, bu bölgelerle ilgili olarak tezin konusu içine giren genel bir değerlendirme yaparak ileride aktaracağımız bilgilerin anlaşılırlığını kolaylaştırmaya çalışacak ve bilgileri bu temel üzerine bina edeceğiz.

PAPHLAGONİA

Paphlagonia bölgesi, tarihte önemli roller almış bir bölge olmamakla birlikte halkı Anadolu'nun en eski halklarından olması itibariyle ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgede, Hitit hakimiyetinin sona ermesinden sonra Phrygler egemen olmuş, ardından da M.ö. VII. yüzyıllara gelindiğinde ise bölge, Kimmerlerin kontrolüne girmiştir. Lydia kralı Alyattes'in (M.ö.610-575), Kimmer egemenliğini ortadan kaldırmasıyla beraber Kroissos (M.ö.575-546) döneminde bu bölge Lydia egemenliğine girmiştir.[5] M.ö.547-546 yıllarında ise Persler, Lydialıları yenerek bölgeye hakim olmuştur. Daha sonraları Paphlagonia, M.ö. 333 yılında Büyük İskender'in[6] (M.ö.336-323) ve onun ölümüyle de Eumenes'in egemenliği altına girdi.[7] Bundan sonra Pontus krallarının idaresine geçinceye kadar Troia savaşlarına da katılmış olan şef Pylaemenes soyundan gelen yerli prenslerin denetiminde kaldı. Son olarak, Philadelphos olan Kastor oğlu Deiotaros tarafından idare edildi ve bundan sonra Romalıların denetimine girdi. Bu bölge, tek başına ele alındığında tarihi süreç içinde önemli bir yer tutmaz. Ancak, Pontus ve Bithynia ile birlikte ele alındığında bir mana kazanır.

Sınırları çeşitli dönemlerde değişikliğe uğramış olsa da, Paphlagonia bölgesi, kabaca, doğudan Halys nehri, güneyden Galatia ve Phrygia, batıdan Bithynia ve Mariandyn ve kuzeyinden ise Pontos Euxeinos ile sınırdır.[8] Burası, sarp ve sık ormanlarla kaplı dağlık bir yapıya sahiptir. Ancak verimli ovalar da önemli yer tutmaktadır. Grek koloni çağında, Pontos Euxeinos'un diğer yerleri gibi, burası da Grek kolonizatörlerin akınına uğramıştır. Bölgede iskan edilmiş önemli kentler şunlardır. Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), ki bu aynı zamanda Bithynia ile sınır şehridir. Sinope, bu da Pontos ile sınır şehri olup kimi zaman bu şehirlerden Herakleia Pontika, Bithynia'nın ve Sinope'de Pontos'un içinde gösterilmiştir. Yine kraliçe Amastris tarafından bir berzahın üzerinde kurulmuş olan ve her iki tarafında limanlar bulunan Sesamos, Kromna, Tieion demosları ile birlikte oluşturulan Amastris (Amasra), Galatia sınır bölgesindeki Gangra ve Murat suyu vadisinde

[5] Herodotos,**Historiai**, III.90.
[6] Q.Curtius Rufus, **Historiarum Alexandri Magni Macedonis**, III, I ,22.
[7] F. Arrianos,**Anabasis**,II,6.
[8] Strabon,**Geographika**,XII,III,9.

bulunan ve Türkler tarafından Pamboulis olarak bilinen Pompeiopolis[9] (Taşköprü) sayılabilir. Bunlardan başka Abonoteikhos veya İonopolis (İnebolu), Neoklaudiopolis veya Andrapa (Vezirköprü), Pimolisa (Osmancık), Aigialos (Cide veya Aydos/ Sakallı köyü), Krateia veya Flaviopolis (Gerede) ve Dokeia'da (Tosya) önemli Paphlagonia kentleri arasında sayılabilir. Paphlagonia'nın en önemli dağı Olgassys (Ilgaz dağı) olup eteklerinde kurulmuş olan Kimiata (Ilgaz kasabası) şehri, daha sonra Pontos krallığının kuruluşunda önemli görevler icra edecektir.

Paphlagonia, ırmaklar bakımından da oldukça zengin bir bölge olup bu ırmaklardan Billaios (Filyos çayı) ve onun yan kolu Ladon (Bolu çayı yada Büyüksu), Parthenios (Bartın çayı), Hypios (Melen çayı), Devrekani çayı, biraz daha batıda Sangarius (Sakarya), Halys (Kızılırmak), Siberis (Kirmir çayı), Skopas (Aladağ çayı) belli başlılarıdır. Batıdan doğuya doğru Lilaios, Elaios, Kales, Lykos, Akheron, Psylla, Psillis, Oxinas, Amastris, Aiginetes, Kinolis ve Potamai'de sayabileceğimiz diğer küçük ırmaklardır.[10]

PONTUS

Tarih öncesi devirlerden itibaren iskan edilmiş bir bölge olan Pontus, Anadolu tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu bölge, M.ö.II.binde Kaşkalar tarafından iskan edilmiş olup Boğazköy'ü merkez edinerek gelişen Hititleri Kaşkalar bu topraklara sokmamışlardır. Başka bir ifadeyle, bu bölge tam olarak Hitit kontrolüne girmemiştir. Ege göçleri ile Hititlerin yıkılmasının ardından Phrygler, bölgeyi istila etmişlerdir.[11] Lydialıları yenerek Anadolu'da egemen olan Persler, M.ö.547-546 tarihlerinde bölgenin kontrolünü ele almışlardır. Ardından M.ö. 333 yılında bölgeye gelen Büyük İskender, Pers satrapı Ariarathes (M.ö.350-322) idaresi altında bulunan Pontos'un fethini tamamlayamış, bu bölge daha sonra Eumenes tarafından Makedonya imparatorluğunun sınırlarına katılmıştır.[12] M.ö. IV. yüzyıllara gelindiğinde ise Mithridates Ktistes (M.ö.280-266) tarafından bir Pontos krallığı

---

[9] P.Le Bas W.H.Waddington,**Inscriptions Grecques Et Latines Recueillies En Asie Mineure**, I I, New York, 1972, s.347.

[10] B.Von Klaus, "Paphlagonien und Honorias",**Tabula Imperu Byzantını** 9, Wien, 1996, s.53 vd.

[11] F.Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara,1991,s.97.

[12] Q.Curtius Rufus,**Historiarum Alexandri Magni Macedonis**, X,X,6.

kurulmuş olup bu krallık sınırlarını Paphlagonialıların kıyı ve iç kesimlerine kadar genişletmiş ve özellikle son kral Mithridates Eupator (M.ö.120-63) döneminde Roma ile büyük savaşlarda bulunulmuştur. Mithridates Eupator'un yenilgisinin ardından bölge, Pompeius tarafından M.ö.64 yılında Provincia Bithynia-Pontus eyaleti haline dönüştürülmüştür.

Bölgenin sınırları, doğudan Kolkhis, batıda Halys nehri, kuzeyden Pontos Euxeinos ve güneyden ise Kappadokia Armenia ile sınırdır. Pontos Euxeinos'un güney sınırlarını kastetmek amacıyla antik yazarlar Pontos terimini kullanmışlardır.

Pontus bölgesi, Paphlagonia gibi dağlık ve sık bitki örtüsü ile kaplı ormanlarla dolu olup kentler sahil boyunca dağlar ve deniz arasında kıyı boyunca dizilmişlerdir. Birçoğu sikke basmış olan kentler şunlardır: Amaseia (Amasya), Amisos (Samsun), Aemilium, Gaziura (Turhal), Khabakta, Kerasus (Giresun), Komana Pontika, Kotyora (Ordu), Laodikeia (Ladik), Neokaesareia (Kabeira), Armenia ile sınır kenti olan Nikopolis, Pharnakia, Phanaroia, Taulara, Rhizaeum (Rize), Sebastepolis/ Herakleapolis (Sulusaray), Trapezus (Trabzon) ve Zela'dır (Zile). Pontos bölgesi, Halys (Kızılırmak), İris (Yeşilırmak), Thermodon (Terme çayı), Akampsis (Çoruh) gibi önemli akarsular tarafından sulanan verimli ovalara da sahiptir. Bunlar, bölgenin tarihi coğrafyasının kültür ve inanç karakteristiğinin şekillenmesinde de etken olmuştur. Denize paralel olarak gelen dağ silsilesi, bölgenin iç kesimler ile irtibatını kesmiş olup burada Anadolu'nun diğer yerlerine nazaran daha farklı bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Bugün, Zigana olarak bildiğimiz geçit, doğu Karadeniz ile Armenia bölgesi arasında neredeyse tek geçit noktasıdır. Bu durum, bölgenin fethini de güçleştirmiştir. Öyleki, Büyük İskender gibi fatihler bile kontrolü çok güç olan bu bölgede fazla oyalanmayıp fethi, komutanlarına veya zamana havale etmiştir. Bilindiği gibi aynı karakteristik coğrafi özellikleri gösteren Paphlagonia'da da, Hititler tarafından tam olarak bir kontrol sağlanamamıştır. Ancak bölge, M.ö. VII. yüzyıllarda gemicilik teknolojisinin gelişmesi sonucunda, özellikle Karialı ve Grek denizcilerin akınına uğramış olup kürk ve kereste yönünden zengin bu topraklar Platon'un tanımıyla bir havuzun etrafında oturan kurbağalar gibi iskan edilmiştir. Kurulan koloni kentler, bölgenin zenginliklerini Grek dünyasına taşıdığı gibi Grekleşmesinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Antik Grek dünyasının tüm sosyal ve kültürel özellikleri bu sahada kendini göstermekte olup buna dini inançlar da

dahildir. Ancak diğer Grek kentleri ile aralarındaki inanç benzerlikleri yanında bölgedeki yerli halklardan kaynaklanan inanç etkileşimleri de söz konusudur. Araştırmamızın seyrine, bu durumun tesbiti ayrı bir mana katacaktır.

Araştırmamıza, konuyu içeren bilgilerin antik kaynaklarda taranması ile başlanılmıştır. Kaynaklar büyük bir titizlikle taranarak konuya ait bilgiler çıkarılmış ve değerlendirilmek üzere ilk aşamada belgelenmiştir. Burada özellikle kaynaklarda yer alan bölgedeki dini yapıya ve tapınılan tanrıların kültlerine ait bilgiler çıkarılmıştır.

Modern kaynakların taranması ise araştırmanın ikinci aşaması oluşturulmuştur. Burada özellikle XVII. yüzyıldan itibaren bölgede yoğun bir çalışma sergileyen seyyah ve araştırmacıların eserlerinden başlanarak zamanımıza kadar gelen bilim adamlarının kütüphanelerimizde bulunan eserlerinin tamamına yakını tarandı. Buralardan elde edilen bilgiler **"içindekiler"** kısmında verilen sistematik dairesinde önce ham bilgi olarak sıralandı ve ardından da değerlendirildi. Konu Paphlagonia ve Pontus olmak üzere iki ayrı bölgeyi ihtiva ettiğinden çalışmamız da ikiye ayrıldı. Batıdan doğuya doğru olmak üzere Paplagonia bölgesi birinci aşamayı, Pontus bölgesi ise ikinci aşamayı oluşturdu. Her bölgede tapınımı tesbit edilmiş olan tanrılar, alfabetik olarak sıralandı. Elde edilen belgenin ait olduğu dönem, kendi konusu içerisinde ayrıca belirtildi. Aksi takdirde dönem dönem bu ayrımı yapmak konuyu içinden çıkılmaz bir kargaşaya sürükleyecekti. Zamanlarına göre konunun sınıflandırılması[13] veya bölgenin şehirlerini alfabetik düzende sıralayıp bu şehirlerdeki kültleri alfabetik olarak sıralamak[14] veya daha başka bir şekilde alfabetik veya hiyerarşik sıra izlemeyen tanrı/tanrıçaları ön plana alıp bunların bölge içinde hangi kentlerde tapınım gördüklerinin saptanmasına gidilmesi yöntemleri tercih edilmemiştir.[15]

Tanrılar değerlendirilirken, önce tanrı hakkında genel bilgiler ortaya konarak tanrı tanıtılmaya çalışılmıştır. Burada tanrının vatanı, doğuşu, epitetleri, varsa senkronizasyonu ortaya konmaya çalışılmış olup tanrıya ait mitoslara, konuyu dağıtmamak ve özden uzaklaşmamak için girilmemiştir. Daha geniş bilgi isteyenler

---

[13] N.Karayaka, **Helenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, İstanbul,1998.

[14] F.Graf, "Nordische Kulte",**Bibliotheca Helvetia Romana** XXI, Roma, 1985.

[15] İ. Delemen,**Anadolu'da Atlı Tanrılar.Lydia, Pisidia, Lykaonia, Isauria, Phrygia, Lydiave Karia Bölgelerinde Taş Eserler Üzerine, Bir İnceleme**, İ.Ü.Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993 ; N.Şahin, **Zeus'un Anadolu Kültleri**, İstanbul, 2001.

için ise gerek bibliyografya gerekse dipnotlarda gerekli adresler gösterilmiştir. Ancak diğerlerine nazaran bazı tanrıların daha fazla ayrıntılı olarak ele alınması, konunun daha kolay anlaşılırlığını temin etmek için doğan bir gereksinimin sonucudur.

Bir tanrı hakkında antik kaynaklardan sonra ikinci başvuru kaynağımız yazıtlar olmuştur.Yine aynı şekilde seyyahlardan itibaren en yakın eserlere kadar taranan modern kaynaklardan araştırmacıların değerlendirmeleri çıkarılmış ve yine yazıtlarla ilgili korpuslar taranarak buralardan da takibi yapılmıştır. Ayrıca, buradaki konuyla ilgili belgeler de ele alınmıştır.

Sikke katalogları taranarak bölgedeki kentlere ait sikkeler birer birer incelenmiş ve bu sikkeler üzerinde o kente ait tanrı tapınımını kanıtlayan bilgiler sikkenin resmi ile birlikte araştırmamıza konmuştur. Bu hususta modern araştırmacıların da eserlerinden faydalanılmış olup pek çoğu asırdan fazla bir zamanı ihtiva eden bu katalogların yanında modern araştırmacıların yorumlarına da yer verilerek konu netleştirilmeye çalışılmıştır. Burada sınıflama, kentlere göre yapılarak tanrı/tanrıçaların betimi hususunda açıklayıcı ifadelere yer verilmiştir. Yine ilgili bölümlerin sonuna konan tablolar ile sikkenin darp dönemini esas alarak şehirler ve sikkenin betimleri ortaya konmuştur.

Heykeltıraşlık buluntular, çalışmamızın üçüncü aşamasını oluşturan müze çalışmaları ve modern eserlerin taranması ile ortaya çıkan bilgilerle teşkil edilen bir kısımdır. Burada tespit edilen belgeler, dönemleri ile birlikte değerlendirmeye alınmış ve ilgili bölüme kaydedilmiştir. Kutsal alanlar, kaya kabartmaları ve mimari buluntular ise özellikle, belgenin yerinde incelenmesi ile değerlendirilmesi gereken bir bölümdür. Bunun için asıl ağırlık kaynaklarda belirtilen eserler olup bunlar imkanlar ölçüsünde yerinde görülüp fotoğraflanmaya çalışılmıştır.

"Coğrafi dağılımı" adlı kısımda ise yapılan iş, bölge üzerinde araştırma konumuz hakkında elde ettiğimiz verilerin buluntu yerlerinin harita üzerinde gösterilmesidir. Bundan sonra gelen değerlendirme bölümünde ise tespit edilen malzemelere göre, her bölümü genel bir değerlendirmeye tabi tuttuk ve ulaşılan sonucu burada verdik. Konunun çözüm noktası olan bu safha, hepsinden daha ziyade bir titizlik gerektirmekte idi. Bunun içinde gereken yapılmış ve araştırma eldeki bilgileri

harmanlayan bir sonuç ile noktalanmıştır. Ayrıca tezin sonunda genel bir **"sonuç"** yazılmış ve burada tüm değerlendirmeleri kapsayan genel bir yorum yapılmıştır.

Tez içinde şahıs, bölge, kavim ve yer adları asıllarına bağlı kalınarak yazılmıştır. Bazı özel terimler ise Grekçe yazılışlarıyla verilmiştir. Araştırmacılara kolaylık sağlaması ve diğer faydaları da dikkate alınarak bir dizin hazırlanmıştır. Burada yer alan isimler ise araştırmacılara en kısa bilgilerle açıklanmıştır.

Tezimiz, en son bölümünde konuyla ilgili ayrıntılı haritaları ihtiva etmektedir. Burada tanrılar, tapınım gördükleri bölgelere göre yerleştirilmiş ve bölgenin kült coğrafyası çıkarılmıştır. Tanrılar, tez içerisinde yer aldığı başlık numaraları dikkate alınarak kodlanmış ve buna göre harita üzerinde tapınım gördüğü kent üzerinde işlenmiştir.

Araştırma esnasında kullandığımız kaynaklara gelince, Karadeniz bölgesi, diğer bölgelerle kıyaslandığında fazla araştırılan bir coğrafya olmadığından dolayı bilgiye ulaşmada çok güçlüklerle karşılaştık. Son dönemlerde yapılan araştırmalar, bizi bu husus da biraz rahatlattı. Antik kaynakların, bölge kültleri hakkında verdiği bilgiler oldukça sınırlı idi. Bu nedenle sadece antik kaynaklara dayanarak konumuza gerekli açılımı sağlayamazdık. Seyahatnameler ve modern araştırmaların başladığı dönemlerden itibaren ortaya konan eserler, doyurucu olmamakla beraber yine de küçümsenmeyecek bilgilere erişmemizi sağladı. Özellikle bölgenin tarihi coğrafyası, antik kentlerin yerleşimi ve bölgenin kült dağılım haritasının çiziminde, bunlardan çokça faydalandık. Ancak, esas olarak, son dönem de yapılan çalışmalar bize gereken katkıyı sağlamıştır. C.Marek, E.Schwabel, G.E. Bean, İ.Kaygusuz gibi bilim adamlarının "bibliyografya" bölümünde de belirttiğimiz konu ile ilgili araştırmaları yanında E.Olshausen'in "Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos- ein erster Bericht" adlı makalesi ve N.Şahin'in **"Zeus'un Anadolu Kültleri"** adlı kitabı işimizi bir hayli kolaylaştırmıştır. Bu eserler yöntem olarak farklı olsa da aynı konunun çalışılması sebebiyle bize doğrudan katkı sağlamıştır. Bu arada genellikle amatör araştırmacılar tarafından hazırlanmış şehir monografileri de bize oldukça yarar sağladı. Bu araştırmalardan bizim tespit edemediğimiz bir çok ham malzemeye ulaşmayı sağladık. Yalnız, bu eserlerde yapılan yorumlara pek fazla itibar etmedik, zira pek çoğu konuya derinliği olmayan meraklıların kaleminden çıkması itibariyle sıhhati tartışmalı bilgilerden oluşmakta idi.

Bu arada tanrı/tanrıçaların tanıtılması konusunda "**Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft**" gibi temel kaynaklar yanında yakın dönemlerde hazırlanmış sözlüklerden de faydalandık. Bu eserler özellikle tanrı/tanrıçaların atribülerinin ve epitetlerinin tesbitinde faydalı çıkarımlar sağlamıştır.

Sikkelerle ilgili olarak temel referansımız H.W. Waddington-E.Babelon-Th.Reinach tarafından hazırlanan ve 1925 yılında yayınlanan "**Recueil General des Monnaies Grecques D'Asie Mineure(Pont et Paphlagonie)**" adlı eser olmuştur. Ayrıca H.von Aulock tarafından hazırlanan "**Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland**" ve bunun yanında O. Tekin tarafından hazırlanan "**Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri**" adlı eserlerin Paphlagonia ve Pontus bölgesi sikkelerini içeren bölümlerinden de oldukça yararlanıldı. F.İmhoof-Blumer'in "**Kleinasiatische Münzen, I-II**" ve "**Fluss und Meergötter, Auf Griechischen und Römischen Münzen**," adlı eserleri ile bölgede basılmış sikkelerin tamamına yakınına ulaşılmış ve bu kaynaklardan toplanılan bilgiler kullanılmıştır.

Yazıtlar için "**Supplementum Epigrahicum Graecum**" adlı yayından ve epigrafların bölge ile ilgili hazırlamış oldukları makalelerinden faydalanıldı. Özellikle İ. Kaygusuz'un Paphlagonia bölgesinde yaptığı araştırmalar konuya büyük katkı sağladı.

Yine "**Kazı araştırma Raporları**", "**Araştırma Sonuçları Toplantısı**", "**Belleten**", "**Müze Kurtarma Kazıları Semineri**", "**Anadolu Araştırmaları**" gibi önemli yurt içi dergiler yanında "**American Journal of Archaeology**", "**Anatolien Studies**", "**Aufstieg und Viedergang der Römischen Welt**", "**İstanbuler Forschungen**", "**İstanbuler Mitteilungen**" gibi yabancı kaynaklı dergilere de müracaat edilmiştir. Bunların tamamı taranarak araştırma konumuz ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır.[16]

Elbetteki sadece bunlara dayanarak yapılan bir araştırma yetersiz olacaktı. Bunun için bölgede bulunan müzeler, gereken malzemeye ulaşmamızı sağlamıştır. Özellikle Tokat müzesi konu itibariyle diğer müzelere nazaran oldukça zengindir. Burada yaptığımız çalışma ile onlarca belgeye ulaştık. "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" ve

[16] Belirtilen dergi ve kitapların açılımı için bibliyografya bölümüne bakınız.

"İstanbul Arkeoloji Müzesi"nde bölge haricinde olmalarına rağmen eski yıllarda korumaya alınmış pek çok malzemeye şahit olduk. Yine Samsun ve Ordu müzelerinde ulaşılan malzeme de bulundukları bölgelere ışık tutacak niteliktedir. Bu arada onarım nedeniyle çalışamadığımız müzelere ait bilgilere internet sayfalarından ulaşmaya ve malzemeyi bu şekilde tesbit etmeye çalıştık.

BÖLÜM I- PAPHLAGONİA KÜLTLERİ

ABONUTEİKHOSLU ALEKSANDROS / `Αλεξάνδρος

1- Tanımı

Abonuteteikhoslu Aleksandros, Lukianos'ta sahte peygamber olarak tanımlanmıştır.[1] Bugün İnebolu olarak bilinen Abonuteikhos kentinde doğmuş olan bu kişi hakkında adak yazıtları önemli bir bilgi kaynağı olup, bir çok yerde adına ithaf edilmiş olan bu yazıtlara rastlanmıştır. Önceleri bu adakların Büyük İskender'e ithafen yapıldığı sanılmaktaydı ancak yapılan araştırmalar bunların Abonuteikhoslu Aleksandros'a adanmış olduğunu ortaya koymaktadır.

2- Yazıtlar

Klaudiopolis

Abonuteikhoslu Aleksandros'a adanan sunak yazıtlarından biri de Klaudiopolis kentinde taş malzemeden, özel kullanım için yapılmış küçük bir sunak yazıtıdır. Bu yazıt dönem olarak M.s. II.yüzyılın ikinci yarısı yada III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Tek bir kelimeden ibarettir ki **"Aleksandros "** adında bir isim ihtiva eder.[2]

Yazıt	**Türkçesi**
'Αλεξάνδρου	Aleksandros'un

[1] L.Robert, **A Travers L'Asie Mineure**, Paris, 1980, s.393.
[2] E.Gibson, **ZPE** 42,1981, 2f resmi ile Taf.VI c (**SEG** 31,1587.IK 31 (Klaudiopolis 10) ; W. Ameling "Ein Altar für Alexander von Abonuteikhos ", **EA** 6, Bonn, 1885, s. 34 – 36.

3- Coğrafi Dağılımı

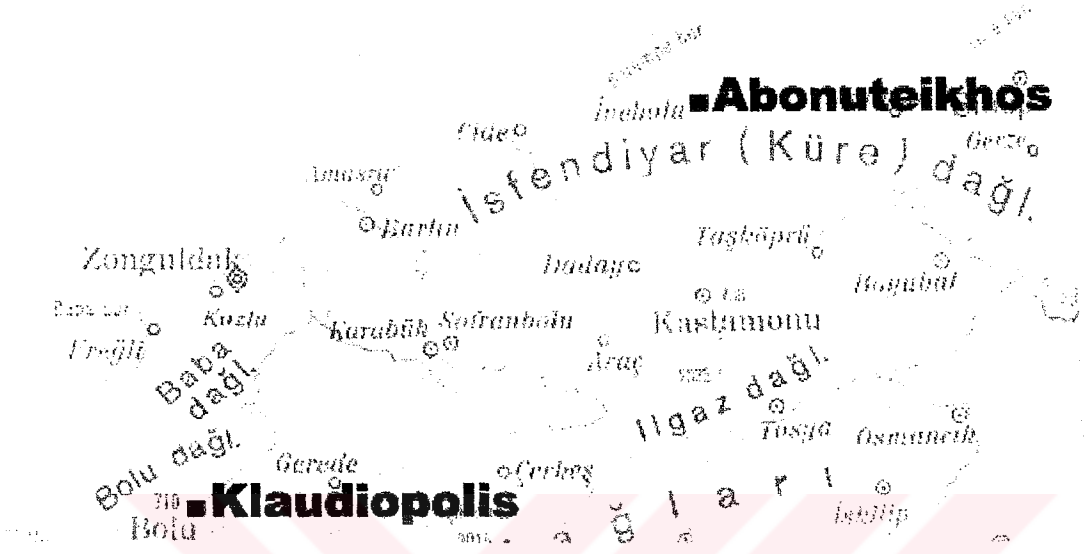

4- Değerlendirme

Bithynia'da, Klaudiopolis kentinde bulunan bu yazıt Aleksandros isimli bir şahsa adanmıştır. Bu yazıtın ve benzer örneklerinin önceleri Büyük İskender'e adanmış olduğu düşünülmekte iken bunun daha sonra ismi Lukianos'da sahte peygamber olarak geçen, Abonuteikhoslu Aleksandros'a adandığı ortaya çıkmıştır. İsim benzerliği nedeniyle Aleksandros, Büyük İskender ile karıştırılmıştır. Ancak Büyük İskender kültünün bu kadar geç bir tarihte bu bölgelerde görülmesi pek olası değildir.[3] Bu yazıtın, Aleksandros'un mezar taşı olduğu veya Büyük İskender kültüyle alakalı bir parça olduğu gibi fikirler de öne sürülmüştür. M.s. II. yüzyılın ikinci yarısına yada III. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu yazıt, imparatorluk dönemine aittir. Bu taş yazıt özel kullanım için yapılmış küçük bir sunaktan ibarettir. Bu yazıtın bulunduğu Klaudiopolis kentinin Bithynia bölgesine dahil olmasına rağmen Paphlagonia bölgesi ile sınır kentlerinden olması, ayrıca yalancı peygamber olduğu iddia edilen Aleksandros'un ise bir Paphlagonia kenti olan Abonuteikhoslu olması nedeniyle bu yazıtın konumuza dahil edilmesinde bir sakınca görmedik.

[3] W. Ameling , **a.g.e.** , s. 36.

Ayrıca çevre bölgelerde de Aleksandros'a ait başka yazıt örneklerine rastlamak mümkündür.[4] Her ne kadar tek bir belge ile bölgede böyle bir kültün varlığını iddia etmek zor olsa dahi gerek Lukianos ve gerek diğer modern araştırmacıların yazılarına bakarak bölgede bu şahsın tanrılaştırıldığının ve inananlarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durum bölgede yaygın bir tapının olduğu anlamına gelmez.

[4] L. Robert , **a.g.e.** , s.393. Ayrıca daha geniş bilgi için gösterilen kaynaklara bakınız.

APHRODİTE / `Αφροδίτη

1- Tanımı

Aşk ve güzellik tanrıçasıdır.[5] Hesiodos'da denizin köpüklü dalgalarından yaratıldığı anlatılırken[6] Homeros'da ise Zeus ile Okeanos kızı Dione'den doğma olarak gösterilmiştir.[7] Çok bilinen bir tanrıça olmasına rağmen ona ait pek fazla mitos yoktur. Aphrodite'nin, Ares, Adonis, Hermes ve Dionysos ile yaşadığı aşkları ve bu aşklardan doğan çocukları vardır.[8] Diğer bir adı Zühredir. Babilde **"Beltis"**, Assur'da **"Ishtar"**, Suriye'de **"Aschera"**, Fenike'de **"Astarte"**,[9] Roma'da ise **"Venüs"** ve **"Erycine"** olarak bilinirdi. Anadolu'da da yaygın bir külte sahipti.[10] Aphrodite ayakta, tamamen çıplak, elleri göğüslerini kapamış şekilde betimlenmiştir. Bu betim arkaik Grek sanatına aittir. Eski Babil sanatında da bu betim görülürken, Grek sanatının olgunluk devirlerinde ise giyinik, bir elinde çiçek, diğerinde güvercin ve elbisesi kalkık olarak betimlenmiştir. M.ö. VI. yüzyıl İon sanatında ise yukarı kalkan sol elinde güvercin, yüzünde, boynunda ve kollarında belirgin hatlar ve samimi bir yüz ifadesi ile betimlenmiştir. Keçiye binmiş olarak ve bir ayağı kaplumbağa üzerinde iken duran betimler klasik döneme ait betimlerdir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde Aphrodite, genellikle oğlu Eros ile betimlenmiş olup vücudunun üst kısmı çıplaktır.[11] Arkeolojide bilinen pek çok Aphrodite tipleri içinde **"Medici"** ve **"Anadiyomene"** tipleri, en önemlileri arasında sayılmaktadır.[12] Hayvan olarak teke, güvercin ve kaplumbağa, meyvelerden elma[13] çiçekler arasında da gül ve mersin Aphrodite'ye adanmıştır.

---

[5] A.Furtwangler , "Aphrodite", **Roscher** ML I , 1884 , s. 400 ; A.Delivorrias, "Aphrodite", **LIMC** II-1, 1984, s. 2.
[6] Hesiodos, **Theogonia**, 188.
[7] Homeros, **İlias**,V. 370.
[8] Aphrodite'nin aşkları ve öyküleri için bak. : A.Furtwangler, **a.g.e.** , s.477-493 ; Dummler "Aphrodi – te ",**RE** I-II, 1894 , S.2729-2787 ; F.Comte, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s. 42-44.
[9] A.Furtwangler ,**a.g.e.** , s. 390.
[10] J.Keil, "Die Külte Lydiens", **AnatSt**, 1923, s. 251.
[11] Dummler,**a.g.e.** , S. 2776 vd ; N.Karayaka, **Helenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, İstanbul, 1998, s. 90 ; Ayrıca Aphrodite'nin ikonografisi için bak.: Delivorrias,**a.g.e.** ,s. 2-151.
[12] S.Atlan, "Eskiçağ Ankara'sında Aphrodite Kültü. Der Aphrodite kult von Ankara im Al ter tum ", **Belleten**, XXX , s.182.
[13] A.Furtwangler,**a.g.e.**, s.409 ; A.Laks,**DNP** I,1996, s.842.

2-Sikkeler

Amastris

Aphrodite betimlerini, Paphlagonia bölgesinde sadece Amastris sikkelerinde görmekteyiz. M.ö.300-285 yılları arasına tarihlenen kraliçe Amastris[14] dönemine ait bir sikkede tanrıça Aphrodite tahtta yaslanmış ve oturur vaziyette betimlenmiştir. Elinde onu taçlandıran bir Eros tutmakta olup buradaki Aphrodite betiminin Anahita olabileceği de düşünülmektedir. Yine başka bir Amastris sikkesi ise Commodus'un karısı Crispina[15] dönemine ait olup bu sikkede ise arka yüzde tanrıça Aphrodite sağ elinde asası ve sol elinde elma tutar şekilde betimlenmiştir. Aynı şekilde M.ö. III. yüzyıla[16] ait bir başka sikkede ise tanrıça bu defa yine tahtta otururken ve elinde onu taçlandıran Nike'yi tutar vaziyette betimlenmiş olup **kalathos** giyimlidir. Faustina[17] Lucius Verus[18] ve Caracalla [19] dönemine ait sikkelerde ise **"Aphrodite Meleia"** olarak betimlenmiştir.

---

[14] W.H.Waddington ,E.Babelon, Th.Reinach, **Recuil General Des Monnaies Grecgues D'Asie Mineure**, Paris ,1925, s.172 , I , Pl.XVIII, f.1, Bak. Lev.I, r.1.

[15] O.Tekin, **Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri – Grek and Roman Coins The Yapı Kredi Collection**, İstanbul, 1994, s.125, r.387.

[16] W.H.Waddington,E.Babelon,Th.Reinach, **a.g.e.**, s.178*,147.

[17] W.H.Waddington,E.Babelon,Th.Reinach, **a.g.e.**, s.179,100,Pl.XX,f.20, Bak. Lev.I, r.2.

[18] W.H.Waddington,E.Babelon,Th.Reinach, **a.g.e.**, s.183 vd.130a, Pl.suppl.N,f.23, Bak. Lev.I, r.3.

[19] W.H.Waddington,E.Babelon,Th.Reinach, **a.g.e.**, s.178*,147.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE APHRODİTE BETİMLERİ

TABLO 1

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Kraliçe Amastris (M.ö.300-285)	Aphrodite veya Anahita tahtta yaslanmış oturuyor. Elinde onu taçlandıran Eros tutuyor
		Aphrodite kalathos giyimli olarak tahtta oturuyor. Elinde onu taçlandıran Nike tutuyor.
	Crispina (Commodus'un karısı) (Commodus M.s.176-192)	Aphrodite sağ elinde asa ve sol elinde elma tutuyor.
	Faustina (M.Aurelius'un karısı) (M.Aurelius M.s.161-180)	Aphrodite Meleia.
	Lucius Verus (M.s.161-169)	Aphrodite Meleia.
	Caracalla (M.s.212-217)	Aphrodite Meleia.

3- Kabartmalar

Herakleia Pontika

Paphlagonia bölgesinde, Herakleia Pontika'da bulunan çift sütun başlığı üzerinde bir Aphrodite kabartması bulunmaktadır. Bu kabartma cepheden betimlenmiştir. Önde düğümlenmiş giysisi haricinde çıplaktır. Kolları yukarı kalkık olup bükülerek omuzlara dökülen dalgalı saçları tutmaktadır. İmparatorluk dönemine ait olduğu düşünülmektedir.[20] Bugün, İstanbul Arkeoloji müzesi bahçesinde sergilenmekte olan bu sütun başlığı 56 cm. yüksekliğindedir. Alt genişliği 53 cm ve üst genişliği 62 cm.dir.

[20] W.Hoepfner, **Herakleia Pontika**,1966, s.63 vd., Bak.: R.1

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Paphlagonia bölgesinde sadece Amastris ve Herakleia Pontika kentlerinde Aphrodite tapınımının kanıtlarına rastlamaktayız. Özellikle Amastris kenti sikkelerinde tanrıçayı çok kullanmıştır. Bu sikkelerden öğrenebildiğimiz kadarıyla M.ö. IV. yüzyıldan, Roma imparatorluk dönemine kadar uzanan geniş bir dönemde bu tanrıçaya, sikkelerde yer verilmiş ayrıca imparatorluk döneminde de oldukça rağbet görmüştür. Commodus'un karısı Crispina ve M.Aurelius'un karısı Faustina'ya ait sikke darplarında tanrıçaya yer verilmesi, kadınlar arasındaki rağbetini ortaya koyması açısından önemlidir. Kraliçe Amastris'in Pers kökenli olmasından dolayı Pers tanrıçası Anahita'nın Anadolu'daki uzantısı olan Aphrodite'nin Amastris kentindeki yaygınlığı, Perslilerin buradaki etkisini ortaya koyan bir durum olabilir. Kraliçe Amastris Pers ülkesinin Büyük İskender'in kontrolüne geçmesinin ardından gelişen olaylarla bu bölgeye gelmiş ve burada Pers ülkesindeki Anahita tapınımını yaymış olabilir. Hatta bu dönemde basılmış sikkelerde yer alan Aphrodite betiminin

Anahita olabileceğine dahi işaret edilmektedir.[21] Bu kentte tanrıça Aphrodite çok geç devirlerden itibaren Roma'ya kadar yaygınlık göstermektedir. Yalnız Herakleia Pontika'da Aphrodite kültü vardır diyebilmek için eldeki tek kabartma yeterli değildir. Kent sikkelerinde de tanrıçaya ait bir betime rastlanılamamıştır. Ayrıca Paphlagonia bölgesinde başka yerde Aphrodite tapınımını kanıtlayacak verilere rastlanılamamıştır. Yine Amastris ve Herakleia Pontika kentleri arasındaki coğrafi yakınlık da göz önüne alınınca Amastris'den Herakleia'ya doğru kültün az dahi olsa tesirinin yayılabileceğini düşünmek yanlış olmaz. Belki elimizdeki kabartma bu durumun bir ifadesi olarak düşünülebilir. Aphrodite tahtta otururken, elinde onu taçlandıran Nike veya Eros, ayrıca sağ elinde asa ve sol elinde atribüsü olan elma ile Aphrodite Meleia betimleri Amastris sikkelerinde sıkça kullanılmış Aphrodite betimleridir. Buna göre Paphlagonia bölgesinde Aphrodite tapınımının izlerine sikke betimlerine dayanarak Amastris'de ve çift sütun başlığı üzerindeki kabartmaya dayanarak Herakleia Pontika kentlerinde rastladığımızı söyleyebiliriz.

[21] **SNG IX, Black Sea:** XLVIII,r.1297-99, Bak.:Lev. 1, r.4-5-6.

APOLLON / Ἀπόλλων

1- Tanımı

Zeus ile Leto'nun oğlu ve Artemis'in kardeşi olan Apollon, Ortygia veya Asteria olarak da adlandırılan Delos adasında doğdu.[22] Bir Yunan tanrısı olarak bilinen Apollon'un kökeni Anadolu'ya kadar uzanır. Apollon **"okçu kral"** olarak bilinmekte olup dostları dahi ondan korkardı. O kumların miktarını, yerin boyutlarını, kötülüklerin nedenini ve şifasını,[23] her şeyi bilen tanrı idi. Yılanlarla beraber betimlendiği bazı kabartmalar oğlu hekim tanrı Asklepios'dan dolayı onun bu şifa verici niteliğini ortaya koymaktadır. Apollon'un esinlemesiyle gaibden haber verenler **"mantis"** yani **"bilici ve falcı"** olmuşlar ve Apollon tapınakları birer kehanet merkezi olmuştur. Bu merkezlerden bir çoğu Anadolu'da da bulunmakta olup Ege ve Akdeniz kıyıları bunlarla dolu idi. Bu bilicilerin en ünlüsü Pythia olup Apollon kahini idi. Apollon'a adanan hayvanlar ve bitkiler şunlardır. Bunlar paralar üzerinde ve başka yerlerde sembol olarak kullanılmışlardır. Bazı paralar üzerinde Apollon ile resmi basılmış olan kurt, dişi geyik veya karaca, kuğu, çaylak, akbaba ve kargadır. Kargalar Apollon kahinlerine uçuşları ile kehanet yaparken esin sağlardı. Yunusbalığı ise Apollon'un denizlerdeki hayvanı idi. Pythia'nın kehanette bulunurken çiğnediği defne ise tamamen Apollon'a ait bir bitkidir. Apollon sanat eserlerinde genellikle, başında defne çelenkli, oklu genç çıplak erkek, uzun müzisyen elbiseleri içinde lir taşırken veya çift baltalı olarak betimlenmiştir. Pek çok epitet altında tapınım görmüştür. Bu sayede, tanrının tapınım gördüğü bölgedeki niteliği hakkında fikir sahibi olmaktayız.

---

[22] Apollon'un yaratılışı, Delphoi'ye gelişi, Herakles ile çatışması , Apollon öyküleri ve daha geniş bilgi için bak.: Homeros, **Ilias**,I,9-36; IV,101-119;I,37; IV,507;V, 432 ;VII,20 ;V.247;XX, 443; XXIV, 33;XXII,185;Herodotos, **Historiae**,I,47; Pındaros, **Pythian Odes**, IX,41-42;104 ; Euripides, **Alceste**, 579 ; Diodoros Siculus , **Bibliotheka Historika** , IV , 72 , 1 - 2 ; A . Furtwangler, **Roscher**, ML I, S. 422-468 ; D.Detschew, "Apollon",**RAC** I,1950, s.524-529; W.Lambrunidakis ve dg." **Apollon**", **IMLC** II-I ,1984,s.485 vd. Türkçe kaynak için bak.: M.Uraz, **Küçük Mitolocya**, İstanbul, t.y; A.Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1989 ;P.Grimal, **Mitoloji Sözlüğü**, çev.: S.Tamgüç, İstanbul, 1997;F.Comte, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 2000 ; Ayrıca Anadolu'da Apollon kültü ile ilgili olarak bak.: Z.Taşlıklıoğlu, **Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebetler,** İstanbul, 1954; Z.Taşlıklıoğlu, **Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar**,İstanbul, 1963; N.Karayaka, **a.g.e.**

[23] Herodotos,**Historiae**,I,47.

2- Antik Kaynaklarda Apollon

Paphlagonia bölgesinde Apollon kültüne işaret eden bilgiye antik kaynak Diodoros Sicilus'da rastlarız. Burada Sinope ile ilişkilendirilen Apollon hakkında şöyle bir ifade geçmektedir :

"Asopos evini Philius'da kurdu ve Ladon'un kızı Metope ile evlendi. Pelasgus ve Ismenus isimli iki oğlu oldu. On iki tane de kızı oldu.....Kızlarından Sinope ise Apollon tarafından yakalanarak adının verildiği Sinope'ye getirildi ve Apollon'dan Syriahların kralı Syrus'u doğurdu."[24]

3- Sikkeler

Amastris

Marcus Aurelius[25] dönemine ait Amastris sikkelerinde Apollon, ayakta olarak sikkenin arka yüzünde betimlenmiştir.

Sesamos

M.ö. IV. yüzyıla[26] ait bir sikkede Apollon başı ön yüzde sola dönük olarak betimlenmiştir.

Sinope

M.ö. III. yüzyıla ait bir Sinope sikkesinde Apollon **omphalosda** otururken, elinde lir ve **plecktrum** ile betinlenmiştir. Bu sikke bir tetradrahmi olup ön yüzünde ise bir kadın başı bulunmaktadır.[27] Aynı döneme ait başka sikkelerde ise Apollon başı sikkenin[28] ön yüzünde bulunmakta olup arka yüzlerde ise **tripod**, lir ve kartal betimleri bulunmaktadır. Yine ayakta dal tutarken betimlenmiş Apollon, ön yüzde sola dönük bir kadın başı ile aynı sikkede bulunmaktadır. M.ö. 85-65 yıllarına ait başka bir sikkede ise Apollon arka yüzde ayakta betimlenmiştir.[29] Yine Titus[30] ve

---

[24] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**, IV, 72, 1,2.
[25] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.176*,75-76-77,Pl.XX,f.3-4, Bak. Lev. I, r.7 ve 8.
[26] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.199,5, Pl.XXIV,f.5, Bak.: Lev.I, r.9.
[27] **SNG IX, Black Sea:**LV, r.1509.
[28] **SNG IX, Black Sea:**LV, r.1513.
[29] **SNG IX, Black Sea:**LV,r.1542.

Sabina[31] dönemine ait sikkelerde Apollon betimleri bulunmaktadır. Bu sikkelerde Apollon ayakta iken bir tapınak kapısı içerisinde görülmektedir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE APOLLON BETİMLERİ

TABLO 2

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Apollon ayakta.
Sesamos	M.ö. IV.yy.	Apollon başı.
Sinope	M.ö. III.yy.	Apollon omphalosda otururken, elinde lir ve plecktrum.
		Apollon başı.
	M.ö. 85-65	Apollon ayakta, elinde bir dal tutarken.
	Titus (M.s.79-81)	Apollon ayakta, bir tapınak içerisinde.
	Sabina (Hadrianus'un karısı) (Hadrianus M.s. 117-138)	Apollon ayakta, bir tapınak içerisinde.

4- Heykeltıraşlık Eserler

Anadolu medeniyetleri müzesinde Zonguldak'tan getirilmiş bronz bir Apollon heykelciği bulunmaktadır. Burada Apollon ayakta, çıplak olarak betimlenmiştir. Sağ elinde bir **patera** bulunmaktadır. Saçları tepeden toplanmıştır. Parmak uçlarına basmakta olup sağ bacağı dizinden geriye doğru bükülmüş olarak betimlenmiştir. Bu eser Roma dönemine ait olup M.s. II. veya III. yüzyıllara tarihlenir.[32]

---

[30] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**206*101,Pl.XXVII,f.13, Bak.:Lev.I,r.11.
[31] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**208*,109,Pl.XXVII,f.19, Bak.:Lev.I,r.10.
[32] Belma Kulaçoğlu, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi,Tanrı ve Tanrıçalar**, Ankara, s.208.Bak.R.75. Yük.11.3 cm.Gen.3.2 cm. Env.No.:69-1-68.

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Apollon, Paphlagonia bölgesinde en yoğun olarak Sinope'de kent sikkeleri sayesinde fark edilmektedir. Bu sikkelerde Apollon önemli yer tutar. Kentte sikkelere göre tapınım M.ö. III. yüzyıllara kadar uzanır. M.ö. 290 yılından itibaren M.s.79-81 yıllarına kadar kentte Apollon tapınımını ifade edecek sikke darplarına rastlanılmıştır. Antik kaynaklarda Sinope şehrinde Apollon kültünü kanıtlayacak metinlere Diodoros Sicilus'da rastlanılmıştır. Burada efsanevi olarak bahsedilen olay, şehre adını veren Asopos kızı Sinope'nin Apollon'dan Suriyelilerin atası Syrus'u doğurması olayıdır. Sinope, zaten mitolojide Zeus ile olduğu kadar Apollon ile de maceraları olan biri olarak tasvir edilmiş olup bu durum kent yaşamına da sirayet etmiştir. Paphlagonia bölgesinde sıkça rastlamadığımız Apollon kültünün bölgedeki en önemli tapınım merkezi olarak Sinope'yi göstermek sanırım pek yanlış bir söylem olmaz. M.ö.IV. yüzyılda Sesamos kentinin ve Marcus Aurelius döneminde Amastris kentinin de sikkelerinde Apollon betimine yer vermesi ile Apollon'u buralarda da gözlemlemek mümkündür. Böylece Paphlagonia bölgesinde

Amastris, Sesamos ve Sinope kentlerini, Sinope merkez olmak üzere Apollon tapınımının görüldüğü yerler olarak söyleyebiliriz. Ayrıca Zonguldak'ta bulunan heykelcik ile Apollon'un bölgede yayılım alanının daha genişlemekte olduğunu görmekteyiz.

ARES / Ἄρης

1- Tanımı

Ares,[33] Zeus ile Hera'nın oğludur. Romalılar tarafından Mars olarak adlandırılmıştır. Babilde **Nergal**, doğuda da **Merih** ve **Behram** olarak bilinir. On iki büyük tanrıdan biri olarak kabul edilip ikinci kuşak Olymposlular arasında yer alır. Thrakia'da oturduğu kabul edilir. Kültü daha sonra Thebes, Atina ve Sparta'da yayılmıştır. Roma'da da pek fazla itibar görerek Mars kültüne dönüşmüş ve **Salii Palatinii** bayramlarında kutsal rahipler topluluğu tarafından onurlandırılmıştır. Romulus'un babası olduğu ve dünyada en büyük devletin Roma olmasına yardım ettiği söylenmiştir. Romalılar tarafından sevilip benimsenmesine rağmen Yunanlılar tarafından hiç sevilmemiştir. Ares adı, tahrip eden, zarar veren, cezalandıran, feryad koparan ve öç alan gibi manalar içerir. Ares, dört at tarafından çekilen savaş arabasında da betimlenmiştir. Ona seyisi olan Daimonlar ve çocukları **Deimos** (Dehşet), **Phobos** (Korku), **Eris** (Nifak) ve **Enyo** eşlik ederler ve etrafında yer alırlar. O, bu savaşçı karakteri ile tanrılar arasında da pek hoş görülmez. Ares'in çoğu ilişkisi tecavüz ile ortaya çıkan, bir çok aşkları olup bu aşklardan doğan çocukları da kendisi gibi şiddet taraftarı ve acımasızdır. Ares, Yunan sanatında Aphrodite ile veya Arkhileos'u Herakles'den korurken görülür. M.ö. V. yüzyılda elleri kalçasında, miğferli ve kalkanlı bir genç olarak betimlenmiştir. Hellenistik devirde ise mızrak ve kılıçla, onun savaş hırsını ve sevgisini gösterir olarak, Roma sanatında ise Aphrodite ile birlikte ayakta veya yalnız başına otururken yada çocuk olarak gösterilmiştir. Ares'in adanmış hayvanları köpek ve akbabadır.

---

[33] Ares'in yaratılışı, öyküleri ,betimleri ve Ares ile ilgili daha geniş bilgi için bak.: Homeros, **İlias** V, 889 ; V,830 ; V,855; **Odysseia**:VIII,359; Hesiodos, **Theogonia**, 92 vd ; A.Furtwangler-Stoll, Ares " , **Roscher**, ML I,1884,S.477-493;A.Schacter,"Ares", **DNP** I,1996,s.1047-1050 ; W.Fauth,"Ares",**KP** I,1979, S.526 ; P.Bruneneau,"Ares", **LIMC** II,1984,s.479- 492.

2- Sikkeler

Amastris

Mithridates Eupator [34] dönemine ait bir sikkede genç Ares başı sağa doğru betimlenmiştir. Traianus [35] dönemindeki başka bir sikkede ise arka yüzde Ares ayakta, sağa yönelik olarak sağ ayağı önde betimlenmiştir. Marcus Aurelius [36] dönemine ait sikkede ise yine arka yüzde Ares betimlenmiştir. L.Verus, [37] ve Caracalla [38] dönemine ait sikkeler de Ares betimi bulunan diğer Amastris sikkeleridir.

Pimolisa

M.ö. 100-85 [39] yıllarına ait sikkede genç Ares başı sağa doğru olarak ön yüzde betimlenmiştir.

Sinope

Mithridates Eupator[40] dönemine ait sikkede Genç Ares başı sağa doğru olarak ön yüzde betimlenmiştir. Bu sikkenin arka yüzünde ise kayışlı kın içinde kılıç bulunmaktadır. M.ö. 100-85 yıllarına[41] tarihlenen başka bir sikkede gene aynı betim arka yüzde bulunmaktadır.

---

[34] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.175,16,Pl.XVIII,f.16 ; Pl.suppl.N.f.12, Bak.:Lev.I,r.12 ve 13.
[35] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.172*,47,Pl.XIX,f.10, Bak.:Lev.I,r.14.
[36] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.177,87,Pl.suppl.N,f.21, Bak.:Lev.I,r.15.
[37] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.177,87,Pl.XX,f.36.
[38] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.178*,148.
[39] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.193,2,Pl.XXIII,f.17,Bak.:Lev.I,r.16.
[40] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.208,67,Pl.XXVI,f.16, Bak.:Lev.I,r.17.
[41] SNG IX, Black Sea:LVI,r.1528-30.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ARES BETİMLERİ

TABLO 3

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Genç Ares başı, sağa doğru.
	Traianus (M.s.98-117)	Ares ayakta, sağa yönelik olarak sağ ayağı önde durur vaziyette.
	M.Aurelius (M.s.161-180)	Ares
	Lucius Verus (M.s.161-169)	Ares
	Caracalla (M.s.212-217)	Ares
Pimolisa	M.ö.100-85	Genç Ares başı, sağa doğru.
Sinope	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Genç Ares başı, sağa doğru.
	M.ö. 100-85	Genç Ares başı, sağa doğru.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Paphlagonia bölgesinde Ares tapınımının kanıtlarını sadece sikkeler üzerinde tesbit ettik. Amastris, Sinope ve Pimolisa kent sikkeleri daima ön yüzde Ares'e yer vermiştir. Burada miğferli genç Ares başı hep sağa dönük olarak betimlenmiştir. Arka yüzde bütün sikkelerde kayışlı kın içinde kılıç gösterilmiştir. Bu sikkelerin darp tarihini M.ö. 120 yılından itibaren yani Mithridates Eupator döneminden itibaren yine M.ö.100-85 yıllarına kadar görmekteyiz. Belki bu durum Mitlıridates Eupator'un dinmek bilmeyen, bir Roma düşmanı olması ve onun savaşçı karakteri ile ilişkilendirilebilir. Bahsedilen sürecin Mithridates Eupator ile Roma arasındaki korkunç savaşların cereyan ettiği bir döneme denk gelmesi bu sikkelerdeki Ares betimlerinin önemini ve sebebini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

ARTEMİS / "Αρτεμις

1- Tanımı

Artemis, [42] Leto ile Zeus'un kızı ve Apollon'un kardeşidir. Bazı tradisyonlarda Demeter'in kızı olarak gösterilir. Artemis'in en kutsal tapınım merkezi Ephessos kentindeki tapınağı idi. Burada eski bir Anadolu bereket tanrıçası ile özdeşleştirilmişti. Pontus'ta da tapınımı önemli yer tutmakta olup Komana kenti önemli bir kült merkezi idi. Ayrıca Hellas'ta da geniş bir tapınımı vardı.

Apollon güneşin kişileştirilmiş şekli olarak telakki edilmekle beraber kardeşi Artemis'de ayın kişileştirilmiş şekli olarak rağbet görürdü. Ama o sadece ay kültü ile bilinmeyip Yunan **pantheonunda**, Girit dinsel anıtlarında yer alan **"vahşi hayvanlı hanım"** ile özdeşleştiği de kesindir. Ayrıca yine **Ilias**'da **"yabani hayvanlar tanrıçası"** olarak adlandırılmıştır. Bu da onun Ana tanrıça ile olan bağıntısını göstermektedir. Artemis, Amazonların koruyucusu olarak görülmüştür. O, yeni doğan çocukların ve doğum yapan kadınların koruyucusudur. Bereket tanrıçasıdır. Işık ve ay tanrıçasıdır. Şehirlerin yolların ve limanların koruyucusudur. Avcı tanrıçadır ve hayvanların koruyucusudur. Ephessos ve Pergamon'da şehir tanrıçası olarak tapınım görmüştür. Artemis köken olarak orta Anadolu'ya dayanır. Kültü Mezopotamya, Orta doğu, Mısır, Ege adaları, İtalya ve Yunanistan'da yaygın olup İskandinavya'ya kadar uzanır. Ok ve yay, geyik, mızrak, meşale Artemis'in sembolleridir. Önceleri alınlıklı olarak betimlenen tanrıça Helenistik dönemde ise başında ışın tacı ile betimlenmiştir. Bitkilerden defne ve hayvanlardan ise boğa, köpek, domuz, ayı ve geyik kutsal hayvanları olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi geyik aynı zamanda Hattilerin en büyük dişi tanrısı, aynı zamanda Anadolu'nun da adı bilinen en eski tanrıçası olan Vuruşemu'nun da simgesidir.

---

[42] Artemis'in Theogonia'sı, öyküleri,betimleri ve hakkında daha geniş bilgi ve metne ait kaynaklar için bak.: Homeros, **İlias**, XXI,381 vd.Pausanias,**Descriptio Graecie,Laconia**,III, XXV,3; Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**,V,77,6 ; Callimachus, **Hymn to Artemis**, 20-25; Procopios, **Peri ton Polemon**,I,XVII,14-6;Wernick,"Artemis", **RE** II-1,1895, s.1336 vd ; G.Çelgin, **Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis**, İstanbul, 1986,s.9 vd.; R.E.Oster,"Ephessus as a Religios Center under the Principate I.Paganism before Constantine",**ANRW** 8.3,1990,s.1706.

2- Yazıtlar

Kimistene

Emrodere (Endeiron)'de Artemis Kratiane'ye adanmış bir adak sunağı bulunmuştur. Muhtemelen tanrıça bölgede Zeus Kimistenos gibi yerel bir epithet altında tapınım görmektedir. Krateia Artemis'i, betimi Krateia'da (bugün Gerede) basılmış bir sikke üzerinde Heliogabalos sikkesinde görülmekte olup bu epithetine ise ilk defa olarak rastlanmaktadır.[43] Buradan da anlaşıldığı gibi Artemis Kratiane ile ilgili bir rahip ailesinin bulunduğu ve bunların birkaç kuşaktır burada rahiplik yaptığı görülmektedir. Bu tanrıçanın burada tapınım görmesi Kimistene ile Krateia arasında sıkı ilişkilerin varlığını göstermektedir. Yazıtın[44] metni aşağıda belirtildiği gibidir :

Yazıt

[Ἀγαθῇ τ] ύχῃ

.. ΚΙΑΣ Φρόντωνος ἐκ προγ–

[όν] ων ἱερεύς Ἀρτέμιδι Κρατιάν [ῃ]

[ύπ] ἐρ συνβίου καὶ τέκνων ἐκ τῶ [ν]

[ἰδ] μων εὐχῆς χάριν ἀνέστησα.

Χρῆστος ἐποίει

Türkçesi

Uğurlu olsun! Soydan gelme rahip olan ben Phronton oğlu ..Kias, (bu sunağı) Artemis Kratiane için eşim ve çocuklarım adına, kendi öz servetimden harcayarak adak olsun diye diktim.

___Khrestos yaptı ___

---

[43] İ.Kaygusuz,"Kimistene'den Yazıtlar",**TAD** 26-2,1983, s.116. Sunağın bulunduğu yerin resmi için bak.: R.63

[44] Sunağın ve yazıtın resmi için bak.: R.62

3-Sikkeler

Amastris

Mithridates Eupator[45] dönemine ait bir Amastris sikkesinde ön yüzde Artemis başı sağa doğru betimlenmiştir. Faustina döneminde basılmış bir sikkede ise boydan bir Artemis betimi bulunmaktadır.[46]

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus[47] dönemine ait bir sikkede Artemis sağa dönük vaziyette ayakta betimlenmiştir. Caracalla[48] döneminde basılan başka bir sikkede ise yine Artemis betimi bulunmaktadır.

Neoklaudiopolis

Septimius Severus.[49] dönemine ait bir sikke Artemis betimi ihtiva etmektedir.

Sinope

Mithridates Eupator[50] dönemine tarihlenen bir Sinope sikkesinin ön yüzünde Artemis başı sağa doğru olarak betimlenmiştir.

---

[45] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.175,Pl.suppl.N,f.11,Bak.:Lev.II,r.18.
[46] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.180,Pl.XX,f.22,Bak.:Lev.II, r.19.
[47] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.189,19,Pl.XXII,f.13, Bak.:Lev.II,r.20.
[48] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.185*.
[49] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.191*.
[50] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.208,72,Pl.XXVI,f.21, Bak.:Lev.II,r.21.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ARTEMİS BETİMLERİ

TABLO 4

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Artemis başı,sağa doğru.
	Faustina (M.Aurelius'un karısı) (M.Aurelius M.s.161-180)	Artemis, ayakta iken.
Gangra /Germanikopolis	L.Septimius Severus (M.s.193-208)	Artemis,sağa doğru.
	Caracalla (M.s.212-217)	Artemis, ayakta iken.
Neoklaudiopolis	L.Septimius Severus (M.s.193-208)	Artemis, ayakta iken.
Sinope	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Artemis başı, sağa doğru.

4- Kabartmalar

Amasra

A- Amasra müzesi mermer eserler salonunda bir Artemis kabartması tesbit edilmiştir. Bu eser müzeye 1987 yılında gelmiştir. 55 cm. yüksekliğinde, 59 cm. genişliğinde 11 cm. kalınlığındadır. Bu figürlü levhanın üst tarafı kırıktır. Burada kurt köpeği ile birlikte yer alan ve belden yukarısı levhanın kırık oluşu nedeniyle kayıp olan Artemis kabartması görülmektedir. Artemis, dizlerine kadar kıvrımlı bir elbise içindedir.Ayakları çizmelidir. Ağırlığını sağ ayağına veren Artemis, sol ayağının parmak ucuna basmaktadır. Sol elinde bir balık sağ elinde de muhtemelen

ok torbasını tutmaktadır. Kurt köpeği ise başı geriye dönük olarak Artemis'e bakar vaziyette betimlenmiştir. Roma devrine ait olduğu tahmin edilmektedir. [51]

B- Artemis'e ait başka bir kabartma[52] daha tesbit edilmiş olup bu kabartma bir sütun başlığı üzerine yapılmıştır. Yüksekliği 33 cm., figür yüksekliği 23 cm., başlığın altındaki sütun çapı 16 cm. ve sütun alt bileziğinin çevresi 55 cm.dir. Başlığın bir yüzünde kucağında bir çocuk tutan başı örtülü ve uzun elbiseli bir kadın figürü bulunmaktadır. Figürün başının iki yanında bir kitabe mevcuttur. Burada **" Kurtarıcı Meryem"** ibaresi vardır. Bu ibare muhtemelen sonradan kazınmış olmalıdır. Sütun başlığındaki betim **"Artemis"** veya **"Kybele"** uzantısı olabilir. Bu sütun başlığı belki de Herakleia'da adanmış bir sunak ya da tapınağa aittir. Erken hıristiyanlık devrinde devşirme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Böylece Artemis ve kucağındaki çocuk, kurtarıcı Meryem ve çocuk İsa betimlemesiyle özdeşleştirilmiş olmalıdır. Figürün baş kısmının iki yanındaki kırık kitabede şunlar yazılıdır. **CωTHP ΑΠΑ** bu da şöyle tamamlanabilir. **Cω THPA ΠA (NAGIA)** yani (Kurtarıcı Meryem).

C-Başka bir kabartma ise Kastamonu'da mezar odalarında tesbit edilmiştir. Ambarkaya kaya mezarında iki tane aslan kabartması ile bir de insan gövdesi oyulmuştur. Bu aslanların ortasındaki betimin Artemis Orthia olduğu sanılmaktadır. Bu şekilin Isparta'da fildişi safiha üzerinde bulunmuş olduğu ve bunun M.ö VII. yüzyıla ait olduğu bildirilmektedir. Bu tanrıçanın M.ö. VII-VI. yüzyılda İonia'da benzer kanatlı tasvirleri vardır. [53]

5- Kutsal Alanlar

Şehinşah kayası mihrabı : Bu mihrab Kastamonu'nun merkezinde bulunan Ismail bey mahallesindeki Şehinşah kayasının doğusunda bulunmaktadır. Bu mihrab ay tanrısı Artemis'e ait bir kült yeri olarak bilinir. [54]

---

[51] T.Akkaya,**Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisinin) Tarihi Gelişimi ve Eski E serleri,** Istanbul, 1994, s.123. Bak.:R.2.
[52] T.Akkaya,**a.g.e.**,s.151,r.59. Ayrıca resim için bak.:R.7.
[53] A.Gökoğlu,**Paphlagonia**, Kastamonu, 1952,s.102. Bak.:R.57.
[54] A.e., s. 104 vd. Şehinşah kaya mihrabı resmi için bak.: R.59.

6- Coğrafi Dağılımı

7- Değerlendirme

Yunan **pantheonunun** en önemli tanrıçalarından olan Artemis, Roma'da Diana ile Anadolu'da ise Kybele ve Anahita ile özdeşleştirilmiştir. Paphlagonia bölgesinde diğer tanrılar ile kıyaslandığında bu tanrıçanın geniş bir tapınımı görülmüştür. Artemis Krateia ve Artemis Orthia bölgede rastlanılan değişik epithetleridir. Amastris, Gangra/Germanikopolis, Neoklaudiopolis ve Sinope Paphlagonia bölgesinde sikke darplarında Artemis betimi kullanan kentler olup bunlar Mithridates Eupator ve Septimius Severus dönemine ait darplardır. Caracalla ve Faustina'ya ait darplarda da bulunmaktadır. Herakleia Pontika'da adanmış bir sunak veya tapınağa ait olduğu düşünülen sütun başlığı Artemis betiminin erken hıristiyanlık devrinde devşirme olarak kullanıldığı üzerindeki **"Kurtarıcı Meryem"** ibaresi ile anlaşılmaktadır. Bu betim Meryem ve çocuk İsa ile özdeşleştirilmiştir. Belki de Anadolu'da Artemis kültü hıristiyanlık çağında Meryem kültüne dönüşmüştür. Bu arada Kastamonu Evkayası mezar odalarında tesbit edilen esas giriş yerinin üzerinde bulunan alınlığın ortasında bir insan ve bunun yanında kanatlı aslan kabartması vardır ki, bu aslanların ortasındaki insan

kabartması Artemis Orthia'dır. Bu şeklin Isparta'da M.ö. VII-VI. yüzyılda İonia'daki benzerleri düşünüldüğü takdirde bunun onlarla aynı tarihlere konması muhtemeldir. Yine Kastamonu Şehinşah kayasının doğusunda bulunan kaya mihrabı ise Artemis'e ait bir kült yeridir. Bu durumda Artemis'in Paphlagonia'da Kimistene, Amastris, Gangra /Germanikopolis, Neoklaudiopolis, Sinope, Herakleia Pontika ve Kastamonu'da varlığından söz edebiliriz.

ASKLEPİOS / Ἀσκλεπιός

Tanımı

Asklepios[55] Yunanlılar tarafından hekim tanrı ve hekimlik tanrısı olarak tapınım görmüştür. Önceleri Hellas'ta **"güneşin"** ve **"verimliliğin"** tanrısı iken sonraları **"koruyucu"** ve **"sağlık verici"** bir tanrı olarak görülmüştür. Asklepios M.ö. IV. yüzyıldan itibaren tanrılaştırılmıştır. Apollon'un oğludur. Asklepios babası Apollon'u aldatan annesinin ölümünden sonra babası tarafından at adam Kheiron'a bırakılmış ve ondan hekimlik sanatının tüm inceliklerini, ilaç ve cerrahi bilgileri öğrenmiştir. Ayrıca yine Athena'dan insanı yaşama döndüren kuvvetli bir iksir yapmasını öğrenmişti. Athena bu iksiri Gorgo'nun kanından elde etmişti. Hekimlikte bir hayli ileri giden Asklepios ölüleri bile diriltebilmektedir. O bu davranışı yüzünden Zeus tarafından cezalandırılır ve şimşekle vurularak öldürülür. Asklepios'un kızı Hygeia'da sağlık tanrıçası olup oğulları Mackaon ve Podalire ona yardım ederlerdi. Ancak Orpheus, Hygeia'yı Asklepius'un karısı olarak bildirmektedir. Asklepius, daima yaşlı, sakallı, düşünceli ve iyi niyetli biri olarak betimlenmiştir. Sopaya sarılmış yılan onun sembollerindendir. Keçi, köpek ve kase diğer atribüleri arasında yer alırken kitap rulosu ve levhada bilimsel yönünü temsil eden atribüleridir. Yılan en temel ve en eski bir Asklepios atribütüdür. Asklepios, sanat betimlemelerinde ayakta, göğsünden üstü açık bir elbise ile, elinde yılanlı asası ve ayağında sandalet ile betimlenmiştir. Tapınaklarına **Asklepion** denir. Bunların en ünlüsü Pergamon'da bulunmaktadır. Hiç bir **Asklepion** onun kadar yaygın ve çok yönlü olarak inşa edilmemiştir. Hellas'ın en ünlü tapınağı Epidauros'tur. Roma'da Aesculapius şeklinde adlandırılmıştır.

---

[55] Apollodoros, **The Library**,III,10,3 ; Pındaros,**Pythian Odes**,III ; Pietschmann,"Asklepios", **RE** II-2,1896,s.1642 vd.; B.Holtzmann,"Asklepios",**LIMC** II,1984,s.865 ; A.Erhat,**a.g.e.**, s.68 ;F. Comte, **a. g. e.**,s.55 ; M.Uraz,**a.g.e.** ,s.34 ; Anadolu'da Asklepius kültü için bak.:J. Keil, "Die Külte Lydiens" , **AnatStRamsay**,1923,s.239-266 ; R.E.Oster,"Ephessus as a Religious Center under the Principate, I. Paganism before Constantine", **ANRW** II,18.3,1990,s.1661-1727 ; E.Olshausen,"Götter,Heroen und ihre Kulte in Pontos-ein erster Bericht", **ANRW** II,18.3,1990,s.1865-1906 ; N.Karayaka, **a.g.e.**,s. 35-141.

2- Sikkeler

Abonoteikhos

Antoninus Pius[56] dönemine ait bir sikkede Asklepios, Hygieia ile betimlenmiştir.

Amastris

Antoninus Pius[57] dönemine ait bir Amastris sikkesinde Asklepios betimlenmiştir. Marcus Aurelius[58] ve Maximinus[59] döneminde basılan bir sikkede yine Asklepios Hygieia ile beraber betimlenmiştir."

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus [60]dönemine ait bir sikkede Asklepios betimi vardır.

Neoklaudiopolis

Traianus[61] ve Antoninus Pius[62] dönemine ait bir sikkede arka yüzde Asklepios betimi bulunmaktadır.

Pompeiopolis

Antoninus Pius[63] dönemine ait bir Pompeiopolis sikkesinde Asklepios betimi vardır.

Sinope

Vespasianus[64] dönemine ait bir sikkede arka yüzde Asklepios betimi vardır.

---

[56] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.167*,4,Pl.XVII,f.8, Bak.:Lev.II, r.22.
[57] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.175*,66,Pl.XX,f.6, Bak.:Lev.II,r.23.
[58] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.179,95,Pl.XX,f.17, Bak.:Lev.II,r.24.
[59] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.180*,160,Pl.XXI,f.17, Bak.:Lev.II,r.25.
[60] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.190,20.
[61] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.190*,1,Pl.XXIII,f.8, Lev.II,r.26.
[62] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.190*,5,Pl.XXIII,f.10, Bak.:Lev.II,r.27.
[63] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.194,2,Pl.XXIII,f.19, Bak.:Lev.L.II,r.28.
[64] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.206*,100 a,100 b..

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ASKLEPİOS BETİMLERİ

TABLO 5

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Abonuteikhos	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios ile Hygeia
Amastris	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios
	M. Aurelius (M.s.161-180)	Asklepios
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	Asklepios ve Hygeia
Gangra-Germanikopolis	L.Septimius Severus (M.s.193-208)	Asklepios
Neoklaudiopolis	Traianus (M.s.98-117)	Asklepios
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios
Pompeiopolis	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios
Sinope	Vespasianus (M.s.69-79)	Asklepios

3- Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Asklepios kültü Paphlagonia bölgesinde sadece sikkelerde tesbit edilebilmiştir. Bölge içinde Abonuteikhos, Amastris, Gangra /Germanicopolis, Neoklaudiopolis, Pompeiopolis ve Sinope olmak üzere altı kent bu betimleri kullanmıştı. Bu betimlerin bir kısmında Asklepios'un Hygieia ile beraber betimlenmesi Asklepios ve Hygieia arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Bölgenin bugün önemli ilçelerinden olan İskilip'in adının Asklepios 'dan geldiği sanılmaktadır.[65] Eldeki bilgiler ışığında Asklepios'un bölgede sadece belirtilen kentlerde tapınımından söz edebiliriz.

[65] F.İlter, **Bir Anadolu kenti İskilip**, Ankara,1992 ,s.1

ATHENA / Ἀθηνᾶ

1- Tanımı

Athena, [66] Zeus ile Metis'in birleşmesinden doğmuş tanrıçadır. Olympos'ta egemenliğini kuran Zeus bundan sonra ilk olarak **"akıl ve düşünme gücü"** demek olan Metis ile evlenir. Ardından hamile kalan Metis'i yutar. Çünkü Gaia ve Ouranios tarafından kendi neslinden olan birinin onu tahtından edeceği bildirilmiştir. Daha sonra Athena, Zeus'un kafasından silahlanmış olarak fırlar ve çıkar. Athena, bazı şehirlerin **"koruyucu"** tanrısı olduğu gibi, **"savaş", "yıldırım ve kara bulut", "zeka ve mantık", "ağaç yetiştiriciliği ve tarım", "ip eğirme ve dokuma"** tanrısı olarak da görülmüştür. Atina şehri kendisine koruyucu tanrı olarak Athena'yı seçmiştir. O, Poseidon ile girdiği yarışmayı Atina'ya hediye ettiği zeytin ağacı ile kazanmıştır. Athena'nın **"Pallas Athena"** ve **"Tritogeneia"** gibi ek adları vardır. Bunların manaları hakkında kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. **"Aigiokhos- Aigis kalkanı taşıyan"** ve **"glaukopis-gök gözlü, çakır gözlü", "obrimopatre-babası güçlü"** gibi sıfatları da vardır. Athena şerefine düzenlenen **Panathenaia** bayramı Grek dünyasında önemli bir yer tutarak Parthenon gibi çok önemli sanatsal işlevi olan yapıların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Sanat alanında Athena silahsız ve tahtta oturur vaziyette, ayrıca ayakta ve savaş silahları ile birlikte iki şekilde betimlenmiştir. Uzun **khitonlu** ve göğsü keçi derisi üzerine altın işlenerek yapılmış zırh ile Phidias'ın yaptığı heykellerde betimlenmiştir. Bu zırhın ortasında çevresi yılanlarla çevrili bir Medusa başı bulunmaktaydı. Yine onun miğferinin ucunda bir sfenks yükseliyordu. Sol elinde kanatlı bir zafer sembolü vardı, sağ eli ile oval bir kalkana dayalı idi. Sembolleri arasında mızrak, miğfer ve Zeus ile ortak sembolü olan **aigis** sayılabilir. Bitkilerden zeytin ve hayvanlardan baykuş, horoz ve yılan onun kutsal sayılan hayvanları arasında yer almıştır. Athena, Roma'ya Minerva olarak girmiştir.

---

[66] Athena için kaynakça, öyküleri ve Athena hakkında daha geniş bilgi için bak.: Hesiodos, **Theogonia**, 896; Apollodoros,III,14,1 ; Dümmler,"Athena",**RE** II-2,1896,1941-2020 ; F . Heichelheim, " Minerva",**RE** XV I,1932,S.1774-1805 ; P.Demargne,"Athena",**LIMC** II-1,1984 ,s.9555 vd. Ayrıca Anadolu'da Athena kültü için bak.:R.E.Oster, "Ephessus as a Religious Center under the Principate I.Paganism before Constantine", **ANRW** 18.3,1990, s.1671vd. N.Karayaka,**a.g.e.** ,s.141-148.

2- Sikkeler

Amastris

M.ö. III. yüzyıla[67] tarihlenen bir Amastris sikkesinde Athena başı, sağa doğru olarak betimlenmiştir. Bu sikkenin arka yüzünde bir şimşek demeti bulunmaktadır.Yine aynı dönemlere tarihlenen başka bir sikkede ise Athena başı sağa, attis miğferli olarak, başında taç ve üzerinde yıldız olduğu halde betimlenmiştir. Arka yüz betiminde ise şimşek demeti üstünde baykuş[68] bulunmaktadır.

Herakleia Pontika

M.ö. II.ve I.yüzyıla[69] ait bir sikkede ön yüzde Athena başı, sağa yönelik olarak betimlenmiştir.

Sinope

M.ö.85-65 yılları[70] arasına tarihlenen bir Sinope sikkesinde Athena Parthenos başı sağa doğru olarak betimlenmiştir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ATHENA BETİMLERİ

TABLO 6

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	M.ö.III.yy.	Athena başı sağa yönelik olarak. attis miğferli, başında taç ve üzerinde yıldız.
Herakleia Pontika	M.ö.II. ve I.yy.	Athena başı sağa.
Sinope	M.ö.85-65	Athena Parthenos başı,sağa.

[67] **SNGrAulPontus:154;** O.Tekin,**a.g.e.**,s.123, r.380.
[68] **SNG IX, Black Sea:**LIX, r.1306-8, Bak.:Lev.II ,r.29.
[69] **SNG IX, Black Sea:**LIX,r.1638, Bak.:Lev.II,r.30.
[70] **SNG IX, Black Sea:**LVI,r.1531-35, Bak.:Lev.,II,r.31.

3- Heykeltıraşlık Eserler

İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan büst şeklinde kantar ağırlıklar arasında Zonguldak şehrinden gelmiş bir adet Athena büstü olabileceği tahmin edilen ağırlıkta bulunmaktadır.[71] Bu büstte heykelin başındaki miğfer kısa enseli ve siperliksizdir. Kollu khiton giymiş olup sol omuzundan çıkan bir band, çarpraz olarak sağ göğsünün altına ulaşmaktadır. Büstün alt kısımlarına gelince buraları kollardan itibaren daralır ve düz olarak bitmektedir. Yüksekliği 0.178 m. olan büstün aslında bir şehir tanrıçası olduğu da sanılmaktadır.[72]

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Athena, Paphlagonia bölgesinde Amastris, Herakleia Pontika ve Sinope'de bu kentlere ait sikkelerde tesbit edilmiştir. Amastris kentinde M.ö. III. yüzyıla tarihlenen sikke üzerinde Athena başı sağa doğru ve arka yüzde şimşek demeti ile betimlenmiş olup bölgedeki en eski tarihli Athena betimli sikkedir. Yine bu döneme ait sikkelerde

[71] İstanbul Arkeoloji Müzesi, Zonguldak, M.s.4.yy. Env.No.5942
[72] Yıldız Meriçboyu, Sümer Atasoy, **Büst şeklinde kantar ağırlıklar**, İstanbul, 1983,s.7,Bak.R.76.

Athena başı attis miğferli olarak sağa doğru ve başında taç ve üzerinde yıldız olarak da betimlenmiştir. Şimşek demeti yalnız verildiği gibi üzerinde baykuş betimi olan sikkelerde vardır. Herakleia Pontika'ya ait sikke M.Ö. II. ve I. yüzyıla tarihlenmiş olup yine Athena başı sağa doğru olarak betimlenmiştir. M.ö.85-65 yılına tarihlenen Sinope sikkesinde ise Athena Parthenos verilmiştir. Bu sikkelerden anlaşılacağı üzere bölgenin en ünlü bu üç şehrinde M.ö. III. yüzyıldan itibaren Athena'nın varlığını kanıtlayabiliyoruz. Athena'nın Perikles zamanında yapılan filo geçidinin ardından Amisos'a gelişinin etkileri mutlaka bu yakın coğrafyada da hissedilmiştir. Ayrıca Zonguldak'ta bulunmuş olan Athena betimli ağırlıklarda bölgede kültün varlığına işaret eden unsurlar arasında yer almaktadır.

ATLAS / "Ατλας

1- Tanımı

Atlas, [73] Olymposlulardan önceki tanrılar kuşağındandır. İri ve canavar yapılı varlıklardandır. İapetos ile Okeanos kızı Klymene'nin oğludur. Menoitios, Prometeus ve Epimetheus'un kardeşidir ki bunlar müthiş adamlar olarak adlandırılırlar. Onun Kronos'un oğlu olarak gösterildiği bazı tradisyonlarda vardır. Gigantlar ve tanrılar arasındaki savaşlara katıldığı için Zeus tarafından cezalandırılarak gök kubbeyi omuzlarında taşımakla vazifelendirilmiştir. Aslında o göğü değil ama yer ile göğü ayıran direkleri taşımaktadır. Üç ayrı Atlas'ın varlığından söz edilir. Bunlar Afrika Atlası, İtalyan Atlas'ı ve Arkadhia Atlas'ıdır. Herodotos'a göre ise Atlas aslında Afrika'da bir dağdır. Perseus tarafından öldürülen Gorgo'nun başı Atlas'a gösterilerek Perseus tarafından bir kayaya çevrilmiştir. Başka bir tradisyona göre ise Atlas Perseus'u misafir etmediğinden Zeus onu yüksek bir dağa çevirmiş ve bu yüksekliğiyle dağ, göğü taşımakla vazifelendirilmiştir. Atlas aslında insanlara göğü tanıtan ve ona dair bilgileri veren bir astronom iken daha sonra tanrılaştırılmış bir kişidir.

2- Kabartmalar

Herakleia Pontika

Greko-Romen dönemine ait olarak kullanılmış su kuyularından birisine ait olan bir Antik kuyu bileziğinde Atlas'a ait bir kabartma vardır. Bu kuyu bileziğinin dış çapı 87 cm., iç çapı 62 cm. ve yüksekliği 69 cm. dir. Bu kuyu bileziğinin üstünde kabartma olarak yeralan girlandlar arasında boşluklarda Nike, Poseidon ve Eros betimleri bulunmaktadır. Burada Atlas başını öne doğru eğmiştir. Bölgesel bir üslup göstermektedir.[74]

---

[73] Thegoniası hakkında bak.:Hesiodos, **Theogonia** 507 vd ; Homeros, **Odyseus**, I,54 ; Mitleri için bak. M.Uraz,**a.g.e.**,s.36 ;P.Grimal,**a.g.e.**,s.110

[74] T.Akkaya,**a.g.e.**,s.51 vd. Bak.: R.3

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Bölgede pek yaygın olmadığını gördüğümüz Atlas, sadece Herakleia Pontika'da karşımıza çıkar. Burada Antik döneme ait bir kuyu bileziğinde Atlas'a ait bir kabartma vardır. Atlas, burada yalnız olmayıp Nike, Poseidon ve Eros[75] ile beraber girlandlar arasındaki boşluklara bu betimler yerleştirilmiştir. Greko-Romen dönemine ait bu eser bölgesel bir karakter taşımaktadır. Bu eser bizim bölgede Atlas'a ait olarak rastladığımız tek belgedir.

[75] Bölüm I- Paphlagonia Kültleri, Nike, Poseidon ve Eros başlıklarına bakınız.

AUTOLYKOS / Αύτόλυκος

1- Tanımı

Autolykos[76] Hermes'in oğludur. Yakalanmadan hırsızlık yapma yeteneğine sahip olup bu yeteneğini babasından almıştır. Autolykos'un Amnytor'un öküz derisinden yapılmış tolgasını aşırarak Odyseus'a vermesi, Eurytos'un sürülerini çalması onun önemli hırsızlıklarındandır. Sisyphos'un da sürülerini çalmak istemiş ama başaramamıştı. Sisyphos davarlarını geri almak için konağına gelince Autolykos, Laertes ile nişanladığı kızını onunla birleştirmiş böylece Sisphos gibi kurnaz bir torun sahibi olmak istemişti. Buna göre Odysseus, Sisypheus'un oğlu olmalıdır. Ancak bunu Homeros kabul etmez. Autolykos, çaldığı hayvanların derilerini boyayarak onları tanınmaz hale getirmiştir. Ayrıca kendisi görünmez olmayı başarmaktadır. O, Argonautlar seferine katıldığı gibi, Herakles'in de güreş hocasıdır.

2- Antik Kaynaklarda Autolykos

Sinope kentinde kutsal olan ve bir tanrı gibi saygı gören Autolykos'u konu alan bir metin Strabon'da şu şekilde geçmektedir : **"Sonunda kent (Sinope) zaptedildi; her ne kadar Lucullus kentin geri kalan zenginliklerini korudu ise de, Billaros'un küresini ve Sthenis'in yapmış olduğu, kentin kurucusu olarak kabul edilen ve bir tanrı gibi saygı gören, Autolykos'un heykelini aldı. Kentte ayrıca Autolykos'un bir de orakli vardı. Onun, Iason ile seyahate gidenlerden ve bu yeri alanlardan biri olduğu zannedilir."**[77]

[76] Thegoniası hakkında bak.:Hesiodos, **Theogonia** 507 vd ; Homeros, **Odyseus**, I,54 .
[77] Strabon,**Geographika**,XII,III,11.

3- Coğrafi Dağılımı

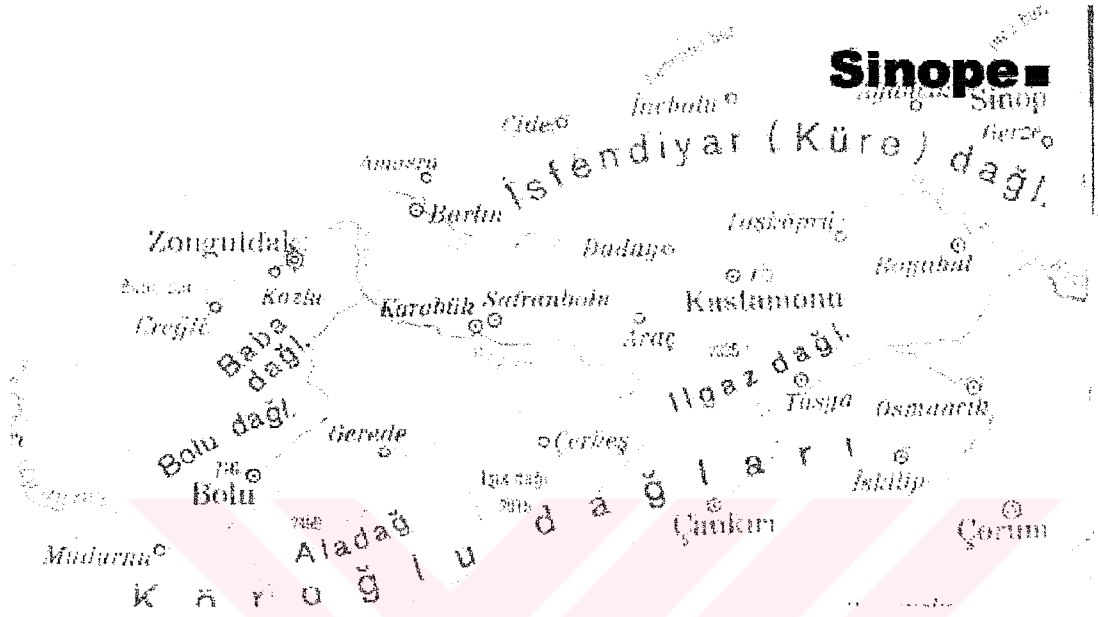

4- Değerlendirme

Autolykos'a ait Paplagonia bölgesinde tek örnek Strabon'a ait bir metindir. Strabon Sinope'de Autolykos heykeli ve bir **oraklden** bahsetmektedir. Bundan başka Autolykos'un bölgede tapınım gördüğünü bize çağrıştıracak herhangi bir belgeye rastlamış değiliz. R.Leonhard, Autolykos adının Orakel kültü ile ilgisi olduğunu bu kültün Teselya'dan geldiğini yazar. Manası her zaman yurda bağlı demektir.[78] Bilindiği gibi Autolykos aynı zamanda Argonautlardan biridir ve muhtemelen bazı yazarlar tarafından Sinope şehrinin de kurucusu olarak kabul edilmektedir. Romalılar burayı ele geçirdiklerinde sahilde güzel bir genç heykeli görmüşler ve bunun Autolykos'un heykeli olduğunu anlayarak onu Roma'ya götürmüşlerdir.[79]

[78] R.Leonhard, **Paphiagonia**, Berlin,1915, s.299.
[79] P.M. Bijiskyan, **Karadeniz Kıyılarının Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul,1969, s.28 vd.

DEMETER ve KORE / Δημήτερ και Κόρα

1- Tanımı

Demeter,[80] Kronos ile Rheia'nın kızıdır. Romalılar tarafından **"Ceres"** olarak adlandırılır. Tarımın, kadın hayatının ve mysterinin tanrıçasıdır. Anadolu'da **Meter** olarak tapınım gören başka bir tanrıçadan dolayı burada pek fazla tutunamamış daha çok Ege adalarında ve Yunanistan'da yayılmış olup Mısır'da da tapınım görmüştür. Demeter ailenin tanrıçası olarak Yunanistan'da **Thesmophoros** adıyla saygı görmüş ve burada **Thesmophoros** bayramı ilan edilmiştir. Atina'da ekim ayında düzenlenen bu bayramlara sadece kadınlar katılırdı ve her iki tanrıçaya **"Thesmophoriai"** yani **"yasa getiren"** ve **"insanlara doğal yasaları öğreten tanrıçalar"** denirdi. İyileştirici tanrıça olarak kadın hayatını korumasından dolayı da tapınılmıştır. Demeter kızı Persephone ile hep birlikte betimlenmiş olup Persephone/ Kore, Demeter tapınımında önemlidir. Demeter ile Zeus'un kızı olan ve Kore olarak da adlandırılan Persephone, Hades'in karısıdır. Bunları birlikte anan pek çok mit vardır. Zaten Persephone'nin kendine has bir kültü yoktur. O annesinin yanında veya Hades ile birlikte zikredilmiştir. Demeter, sanatsal betimlemelerde çoğunlukla bir arabada otururken ve elinde buğday demeti ile gösterilmiştir. **Kalathos** onun en çok kullanılan sembolüdür. Yine betimlemelerde elinde taşırken gösterilen meşale Demeter'in kızı Persephone'yi telaşla arayışının göstergesi olduğu kadar aynı zamanda da ateşin temizleyici ve iyileştirici gücünü sembolize ettiğini de düşündürmektedir. Bitkilerden mersin ağacı çiçeği ve nergis, hayvanlardan ise domuz, inek ve yılan kutsal hayvanlarıdır. Yılan, **cista mystica** içinde gösterildiği gibi tek olarak da Demeter'in yanında gösterilmiştir. Bu durum onun toprak ile olan münasebetinin kanıtıdır. Annesi Demeter gibi Persephone'de betimlemelerde elinde meşale ve başaklar olduğu halde gösterilmektedir.

---

[80] Homeros,**Odysseus**,V,125 ; F.Brauninger,"Persephone", **RE** XIX-1,1937, S.959 ; Kern , " Demeter", **RE** IV-2 ,1901, S.2743.

2- Yazıtlar

Kimistene yerleşmesi antik alanının Sandıkkaya adındaki bir tepeciğinde bulunan yazıtta[81] Demeter ve Kore tapınımını ifade eden şu metin geçmektedir ki bu metin aynı zamanda burada bir tapınağa da işaret etmekte olup bu yazıt 1964'de yayımlanmıştır.

Yazıt

Ἀγαθῇ τύχῃ· θεα–

[ῖς] Δήμητρι καὶ Κόρῃ

. ΙΛΙΟC Ἀλεξάνδρου ἰ–

κέτης κατὰ κέλευ–

σιν τῶν θεῶν τόν τε–

νάον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀ–

γάληαατα σὺν τῷ προ–

νάῳ ἀνέστησεν ἐκ

τῶν ἰδίων κώμης Ἐν–

δειρων. Ἔτους σά.

Türkçesi

Uğurlu olsun!

Tanrıça Demeter ve Kore için; pronaos'u ile birlikte bu tapınağı ve içindeki heykelleri, tanrıların emri üzerine, Aleksandros oğlu yalvarıcı LİOS Endeiron köyünün olanaklarıyla dikti. Yıl:201.

---

[81] Bu yazıt F.K.Dörner tarafından 1963 yılında yayımlanmıştır. F.K.Dörner,**Vorbericht über eine Reise in Bithynien und im Bithynisch-Paphlagonischen Grenzegebiet**, 1962, Anzeiger d. Österr. Akad. d.Wiss.1963, s.138-139. Ayrıca bu yazıt ve bulunduğu yer ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bak.: İ. Kaygusuz, **a.g.e.** s.114. Ayrıca tapınak ve mevkii için bak.: Demeter,Tapınaklar.

3- Sikkeler

Abonuteikhos-Ionopolis

Tanrıça Demeter, Abonuteikhos'un imparator Traianus [82]dönemine ait bir sikkesinde arka yüzde betimlenmiştir. Demeter ayakta elinde bir sopa ile durur vaziyettedir. Antoninus Pius [83] dönemine ait bir sikkede ise yine arka yüzde elinde sopa ile ayakta iken betimlenmiştir. Iulia Domna[84] dönemine ait sikkede yine arka yüz betimi Demeter konulu olarak teşkil edilmiştir.

Amastris

Faustina dönemine ait sikkede Demeter arka yüzde ayakta elinde bir sopa ile betimlenmiştir.[85] Ayrıca Kore başı bulunan bir sikkede tesbit edilmiştir.[86]

Sesamos

M.ö. IV. yüzyıla[87] ait bir Sesamos sikkesinde arka yüz betimi Demeter başından oluşmaktadır. Burada baş sola bakmaktadır. Ancak yine aynı döneme ait başka sikkelerde baş sağa dönük olarak da betimlenmiştir.[88] Ön yüz betimi ise Zeus başından oluşmaktadır.

---

[82] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**167*,2,Pl.XVII,f.7,Bak.:Lev.III,r.32.
[83] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**167*,3,Pl.suppl.N,f.4, Bak.:Lev.III, 33.
[84] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**177*,137.
[85] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**179,99,Pl.XX,f.19.
[86] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**170*,31,Pl.XVIII,f.31, Bak.:Lev.III,r.34.
[87] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**198,1,Pl.XXIV,f.1, Bak.:Lev.III, r.35.
[88] **SNG IX, Black Sea:**L,r.1357, Bak.:Lev. III,r.36.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE DEMETER BETİMLERİ

TABLO 7

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Abonuteikhos	Traianus (M.s. 98-117)	Demeter ayakta, elinde sopa ile.
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Demeter ayakta, elinde sopa ile.
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı) (M.s.193-208)	Demeter
Amastris	Faustina (M.Aurelius'un karısı) (M.s.161-180)	Demeter ayakta, elinde sopa ile.
		Kore başı.
Sesamos	M.ö.4.yy	Demeter başı, sağa ve sola

4-Tapınaklar

Antik Sandıkkaya alanında bir Demeter ve Kore tapınağı inşa edilmiştir. Bunu burada bulunan bir yazıttan anlıyoruz.[89] Bu tapınakla ilgili olarak İ. Kaygusuz şu bilgileri aktarmaktadır. **"...Bu gün, yazıtın bulunduğu tepeciğin kuzeybatı eteğindeki tarlalarda mimari parçaları ve pronaos'unun ilk basamakları görülen tapınak kompleksini bu yalvarıcı tanrıların emirleri gereğince aracılık yaparak, yerleşmeye bağlı Endeiron köyünün maddi olanaklarıyla yaptırılmasını sağlamıştır. Adı son satırlarda Endeiron olarak geçen bu köy yerleşmesini, antik alanın 700-800 m. kuzeydoğusunda ve vadinin girişindeki Emrodere (Tamışlar köyüne bağlı bir mahalle) ile eşleştirmek istiyoruz..."**

[89] Yazıtlar kısmında geçen yazıt.Tapınak kalıntısı için bak.: R.61

5- Heykeltıraşlık Eserler

Sinope'deki Serapis mabedi kazılarında Isıs veya Kore'ye ait olduğu düşünülen bir maske bulunmuştur. Roma dönemine ait olduğu sanılmaktadır.[90]

6- Coğrafi Dağılımı

7- Değerlendirme

Demeter, Paphlagonia bölgesinde özellikle sikkelerle kendini belli eder. Abonuteikhos ve Amastris sikkelerinde Roma döneminde, Sesamos kenti sikkelerinde M.ö. IV. yüzyılda betimlenmiştir. Bunlardan başka antik Sandıkkaya alanında bulunan Demeter ve Kore tapınağı bölgede tanrıçanın varlığının en önemli kanıtıdır. Ayrıca burada tesbit edilen yazıtta bu durumu destekler. Sinope'de, Sarapis tapınağından çıkarılan maskeler ise Isıs olabileceği de düşünüldüğünde kuşkuyla yaklaşılacak bir belgedir.

[90] E.Akurgal,E.Budde, **a.g.e.**,s.31,Bak.: R.53 ve 54.

DİONYSOS / Διόνυσος

1- Tanımı

Şarap ve ilham tanrısı olan Dionysos,[91] Zeus ile Semele'nin oğludur. Ergenlik yaşına geldiğinde üzümü ve şarap yapmayı keşfeder. Dionysos şerefine tantanalı geçit alayları düzenlenir, bereket ve toprak cinleri, maskelerle canlandırılarak **kortejde** yer alırdı. Bu kortejler ile tiyatro temsillerinin ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Dionysos'un atribüleri, **thrysos,** asma dalı, boğa, **kantharos**, teke, eşek, keçi, aslan, panter, saksağan, yılan ve meşaledir. Flüt ve el davulu ise Kybele kültünden geçmiştir. Dionysos arkaik dönemde silahlı bir tanrı olarak betimlenirken hellenistik devirde ise silahsız ve genç bir tanrı olarak karşımıza çıkar. Sakallı, saçında defne çelengi ile ellerinde **thrysos** ya da üzümlerle dolu asma dalı, **kantharos** veya tanrısal şölenlerde içeçek boynuzu tutarken betimlenmiştir. Yine hellenistik devirde arabasını çeken veya binek hayvanı olarak kullandığı panterle birlikte görülür. Genç tanrı görünümü ile çıplak yada kısa **khitonlu** çizmeli, defne veya asma çubuğuna sarılmış olarak görülür.

2- Yazıtlar

A-) Amasra müzesinde Christian Marek tarafından yapılan araştırmalar neticesinde müzede bulunan bazı yazıtların katalogu yapılmıştır. Bu yazıtlardan biri de Agathokles oğlu tarafından tanrı Dionysos'a sunulan aşağıdaki yazıttır.[92]

---

[91] Homeros, **İlias,** VI,135,136 ; Euripedes, **Bacchanals,** 416; Kern,"Demeter",**RE** IV-2,1901, S.1010-1046.

[92] Chr.Marek, "Katalog der ınschriften im Museum von Amasra",**EA** 6,1985, s.133-155 r. L. 11. 5b, Bak.:R. 19.

Yazıt

Ἀγαθῆι [τύχηι]

Διοϖύσω [ι ὁ δεῖυα?]

Ἀγαθοκ [λέους?]

μύσ [της ?]

[ἐυ] τῷεξ[σ' ? ἔτ ε ι]

Türkçesi

"Uğurlu olsun; Agathokles oğlu [filanca] tarikat üyesi, (Tanrı) Dionysos'a [65 yılında (sundu).

B-) Bu metin doğrudan tanrı Dionysos'a yapılmış bir adak olmayıp buradaki kişi adı olarak geçen Dionysos kelimesinden hareketle tanrının tapınımının bir kanıtı olarak ortaya konulabilir. Bu yazıt Amasra müzesinin bahçesinde bulunmaktadır.[93]

Yazıt

Αὐτοκράτορι Τιβερίωι

Κλαυδίωι Καίσαρι Σεβστῶι

Γερμανικῶι καὶ τῶι

δήμωι Διονύσιος

Διονυσίου, ώύσει δὲ

"Απφου ἀγορανόμος

ἐν τῶι ακρ' ἔτει

γραμματεύοντος

Θεοφίλου τοῦ θεοφίλου

[93] Chr.Marek, Katalog der Inschriften im museum von Amasra", EA 6,1985, s.133-155. Bak.:R.20.

Türkçesi

İmparator Tiberius Claudios Kayser Augustus Germanya Fatihi için ve Halk için Dionysios'un (evlatlığı), Apphos'un ise doğal oğlu Dionysios, Theophilos oğlu Theophilos'un 121 yılındaki yazmanlığı sırasında (yaptırdı).

3- Sikkeler

Amastris

Mithridates Eupator[94] dönemine ait bir Amastris sikkesinde ön yüz betimi olarak Dionysos başı bulunmaktadır. Başka bir sikkede[95] ise yine Dionysos'un yandan büstü bulunmaktadır. Lucius Verus[96] dönemine ait bir sikkede de net olmamakla beraber betim olarak Dionysos tahmin edilmekte olup bunun Herakles veya Hermes olabileceğinden de şüphelenilmektedir. Lucilla [97] döneminde basılmış başka bir sikkede ise Dionysos arka yüz betimi olarak verilmiştir.

Pompeiopolis

Antoninus Pius[98] dönemine ait bir imparatorluk sikkesinde Dionysos arka yüz betimi olarak verilmiştir. Ayrıca Faustina [99]dönemine ait başka bir sikkede ise arka yüzde Dionysos ayakta iken, elinde sopa ile betimlenmiştir.

Sinope

Claudius,[100] Nerva,[101]Antoninus Pius,[102] Septimius Severus,[103] Geta,[104] Valerianus[105] ve Gallienus'a ait Sinope sikkelerinde arka yüzde Dionysos betimi bulunmaktadır.

---

[94] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s. 176,18,Pl.suppl.N.f.13, Bak.:Lev.:III, r.37.
[95] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.169*,28,Pl.XVIII,f.28, Bak.:lev.III, r.38.
[96] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.184,131,Pl.XX,f.42, Bak.:lev.III, r.39.
[97] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.195,3.
[98] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.195,5,Pl.XXIII,f.22,Bak.Lev.III, r.40.
[99] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.204*,94a.
[100] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.207*,104 a,Pl.suppl.P.f.5 , Bak.:lev.III, r.41.
[101] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.208*,111a.
[102] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.203*,123,Pl.XXVII,f.31, Bak.:lev.III, r.42.
[103] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.206**,138.
[104] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.209*,164.
[105] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.210*,165a ve 167,Pl.XXVIII,f.27, Bak.:Lev.III, r.42.

M.ö. 85-65 yıllarına ait başka bir sikke ise ön yüz betimi için Dionysos başı tercih edilmiş olup baş sağa doğrudur.

Herakleia Pontika

M.ö. IV. yüzyıla[106] ait Herakleia Pontika kent sikkesinde ön yüz betimi olarak Dionysos başı kullanılmıştır. Baş sağa dönüktür. Timotheus ve Dionysos dönemlerine ait başka bir sikkede ise yine Dionysos başı ön yüz betimi olup bu defa başın yönü sol tarafa doğrudur. M.ö. 305-281 yıllarına tarihlenen başka bir sikkede ise ön yüz betimini Dionysos oluşturmaktadır. Ancak burada arka yüz betimi olarak Herakles kullanılmıştır.[107] Ancak aynı döneme ait başka bir sikkede ise bu defa ön yüz betimini Herakles oluştururken Dionysos da arka yüzde tahta otururken, elinde **kantharus** veya **thyrsus** tutarken betimlenmiştir.[108]

[106] **SNG IX,Black Sea:**LVIII,r.1604, Bak.:Lev.: III, r.43.
[107] **SNG IX,Black Sea:**LIX,r.1615.
[108] **SNG IX,Black Sea:**LIX,r.1617-1619.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE DİONYSOS BETİMLERİ

TABLO 8

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	MithridatesEupator(M.ö.120-63)	Dionysos başı.
	L.Verus (M.s.161-169)	Dionysos başı.
	Lucilla (L.Verus'un karısı) (L.Verus 161-169)	Dionysos
Pompeiopolis	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Dionysos
	Faustina (M.Aurelius'un karısı) (M.s.161-180)	Dionysos
Sinope	Claudius (M.s.41-54)	Dionysos
	Nerva (M.s.96-98)	Dionysos
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Dionysos
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Dionysos
	Geta (M.s.208-212)	Dionysos
	Valerianus (M.s.253-260)	Dionysos
	Gallienus (M.s.253-260)	Dionysos
Herakleia Pontika	M.ö.IV.yy.	Dionysos
	Timotheus ve Dionysos (M.ö.345-337)	Dionysos
	M.ö.305-281	Dionysos tahtta oturuyor, elinde kantharus veya thyrsus tutuyor.

4- Kabartmalar

Herakleia Pontika

Bu çift sütun başlığı daha önce W.Hoepfner[109] tarafından yayınlanmıştır. Bugün İstanbul Arkeoloji müzesi bahçesinde bulunan bu eserin yüksekliği 57 cm., genişliği 70 cm. dir. Bu sütun başlığı şöyle tanımlanmıştır. **"Dionysos'un güçlü, aşağıya oturtulmuş şekli orta alanı kapsar. Yüksek rölyef halinde cepheden gösterilmiş figür, zeminden dışarıya doğru çıkıyor gibi görünür. Sabit ve hareketli bacağın ayrılması yanında özellikle figürün büyüklüğü de bu etkiyi uyandırır. Kalkık sol el, sütun gibi sabit bacağın yanında alt ucu kalmış bir thyrsos çubuğu tutar. Sağ elinde ise ağzı seyreden kişiye dönük bir kantharos vardır. Hafif şişman olan figür, alçak rölyef halinde gösterilmiştir. Hafif dönük baş, tam yuvarlak hatlar gösterir."**[110]

5- Heykeltıraşlık Eserler

Sinope

Sinop müzesinde Roma dönemine ait bir Dionysos büstü vardır.[111] Bu büstün sağ ayağının diz kısmından kalça kısmına kadar kısmı kırılmıştır. Sol diz kapağı da aynı şekilde kırıktır. Sağ ve sol el ve kolları da kırık olan bu heykel bir kaide üzerine oturtulmuştur. Yine Sarapis mabedinin kazılarında Roma dönemine ait Dionysos maskesi[112] bulunmuştur.

---

[109] W.Hoepfner,**a.g.e.**,s.62-63, No.4, İv.16a ; Figürlü yüz:16b-17b. Bak.R.4.
[110] T.Akkaya,**a.g.e.**,s.146,r.85.
[111] M.A.Işın,İ.Tatlıcan,M.Işın, **Sinop**, Ankara, 1992, s.35.Resim için bak.:R.39.
[112] E.Akurgal,E.Budde,**a.g.e.**,s.30.Bak.:R.41.

6- Coğrafi Dağılımı

7- Değerlendirme

Güney Karadeniz'in batısında yer alan kentlerin en önemlisi hiç şüphesiz Herakleia Pontika şehridir. Bu kent M.ö. IV. yüzyıllara kadar uzanan tarihlerde sikke basmıştır. Bu kent M.ö. 337-305 yılları arasında bir tiranın idaresi altında kalmış ve bu tiranın bastırdığı gümüş sikkelerde Dionysos başına yer verilmiştir. Dionysios'un karısı Amastris'in oğullarını himayesine aldığı M.ö. 305 yılından itibaren sikke tiplerinde bazı değişiklikler yapılmış daha önceki Dionysos başı ile **tropaion** diken Herakles tiplerinin yerini Dionysos başı ve ayakta Herakles tipleri almıştır. Amastris'in M.ö. 302 yılında Lysimakhos ile evlenmesi ile sikkelerde Herakles başı ile oturan Dionysos tipleri kullanılmaya başlanılmıştır. Sinope kenti ise daha geç bir tarihte M.ö. 85-65 yılında bastırdığı sikkelerde Dionysos başını koymuştur. Ayrıca Sinop müzesinde bulunan Dionysos büstü de kentteki tapınımı kanıtlar. Yine Herakleia Pontika'da ele geçen çift sütun başlığında elinde **kantharos** ile hafif şişman bir Dionysos betimlemesine rastlamaktayız. Amastris kenti de Dionysos betimini sikkelerine konu olarak almıştır. Ayrıca Amastris'de bir yazıt bulunmuş olup bu

yazıt kentteki tapınımı ifade edecek güçlü bir delildir. Pompeiopolis kentine ait Antoninus Pius ve Faustina dönemi sikkeleri başka bir unsurla desteklenemediği için bu kentte Dionysos kültüne sadece sikkelerle işaret edilmektedir.

DİOSKURLAR / Διόσκουροι

1- Tanımı

Zeus ile Leda'nın aşkından doğan Kastor ve Polydeukes adlı ikiz kardeşlerdir. Bunlar[113] Dorlu kahramanlardır ve Lakonialıdırlar. Leda, bir hile ile kuğu şekline giren Zeus ile ilişkiye girmiş, bundan Kastor ile Helena doğmuştur. Sonra kocası olan Sparta kralı Tyndareus ile de birleşmiş ve ondan da Polydeukes ile Klytaimestra doğmuştur. Dioskurlar, zor anlarda ortaya çıkan **"koruyucu / kurtarıcı"** kardeşler olarak düşünülmüştür. Bu özellikleri Fasıllar'da bir kaya yazıtında daha net olarak belirir. İnsanları tehlikeli durumlarda koruyan Dioskurlar, **"Kabirler"**, **"Kuretler"**, **"Korybantlar"** ve **"Theoi Megaloi"** gibi başka tanrılarla da özdeşleşmişlerdir. Mızrak, kılıç en önemli atribülerindendir. Ayrıca konik başlık **pilos** da hellenistik dönemden itibaren kullanılan bir atribüdür. Dioskurlar, batı Anadolu bölgelerinde de tapınım görmüş olup buralarda bir kadınla birlikte betimlenmişlerdir. Bu kadın, tanrıça Helena olarak benimsenmiştir. Bir ay ile betimlenmesi onun Selene, Artemis veya Hekate olarak adlandırılan ay tanrıçası olarak algılanmasına neden olmuştur.

2- Sikkeler

Sinope

Mithridates Eupator dönemine ait bir sikke Dioskurları konu almaktadır.[114] Neron dönemine ait bir Sinope sikkesinde arka yüz betimi olarak Dioskur kardeşler ayakta, birinin elinde sopa ve yanında at olduğu halde betimlenmiştir.[115]

---

[113] Furtwangler,"Dioscures",**ML** I-1,1884-1186 ; F.Chapouthier, **Les Dioscures au servive D'une déesse, Etude d'iconographie religieuse**, Paris,1935 ; N.Karayaka,**a.g.e.**,s.170 vd.

[114] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.207,63,Pl.XXVI,f.10,Bak.:Lev.IV,r.44.

[115] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.205*,100,Pl.XXVII,f.12, Bak.:Lev.IV,r.45.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE DİOSKUR BETİMLERİ

TABLO 9

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Sinope	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Dioskurlar
	Nero (M.s.54-68)	Dioskurlar ayakta, birinin elinde sopa ve yanında at.

3-Kabartmalar

Kastamonu'nun Baltacı Kuyucağı köyünde bir tarla sürümü esnasında sapanların taşa takılması neticesinde bir mezar odası ile karşılaşılmıştır. Burada bulunan lahit üzerinde Dioskurlar'ı gösteren betimler vardır. Buna göre lahdin esas cephesinde **girland** ve girinti tarafında iki tane Dioskur bulunmaktadır. Ayrıca üç tane rozet, çıkıntılı tarafta da iki yılan ve üzüm salkımlan bulunmaktadır. Bu Dioskurlar'ın yüzleri birbirine çevrilmiştir. Gövdeleri ise ¾ nisbetinde yandan gösterilmiştir. Bunların ayaklarında sandal arkalarında tunik vardır.[116]

[116] A.Gökoğlu,**a.g.e.**,s.52.resim için bak.:R.55.

4- Coğrafi Dağılımı

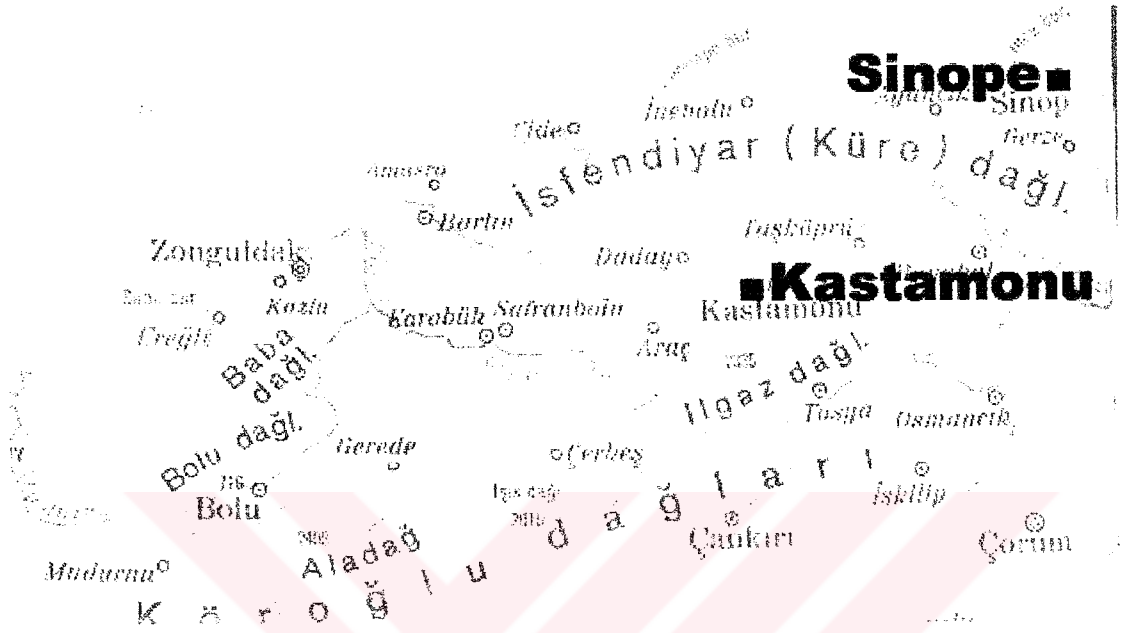

5-Değerlendirme

Bölgede Dioskurlar'ın yaygın bir kült olmadığını görmekteyiz. Dioskur betimlerine Mithridates Eupator ve Nero dönemine ait sikkelerde ve sadece Sinope kentinde yer verilmiştir. Bu da sadece iki sikke darbı için geçerlidir. Bu arada Kastamonu ili, Baltacı bucağı köyündeki bir tarlada tesbit edilen mezar odasında bulunan lahdin esas cephesinde Dioskur betimlerine rastlanması ile Dioskur tapınımına ait Kastamonu'da da örnekler ortaya çıkmış olmaktadır.

EROS / "Ερως

1- Tanımı

Romalılar tarafından Cupid olarak adlandırılan Eros,[117] aşk tanrısı olarak bilinir. Sevgiyi ve sevdayı temsil eder. Theogoniası hakkında değişik rivayetler vardır. Hesiodos'a göre o **Khaos**'tan sonraki **Gaia**'dan sonra var olmuştur. Eros'un doğumu ile ilgili olarak bundan başka anlatımlar da vardır. Bunlara göre Eros, Hermes ile Aphrodite'nin, Eilithyia ile İris'in, Aphrodite ile Ares'in oğlu olarak verilmiştir. **Orfist** görüşe göre ise o Gece'den doğan evren yumurtası ikiye bölündüğünde yumurtanın kabuğunun yarısından gök ve diğer yarısından da yer ortaya çıkmış ve Eros işte o zaman var olmuştur. Eros, tasvirlerde kalplere endişe ve heyecan veren bir çocuk olarak genellikle kanatlı olarak ama bazen de kanatsız olarak betimlenmiştir. Bu özelliğiyle o daima şairlere ilham vermiş olarak gözde temalar arasında yer almıştır. Eros betimlerde masum bir çocuk olarak görünür ama bu görüntünün ardında o aklına estiği gibi davranan, attığı oklarıyla insanların gönüllerinde korkunç yaralar açan, tanrıların ve hatta annesinin bile kendisinden çekindiği, tanrılara ve insanlara eziyet etmekten hoşlanan, hırçın, merhametsiz ve yaramaz birisidir. Eros'un bazen azaplar içinde kıvrandırdığı bazen de çok sevdiği Psiykhe ile olan aşk hikayesi Eros'un en önemli mitosudur. Eros, sosyal hayatın bir parçası olarak ibadetten ziyade gündelik hayatta karşılaşıldığından dolayı Hellas'ta kültü önemli bir yer tutmamış olup genellikle delikanlıların spor yaptıkları alanlarda heykelleri konulmuştur. Evrenin iç birliğini ve türlerin devamını sağlamaktan sorumluydu. Bazıları onun bir tanrı olmadığını ve bir Daimon olduğunu iddia ederler.

---

[117] Hesiodos,**Theogonia**,120 vd. ; Apuleius, **The Golden Ass**, IV,28 ;VI,24 ; F.Comte,**a.g.e.**,s.82 ;P. Grimal,**a.g.e.**,s.182.

2- Yazıtlar

Amasra

Amasra müzesinin bahçesinde bulunan yazıtlar üzerinde Chr.Marek'in yaptığı çalışmada Hades'e ithaf edilen yazıt üzerinde Eros adı geçmekte olup bu ad mezar sahibinin babasının adıdır. Kişi adlarından yola çıkarak Eros'u bölgede bu şekilde örnekleyebiliriz.[118]

2- Sikkeler

Amastris

M.ö.300-285[119] yıllarına ait bir sikkede arka yüzde Aphrodite tahta yaslanmış oturuyor ve elinde onu taçlandıran Eros tutuyor.

Gangra-Germanikopolis

Bir Gangra sikkesinde Eros, Aphrodite betimi ile birlikte arka yüzde verilmiştir. Burada Aphrodite çömelmiş vaziyette ve arkasında[120] Eros durmaktadır.

Sinope

Mithridates Eupator döneminde basılmış bir sikkede ön yüzde bir Eros başı, sağa yönelik olarak bulunmaktadır.[121]

---

[118] Chr.Marek Amasra, a.g.e.,s.156. Metin için bak .Bölüm I, Hades ,Yazıtlar. Bak.:R.23.
[119] SNG IX, Black Sea:XLVIII,r.1297-99.
[120] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.192,35,Pl.XXII,f.24,Bak.:Lev.IV, r.46.
[121] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.208,70,Pl.XXVI,f.19,Bak.:Lev.IV, r.47.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE EROS BETİMLERİ

TABLO 10

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	M.ö.300-285	Aphrodite tahta yaslanmış oturuyor, elinde onu taçlandıran Eros tutuyor.
Gangra-Germanikopolis	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Çömelmiş duran Aphrodite'nin arkasında Eros duruyor
Sinope	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Eros başı , sağa yönelik olarak.

4- Kabartmalar

Herakleia Pontika

A-) Daha önce W.Hoepfner tarafından yayımlanan bu çift sütun başlığının tanımı şu şekilde yapılmaktadır. [122] **"Kalathosun önündeki alanı, burada Eros 'un çocuksu bir betimlemesi kaplar. Çıplak güçlü, fakat sadece çok az uzuvları gösterilmiş figür, volütler arasında bacakları açık biçimde durur. Kolları, omuzlarına yerleştirilmiş bir çiçek dizisi sarar. Sola dönük yüz, hafif hasara uğramıştır. Gözbebekleri büyük, göz çukurları derin yontulmuştur. Belirgin şekilde geriye taranmış saçlar bir başlık gibi baştan ayrılmıştır. Çizgilerle belirtilmiş, tüylerin bulunduğu yayılmış yaprak şeklindeki kanatlar, ense üzerine yerleştirilmiştir. Boyun bölgesindeki, çiçek dizisi sadece örülmüş bir ipten oluşur. Omuz yükseldiğinde ve biraz daha aşağıda bu ip, dört yapraklı çiçeklerle bezenmiştir. Basit iplerden oluşan uçları, her iki tarafa doğru dalgalanır. Bu ipler, volütleri geçerler ve böylece Eros' un yerden çıktığı veya uçtuğu izlenimini verirler. "**

[122] T.Akkaya, **a.g.e.**,s.145 ; W.Hoepfner, **a.g.e.** ,.s.64.Tafel, 19a .Tez içinde resim için bak.:R.27.

B-) Bundan başka Eros kabartması ihtiva eden başka bir eser daha önce Atlas konusunda bahsettiğimiz kuyu bileziğidir. Bu kuyu bileziği üzerinde bulunan kabartmalardan biri de Eros'a aittir. Burada Eros küçük bir çocuk olarak betimlenmiş olup uçar vaziyettedir.[123]

C-) Bunlardan başka yine Amasra kalesinde[124] görülen **girlandlarla** bezeli bir Eros figürü bulunmaktadır. Bu figürün yukarısında da yine bir öküz başı betimlenmiş kabartma bulunmaktadır.

5- Coğrafi Dağılımı

[123] T.Akkaya, a.g.e.,s.51. Bak.:R.3.
[124] N.Sakaoğlu,a.g.e.,s.151,Bak.:R.28.

6- Değerlendirme

M.Ö. 300-285 yıllarında kraliçe Amastris dönemine ait sikkede Eros, tahta yaslanmış oturur vaziyette duran Aphrodite'yi (veya Anahita) taçlandırırken betimlenmiştir. Bu sikke Eros'un belirtilen tarihlerde bölgede bilindiğini göstermektedir. Yine Herakleia Pontika'da bulunan **greko-romen** devrine ait bir kuyu bileziğinde çocuksu bir şekilde uçmaya hazır vaziyette bulunan Eros betimlemesi Atlas, Nike ve Poseidon ile beraber verilmiştir. Bir başka Eros betimlemesine ise yine aynı şehirde çift sütun başlığı üzerinde rastlanır. Burada yine çocuksu bir betimlemesi görülen Eros, çıplak olarak ve güçlü volütler arasında bacaklan açık biçimde durur halde betimlenmiştir. Belirtilen delillere dayanarak Eros'un Paphlagonia bölgesinde sadece bu dört kentte tanındığını ve saygı gördüğünü söyleyebiliriz.

EUİOS / " Ευῖος

1- Tanımı

Hakkında bilgi bulunamayan bu tanrı ile sadece bir yazıtta geçen adı dolayısıyla bilgi sahibi olmaktayız.

2- Yazıtlar

Amasra

Amasra'da bulunmuş bir yazıt[125] olup Roma dönemi yazıtları arasında enterasan özellikler gösterir.

Yazıt

Otuzuncu yaş yılında, adımı Aemilianus olarak babam koymuştu. Soylu bir aileden gelen Geminos, dadım ve mürebbiyemdi. Tanrı Euios için üç yılda bir ateş yakılarak kutlanan şenliklere mistik bir inanışla bende katıldım ve yarışmalarda birinci oldum. Güreşte, mızrak atmada, pankreasta, disk atmada, koşuda, atlamada ve bütün ritmik top oyunlarında ustaydım. Eğitimcim tüm bunlardaki başarılarıma beni hazırlayandı. Satirde Kyzikos ve Pergamon'a üstün geldim ve Kyzikos çelengini bizzat taşıdım. Oysa kıskanç Moira, Pergamon çelengini benden esirgedi. Vücudumu ise ecel, Dor ilinde yok etti. Eğitimcim Geminos, kemiklerimi vatanıma (Amastris) götürüp çelenklerle bezeli taş bir sanduka içinde ebediyete terk etti. 225 yılının (M.s.155) 31 Ağustos, yada Loos ayının 17'si

[125] N.Sakaoğlu,**Çeşm-i cihan Amasra**, 1999, s.157, Bak.R.30.

3- Coğrafi Dağılımı

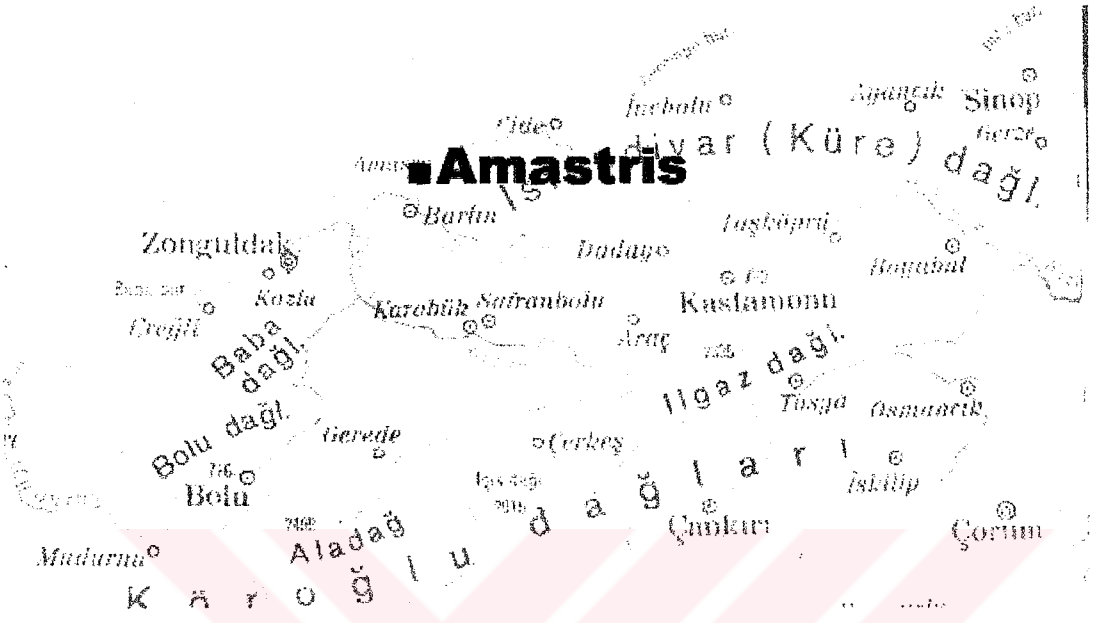

4- Değerlendirme

Tanrı Euios'a sadece Amastris'de yukarıda belirttiğimiz yazıt sayesinde rastlarız. Bu yazıt M.s.155 yıllarına tarihlenmekte olup bir adak yazıtıdır.

HEKATE / Ἑκάτη

1- Tanımı

Hekate[126] ay tanrıçasıdır. Asteria ile Perse'nin kızıdır. Hekate, Artemis ile bir tutulmuştur. Hekate adı ise bir epitheton olarak İonialılar tarafından sıkça kullanılmıştır. Hatta Apollon'a da "**Hekatos**" adı verilmiştir. Helenistik dönemde Leto olarak bilinen Pisidia'daki meşaleli ve yılanlı mezarlık tanrıçası ile Hekate arasında benzerlik vardır. İnanışa göre Hekate uğursuz bir tanrıça idi. Onun sihire ve büyüye hükmettiği sanılırdı. Büyücülere ve sihirbazlara iki elinde birer meşale olduğu halde veya değişik hayvanlar suretinde göründüğüne inanılırdı. Sihirbazlığı ve büyücülüğü onun ortaya çıkardığına inanılarak o en büyük büyücüler arasına kondu. Hekate yol kavşaklarına hükmederdi. Çünkü buralar büyü yerleri idi. Yol kavşaklarına Hekate'nın üç gövdeli yada üç başlı heykellerini koyarlardı. Buralara çeşitli sunular konulup antik dönemde bu gibi heykellere kırsal alanlarda sıkça rastlanırdı. Hekate **"gecenin rakipsiz ışığıdır"** ve **"mezarların koruyucusudur"** bu özelliği ile yer altı dünyasının tanrıçası olarak **khitonik** bir karaktere sahiptir. Hekate, üç şekilli -**trimorphos**– bir tanrıça olarak bilinirdi. Bunun sebebi onun yeraltına, yerüstüne ve göğe sahip olduğu ayrıca ayın çeşitli evrelerini temsil ettiğinin düşünülmesi idi. Bunun için sanatta umumiyetle üç başlı ve üç bedenli, veya bedende üç başlı ve altı kollu olarak betimlenmiştir. Ancak Hekate'nin tek bedenli olarak betimlendiğini de görmekteyiz. Hekate'nin atribüleri arasında hayvanlardan köpek ve yılan, nesne olarak da kamçı, kılıç, anahtar ve meşale sayılabilir. Meşale ayın bir betimi olarak ay tanrıçasının bir sembolüdür. Ayrıca hastalıkları iyi etme gücünden dolayı da bunu taşıdığı kabul edilmektedir. Anahtar, yılan, hançer ve kırbaç Hekate'nin öç alan ve cezalandıran gücünün simgesidir. Köpek ise onun yardımcısıdır.

---

[126] Hesiodos, **Theogonia**: 405-410 ; Hesiodos, **Theogonia**: 411-452 ; W.Berg,"Hekate:Grek or' Anatolien', **Numen** 21,1974, s.128-140 ; H. Sauer, "Hekate", **KP** 2, 1979, S.982 ; H.Sarian ,"Hekate",**LI MC** VI-2, 1992: s. 661 vd.; N.Karayaka, **a.g.e.** ,s. 14 ; P.Grimal,**a.g.e.**,s.233.

2-Kabartmalar

Herakleia Pontika

Herakleia Pontika'da bir Hekate kabartması bulunmuştur. Bu kabartmanın toplam yüksekliği: 32,5 cm., genişliği: 20,5cm. kalınlığı: 8 cm. ve Hekate figürünün yüksekliği: 24 cm. dir.[127] Bu kabartma şimdi mevcut olmayıp bunun fotoğrafi 1961 yılında K.Dörner tarafından çekilmiş ve onun ricası üzerine A.Erichsen tarafından yayınlanmıştır. Burada üç figürlü bir kompozisyonla karşılaşılmaktadır. Merkezi figür cepheden yandaki figürler ise profilden tasvir edilmiştir. Figürlerin başları üzerinde birer **kalathos** yer alır. Hekate'nin diğer tasvirlerindeki gibi hafif dalgalı saçı, ikiye ayrılarak göğüs üzerine düşmektedir. Peçe şeklinde katlanmış kumaş, **kalathosu,** enseyi ve omuzları örter. Tanrıçanın **khitonu** ayaklarının üzerine kadar uzanmaktadır. Bu elbise kalçaya dolanmış olup, iki parça halinde aşağıya doğru sarkar. Bu tarz yerli bir sanatçının elinden çıkmış olduğunu gösterir. Hekate'nin iki ayağı ve soldaki figürün bir ayağı betimlenmiş olup, sağdaki figürün ayakları gösterilmemiştir. Merkezi figürün Hekate'yi temsil ettiği sağ elindeki ibrikten ve sağdaki figürün elindeki meşaleden anlaşılır. Sağ alt kenarda yer alan Hekate'nin yanındaki köpek ise onun gece yolculuklarında refakatçisi olan hayvandır. Kabartmanın solunda bir yılanın dolandığı ağaç motifi vardır ki bu da, yer altı yaratığı olan yılanla yer altı tanrıçası Hekate'nin ilişkisini gösterir. [128] Düşük kalitedeki işçiliğinden dolayı orta imparatorluk dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

---

[127] A.Erichsen, "Ein Hekate-Relief ın Herakleia Pontike",**Österreichen Akademie der Wis sen - schaftler**, Wien, 1972, s.47. Bak.:R.5.

[128] T.Akkaya, **a.g.e.**,s.124, r.32.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Hekate'ye bölgede Herakleia Pontika'da ele geçen üç figürlü bir kompozisyonla rastlanılmaktadır. Bu figüre dayanarak Hekate tapınımının Paphlagonia bölgesinde sadece Herakleia Pontika kentinde izine rastladığımızı söyleyebiliriz.

HELİOS / "Ηλιος

1- Tanımı

Titanlar soyundan gelen Helios,[129] Hyperion ve Theia'nın birleşmesinden doğmuş olup Selene (Ay) ve Eos (Şafak) onun kardeşleridir. Helios yakışıklı, güçlü bir delikanlı olarak canlandırılmıştır. Başı, saç biçiminde ışınlarla çevrilidir. Helios'un her şeyi gördüğü ve duyduğu düşünülmüş ve dünyanın gözü sayılmıştır. Bu niteliği onun bir yemin tanrısı olarak da tapınım görmesine neden olmuştur. O hayatın sembolü olan güneş tanrısıdır. Aynı zamanda iyileştirici bir tanrı olup körlüğü de tedavi eder. Sanat eserlerinde Helios ışın taçlı olarak resmedilmiştir.

2- Yazıtlar

Karzene

237-8 yıllarına tarihlenen bu yazıt[130] Helios'a doğrudan adanmış bir yazıt olmayıp mezar sahibinin Helios adından yola çıkılarak burada değerlendirilmeye alınmıştır.

Yazıt

"Ηλιον ὠκύμορον Κεία

γαμὲ την με ποθοῦσα

καί μήτρ τύμβφ ' Ιούλλα περιπλέκεται.

ὄν καί γανβρός ἔκ < λ> αυσε γόοις

Πομ πη ι ανός απαύστοις

καί κούρη θρήνοις

Ἰούλλα φίλον πατέρα

Κυρίλλος τε νέος καί

---

[129] Homeros, **Odysseia**, XII, 260-373 ; Jessen ,"Helios", **RE** VIII-1,1912 ,s.59.

[130] E.Legrand,**BCH** 21 (1897) 96-7 no.10,Pl.9 ; İ.Kaygusuz,"İnscriptions of Karzene (Paphlagonia)", **EA** 4, Bonn ,1984, s.67.

'Ιουλιανή πάνυ βαιοί

σύν φ ιλίφ θείφ

Ποντ ικῷ ἀχνύμενοι.

ἔτους γμσ'

Türkçesi

Özlemimi çeken karım Keia ve annem Ioulla, zamansız ölen ben Helios'u sarıp sarmalayıp bir mezara koydular; damadım Pompeianus ve kızım Ioulla sonu gelmeyen ağıtlar, ölüm türküleri yaktılar sevgili babalarının ardından. Henüz çok küçük olan Kyrillos ve Iuliane, sevgili amcaları Ponticus ile birlikte yasını tuttular.Yıl 243.

3- Sikkeler

Amastris

Amastris sikkelerinin birinde Helios başı ön yüz betimi olarak verilmiştir. Baş sağa doğrudur.[131] Başka bir sikkede ise arka yüzde Helios başı bulunmaktadır.[132]

Sinope

M.ö.III. yüzyıla[133] ait bir sikkede Helios başı bulunmaktadır.

[131] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.170*,29,Pl.XVIII,f.29,Bak.:lev.IV,r.48.
[132] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.170*,30,Pl.XVIII,f.30, Bak.:lev.IV,r.49.
[133] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.203,46,Pl.XXV,f.32, Bak.:lev.IV,r.50.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HELİOS BETİMLERİ

TABLO 11

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Faustina (M.Aurelius'un karısı) (M.s.161-180)	Helios başı, sağa doğru.
Sinope	M.ö.III.yy.	Helios başı,sağa doğru.

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Helios'un Amastris ve Sinope kentlerinin bastırdığı sikkelerde betimlenmiş olması itibariyle bu iki kentte tapınımın izlerine rastlamaktayız. Ayrıca Karzene'de bulunan yazıtın kişi adlarından hareketle, bölgede Helios tapınımını daha geniş bir alanda örneklendirdiğini söyleyebiliriz.

HERA / "Ηρα

1- Tanımı

Zeus'un kız kardeşi ve aynı zamanda karısı olan Hera, Olymposlu tanrıçaların en büyüğü olup Kronos ile Rheia'nın da kızıdır.[134] Hera'nın atribüleri arasında kanatlarındaki gözlerin gök yüzündeki sayısız yıldızları sembolize ettiği Tavus kuşu, nar ve zambak yer alır. Ayrıca inek de onun kutsal hayvanıydı.[135] Hera, heykellerde genel olarak yüksek bir tahtta oturmuş olarak betimlenmiştir. Ellerinde nar ve ucunda kuğu kuşu olan bir asa bulunurdu.[136] Hera, **"evliliğin tanrıçası", "aile ocağının koruyucusu", "gökyüzünün kraliçesi" "meyve veren"** gibi çeşitli karakterleri ile tanınıyordu. Toprak ve ay tanrıçası olarak yorumlanmış olup adının anlamı **"hükümdar"** idi.[137] Hera, kocası ve kardeşi Zeus gibi fırtınalara ve bulutlara hükmederdi. Ama asıl işi kadınların hayatını düzenlemek doğumu ve analığı düzenlemekti. Evlenme tanrıçası olarak da bilinirdi. Evlenen genç kızlar ona örtü sunarlardı.[138] Hera, kıskançlığı ile ünlü bir tanrıça idi.[139] Roma'da tanrıça Iuno ile eş tutulmuştur.

2- Yazıtlar

Ilgaz (Kurmalar köyü)

A-) Ilgaz'ın Kurmalar köyünde ele geçirilen bir yazıt tanrıça Hera için yapılmış bir adak yazıtı olup metin ve çevirisi aşağıdaki gibidir. Roma imparatorluk devrine ait olduğu sanılmaktadır. Çevredeki **arkaik** keramik buluntulara göre Kurmalar köyü çevresinde M.ö. VII ve VI. yüzyıldan M.s. III. yüzyıla kadar hüküm sürmüş bir yerleşmenin varlığı kabul edilebilir. Muhtemelen bu yerleşme Mithridates Ktistes'in garnizon olarak kullandığı Kimiatene ile özdeş olsa gerektir.

---

[134] F.Comte,**a.g.e.,** s. 99.
[135] Eitrem,"Hera",**RE** VIII-1,1912,S.383 vdd.
[136] A.Kossatz-Deissmann,"Hera",**LIMC** IV,1988,s.659-719.
[137] N.Karayaka,**a.g.e.,** s.184.
[138] M.Uraz;**a.g.e.,**s.74.
[139] M.P.Nilsson,**Geschichte der Griecheschen Religion II,Die Hellenistische und Römische Zeit,** München,1950,s.429.

Yazıt

Ön:[Θεᾷ Μ] εγάλη "Ηρα – – –

[τά] θυρώματα τοῦ [...] ι ΔΕΙΤΗ [.]

ναοῦ τά χάλκ [εα] [.] ΛΗΣ ψης

4 καί τό π[ρόθυρον] 4 τοῦ ναοῦ κα–

– – – ταχεῖσθαι ο [.]

νοι μετ[ά]

Türkçesi

Ön yüz: "[Tanrıça] ulu Hera için tapınağın bronz kapılarını ve ön kapıyı [ ]"

Sol yan yüz: "[ ] tapınağın [ ] dökümünün yapılması [ ]"

Son yazıtta, olasılıkla, tapınağın metalden olması gereken kapısının döküm işinden söz edilmektedir. Bu durumda yazıtın ilk beş satırı için aşağıdaki tamamlama yapılmıştır.

[Θεᾶι Μεγάηι] | ["Ηρα] ι δεῖ τῆ [ς] | [π] ύλης τῆ ς | τοῦ ναου κα| ταχεῖσθαι κτλ. [140]

B-) Ayrıca Kurmalar köyünde bulunan ikinci yazıtta yine tanrılara ifadesi geçer buradaki metnin kırık kısmını Chr. Marek "Θεα μεγαλη "Ηρα" şeklinde tamamlayarak Olgassys dağında tapınılan pek çok tanrı arasında bu tanrıya da işaret etmektedir.[141] Bu yazıt buluntu yerinde helenistik bir yerleşime işaret etmektedir.[142]

---

[140] İ. Kaygusuz, Zwei neue inschriften aus Ilgaz (Olgassys) und Kimiatene, EA, I, 1983, s.59-61.Bak. R.16-17.

[141] Chr.Marek, "Forschungen ın Çankırı und Kastamonu 1991", AST, X ,1993,135-139.

[142] İ.Kaygusuz, a.g.e.,s.61, Bak.:R.21.

Yazıt

Ἀγαθῇ τύχῃ

vac.

τοῖς μεγάλοις

θεοῖς τάς στοάς

ἐκ θεμελίω[ν] σύν

παντὶ τῷ τῶν σ [το–]

ῶν κόσμῳ καὶ το οἳ

κημα τό [π] αρακεῖ–

μενον τ [α] ῖς στο–

αῖς καὶ τά ἑκατὲ–

ρωθεν τοῦ οἰκήμ–

ατος μαγειρεῖ–

α καὶ τά ἄλλα τοῦ

[οἰ κήματο] ς ΟΥ

Türkçesi

Uğurlu olsun ; ulu tanrılara sütunlu yapıları temelinden başlayarak, sütunların tüm düzeniyle birlikte ve sütunların yanındaki binayı (οικημα) ve bunun her iki tarafındaki mutfakları ve diğer eklentileri [ ]".

3- Sikkeler

Amastris

Antoninus Pius[143] dönemine ait bir sikkede arka yüzde Zeus ile Hera beraber betimlenmiştir. Buna göre Hera ayakta ve elinde bir sopa ile durmaktadır. Yanında

[143] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s. 173*,53,Pl.XIX,f.16, Bak.:lev.IV,r.51.

kendisi gibi Zeus'ta ayaktadır. Başka bir sikkede[144] ise Hera tek olarak ayakta, elinde sopa ile betimlenmiştir.

Kromna

M.ö IV. yüzyıla ait bir sikkede[145] arka yüzde Hera betimi bulunmaktadır. Bu sikkenin ön yüz betiminde ise Zeus bulunmaktadır. Hera başı sola dönük olarak ve başında **stephanos** ile kolyeli ve küpeli olarak betimlenmiştir. Ayrıca başka bir sikkede[146] ön yüz betimi Hera başıdır. Baş sola doğrudur.

Herakleia Pontika

M.ö. IV. yüzyıla ait bir sikkede[147] ön yüzde Hera betimi bulunmaktadır. Burada Hera **stephanos** ile betimlenmiştir. Başka bir sikkede[148] ise ön yüz betimi Herakles olup Hera arka yüzde, sola doğru olarak betimlenmiştir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HERA BETİMLERİ

TABLO 12

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Zeus ile Hera ayakta, ellerinde sopa ile.
		Hera tek başına ayakta, ellerinde sopa ile.
Kromna	M.ö. IV. yy.	Hera başı sola doğru, başında stephanos ile, kolyeli ve küpeli.
	M.ö. IV. ve III.yy.	Hera başı sola başında stephanos kolyeli ve küpeli
Herakleia Pontika	M.ö. IV.yy	Hera, başında stephanos ile.

[144] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.173*,54,Pl.XIX,f.17, Bak.:lev.IV,r.52.
[145] SNG IX,Black Sea:XLIX,r.1322.
[146] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.185,3-4,Pl.XXI,f.26 ve 5, Bak.:lev.IV,r.53.
[147] SNG IX,Black Sea:XLIX,r.1322.
[148] SNG IX,Black Sea:XLIX,r.1322.

4- Coğrafi Dağılımı

5-Değerlendirme

Hera, Herakleia Pontika ve Kromna kentlerinde M.ö. IV. ve III. yüzyıllara kadar uzanır. Bu iki kent bastıkları sikkelerde Hera'yı kullanmışlardır. Herakleia Pontika sikkelerinde Hera, başında stephanos ile, sağa bazen de sola betimlenmiştir. Herakles ile birlikte arka yüzde olmak kaydıyla betimlendiği de görülmektedir. Kromna sikkelerinde ise ön yüzde Zeus olmak üzere, arka yüzde başında **stephanos** ile kolyeli ve küpeli olarak betimlenmiştir. M.ö. IV.ve III. yüzyıllara ait bu sikkeler dışında Hera kültüne Herakleia Pontika ve Kromna kentleri haricinde Antoninus Pius dönemi Amastris sikkelerinde de rastlanılmıştır. Böylece bu tapınımın bölgede Amastris, Kromna ve Herakleia Pontika kentlerinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Ilgaz'ın Kurmalar köyünde bulunan yazıtta Hera tapınımını kanıtlayan başka bir örnektir.

HERAKLES / Ἡρακλῆς

1- Tanımı

Latinler tarafından Hercules olarak bilinen Herakles[149] kahramanlığın ve gücün simgesidir. Zeus ile Amhphityron'un karısı Alcmene'nin oğludur. Güçlü anlamına gelen ilk adı Alkides daha sonra Hera'nın sunduğu testler yüzünden **"Hera'nın şanı"** anlamına gelen Herakles oldu. Herakles adının kahraman anlamına gelen **"heros"** kelimesinden türediği de söylenir. Herakles genellikle betimlenirken aslan postu ve topuzu ile betimlenmiştir. Ancak atlı olarak da betimlendiği görülür. Atlı olarak verilen tasvirleri Kakasbos ve Mases ile karıştırılacak kadar benzerlik gösterir. Atlı tasvirler Anadolu'ya özgü olup Grek dünyasında görülmez.

2- Antik Kaynaklarda Herakles

Antik yazar Xenophon eseri Anabasis'te Helenlerin ülkelerine dönüş seyahatlerini aktarırken Herakleia'ya geldiklerini yazar. Bir Megara kolonisi olan bu kentte Megaralılar için önemli olan tanrı ve kahraman Herakles'in başından geçenlerle ilgili olarak şu metni aktarır: **"Ertesi gün Helenler gemi ile buradan yola çıktılar (Sinope) ve uygun bir riizgarla iki gün kara boyunca ilerlediler. Bu yolculuk esnasında Argo'nun yanaşmış olduğu söylenen İason burnunu ve aşağıda yazılı nehirlerin mansablarını gördüler ; Evvela Thermodon'un, sonra İris'in, ondan sonra Halys' in ve nihayet Parthenios'un (bütün bunların önünden geçtikten sonra) Herakleia'ya vardılar. Burası bir Helen şehri ve Megara'nm Mariandynler memleketindeki kolonisi idi. Gemiler Akherusias burnunun önünde demirledi. Herakles burada cehennem köpeği Kerberos'u yakalamaya inmiş. Bunun delili olarak iki stadiondan fazla derinlikte bir mağara gösterirler."** [150]

---

[149] Gruppe, "Herakles", **RE suppl.**III,1918,s.910 ; J.Boardman,O.Palagia,S.Woodford, "He rak les" , **LIMC** IV,1988, 728-838.

[150] Xenophon,**Anabasis**,VI, II,48.

3- Yazıtlar

Herakleia Pontika

Ereğli müzesinin bahçesinde bulunan beyaz mermerden yapılmış 1.33 cm. yüksekliğinde, 15 cm. kalınlığında, 1.15 cm. derinliğinde, 2.15,8 cm. yan yüz uzunluğu olan ve 2.35 cm. yan yüz genişliğine sahip kitabeli lahitin yazıtında bulunan Herakleides adı bölgede Herakles tapınımını örneklemektedir. Zira günümüzde de şahıs isimlerinin oluşmasında inançların ağırlıklı tesiri görülmektedir. Şahıs isimlerinin bir bölgede kültün yaygınlığının vurgulanmasında önemli bir etken olduğunu daha önce belirtmiştik. Aşağıdaki yazıt doğrudan Herakles ile ilgili bir metin olmasa da Herakleia Pontika'da yaşamış Herakleides adlı birisine ait bir yazıt olması nedeniyle kült ile bağlantı kurulmuştur. Bu bölgede Herakleides adının yaygınlığı elbetteki tesadüfen oluşan bir durum olmadığını ve insanların Herakles'e saygılarından dolayı çocuklarına bu adı verdiklerini düşünüyoruz.[151]

Yazıt

ΑΥΡΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΕΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΒΩΥΛΕΥΤΗΣ ΠΑΣΑΙ
ΠΟΛΕΙΤΑΝ ΠΟΛΕΙΤΕΥΣΑΜΕΝ ΟΣ ΕΝΑΩ ΟΣ ΖΗΣΑΣ ΟΣΝΙΩΣΕΗ Ε
ΑΥΡΛΙΟΝΥΣΙΑΗΤΡφΩΣΑ ΨΝΑΔΑΙ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΖΗΣΑΣΑ ΚΟΣ
.....Μ ΩΣΕΤΗΚΕ.....Α.Ε.....
ΑΥΡΘΡΑΣΥ ΜΗΔΙΑΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΨΙΟΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ
ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΠΟΛΕΙΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΕΝΑΟΖΩΣ ΖΗΣΑΣ ΚΟΖΜΙΕΣ ΕΤΗ. ΧΑΙΡΕ
ΑΥΡΧΑΡΙΑΑΜΑΙΑΝΜ ΟΔΥΜΠΙΑΣ ΓΥΝΑΔΕΟΡΑΣΥ ΜΗΑΔΙΑΝΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΑΟ
Η ΙΔΑΝΑΡΟΣ ΚΑΙ ΣΩ ΡΩΝΠ ΙΑΟΣ Ο ΟΣΖΗΣΑΣΑΚΟΣΝΙΩΣΕΤΗΧ ΙΡΕ

[151] T.Akkaya, **Herakleia Pontika'nın (Karadeniz Ereğlisi) Tarihi gelişimi ve eserleri**, İstanbul, 1994, s.106.Bak.:R.8.

Türkçesi:

Herakleıdes Oğlu Genç

Herakleıdes Şehrın Milletvekili

……Yıl Yaşamış Vs……

Genç Herakleıdes'ın Eşi….Yıl

Yaşamış……..

Herakleıdes Oğlu Genç

Herakleıdes'ın Oğlu Medıanos…

4- Sikkeler

Amastris

Marcus Aurelius [152] dönemine ait bir sikkede arka yüz betimini Herakles oluşturmaktadır. Burada Herakles oturur vaziyette betimlenmiş olup yine aynı döneme ait başka bir sikkede[153] ise arka yüz betimi olarak yine Herakles ayakta iken betimlenmiştir. L.Verus[154] döneminde basılmış sikkede ise arka yüz betimi Herakles, Hermes veya Dionysos olarak, bunlardan birisi olduğu şeklinde düşünülmüştür. Caracalla [155] dönemine ait sikkede arka yüzde Herakles oturur vaziyette betimlenmiştir. Gallienus[156] dönemine ait sikkede arka yüz betimi olarak Herakles betimi seçilmiştir. Yine Maximus[157] döneminde arka yüzde Herakles ayakta sağa, sağ elinde sopasını, sol elinde aslan postunu tutar şekilde betimlenmiştir.

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus [158] ve Geta [159] dönemine ait sikkede arka yüzde Herakles betimlenmiştir.

---

[152] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.178,88,Pl.XX,f.12, Bak.:Lev.IV, r.54.
[153] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s. 178,89,Pl.XX,f.14, Bak.:Lev.IV,r.55.
[154] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.184,131,Pl.XX,f.42.
[155] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.177*,140,Pl.XXI,f.3, Bak.:Lev.IV,r.56.
[156] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.181*,166,Pl.suppl.N.f.6, Bak.:Lev.IV,r.57.
[157] O.Tekin,**a.g.e.**,s.125,r.388.
[158] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.188,7,Pl.XXII,f.6, Bak.:lev.IV,r.58.
[159] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.187*,65.

Herakleia Pontika

M.ö. V. yüzyıla ait bir sikkede Herakles aslan ile güreşirken betimlenmiştir.[160] Bu döneme ait başka bir sikkede[161] ise Herakles başı sola dönük olarak aslan postu ile betimlenmiştir. M.ö. IV. yüzyıla ait bir sikkede ön yüz betimi Herakles başı, sola dönük olarak başında aslan postu ile verilmiş olup arka yüzde boğa tos vururken betimlenmiştir. [162] Başının sağa doğru olarak verildiği değişik betimlerde bulunmaktadır.[163] Timotheus ve Dionysos döneminde basılmış sikkelerde ise arka yüzde Herakles betimi vardır. Bu sikkenin[164] ön yüz betimi ise Dionysos başından ibarettir. Yine Dionysos[165] döneminde basılmış bir sikkede arka yüzde Herakles ayakta, yanında bir savaşcı ile betimlenmiştir. M.ö. 305-281 yıllarında [166]basılan sikkede ise ön yüz Dionysos betimini oluştururken arka yüzde ise Herakles, aslan postu, sopa ve Nike ile beraber betimlenmiştir. Aynı dönemin başka bir sikkesinde[167] Herakles başı sağa, başında aslan postu ile betimlenmiştir. III..yüzyıl Arsinoe dönemine ait sikkede ön yüzde genç Herakles başı sağa, başında aslan postu ile betimlenmiş olup bu betim M.ö. III. ve II. yüzyıl sikkelerinde bulunmaktadır.[168] Bu döneme ait Herakles başı defne çelenkli olarak sağa yönelmiş değişik betimlerde mevcuttur.[169]

Paphlagonia Krallığı

M.ö. 130 yıllarına Şef Pylaemenes dönemine ait bir sikkede ön yüzde Herakles betimi aslan postu ile sağa yönelik olarak betimlenmiştir.[170]

Pompeiopolis

Bu kente ait sikkenin[171] arka yüz betiminde ayakta Herakles betimi vardır.

---

[160] **SNG IX,Black Sea:**LVII,r.1566, Bak.:Lev.IV.r.59.
[161] **SNG IX,Black Sea:**LVII,r.1567, Bak.:Lev. V,r.60.
[162] **SNG IX,Black Sea:**LVII,r.1573, Bak.:Lev.V,r.61.
[163] **SNG IX,Black Sea:**LVIII,r.1594, Bak.:Lev.V.r.62.
[164] **SNG IX,Black Sea:**LVIII,r.1605-1609.
[165] **SNG IX,Black Sea:**LIV,r.1610-12, Bak.:Lev.V,r.63-64 ve 65.
[166] **SNG IX,Black Sea:**LIX,r.1625, Bak.:Lev.V,r.66.
[167] **SNG IX,Black Sea:**LIX,r.1616-1619.
[168] **SNG IX,Black Sea:**LIX,r.1620 ve 1632-34, Bak.:Lev.V,r.67-68 ve 69.
[169] **SNG IX,Black Sea:**LVII,r.1635-37, Bak.:lev.V,r.70.
[170] **SNG IX,Black Sea:**LVII,r.1550-54.
[171] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**196,8,Pl.XXIII,f.24, Bak.:lev.V,r.71.

Sinope

M.ö. III. ve II .yüzyıl[172] sikkesinde küçük Herakles başı Palas betiminin önünde altta bulunmaktadır.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HERAKLES BETİMLERİ

TABLO 13

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	M Aurelius (M.s.161-180)	Herakles oturur vaziyette.
		Herakles ayakta.
	L.Verus (M.s.161-169)	Herakles
	Caracalla (M.s.212-217)	Herakles
	Gallienus (M.s.260-268)	Herakles
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	Herakles ayakta sağa doğru. Sağ elinde sopasını, sol elinde aslan postunu tutuyor
Gangra-Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Herakles
	Geta (M.s.208-212)	Herakles
Herakleia Pontika	M.ö.V.yy.	Herakles aslan ile güreşirken.
		Herakles aslan postu ile, baş sola doğru.
	M.ö.IV..yy.	Herakles aslan postu ile baş sola doğru.
		Herakles aslan postu ile baş sağa doğru.

[172] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.205,50,Pl.XXV,f.37 ve Pl.suppl.O,f.14, Bak.:lev.V,r.72-73.

	Timotheus ve Dionysos	Herakles
	Dionysos	Herakles ayakta, yanında bir savaşçı ile
	M.ö.305-281	Herakles, aslan postu sopa ve Nike ile.
		Herakles aslan postu ile baş, sağa doğru.
	Arsinoe (M.ö.289-281)	Herakles aslan postu ile baş, sağa doğru.
	M.ö.III. ve II.yy	Herakles
		Herakles başı, defne çelenkli sağa doğru.
Paphlagonia krallığı	Pylaemenes (M.ö.130)	Herakles aslan postu ile baş, sağa doğru.
Pompeiopolis		Herakles
Sinope	M.ö.III-II.yy.	Herakles başı, Pallas betiminin önünde sağda

5- Kutsal Alanlar

Herakleia Pontika kentinde, kenti kuran Herakles'in buradan cehenneme indiği söylenen 250 adım derinliğinde, korkunç bir uçurum vardır. Burada Herakles heykeli olup ona tapınılırdı. Bu heykel som altından olup Kotas şehri zabtettiği zaman bu heykeli bulmuştu. Bu mağara şöyle tarif edilmektedir. **"Mağaranın alelade bir delik olan medhali o kadar dardır ki sürünerek girilir ve kayalardan sızan su damlalarının elinizdeki mumu söndüreceğinden korkarsınız. Hayalde cehennem yollarını canlandıran kesif bir karanlığın ve korkunç boşluğun içinde dolambaçlı bir merdivenden aşağı inildikten sonra, bu esrarengiz labirentin**

uzun ve derin kısımlarını dolduran bir nevi göle rastlanmaktadır.[173] Ereğlinin kuzeyinde yer alan Akheron vadisi olarak Antik çağdan itibaren zikredilen ve mağaraları ile birlikte önemli bir kült merkezi halini alan kayalık arazi şehrin kült zenginliğini ortaya koyması açısından önemlidir. [174] Bu arazi Süleymanlar mahallesi, İstasyon caddesi yakınında yer alan kayalık arazidir.

6- Kabartmalar

Sinop'ta Sarapis mabedi kazılarında Herakles maskesi bulunmuştur.[175]

7- Coğrafi Dağılımı

[173] Ed.Bore, **Correspondanes et Memoires d'un Voyageur en Orient**, Paris,1840,c.1, s.211 ;P.M. Bijiskyan, **Karadeniz Kıyılarının Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul, 1969, s.21.
[174] T.Akkaya,**a.g.e.**,s.35.
[175] E.Akurgal,E.Budde,**a.g.e.**,s.30, Bak.R.51 ve 52.

8- Değerlendirme

Herakles bölgede en çok rağbet gören ikinci kültdür. Elde ettiğimiz belgeler de bunu kanıtlar niteliktedir. Antik kaynak Xenophon'da anlatıldığına göre Megara'nın Mariandynler memleketindeki kolonisi olan Herakleia Pontika, Herakles kültünün de merkezi ve en önemli şehridir. Megaralı ve Dor göçmenler tarafından kurulmuştur.[176] Argo ile sefere çıkanlardan olan Herakles Iason burnu denilen mevkide karaya çıkmış ve burada iki stadiondan fazla olan bir derinliğe sahip olan bu mağaraya cehennem köpeği Kerberos'u yakalamaya inmiştir. Burada zamanında bir Herakles heykeli bulunduğunu ve halkın buna tapındığını biliyoruz. Bu heykel som altından yapılmıştı.Yine Ereğli'nin kuzeyinde yer alan Akheron vadisi olarak antik çağdan beri bilinen ve şehrin kült merkezi halini alan kayalık arazi şehrin kült zenginliği açısından önemlidir. Bu arazi bugün Süleymanlar mahallesi, İstasyon caddesi yakınındaki kayalık arazidir. Bu efsanede de anlatıldığı üzere Herakles şehir için etkin bir tanrı olup şehir hayatındaki önemini bu kente ait mezar stellerinde yer alan isimlerden daha iyi anlayabiliriz. Ereğli müzesinin bahçesinde bulunan yazıttaki kişi adlarına bakıldığında isimlerin Herakles'ten esinlenmesi kentteki önemini göstermesi açısından önemlidir. Burada babanın ve oğulun adlarının Herakleides olması kentte ne kadar yaygın ve sevilen bir tanrı olduğunun belgesi sayılabilir. Herakles betimli sikkeler M.ö.III. ve II. yüzyıllara kadar uzanır. Bu en eski sikkelerde Herakles, aslan ile güreşirken gösterildiği gibi, Herakles başı, aslan postu ile sağa ve sola olarak da betimlenmiştir. Bu arada bazı sikkelerin arka yüzlerinde ise Hera betimi vardır. Timotheus ve Dionysios dönemlerine ait sikkelerde bu defa Dionysos ile aynı sikkede betimlenmiştir. Burada başında aslan postu ile betimlenmiştir. M.Ö. 130 yılına ait bir sikkede Herakles başı sağa doğru betimlenirken sikkenin arka yüzünde ise ayakta palmiye dalı ile Nike görülmektedir. Yine M.s. 235-238 yıllarına tarihlenen Maximus'a ait bir Amastris sikkesinde arka yüz betimi olarak rastlanan Herakles, ayakta sağa, sağ elinde sopası ve sol elinde aslan postu tutar vaziyette betimlenmiştir. Herakleia Pontika kentinin en önemli tanrısı Herakles olup kent onun adına izafeten Herakleia olarak adlandırılmıştır. Anadolu'da Herakles adına kurulan onlarca kentten birisidir. Ayrıca bu tanrı sadece

[176] W.Hoepfner, **Herakleia Pontika-Ereğli**, Wien,1966,s.11.

Herakleia için değil diğer kentler içinde önemlidir. Örneğin Amastris kenti özellikle Roma döneminde Herakles'e çokça rağbet etmiştir. Marcus Aurelius, L.Verus, Caracalla, Gallienus ve Maximus dönemlerinde Herakles betimli sikkeler önemli yer tutar. Aynı şekilde Gangra /Germanikopolis'de Roma döneminde Septimius Severus ve Geta döneminde Herakles betimli sikkeler basan Paphlagonia kentlerindendir. Sinope kentinde Herakles tapınımı M.ö. III. ve II. yüzyıl sikkelerinde örneklenir. Ancak daha sonraki dönemlere ait gerek sikke ve gerek diğer materyallerle tapınımın kanıtı desteklenememiştir. Pompeiopolis kenti de Roma dönemine ait bir sikkesinde Herakles betimi kullanarak tanrının kent için önemini vurgulamıştır. Buna göre Herakles tapınımının Paphlagonia bölgesinde başta Herakleia Pontika olmak üzere sırasıyla Amastris, Gangra/Germanicopolis, Sinope ve Pompeiopolis kentlerinde yaygınlık gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu arada M.ö. 130 yıllarına ait şef Pylaemenes dönemi Paphlagonia krallığı sikkesinde de Herakles betimi olduğunu ve krallık kültleri arasına Herakles'in de bu vesile ile dahil edilebileceğini söyleyebiliriz.

HERMES / Ἑρμῆς

1- Tanımı

Zeus ve Maia'nın oğludur. Kyllene dağında bir mağarada doğdu.[177] Hermes kaplumbağadan ilk liri ve panflüt adı da verilen **syrinks** adlı müzik aletlerini yaptı.[178] Ticaret ve hırsızlık tanrısı olarak tanınan Hermes çobanlarında hamisiydi. **"Pysikhopompos"** yani **"ruhların yoldaşı"** adı ona ölülerin ruhlarını ölüler diyarına taşımak görevinden dolayı verilmişti. Tüccarlarında koruyucu tanrısı olup yolculara çok yararı dokunurdu. Yollara dikilen Hermes heykelleri, ilk çağlarda kutsal olarak atfedilen yollardaki kilometre taşlarını teşkil ediyordu. Bunlar bir büst ve **phallos** simgesi taşıyan yuvarlak kaidelerden[179] oluşmaktaydı. Omuzunda taşıdığı koyun ile çobanlarında bekçisi olarak tanınmıştı.[180] Hermes, Olymposlu tanrılar arasında sayılır. Ancak onlarla aynı seviyede olmayıp onların habercisi olarak Zeus tarafından görevlendirilmiştir.[181] Apollon'dan çakıl taşları ile gaibden haber vermeyi öğrenmiş olup kehanetin de koruyucu tanrısıdır. Daha ziyade alt kademedeki kehanetlerin koruyucu tanrısıdır.[182] Hermes sanatta, ayaklarında kanatlı sandalları ile, başında **petasos** denilen geniş kenarlı bir şapka ve elinde de onun habercilik vazifesinin göstergesi olan asası olduğu halde betimlenmekteydi. Hermes'in Apollon'dan **syrinks** karşılığında aldığı **Kerykeion (kadukeos),**[183] para kesesi, çoban değneği ve geniş kenarlı şapkası **petasos** en önemli atribuleri arasındadır.[184] Romalılar Hermes'e Merkür derlerdi. Utarid adı verilen yıldız da onu temsil etmektedir.

---

[177] Eitrem,"Hermes", **RE** VIII-1,1912, S.763 vd.
[178] F.Comte,**a.g.e.**, s.103.
[179] P.Grimal,**a.g.e.**,s.287.
[180] Hermes Kriophoros denilen tip.
[181] Homeros,**Odysseia**,I,85 ; V,28.
[182] J.Nolle,"Südkleinasiatische Losorakel in der Römischenkaiserzeit",**AW** 18-3,1987:45.
[183] O.Tekin, **Antik Nümizmatik ve Anadolu**, İstanbul, 1992, s.17.
[184] P.Grimal,**a.e.**,s.287.

2- Yazıtlar

Amastris

Christian Marek'in Amasra müzesinde bulunan yazılı belgelerle ilgili yaptığı çalışmalarda Hermes kültüne işaret eden bir yazıt bulunmuştur.[185]

Yazıt

'Ερμῆ ΛΟΥΚΑΥΡΩ

.. ἐτῶν ἀωὲθηκα

Türkçesi

"—Hermes için ---yılında sundum."

3- Sikkeler

Amastris

Antoninus Pıus [186] dönemine ait bir sikkede ayakta Hermes betimi bulunmaktadır. M.s.161-169 yıllarında Lucius Verus[187] dönemine tarihlenen sikkede ise Hermes ayakta ve çıplak, sola dönük, sağ elinde **kerkeion**, sol elinde para kesesi olarak betimlenmiştir. Gordianus[188] ve Tranquillina[189] dönemine ait sikkede arka yüzde Hermes betimi bulunmaktadır.

Gangra-Germanikopolis

Iulia Domna[190] dönemine ait sikkenin arka yüzü Hermes betimli olarak basılmıştır. Caracalla[191] döneminde basılmış sikkede ise yine arka yüz betimi olarak Hermes vardır.

---

[185] Chr.Marek Amasra, **a.g.e.**,s.136.
[186] Waddington, Babelon,Reinach,**a.g.e.**, s.174*,63,Pl.XIX,f.24 ve 64,Pl.XIX,f.25 ve 65,Bak.: Lev.: VI,74-75.
[187] O.Tekin,**a.g.e.**, s.125, r.386.
[188] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.** , s.181*,162,Pl.XXI,f.19,Bak.:Lev. VI,r.76.
[189] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.** , s.181*,164.
[190] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.** , s.191,31 ve 38.
[191] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.192,41,Pl.XXII,f.28, Bak.:Lev.:VI, r.77.

Sinope

M.ö. IV.ve III. yüzyıla[192]tarihlenen bir Sinope sikkesinde Hermes başı sola dönük olarak betimlenmiştir. Diadumenianus[193] döneminde arka yüz betiminde Hermes bulunmaktadır.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HERMES BETİMLERİ

TABLO 14

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Hermes ayakta.
	Lucius Verus (M.s.161-169)	Hermes ayakta, çıplak, sola dönük..Sağ elinde kerkeion, sol elinde para kesesi
	Gordianus III (M.s.238-244)	Hermes
	Tranguillina (Gordianus III'ün karısı) Gordianus III (M.s.238-244)	Hermes
Gangra/Germanikopolis	Julia Donma (Septimius Severus'un karısı) S. Severus (M.s.193-208)	Hermes
	Caracalla (M.s.212-217)	Hermes
Sinope	M.ö.IV. ve III.yy	Hermes başı sola
	M. Opellius Diadumenianus (M.s.218)	Hermes

[192] SNG IX,Black Sea:LV,r.1503.
[193] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.207**,144,Pl.XXVIII,f.12 ,Bak.:Lev.VI,r.78.

4- Heykeltıraşhk eserler

Amastris

Arkeoloji müzesi bahçesinde bulunan heykel bir Hermes başıdır. Bu heykelin yüksekliği 30,5 cm.dir ve arkaik döneme aittir. Bu heykel daha önce G.Mendel tarafından yayınlanmıştır.[194] Kıvırcık saçlara ve kıvrımlı sakallara sahiptir. Roma devrinde alınmış bir kopya olması ihtimali vardır. İtinalı bir şekilde işlendiği görülmektedir.

Çankırı

Çankırı-Çerkeş'te bulunmuş olan, başında diademi ile ayakta, çıplak Hermes tasviri Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunmaktadır. Sağ omuzundan bağlanmış bir pelerin bulundurmaktadır. Ayaklarının topuk kemikleri sivri kanatlar olarak görülmektedir. Eser M.s. II. ve III. yüzyıllara tarihlenmekte olup Roma dönemine aittir.[195]

5- Kabartmalar

Kimistene

Kimistene'de Hermes kültünü kanıtlayan bir kabartmaya da Zeus Kimistenos için hazırlanmış sunu yazıtının bulunduğu kayanın 30-40 m. aşağısında rastlanmıştır. Bu kaya kabartması çok tahrib olmuştur. İlk bakışta Kakasbos olduğu sanı veren bu kabartma dikkatli incelendiğinde bunun havaya kaldırmış olduğu elindeki **kerkeion** sayesinde ondan ayrılmaktadır. Bilindiği gibi ticaret ve alış veriş tanrısı olan Hermes aynı zamanda Kimistene'deki ticaretin canlılığını simgelemiş olabilir. [196]

---

[194] G.Mendel,**Catalogue des sculptures grecgues,romaines et byzantines**, 3.cild, İstanbul, 1912-14, C 2, s.237-238 ; T.Akkaya, **a.g.e.**,s.169. Bak.:R.6.

[195] Belma Kulaçoğlu, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar**, Ankara,s.209. Yük. 10.3 cm.gen. 5.1cm.env.no.:3471. Bak.R.77.

[196] İ.Kaygusuz,**a.g.e.**,s.130 .Bak.:R.64.

Amastris

Amasra'da bir tepede bulunan mezar stelinde Hermes'e ait bir betim vardır.Bu stel Ostia Gaouenia Gallita adında bir kadına aittir[197]

6- Coğrafi Dağılımı

7-Değerlendirme

Hermes'e bölgede Amastris, Gangra-Germanikopolis ve Sinope kent sikkelerinde rastlanır. Amastris ve Gangra-Germanikopolis sikkeleri tamamen Roma dönemine aittir. Sinope'de ise M.ö. IV. ve III. yüzyıllarda basılan bir sikkede Hermes başlığı ile ve arka yüzde ise bir kartal betimlenmiştir. Ayrıca Diadimenianus dönemine ait bir sikkede de betimlenmesi tanrının M.ö. IV. yüzyıllardan Roma dönemine kadar kentte bilindiğini ortaya koyabilir. Amastris'de bulunan kabartma ile Kimistene'de bulunan mezar steli buralarda tanrının tapınımını belgeler.

---

[197] S.Eyice, **Amasra**, İstanbul, 1965, s.63, R.66.

HESTİA / Ἑστιά

1– Tanımı

Romalılar tarafından Vesta olarak bilinen Hestia, Hintçe **"parlamak"** ve **"iskan etmek"** manalarına gelir. Hestia ocak tanrıçasıdır. Kronos ile Rheia'nın birinci kızı olup Zeus ve Hera'nın kardeşidir. Kendisi bakire kalabilmek için Zeus'tan söz almış ve kendisi ile evlenebilmek isteyen Apolon ve Poseidon'a karşı korunmuştur. Her evde ve tapmakta sunağı bulunmakta olup diğer tanrılar dünyaya gidip geldikleri halde o daima Olympos'da kalmıştır. Bu nedenle hakkında herhangi bir efsane yoktur. Kişiliği olmayan soyut bir kavram olarak bilinir.[198]

2- Sikkeler

Gangra-Germanikopolis

Marcus Aurelius [199] ve Faustina [200] dönemine ait sikkelerde Hestia betimine rastlanmıştır.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HESTİA BETİMLERİ

TABLO 15

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Gangra-Germanikopolis	M. Aurelius (M.s.161-180)	Hestia
	Faustina M. Aurelius'un karısı	Hestia

[198] M.Uraz,a.g.e.,s.81;A.Erhat,a.g.e.,s.156 ; P.Grimal,a.g.e.,s.291.
[199] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.187,2,Pl.XXII,f.2, Bak.:Lev.VI, r.79.
[200] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.187,3,Pl.XXII,f.3, Bak.:Lev.VI, r.80.

3- Coğrafi Dağılımı

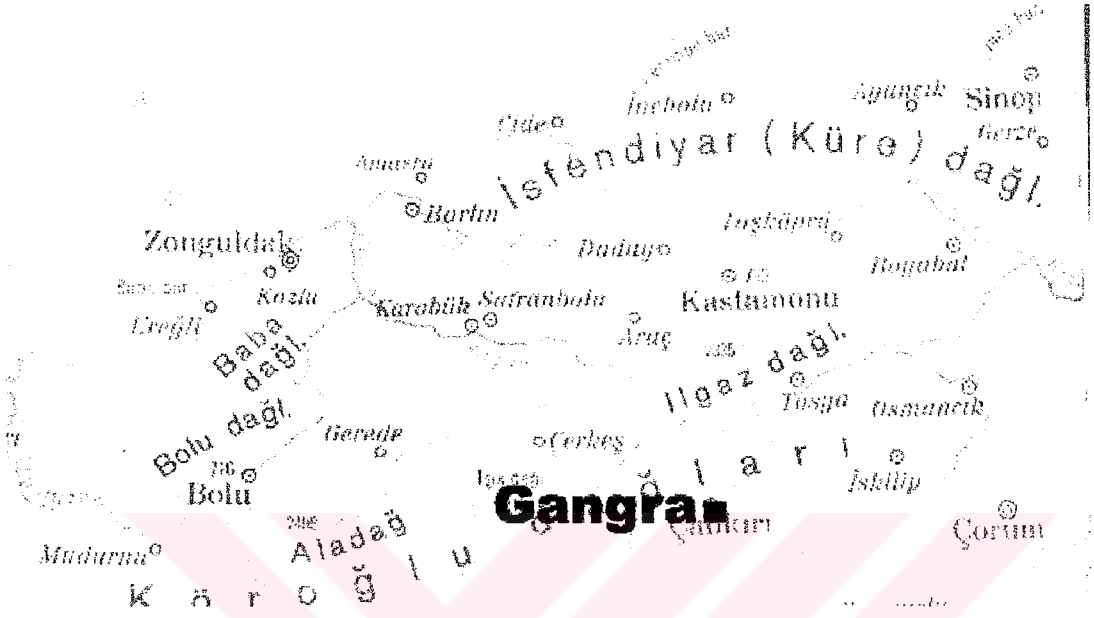

4- Değerlendirme

Hestia, Paphlagonia bölgesinde sadece Gangra/Germanikopolis'e ait bir sikkede görülür. Bu sikke Roma imparatorluk döneminde Marcus Aurelius ve Faustina adına basılmıştır. Böyle tek bir sikkeye dayanarak bölgede Hestia kültü vardır demek zordur. Ama bölgede Hestia'ya ait tek iz Gangra kentindedir.

HYGİEİA /Ὑγίεια

1- Tanımı

Hekim tanrı Asklepios'un kızı veya karısı olarak bilinmektedir.[201] Hygieia sağlık anlamına gelir. Asklepios'un yardımcısıdır. Hygieia sadece hasta insanları değil hayvanları da tedavi ederdi. Hygieia basit bir Dor khitonu ve çift giysi, yanında yılan veya yılan tarafından sarılmış bir asa ile ayakta olarak betimlenmişir. Tüm tasvirleri yılanlıdır. Yılan tanrıçanın elindeki kaseden bir şey yerken veya içerken betimlenmiştir. Hygieia aslında soyut bir kavramın **personifikasyonu** olup Asklepios kültünün bir sonucudur. Hygieia'ya ait bir mitos yoktur.

2— Sikkeler

Abonoteikhos-İonopolis

Antoninus Pius[202] dönemine ait bir sikkede Asklepios ve Hygieia arka yüzde betimlenmiştir.

Amastris

Marcus Aurelius[203] dönemine ait bir sikkede ayakta Hygieia betimi bulunmaktadır. Faustina[204] dönemine tarihlenen sikkelerde de yine aynı şekilde Hygieia betimleri arka yüzde mevcuttur. L.Verus,[205] ve Commodus[206] döneminde de Hygieia betimi kullanılan sikkeler basılmıştır.

---

[201] Tambornino,"Hygieia", **RE** IX-1,1914, s.95.
[202] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.167*,4,Pl.XVII,f.8.
[203] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.177,81,Pl.XX,f.7, Bak.:Lev.VI,r.80.**
[204] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.181,110 ve 110a,Pl.XX,f.27 ve 111; Pl.XX,f.28,Bak.: Lev. VI,r.81 ve 82.**
[205] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.183,130,Pl.XX,f.41 ve s.184,130b, Bak.:Lev.VI,r.83.
[206] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.177*,135.

Gangra-Germanikopolis

Hygieia betimli sikkeler basan kentlerden biri de Gangra'dır. Septimius Severus[207] dönemine ait bir sikkede tesbit edilmiştir. Caracalla[208] ve Geta[209] döneminde basılmış bir sikkede ise Asklepios ile beraber betimlenmiştir.

Herakleia Pontika

M.s. III. yüzyılda Maximinus Thrax dönemine ait bir sikkede arka yüz betimi olarak Hygieia'ya rastlanmaktadır. Burada Hygieia ayakta elinde tuttuğu **pateradan** yılan beslemektedir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HYGİEİA BETİMLERİ

TABLO 16

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Abonuteikhos	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios ve Hygieia.
Amastris	M. Aurelius (M.s.161-180)	Hygieia ayakta.
	Faustina (M.Aurelius'un karısı)	
	L.Verus (M.s.161-169)	
	Commodus(M.s.176-192)	
Gangra-Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Hygieia
	Caracalla (M.s.212-217)	
	Geta (M.s.208-212)	Hygieia ayakta, sağa doğru, pateradan yılan besliyor.
Herakleia Pontika	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	

[207] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.189,15.
[208] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.186*,57.
[209] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.187*,59.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Hygieia, tapınımı bölgede çok eski tarihlere kadar gitmez. Sikkelerden anlaşıldığına göre Roma döneminde tapınımı görülmektedir. Kent olarak Amastris, Gangra-Germanikopolis ve Herakleia Pontika'da yaygınlık gösterir. Sikkelerden başka bir unsur ile desteklenememiştir.

IRMAK TANRILAR

1- Tanımı

Irmaklar şüphesiz, bu vahşi hayatı insan için yaşanılır yapan en önemli etkenler arasındadır. Gerektiğinde yiyeceğini buradan alan insan gerektiğinde de bu ırmakları birer ulaşım aracı olarak kullanmış, güç yetiremeyeceği en ağır maddeleri onun yardımıyla istediği yere sevketmiştir. Özellikle bu ırmakların taşıdığı alüvyonlar, insan yaşamının en temel gereksinimi olan ziraat için münbit alanlar meydana getirmiş ve buraları insanın yaşamını idame ettirmede en çok yararlandığı alanlar olmuşlardır. Gerektiğinde ise kıyılarında oturmuş, dinlenmiş ve onunla sükun bulmuştur. İyiliğe karşı şükran duygusuna sahip olan insan tüm bu faydalar karşısında ırmaklara olan minnetini ona tapınmak suretiyle göstermiştir. Bu tapınımda insanın ırmakların baharda sularının artmasıyla meydana gelen korkunç sel felaketlerinde suyun gücünü tanıması da önemli olmuştur. İşte bu fonksiyonları, korkutucu ve fayda sağlayan özellikleri ırmakları insanların tapındığı tanrılar arasına sokmuştur. Tapınanlar tarafından ırmaklar günlük yaşamın içine sokulmuş, özellikle basılan sikkelerde betimleri ağırlıklı bir yer tutmuştur. Ayrıca meydana getirdikleri sanatsal eserlerde bu tanrılar yine esin kaynağı olmuştur. Antik devirde basılan sikkeler ve meydana getirilen sanat eserlerinde bu tanrılar genel olarak şu şekillerde betimlenmişlerdir.[210] Bunlar tamamen hayvan veya insan olarak, ayrıca başka betimlerde ise üst kısmı insan ve alt kısım ise hayvan olarak karışık veya insan şeklinde bir hayvan sembolü ile betimlenmişlerdir. Küçük ırmaklar, üstü çıplak, bel ve bacakları ise örtülü olarak genç tanrılar suretinde ve büyük ırmaklar ise olgun veya yaşlı surette betimlenmiş olup bu tanrılar genellikle erkektir. Irmak tanrılar ile betimlenen materyaller bazı manalar içermektedir. Buna göre bereket boynuzu ırmakla gelen bolluk ve bereketi, balık ve zıpkın, ırmağın balık açısından zenginliğini ve balıkçılığı, gemi ise taşımacılığı vurgulamaktadır.[211]

---

[210] Irmak tanrılar ile ilgili detaylı bilgi sahibi olmak için bak.:E.G.Scmidt,**KP** 2,s.585-587 ; O. Waser, **RE** VI,2774-2815 ;ayrıca Irmak tanrı betimleri ile ilgili olarak detaylı bilgi için bak.: C.Weiss, **LIMC** IV-1,s.142-146 ;E.Dinkler von Schubert,**RAC** VIII,1972,s.73-100; R.M.Gais,**AJA** 82,1978,s.355-370.

[211] M.Karola-J.Nollé,**Götter,Städte,Feste,Kleinasiatische Nünzen der Römischen Kaiserzeit** ,

Karadeniz bölgesinde tapınım görmüş ırmak tanrıları şunlardır:

Meles: Bölgedeki ırmaklardan birinin adıdır. Aynı zamanda Irmak tanrı olarak da tapınım görmüştür.[212]

Parthenios: Okeanos ile Tetys'in oğullarından bir ırmağın adıdır. Bugün Karadeniz'e dökülen Bartın çayıdır.[213]

Billaios /Ladon /Filyos çayı: Tieion yakınında bir ırmak ve ırmak tanrıdır.[214]

Liparis: Irmak tanrılardan birinin adıdır.

İris: Bu Irmak Tanrı bugün Yeşilırmak olarak bilinen Kızılırmak'ın bir koludur.

Halys: Bugün Kızılırmak olarak bilinen Anadolu'nun en uzun ırmağıdır.

Lykos: Armenia'dan çıkarak İris ırmağına katılan bir nehirdir.

Thermodon: Terme suyu, Pontos'da Themiskyra ovasını boydan boya geçerek Pontos Euxeinos'a dökülür.

2- Antik Kaynaklarda Irmak Tanrıları

Paphlagonia bölgesinde yer alan Irmak tanrılar ile ilgili olarak mitoloji içinde önemli bir kaynak olan Hesiodos'da, Q.Smyrnaeus'da ve Apollonius Rhodius'da [215] bilgi bulabiliriz. Bu kaynaklarda bölge için önemli olan Parthenios çayı ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yeralmaktadır:

A-) "Tetyhs Okeanos'a ırmaklar doğurdu, suları burgaç burgaç ırmaklar Nil, Aipheos, Eridanos, derin burgaçlı Styrmon, Maiandros, Istros, güzel akışlı Phasis, Rheos, Akhelaos, gümüş burgaçlı Nessos, Rhodias, Haliakman, Heptapporos, Granikos, tanrısal Aisepos ve Simoeis, Paneios, güzel akışlı

München, 1994, s.48.

[212] Meles ile ilgili daha geniş bilgi için bilgi için bak.:L.Robert,**a.g.e.**,s.414 vdd.

[213] L.Robert,**a.g.e.**,s.170,Bak.:R.26.

[214] Billaios hakkında daha geniş bilgi için bak.:L.Robert,**a.g.e.**, s.176-183; Ayrıca ırmak tanrılar ve Bil laios için F.İmhoof-Blumer,**Fluss-und Meergötter Auf Griechschen und Römischen Münzen**, 1924, Tafel VIII.

[215] Parthenios için bak.: Apollonius Rhodius, II, 936-937 ayrıca daha geniş bilgi için bak.: L.Robert, **A Travers L'Asie Mineure**, Paris,1980,s.166-176.

Hermos ve Kaikos, Sangarius, uzun Ladon ırmağı ve Parthenios, Euthenos, tanrısal Adreskos ve Skamandros."[216]

B-) "...Sessiz akıntısıyla, yeşil topraklardan yağ gibi hafif hafif akan ve parıldayan Euxeinos denizine dökülen Parthenios."[217]

3 -Sikkeler

Amastris

Meles

Sakallı ırmak tanrı Meles sola dayanmış vaziyette duruyor. Sağından uzun bir kamış sopa tutuyor. Yüzü sola dönük vaziyette betimlenmiştir.[218] Başka bir sikkede ise **MEAHC** yazısı ile birlikte Meles sağ dizini dikmiş vaziyette, sağ eliyle dizinin üzerine dayadığı liri tutuyor ve sol kolunda ise kamış sapı var .Ayrıca Iulia Domna[219] ve Caracalla [220] ait bir sikkede de betimlenmiştir.

Parthenios

Antoninus Pius dönemine ait bir sikkede [221] tanrı Parthenios yaslanmış oturuyor şekilde betimlenmiştir.

Gangra-Germanikopolis

Halys

Iulia Domna[222] ait bir Gangra sikkesinde Halys betimi bulunmaktadır.

---

[216] Hesiodos,**Theogonia**,335-345.
[217] Quintius Smyrnaeus, **Ton Met Omeron**, VI, 465-468 .
[218] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**170*,37,Pl.XIX,f.2, Bak.:Lev.VI,r.84.
[219] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**177*,138,Pl.suppl.N.f.24, Lev.VI,r.85.
[220] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**179*,150.
[221] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.s.**175*,71,Pl.XIX,f.3, Bak.:Lev.VI,r.86.
[222] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.s.**190,28,Pl.XXII,f.20.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE IRMAK TANRI BETİMLERİ

TABLO 17

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı) Septimius Severus (M.s.193-208)	Meles, sola dayanmış vaziyette duruyor. Sağından uzun bir kamış sapı tutuyor. Yüzü sola dönük vaziyette.
	Caracalla (M.s.212-217)	Meles, sağ dizini dikmiş vaziyette sağ eli ile dizinin üzerine dayadığı liri tutuyor ve sol kolunda ise kamış sapı var.
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Parthenos
	Julia Donma	Halys
Gangra-Germanikopolis	Iulia Domna	Meles

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Paphlagonia bölgesi ırmak tanrılar açısından zengin bir bölgedir. Bölgede Meles Parthenios ve Halys adlı ırmak tanrıları tapınım görmüş olup bunlar Amastris ve Gangra-Germanikopolis kentlerine ait sikkelerde betimlenmişlerdir. Irmak tanrı tapınımı başka bir unsur ile desteklenememiştir. Bu tapınım sadece Roma dönemi ile sınırlıdır.

ISIS/ Ἶσις

1- Tanımı

Mısır kökenli bir tanrıdır.[223] İnek boynuzu ile birlikte parlak yuvarlak bir çember takmakta olup **"Tarımın efendisi"** ve **"doğanın büyük tanrıçası"** idi. Bu tanrı milattan sonraki çağlarda Mısır'dan Yunan ve Roma dünyasına girmiştir. Kral tanrı Osiris'in kızkardeşi ve karısı aynı zamanda da güneş tanrı Horus'ün de annesidir. Grek dünyasında Sarapis, Isis'in kocası olarak Osiris'den daha fazla yer almaktadır.[224] Isis Pelagia epiteti ile deniz yolculuğu ve yelkenin mucidi olarak düşünülmüş aynı zamanda denizcilerin hususi koruyucusu olarak telakki edilmiştir. Bu tanrının kutsal hayvanı olarak inek bilinmekte olup bir nevi testi veya kova olan **situla** ile sallandığında tıkırtı çıkaran at nalı şeklindeki **sistrum** en belirgin atribüleri olarak kabul edilmektedir.[225] Su, Isis ayinlerinin en önemli parçalarından olup kutsal su ile yıkanıp arınmak inancı daha sonra hristiyan öğretilerininde en önemli bir parçası olacaktır. Isis'e Anadolu'da da tapınılmış olup Efes ve Bergama'da onun adını taşıyan mabed kalıntıları bulunmaktadır.[226]

2-Sikkeler

Amastris

Faustina[227] dönemine ait bir sikkede Isis başı sağa doğru olarak betimlenmiştir. Ayrıca Isıs Pharia[228] olarak da betimlenmiştir. Başka bir betiminde[229] ise Nemesis ile yakınlaşmıştır.

---

[223] S.K.Heyob, **The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World**, Leiden, 1975,s.1 vd.
[224] R.Merkelbach, **Isis regina-Zeus Sarapis Die griechischen-ägyptische Religion nach denQuellen dargestellt**, Stugart-Leibzig ,1995, s.87.
[225] D.Magie,"Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins", **AJA** 57-3,1953, s. 163 vdd.; Heyob,**a.g.e.**,s.53 vd.; N.Karayaka,**a.g.e.**,s.267.
[226] A.Erhat,**a.g.e.**,s.176.
[227] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**s.180,107,Pl.XX,f.24, Bak.:Lev.VI,r.87.

Sinope

Marcus Aurelius [230] dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ISIS BETİMLERİ

TABLO 18

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amastris	Faustina (M.Aurelius'un karısı) Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Isıs başı, sağa doğru.
		Isıs Pharia, ayakta.
		Isıs, Nemesis ile.
Sinope	M.Aurelius (M.s.161-180)	Isıs

3- Coğrafi Dağılımı

[228] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.181,108,Pl.XX,f.25, Bak.:Lev.VI,r.88.
[229] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.182,117,Pl.XX,f.33, Bak.:Lev.V,r.89.
[230] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.202**,116.

Değerlendirme

Paphlagonia bölgesinde Isis kultü Amastris ve Sinope kentlerinde sikke darplarında görülmekte olup dönem olarak da Roma dönemine ait darplarda ortaya çıkmaktadır. Amastris'de aynı zamanda Isis Pharia epiteti ile ortaya çıkmaktadır.Başka bir unsur ile bu kültt desteklenememiş olup sadece sikkelerle bilinmektedir.

KYBELE / Κυβέλη

1- Tanımı

Ana Tanrıçadır. [231] Anadolu kökenli olmakla beraber evrensel bir mahiyet kazanmıştır. Tapınımı M.ö.7000-6500 yıllarına kadar uzanır. Çatalhöyük, Hacılar, Horoztepe, Dündartepe, Etiyokuşu, Canhasan ve Beycesultan Kybele betimlerine rastlanılan neolitik merkezlerden birkaçıdır. Kültepe tabletlerinde **Kubaba** olarak karşılaştığımız Kybele'nin yazısız dönemi içerdiğinden diğer merkezlerde ne şekilde adlandırıldığını bilemiyoruz. Yazılı kaynaklara göre Kybele tapınımı ilk olarak Argonautlar tarafından Kyzikos'ta teşkil edilmiştir. Ancak araştırmalar onun Anadolu'nun pek çok kentinde yaygınlaşarak tapınım gördüğünü ortaya koymaktadır. Ana tanrıçanın Anadolu'daki merkezi Phrygia'dır. Burada Pessinus (Balhisar) yakınındaki Dindymos dağı (Günyüzü dağı) en önemli merkezidir. Pessinus'tan başka Komana Pontika ve Komana Kappadokia şehirleri de daha eski tapınım merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kybele'ye ait en eski tasvirler Hacılar ve Çatalhöyük'ten çıkarılmıştır. Bunlarda Kybele, genç ve yaşlı olarak, doğum yapmakta olan bir anne ve bir av kuşu ile beraber şekilde betimlenmiştir. Ayrıca yanında oğlu veya sevgilisi olarak nitelendirilen bir delikanlı da vardır. Ayrıca tanrıçanın bir veya iki leoparın üzerinde otururken, ayakta bir leopar yavrusu tutarken veya iki leoparın arasında tahtta otururken betimlenmiş heykelleri de vardır. Neolitik heykellerde Kybele bu şekilde betimlenirken Hitit, Lydia ve Phryglere ait kabartmalarda aslanlar arasında tahtta otururken görülür. Tahtta oturan tanrıça biçimi hiç değişmeden yıllarca betimlenmiş olup ayrıca tanrıça ayakta, otururken, bir naiskos içinde, aslanlı, **tympanonlu, niymphe rölyefli**, ayakta genç tanrı ile, veya flüt ve lir çalan biriyle de betimlenmiştir. Erken geometrik sanatta düz başlıkla betimlenirken, Helenistik ve Roma çağlarında ise sur taçlı **(poloslu), khiton** manto, kemer, kolye ve çarık ile beraber tasvir edilmiştir.

---

[231] Kybele'nin isimleri konusunda bk. M. J.Vermaseren, Cybele and Attis, 2124 ; E.Simon, "Kybele" **LIMC** VIII, 1997, 744; N.Proeva, **LIMC** VII,330 ; G.Sanders, **OrRR** , 265 vd.; Schwenn, **RE**, XI-2, 2250; E.O.James, **TheCult of the Mother Goddes**,179vd.;W. Fauth, **KP** 3 , 383-389; Ö. Çapar," Anadolu'da Kybele Tapınımı", **AÜDTCFD**, XXIX,1-4,1979, s.192, 1979:192.

2- Sikkeler

Amastris

Caracalla[232] dönemine ait bir sikkede Kybele betimi bulunmaktadır.

Sinope

Caracalla[233] dönemine ait bir Sinope sikkesinde Kybele betimi arka yüzde vardır

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE KYBELE BETİMLERİ

TABLO 19

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Caracalla (M.s.212-217)	Kybele
Sinope	Caracalla	Kybele

3- Kutsal Alanlar ve Tapınaklar

Paphlagonia bölgesinde başka yerlerde de görülen ve Kybele tapınımına işaret eden kaya tünelleri, mağaralar, kaya mihrabları ve tapınaklara rastlanılmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır.

Kaya Tünelleri

Paphlagonia bölgesinde bu tarz tapınaklardan 20 tane kadar vardır. Bunların Boyabat, Küre, Safranbolu, Amasra, Filyos, Iskilip, Kastamonu ve Tosya'dadır.

Taşköprü Kaya Tünelleri: Donalar ve Kornapa köylerinde bulunmaktadır.

Kılıçkaya Kaya Tüneli: Kornapa köyünün kuzeyinde bulunan dağın üzerindeki büyük kayalara oyulmuştur.

---

[232] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.178*,144,Pl.XXI,f.7, Bak.:Lev.VI,,r.90.
[233] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.s.204**,131a,Pl.suppl.P.f.10, Bak.:Lev.VI,r.91.

Boyabat Kaya Tüneli: Boyabatta iki tanc kaya tüncli vardır. Bu tüncllcrdcn biri Arım kalesinde ve diğeride Boyabat kalesinde bulunmaktadır.

Arım Kalesi Kaya Tüneli: Boyabat'ın güncyindcki yukarı Arım köyünün üstünde bulunan ve kale denilen bir kayadadır.

Kastamonu Tünelleri: Kastamonu'nun mcrkcz vc köylcrindc iki tüncl bulunmaktadır. Biri Kastamonu kalesinde bulunur ve diğeri Molla Ahmet kalesinde bulunmaktadır.

Küre Tünelleri: Doğanlar kalesi denilen bir kaya tüneli bulunmaktadır.

Azdavay Kaya Tünelleri: Azdavay'ın batısında bulunan Ilıca köyünün Arma mahallesinde kale denilen Büyükkaya'da bulunan tüneldir.

Safranbolu Kaya Tünelleri: Safranbolu'da bulunan bu tünelin genişliği ve yüksekliği 2,5 m. olup üstü tonozludur.

Tosya Kaya Tünelleri

a-)Gavur Kayası Kaya Tünelleri: Tosya'nın doğusunda Cuşcuş kışlası denilen mevkinin batısında ve Devrez suyunun kenarında Gavur kalesi denilen kayanın batı yüzünde bulunmaktadır.

b-)Ceneviz Kayası kaya tünelleri: Tosya'nın güneyindeki Çukurören denilen mevkide bulunmaktadır.

Eskipazar Kaya Tünelleri

a-)Samail Kaya Tünelleri: Eskipazar ilçesinin Samail köyünün bitişiğinde bulunan Asar kayasındadır.

b-)Çankırı Kaya Tünelleri: Çankırı'da iki kaya tüneli vardır. Biri Çankırı kalesinde ve diğeri de Unurkaya Tünelidir.

İskilip Kaya Tünelleri: İskilip kalesinin doğu tarafının yüksekliği 100 m. kadar olan bir kaya olup buradan aşağıda bulunan çaya uzanan merdivenli yolda bulunur.

Bafra Kaya Tünelleri: Bafra'da bulunmakta olup buradaki bir kale üzerindedir. Bu tünelin üstü tonozla örtülüdür.

Amasra Kaya Tüneli: Amasra kalesinin doğu- güney yönünde bulunmaktadır.

Filyos Kaya Tüneli: Bu tünel kalenin batı- kuzey istikametinde kademeden aşağı inmektedir. Dibinde bir mahseni vardır. Ancak yuvarlanan topraklarla dolduğundan inilememektedir.

MAĞARA MABEDLERİ

Bu mağara mabedler mağaralara insan elinin karıştırılması sureti ile elde edilmiştir.

Ilvarini Kaya Mabedi: Azdavay'ın Kamana köyü ile Cide'nin Kamitli köyü arasında Sorkun yaylası denilen eski iskan yerinde bulunmaktadır.

Toprakini Mağarası: Sorkun yaylasında Ilvarini'nin aşağısında bulunan bir düzlüktedir.

Örenkayası Mağarası: Azdavay'ın Demirtaş köyünün altında Asar kalesi ile Dızdarlının altından inerek Azdavay çayına karışan Kanlısu vadisindedir.

Medil Mağarası: Azdavay'ın batısında Karakuşlu köyünden güneyde Medil denilen bir orman arazisi içinde bulunmaktadır.[234]

[234] A.Gökoğlu,a.g.e.s.124 vd.

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Kybele, Anadolu için önemli bir tanrıça olup köken olarak ilk devirlere kadar uzanır. Paphlagonia bölgesinde Amastris ve Sinope kentlerinde Roma dönemine ait Caracalla'nın bastırdığı sikkelerde bu tanrıçaya rastlanılmaktadır. Tarih olarak hangi devre oturulacağı üzerinde kesin bir yargıya varamadığımız bazı kutsal alanlar vardır ki bunlar mağara tapınakları ve kaya tünelleridir. Bölgemiz içerisinde Kybele için bir ibadet merkezi olan bu yerlerden bol miktarda var olup bunlar Eskipazar, Kastamonu ve Tosya'da bulunan kaya tünelleridir. Ilvarini kaya tapınağı, Toprakini mağarası, Örenkaya mağ arası, Medil mağarası ise önemli mağara tapınaklarıdır.

MEDUSA / Μεδυσα

1- Tanımı

Bunlar deniz tanrısı Phorkys ile Keto'dan[235] doğmuş olan üç kızkardeş olup bunlar Medusa, Stheno ve Euryale'dir. Bunlara bakan taş olurdu. Medusa önceleri çok güzel bir genç kız idi. Saçlarının güzelliği ile övünürken Athena'ya hakaret ettiğinden dolayı, Athena tarafından saçları yılana çevrilmiştir. Yani saçlarının yerinde yılanlar bulunurdu. Diş kısmına gelince yaban domuzunun dişleri gibi uzun ve sivri bir yapıya sahipti. Tunçtan elbiseler ve altından kanatları vardı. Bunlar sadece ölümlüler için değil ölümsüz tanrılar için dahi tiksinilecek ve dehşet duyulacak yapıdaydılar. Poseidon sadece bunlardan çekinmemiş ve Medusa'yı gebe bırakmıştır.Athena'nın öğüdü ile Perseus, Medusa'nın kafasını kesmiştir. Onun boynundan Pegasus ve Kyrsaor çıktı ki bunlar Poseidon'un dölleridir. Bu kız kardeşler arasında sadece Medusa ölümlü idi. Medusa'nın kanı sihirli idi. Sol tarafından akan öldürücü özellikleri olan bir zehir iken sağ damardan akan kan ise ölüleri bile diriltecek kadar kuvvetli bir iksirdi. Saçının perçemleri bir orduyu bozguna uğratacak kadar korkunç olup bu yüzden Athena tarafından Medusa'nın başı Aigis kalkanının ortasına yerleştirilmişti.[236]

2- Sikkeler

Amastris

Mithridates Eupator[237] dönemine ait bir sikkede Perseus, elinde Medusa başı ve yerde Medusa'nın cansız vücudu olduğu halde betimlenmiştir. Başka bir sikkede[238] ise ön yüz betimi olarak Medusa başı bulunmaktadır.

---

[235] Hesiodos,**Theogonia**,274.

[236] P.Grimal,**a.g.e.**,s.217 vd.; M.Uraz,**a.g.e.**,s.68 vd.; Ayrıca Gorgonlar hakkında ayrıntılı bilgi için bak.:K.Ziegler, "Das Spiegelmotiv im Gorgomytos", **ANRW**, XXIV,1926,s.1-18 ; C.Horkins," Assy rian elements in the Perseus Gorgon Story ", **AJA**, 1934, s.341-358 ; Kaiser Wilhelm II, **Studien zur Gorgo**,Berlin,1936.

[237]Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e.** s.175,15,Pl.XVIII,f.14 ; Pl.suppl.N.f.10, Bak.:Lev.VI,r.92-93.

Sinop

Mithridates Eupator[239] dönemine ait bir sikkede arka yüzde Perseus ve elinde Medusa başı betimlenmiştir. Yine aynı döneme ait başka bir sikkede[240] ön yüz betimi olarak Medusa başı kullanılmıştır. M.ö.85-65 yıllarına ait başka bir sikkede[241] ön yüzde Athena başı ve arka yüzde ise Perseus elinde Medusa başı ile ayakta betimlenmiştir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE MEDUSA BETİMLERİ

TABLO 20

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus ayakta , bir elinde harpa ve diğer elinde Medusa başı.
		Medusa başı.
Sinope	Mithridates Eupator	Medusa başı.
	Mithridates Eupator	Perseus ayakta, bir elinde harpa ve diğer elinde Medusa başı

3-Kabartmalar

Kastamonu /Baltacı Bucağı

Daha önce Kastamonu Baltacı bucağı köyünde tarla kazısında bulunduğunu belirttiğimiz lahdin arka cephesinde çelenkler arasında Medusa başı bulunmaktadır. Bunların her birine ikişer tane yılan sarılmış ve kuyrukları boğazlarının altından bağlanmıştır.[242]

---

[238] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.175,17,Pl.XVIII,f.18 ; XVIII,f.17, Bak.:Lev.VII, r.94.
[239] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.207,62,Pl.XXVI,f.9, Bak.:Lev.VII,r.95.
[240] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.207,64,Pl.XXVI,f.11, Bak.:Lev.VII,r.96.
[241] **SNG IX,Black Sea** : LVI,r.1531-35.
[242] A.Gökoğlu, **a.g.e.**,s.54.Resimler için bak.:R.56.

Sinope

Sinope'de Sarapis mabedi kazıları esnasında çıkarılan pek çok materyal arasında çesitli ebatlarda Gorgo betimli **antefiksler** bulunmuştur. Bunlar arkaik [243] klasik[244] ve hellenistik [245] dönemlere aittir.

Amasra

İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan bir adet imparator heykeli gövdesi süslü bir zırh giydirilmiş olup bunun üst kısmında kabartma olarak bir Medusa başı bulunmaktadır. Bunun altında, ayaklarının altında iki barbar esir bulunan ve ellerindeki silahları kaldırmış olan bir Nike heykeli bulunmaktadır. Bu eserin M.s.II. yüzyıla ait olması muhtemeldir. [246]

4- Coğrafi Dağılımı

[243] E.Akurgal,E.Budde,a.g.e.,s.28.Bak.:R.46.
[244] E.Akurgal,E.Budde;a.e.,s.28.Bak.R.47-48-49-50.
[245] E.Akurgal,E.Budde;a.e.,s.28.Bak.:R.44-45.
[246] İstanbul Arkeoloji Müzeleri,**Resimli Rehber**, İstanbul, 1953, s.128.

5- Değerlendirme

Gorgonların en ünlüsü Medusa, Paphlagonia bölgesinde sikkelerde sadece Amastris ve Sinope kentlerinde Mithridates Eupator döneminde görülmektedir. Bu arada Kastamonu Baltacı bucağında bir tarlada bulunan lahit üzerindeki Medusa betimi bölgede bu kültün tanındığına bir kanıt sayılabilir. Sikkeler ve bu lahit kabartması haricinde bölgede kültü Sinope'de Sarapis mabedinden çıkarılan antefiksler ile görmekteyiz.

NEMESIS / Νέμεσις

1- Tanımı

Gece tanrıça Niyks'in kızıdır.[247] Zeus onunla ilişki kurmak istemiş ama onun elinden kurtulmak isteyen Nemesis bin bir şekle dönüşerek ondan kaçmaya çalışmıştır. Bu arada bir kaz şekline dönüştüğü sırada Zeus'ta bir kuğu olarak onunla çiftleşmeyi başarmıştır. Nemesis'in yumurtaları bir çoban vasıtasıyla Leda'nın eline geçmiş ve bu yumurtalardan Helene ile Dioskurlar meydana gelmiştir. Tanrısal öçün bir simgesi olarak görülür. İnsanlarda ölçüsüzlüğü ve kendine aşırı güveni cezalandıran bir varlıktır. Adaleti ve iyi ahlakı temsil eder aynı zamanda suçluları cezalandırma kudreti vardır. Maraton ovasına yakın küçük bir Attika kentinde Nemesis'in tapınağı vardır. Buradaki tanrıça heykeli Paros mermerinden heykeltıraş Pheidias tarafından oyulmuştur. Nemesis ile Aidos Yunanlılar tarafından en güzel kadınlar olarak düşünülmüşlerdir. [248]

2-Sikkeler

Amastris

Roma imparatorluk dönemine [249] ait bir Amastris sikkesinde Nemesis betimi vardır.

Yine Marcus Aurelius [250] ve Faustina dönemine ait bir sikkede arka yüzde betimlenmiştir. Isıs'le beraber de betimlenmiştir[251]. L.Verus,[252] ve Caracalla[253] dönemine ait bir sikkede arka yüzde betimlenmiştir.

---

[247] Hesiodos,**Theogonia**,223.
[248] P.Grimal,**a.g.e.**,s.534 vd.; A.Erhat,**a.g.e.**,s.234 vd.;M.Uraz,**a.g.e.**,s.109 vd.
[249] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.169*,23a,Pl.suppl.N.f.14, Bak.:Lev.:VII, r.97.
[250] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.178,93,Pl.XX,f.15, Bak.:Lev.VII,r.98.
[251] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.182,117,Pl.XX,f.33.
[252] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.184,133.
[253] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.178*,149,Pl.XXI,f.9 Bak.:lev.VI, r.99.

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus[254] dönemine ait bir sikkede Nemesis arka yüz betimi olarak verilmiştir. Caracalla [255] dönemine ait sikkede de betimlenmiştir.

Pompeiopolis

Lucilla [256]dönemine ait bir sikkede rastlanmıştır.

Sinope

Marcus Aurelius,[257] Julia Domna,[258] Traianus,[259] Julia Mamaea,[260] Maximinus,[261] Philippus [262] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

[254] Waddington,Babelon,Reinach, **ag.e** s.189,12,Pl.XXII,f.11;s.190,22,Pl.XXII,15,Bak.:lev.VII,r.100-101.
[255] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.188*,66,Pl.XXIII,f2, Bak.:Lev.VII, r.102.
[256] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.195,7,Pl.XXIII,f.24.
[257] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.201**,114b.
[258] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.204**,126,Pl.suppl.P.,f.8 ;127 , Bak.:lev.VII,r.103.
[259] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.207*,105,Pl.XXVII,f.17, Bak.:lev.VII,r.104.
[260] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.208**,149,Pl.XXVII,f.33, Bak.:lev.VII,r.105.
[261] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.208**,150,Pl.XXVIII,f.16 ; s.209,150a,Pl.suppl,P.f.16,Bak.: Lev .VII, r.106-107.
[262] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.210,161,Pl.XXVIII,f.24 ; s.209*,161c, Bak.:lev.VI,r.108.

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	M. Aurelius (M.s.161-180)	Nemesis
	Faustina (M.Aurelius'un karısı)	Nemesis
	L.Verus (M.s.161-169)	Nemesis
	Caracalla (M.s.212-217)	Nemesis
Gangra-Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Nemesis
	Caracalla (M.s.212-217)	Nemesis
Pompeiopolis	Lucilla (L.Verus'un karısı)	Nemesis
Sinope	M. Aurelius (M.s.161-180)	Nemesis
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Nemesis
	Traianus (M.s.98-117)	Nemesis
	Julia Mammaea	Nemesis
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	Nemesis
	Philippus (M.s.244-249)	Nemesis

3- Coğrafi Dağılımı

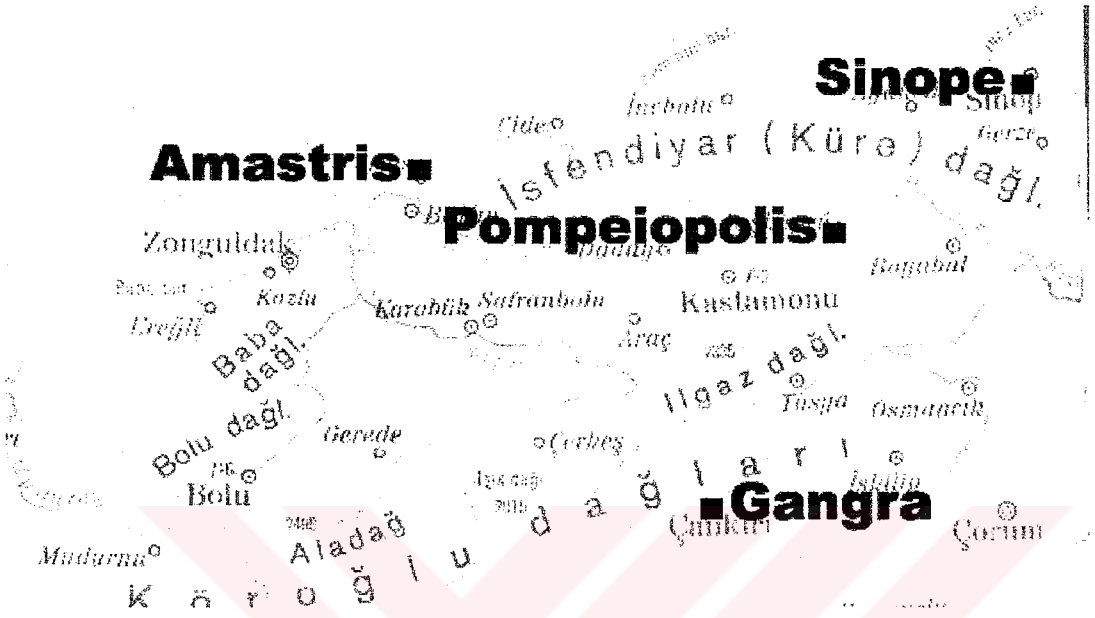

4-Değerlendirme

Nemesis, Paphlagonia bölgesinde sadece sikkelerde Amastris, Gangra Germanikopolis, Pompeiopolis ve Sinope kentlerinde ortaya çıkar. Sikkelerden başka bölgede Nemesis'i belgeleyebileceğimiz başka bir unsura rastlanamamıştır.

NİKE / Νικη

1-Tanımı

Nike, zaferi simgeleyen bir tanrıça olup[263] Pontoslular soyundan gelen Titan Pallas ile Okeanos kızı Styks'ten doğmuştur.[264] İlk tanrılar kuşağındandır. Ama bazı tradisyonlar onu Olymposlulardan Pallas Athena'nın oyun arkadaşı olarak göstermiştir. Nike adı yunanca **Niki** /Zafer kelimesinden türetilmiştir.[265] Roma'da Nike, Palans tarafından büyütülmüş ve Palans ona adını verdiği kendi tepesi olan Palatinus üzerinde **Clivus Victoriae'nin / Zafer yokuşu kenarında bir tapınak inşa** ettirmiştir. Bu efsane Atina'da Athena ile Nike'yi birleştiren ilişkilerden doğmuş olup Nike, Atina'da Athena'nın sıfatından başka bir şey değildir. Ayrıca Atina'da bulunan zafer tapınağı da Athena'nın sayılırdı. Önceleri tanrıların hizmetçisi olarak kabul edilen Nike daha sonra Zeus ile Athena'nın habercisi olmuştur.[266] Sanat eserlerinde kanatlı ve hızla uçan bir peri olarak betimlenen Nike bazen uçup gitmemesi için kanatsız olarak da gösterilmiştir.

2- Sikkeler

Amastris

Kraliçe Amastris [267] dönemine ait sikkede Amastris tahtta oturuyor ve onu taçlandıran Nike tutuyor. M.ö.285 yılına ait bir sikkede ise yine muhtemelen Amastris tahtta otururken onu taçlandıran Nike'yi tutar vaziyette betimlenmiştir.[268] Bu sikkenin benzer örneklerinde Aphrodite tahtta oturur iken gösterilmiş ve elinde onu taçlandıran Nike tutmaktadır. Mithridates Eupator[269] dönemine ait sikkede arka yüz betimi olarak yine Nike verilmiştir. [270] M.s.70 yıllarına ait bir sikkede Nike arka

---

[263] P.Grimal,**a.g.e.**,s.542i
[264] Hesiodos,**Theogonia**, 384.
[265] M.Uraz,**a.g.e.**,s.112.
[266] P.Grimal,**a.g.e.**,s.542.
[267] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e.** , s.s.173,2,Pl.XVIII,f.2, Bak.:lev.VIII,r.109.
[268] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e.** , s.173,4,Pl.XVIII,f.4, Bak.:lev.VIII,r.110.
[269] **SNG IX,Black Sea:**XLVIII,r.1302-1305.
[270] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.175,17.

yüzde elinde Palmiye dalı ile betimlenmiştir. Traianus,[271] Marcus Aurelius,[272] Caracalla,[273] Geta,[274] Severus Aleksander [275] Maximinus,[276] döneminde basılan bir sikkede ise yine arka yüz betimi olarak verilmiştir. M.ö.85-65 yıllarına ait bir sikkede ise Nike ayakta sağa doğru elinde Palmiye dalı taşırken betimlenmiştir.[277]

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus[278] dönemine ait bir sikkede Nike arka yüzde elinde Palmiye ve önünde dörtnal giden atlar olduğu halde betimlenmiştir. Julia Domna [279] dönemine ait bir sikkede Nike betimi bulunmaktadır.

Neoklaudiopolis

Julia Domna [280] ait bir sikkede arka yüz betimi olarak rastlanmaktadır. Sinope M.ö.II. ve I.yüzyıla ait bir sikkede Nike palmiye dalı ile beraber betimlenmiştir.[281] M.ö.320-100 yılına ait başka bir sikkede ise Nike başı sağa dönük olarak betimlenmiştir.[282]

Paphlagonia Krallığı

Pylaemenes dönemine ait sikkede Nike palmiye dalı ile betimlenmiştir.

---

[271] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.170*,34,Pl.XVIII,f.34 ve s.171*,42a; Pl.suppl.N.f.15 ve 43,Pl.XIX,f.7,Bak.:Lev.VIII,r.111-112 ve 113.
[272] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.172*,49,Pl.XIX,f.13,Bak.:Lev.VIII,r.114.
[273] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.182,121.
[274] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.178*,142,Pl.XXI,f.6, Bak.:Lev.VIII,r.115.
[275] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.179*,151,Pl.suppl.N.f.25, Bak.:lev.VIII,r.116.
[276] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.180*,156,Pl.XXI,f.14, Bak.:Lev.VIII,r.117.
[277] **SNG IX, Black Sea:**XLIX,r.1315.
[278] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.188,8,Pl.XXII,f.8,Bak.:Lev.VIII,r.118.
[279] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.192,39.
[280] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.192*,14,Pl.XXIII,f.14, Bak.:Lev.VIII,r.119.
[281] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** s.207,65 ve 66,Pl.XXVI,f.15, Bak.:Lev.VIII,r.120.
[282] **SNG IX, Black Sea:**LVI,r.1525,Bak.:Lev.: VIII,r.121.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE NİKE BETİMLERİ

TABLO 22

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Kraliçe Amastris (M.ö.300-285)	Tahtta oturan Amastris onu taçlandıran Nike'yi tutuyor.
	M.ö. 285	Nike
	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Nike
	Roma İmp. (Dominatus dönemi)	Nike ayakta, elinde Palmiye dalı ile.
	Traianus (M.s.98-117)	Nike
	M. Aurelius (M.s.161-180)	Nike
	Caracalla (M.s.212-217)	Nike
	Geta (M.s.208-212)	Nike
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Nike
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	Nike
	M.ö. 85-65	Nike ayakta, sağa doğru elinde Palmiye taşıyor.
Gangra-Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Nike
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı) (M.s.193-208)	Nike
Neoklaudiopolis	Julia Domna	Nike
Paphlagonia Krallığı	Pylaemenes (M.ö.130)	Nike Palmiye dalı taşırken.

Sinope	M.ö. II.1.yy	Nike Palmiye dalı taşırken
	M.ö. 120-100	Nike başı,sağa

3- Kabartmalar

Herakleia Pontika

Arkeoloji müzesinin bahçesinde ölçüleri 1.46 cm. yüksekliğinde, kitabeli yüz genişliği 59 cm., kalınlığı 57 cm., üst bölüm kalınlığı 76 cm. olan bir kitabeli kaide tespit edilmiş olup bu kaide üzerindeki çelenk motifinin altında Nike'yi (Zafer) temsil eden bir çift stilize kanat bulunmaktadır.[283] Antik Herakleia Pontika şehrinin su ihtiyacının temini işinde kullanılan kuyulardan bazıları bugün halen mevcut olup atıl vaziyettedir. Bu kuyuların antik dönemdeki önemlerine işaret eden iki kuyu bileziği bugün bulunmuştur. Bunların ilki "Akarca mahallesi, Pestilci sok, no.21 de ele geçen kuyu bileziğidir. Üzerinde kabartma olarak yer alan girlandlar arasındaki boşluklarda zafer tanrıçası Nike, deniz tanrısı Poseidon, Eros ve Atlas'a yer verilmiştir. Eros burada küçük bir çocuk olarak betimlenip uçar vaziyettedir. Poseidon, sağ elinde atribüsü olan çatal ağızlı yabasını tutmaktadır. Atlas ise başı öne eğik vaziyettedir. Greko-Romen devrine ait bu kuyunun dış çapı 87 cm. çapı 62 cm.ve yükseklik 69 cm.dir. Bölgesel bir üslup özelliği göstermektedir.[284]

İskilip

İskilip kalesinde bulunan iki kaya mezarından birisinde kanatlı Nike betimi vardır. Gavur evi kaya mezarı adı verilen bu eserin alınlımın ortasında bakana göre sağda kanatlı bir insan, solda ve tam köşede bir aslan, bunun önünde ve solda yatmış olan insanın karşısında bir sfenks vardır. Bu kanatlı insan Nike'dir. Sağ bacağını bükerek dizini ileri çıkarmak suretiyle sağ yanının üstüne yatmış ve vücudunun göğüs kısmını yere yatırmış sol bacağını ise hafifçe bükerek geriye uzatmıştı. Ayaları küçüktür.

---

[283] T.Akkaya,a.g.e,153,R.9.
[284] T.Akkaya,a.g.e.,s.52.Ayrıca resim için bak.:R.3.

Karın ve göğüs etleri inhilalı hatlarla belli edilmiştir. Sağ omuz hizasından bir kanat çıkarılmıştır.[285]

Amasra

(Bak.Medusa)

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Nike'ye ait en eski belge M.ö. III. yüzyıla tarihlenmiştir. Amastris kentine ait bir sikkede Nike **kalathos** giyimli olarak tahtta oturan Aphrodite'yi taçlandırırken betimlenmiştir. Paphlagonia krallığına ait Pylaemenes dönemine ait bir sikkede (M.ö.130) yine palmiye dalı taşırken betimlenirken M.ö.120-100 yıllarına ait bir Sinope sikkesinde ise Nike başı sağa olarak verilmiştir. Bunlardan başka Arkeoloji müzesi bahçesinde bulunan kitabeli kaide üzerinde bulunan çelenk motifinin altındaki bir çift kanat Nike'yi temsil etmektedir. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz

[285] A.Gökoğlu,a.g.e.,s.114, Bak.R.58

antik kuyu bileziğindeki girlandlar arasındaki boşluklarda Nike'ye de yer verilmiştir. Bütün bu delillere dayanarak Nike'nin bölgede yine Herakleia Pontika, Sinope ve Amastris kentlerinde tapınımının kanıtlarına ulaştığımızı söyleyebiliriz. Ayrıca İskilip'te bulunan kaya mezarında Nike kabartması bulunması tapınımın buralara kadar uzandığını kanıtlar.

PAN / Πάν

1-Tanımı

Arkadhialı bir tanrı olan Pan çobanların ve sürülerin tanrısı olup ünü tüm Yunanistan'da ve Hellen dünyasında yayılmıştır.[286] Tanrıların hayvan kılığında düşünüldüğü zamanlarda Pan keçi kafalıydı. Sonra kafasında boynuz ve sakalı bırakılarak yüzü insan suretine çevrildi.[287] Hep karışık bir varlık olarak betimlenen Pan'ın gövdesi kolu ve elleri insan gibi başı bacakları ve ayakları keçi ile karışık olarak betimlenmiştir.[288] Bütün bu özellikleri ile Pan oldukça çirkin ancak çevik bir tanrıdır. Aynı zamanda da şehvet düşkünüdür. O, pınar başlarında ve çalılıklarda gizlenmeyi iyi bilir ve buralardan Nymphe'leri seyreder ve aynı zamanda da genç erkekleri kovalardı.. Öğlenin kızgın sıcaklarında uyurken onu rahatsız etmek çok tehlikelidir. Bu anlarda çıkardığı korkunç naralarla canlıları korkutur.[289] Pan ilk olarak M.ö. V. yüzyıllardan itibaren Anadolu'da Phokaia ve İdyma (Karia) kent sikkelerinde görülür. Sikkelerde, Dionysos alaylarında betimlendiği gibi bazen yalnız başına betimlenmiştir. [290] Roma'da tanrı Faunus ve koruluklar tanrısı Silvanus ile özdeşleşmiştir. İmparatorluk döneminde Pan betimlerinde yayılma ve artış gözlenir. Pan'ın atribuleri **syrinks**, bir çoban sopası, çam dalından bir taç ve elinde taşıdığı bir çam dalıdır. [291]

2-Kabartmalar

İstanbul Arkeoloji müzesi bahçesinde 55,5 cm. yüksekliğinde Pan figürlü çift sütun başlığı tesbit edilmiştir. Bir yüzü figürlüdür. Burada yer alan Pan figürünün yanı sıra **akanthus** yaprakları ve yumurta motifleri de bulunmaktadır. Bu başlık vaktiyle W.Hoepfner tarafından yayımlanan on iki adet çift sütun başlığından birisidir. [292] Hocpfner tarafından yayımlanan on iki adet çift sütun başlığının bugün yedi tanesi

---

[286] Fr.Brommer,"Pan", **Re suppl.** VIII,1956, S.951 vd.
[287] A.Erhat,**a.g.e.**,s.256.
[288] K.Tuckelt,"Pan und Pankult in Kleinasien" , **İstMitt** 19/20, 1969/1970,s.223 vdd.
[289] P.Grimal,**a.g.e.**,s.1997:599.
[290] Brommer, **a.g.e.**,s.986 vdd.
[291] P. Frei, **ANRW** II 18.3,1990:1820 vdd.
[292] Bunun için bk.W.Hoepfner,**a.g.e.** s.113 a,b.

yoktur. Eser, şöyle tanıtılmaktadır. **"Bu sütun başlığının orta alanı Pan figürü ile doldurulmuştur. Yana doğru açılan figürleri volut şeritler keser. Pan'ın başı abakus üzerindedir. Hafif eğilmiş halde yürüyen figürlerle Pan'ın yabani hali tam olarak ifade edilmiştir. Keçi bacakları ve bükülmüş kolları, koşu adımında öne ve geriye, başı ise öne uzatılmıştır.Vücudunun alt kısmının kabarık tüylü derisi, alçak rölyef olarak belirtilmiş küçük kıvırcık halkalardan oluşmuştur. Vücudunun üst kısmının giysisi sadece kazınmış çizgilerle gösterilmiştir. İleriye uzatılmış sol elinde, volütler ve abakus arasındaki bir köşeye oturtulmuş bir çoban kavalını tutar. Sağ eli bir Lagobolon'u sarar. Başı çok tahrib olmuş, sadece kıvırcık sakallarla çevrilmiş sırıtan ağzıyla alt bölümü sağlam kalmıştır. Pan, yan plastik bir rölyef olarak yapılmış ön kolu serbest çalışılmıştır.**[293]

3- Coğrafi Dağılımı

[293] Akkaya,a.g.e.,142, r.82 .Ayrıca resim için bak.: R.10.

4- Değerlendirme

Pan, Paphlagonia bölgesinde sadece Herakleia Pontika kentinde bir kabartma üzerinde tesbit edilmiştir. Bu kabartma bir sütun başlığına ait olup bugün İstanbul Arkeoloji müzesinin bahçesinde sergilenmektedir.

POSEİDON/ Ποσειδῶν

1- Tanımı

Kronos'un oğlu ve Zeus'un kardeşidir.[294] En büyük deniz tanrısıdır. Alem bölüşüldüğü zaman karalar Zeus'a, yer altı Hades'e ve denizlerde Poseidon'a düşmüştü. Poseidon denizin dibinde bulunan parlak bir sarayda oturmakta idi.
Fırtınaları yapan ve dindirenin Poseidon olduğuna inanılırdı .O denizlerin **"mutlak egemeni"**, **"denizlerin efendisi"** olarak tapınım görüyordu.[295] Poseidon'un gücü sadece denizlere değil akarsu ve göllere kadar uzanırdı. Ancak bunların kendi tanrıları da vardı.[296] Destanlarda Poseidon **"Enosigaios"** yani **"yeri sarsan ve titreten"** olarak sıfatlanır. Çok güçlü bir tanrı olan Poseidon, Zeus'a bile karşı çıkmış Hera ve Athena ile onu zincire vurmaya teşebbüs etmiştir.[297] Sanatta Poseidon, elinde **tridenti** olduğu yarı at yarı yılan tipindeki korkunç canavarların çektiği arabasıyla betimlenip, arabanın etrafı her türden deniz yaratığı ve Nereus kızları ve Glaukos Proteus gibi deniz Geniusları ile sarılı idi.[298] Poseidon'un en belirgin atribüleri arasında **trident** (üç çatallı zıpkın) ve yunusbalığı gelir. Ayrıca at ve boğa onun kutsal hayvanları arasında sayılır. Romalılar tarafından Neptün olarak adlandırılır. Her yıl Roma'da onun için bir şölen düzenlenir ki buna **Neptunalia** denirdi. Tiber kıyılarında da bir tapınağı olup nem ve tatlı su ile ilişkilendirilmiştir.[299]

2- Sikkeler

Amastris

Antoninus Pius[300] Faustina[301] ve L.Verus[302] dönemine ait sikkelerde elinde **trident** ile Poseidon betimlenmiştir.

---

[294] E.Wüst,"Poseidon", **RE** XXII-1,1953:446 vd.
[295] W.Pötscher,"Poseidon",**KP** 4,1979:1076 vdd.
[296] **P.Grimal,a.g.e.** , s.682.
[297] **Homeros,İlias,I,400.**
[298] **P.Grimal,a.g.e.**,s.684.
[299] F.Comte,**a.g.e.**,s.165.
[300] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e** , s.174*,57,Pl.XIX,f.19, Bak.:Lev.IX,122.

Sinope

M.ö. III.yüzyıla ait bir Sinope sikkesinde arka yüzde Poseidon tahtta otururken elinde **trident** ile betimlenmiştir.[303]

PAPHLAGONIA SİKKELERİNDE POSEİDON BETİMLERİ

TABLO 23

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Poseidon elinde trident
	Faustina (M.s.161-180)	Poseidon elinde trident
	L.Verus (M.s.161-169)	Poseidon elinde trident
Sinope	M.Ö.III.yy.	Poseidon tahtta oturuyor,elinde trident ile

3- Kabartmalar

Herakleia Pontika'da daha öncede işaret ettiğimiz iki adet kuyu bileziği üzerinde Eros, Nike, Atlas ve Poseidon kabartmalarına rastlanılmaktadır. Poseidon bu kabartmada sağ elinde atribüsü olan çatal ağızlı yabasını tutmaktadır.[304]

4- Tapınak

Amasra'da denizler tanrısı Poseidon'a ithaf edilmiş bir tapınak bulunmaktaydı.[305] Bu tapınak batı limanı kıyısında bulunmakta olup Hristiyanlığın güç kazanması ile birlikte paganist döneme ait ne varsa hristiyanlar tarafından tahrib edildi. Yüzyıllar

---

[301] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** , s.180,106.
[302] **Waddington,Babelon,Reinach, a.g.e** s.183,127.
[303] **SNG IX, Black Sea:** LV,r.1517-17, Bak.:Lev.IX,r.123-124-125.
[304] T.Akkaya,**a.g.e.**,s.52.Resim için bak.:R.3.
[305] S.Eyice, **Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserler Kılavuzu, Ankara**,1965, s.22.

boyunca dev sütunları ile burada kalan bu tapınağın harabesini XIX. yüzyıl başlarında P. Dupre görmüştür.[306]

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Poseidon'a elinde **trident** ile tahta oturur vaziyette M.ö. III. yüzyıla tarihlenen bir Sinope sikkesinde ve Roma dönemi Amastris sikkesinde rastlamaktayız. Bundan başka yine Greko-Romen devrine ait olarak Herakleia Pontika'da bulunmuş çift sütun başlığında girlandlar arasındaki boşluklara betimlenmiştir. Bunlara dayanarak bölgede Poseidon'u Herakleia Pontika'da, Amastris ve Sinope'de belgelemekteyiz.

[306] N.Sakaoğlu, **Amasra'nın Üçbin Yılı**, Ankara, 1987, s.49.

PLUTON / Πλούτων / HADES / Ηαδες

1- Tanımı

Hades'e Romalılar tarafından verilen addır. Onun ritüel lakabı olup **"zengin"** anlamına gelir. Yeraltındaki bütün hazinelerin sahibi olduğuna inanılırdı. Görünmez anlamına gelen Hades adı anıldığında Hades'in öfkesini uyandırmaktan korkulduğu için hoşuna gidecek başka bazı tabirler kullanılırdı. Bunların en yaygın olanı **"Plouton"** yani **"zengin"** idi. Böylece yerin hem işlenmiş toprağının hemde içinde saklamış olduğu madenlerin sonsuz zenginliğine atıfta bulunulmuş oluyordu. **Plouton** çoğu defa elinde zenginliğinin sembolü olan bir bereket boynuzu tutar halde betimleniyordu. Elinde asa ve abanoz ağacının yapraklarından veya nergisten bir çelenk taşırdı. Ayrıca ona görünmezlik sağlayan bir de başlığı vardı. Yeraltı dünyasının kapısını bekleyen Kerberos'da onun belirleyicilerindendi[307] Romalılar Pluton için gece kurbanlar keser ancak cehennem tanrısı olarak da bilinen bu tanrının adaklarından yemezlerdi. Adaklar ateşte yakılırdı ki buna **Olokost** (tamamı ile yanmış) denirdi. Plouton ölüler hakimi ve yaşayan her şeyin düşmanı idi. Toprağın efendisi olduğundan dolayı çiftçileri koruyan ve ürünlerin yetişmesine yardımcı olan bir başka niteliği vardı.[308] Tarımın da tanrısı o idi. Bu tanrı erken dönemlerde Dionysos ile Helenistik dönemde ise Sarapis ile eş tutulmuştur.[309]

2- Antik Kaynaklarda Pluton

Mısır'da Ptolemaioslar hanedanının kurucusu Ptolemaios 1 Soter'in rüyasında gördüğü bir Pluton heykeli ile ilgili olarak aşağıdaki metin kaynaklarda yer almaktadır :

Ptolemaios Soter, Sinope'deki bir Pluton heykelini rüyasında gördü. Şeklini tam hatırlayamamasına rağmen bu onu olanca hızıyla Aleksandria'ya götürdü. Kral bu heykelin nerede olduğunu bilmemesine rağmen bütün arkadaşlarına

---

[307] Prehn,**RE Suppl.**III,1918, S.873, vdd.;N. Karayaka,**a.g.e.**,s.216.
[308] N.Karayaka,**a.g.e.**,s.216.
[309] Prehn,**a.g.e.**,s.877 vdd..

gördüğü rüyayı anlatıyordu. Bu sırada bir yolcu geldi, adı Sosibius'du. Sinopta kıralın anlattığı şekilde bir heykel gördüğünü söyledi..... "[310]

3- Yazıtlar

Bölge üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde Pluton /Hades ile ilgili olarak yazıtlara da rastlanmış olup bunlar aşağıdaki yazıtlardır :

A-) Bu yazıt Hanköy Yörük mahallesinde Ali Rıza Taş evinde bulunmuş olup 242-3 yıllarına lokal erası verilmiştir. [311]

Yazıt

Κεῖα Ἡμοσθένῃ τε γονεύσι νέοις

ἀνέθηκεν

στήλην χρύσιππος υἱός ἐὼυ ἀγαθός.

4 Χρύσιππος πατρὶ Δημοκράτι εὐσεβῖ

τοῖσι καταχθονείοις πᾶσι θεοῖς ἐποίε [ι]

ἔτους σμη΄

Türkçesi

"Khrysippos genç ana-babası Keia ve Oemostheues için bir mezar steli dikti. Hayırlı bir evlat olan Khrysippos, dindar(üvey) babası Demokrates'e ve bütün yer altı tanrılarına sundu.Yıl 248..

[310] Ptolemaios, **Eira Bibaios**, Fr.80 (Plut,Is. And.Osir).
[311] İ.Kaygusuz, İnscriptions of Karzene (Paphlagonia),EA 4, Bonn,1984,s. 64.

B-) **Yazıt**

- - - -

ΠΑΡΕΛΗΣ ΘΕΡΟΥΙΈΥΟΜΕΝΟΝ ΒΙΟΤΟ.

τύμβος ὅδ' Ἡγήσανδροω ἐπισκέπει υἱόν Ἐρώτος

4 Ἀπφης τ' εὔγνωστον , γνωστόν ἄξιο προγόνων

Εἰ δ' Αἰδής ὠκύς μοι ἐπέδραμεν ἴσθ' ὅτι πάσνς

...οσυνης ἦθων τε ὁ φθόνος ἀντί παλος

[Ἡγή] σανδρος ἔτη[

Χαῖρε

Türkçesi

- - Eros ve Apphia'nın ünlü oğlu Hegesandros'u örtüyor bu mezar. Eğer Hades çabuk geldiyse üstüme, bil ki battın - - - ve kıskanç düşman."

- Hegesandros - - yıl- - .Selam.[312]

C-) Yazıt ve Türkçesi

"Yer altı tanrılarına; Scadiesiana bölgesinden Ducenarius Val(erius) Fuscianus 50 yıl ömür sürdü; 25 yıl askerlik yaptı; kumandan Valens'in emrindeki zırhlı süvari birliğinin **vexillatio** takımında askeri hizmette bulundu. Eğer bir kimse mezarı kendisi için kullanmaya yeltenirse, şu andaki kollegiuma (askeri kulübe) (ve) henüz hayatta olan baba Severianus 'a (ceza ödemelidir). Mezara zarar vermekten sakın Salıcakla ey yolcu.[313]

---

[312] Chr.Marek; " Katolog der İnschriften im Museum von Amasra ",EA 6,1985,s.139 Ayrıca resim için Bak.:R.23.

[313] P.Speiddel,**Catafractarn Clibanarn and The Rise of The Later Roman Mailed Cavalry**, A Gravestone ,"From Claudiopolis in Bithynia",EA 4,151-156,Bonn,1984, Plate15-16.

4- Sikkeler

Amastris

İmparatorluk dönemine ait bir Amastris[314] sikkesinde Hades-Sarapis tahtta otururken elinde asası ve Kerberos ile betimlenmiştir. Ayrıca Antoninus Pius[315] döneminde basılan bazı sikkelerde Hades-Sarapis elinde asa ve önünde Kerberos ile beraber otururken betimlenmiştir. Yine aynı betim arcus Aurelius[316] döneminde basılan bir sikkede de betimlenmiştir. Antoninus Pius dönemine ait sikkelerde de betimlenmiştir.[317]

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus[318] dönemine ait bir sikkede Hades-Serapis tahtta otururken, elinde asa ve önünde Kerberos var.

Sinope

Caracalla, [319] Geta,[320] dönemine ait bir sikkede Hades -Serapis taht üzerinde elinde asa ve önünde Kerberos ile betimlenmiştir. Başka bir sikkede ise ön yüzde bolluk ilahi Pluton yan yatmış olarak betimlenmiştir.[321]

---

[314] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.170*,32,PIXVIII, f.32, Bak.:Lev.IX, r.126.

[315]Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.173*,55-56,PI.XIX,f.18 Bak.:Lev.IX,r.127.

[316] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s., 178,91PI.XX,f.14.

[317] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.173*,55-56,PI.XIX,f.18.

[318] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,188,6,Pl.XXII,f.5,Bak.:Lev.IX,r.128.

[319] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s., 205**,132a.

[320] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s., 206**,139.

[321] P.M.Bijiskyan,a.g.e.,s.29.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE HADES BETİMLERİ

TABLO 24

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Hades-Sarapis tahtta otururken elinde asa ve önünde Kerberos.
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Hades-Sarapis tahtta otururken elinde asa ve önünde Kerberos.
Gangra-Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Hades-Serapis tahtta otururken elinde asa ve önünde Kerberos.
Sinope	Caracalla (M.s.212-217)	Hades-Serapis, tahtta otururken elinde asa ve önünde Kerberos.
	Geta (M.s.208-212)	
		Pluton yan yatmış vaziyette.

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Paphlagonia bölgesinde Pluton'a ait antik kaynak Ptolemaios'da bilgi bulmaktayız. Buna göre Ptolemaios Soter, rüyasında bir Pluton heykeli görmüş olup bu heykel Sinope'de idi. Bu heykelin getirilmesi için bölgeye bir heyet gönderilmiştir. Bu metinde anlatılanlar Pluton'un Sinope'deki önemini vurgulamak için yeterlidir. Ayrıca yine kente ait sikkelerde Pluton /Hades betimlemelerine rastlamaktayız. Ancak bu sikkeler sadece Roma dönemi ile sınırlıdır. Bu arada Amastris ve Gangra / Germanikopolis kenti sikkelerinde yer alan betimler buralara kadar Pluton'un yayıldığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bazı yazıtlarda tanrının bölgede bir hayli rağbet gördüğünü ortaya koymaktadır.

ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ

1- Tanımı

İnsanlara tanrı olarak tapınma veya onları tanrılaştırma tarihin en gerilerinden gelen bir olgudur. Eski Mısır'da, Mezopotamya'da ve Anadolu'da bu tapınımların izleri yaygın olarak mevcuttur. Helenistik dönemde **"yönetici kültü"** olarak gelişen bu olgu Roma'da da ortaya çıkmıştır. Romulus aniden ortadan kaybolunca **"Quirinus"** adı ile tapınım görmüştür. Roma İmparatorluk çağına gelince bu işin öncülüğünü Octavianus'un yaptığını görüyoruz. Octavianus, Caesar'ın ölümü ile M.ö. 29 yılında aldırdığı senato kararı ile bir tapınak kurdurup onu devlet tanrıları arasına sokmuştur. Caesar'a "ηρως Ιονλιος " adı altında tapınılacaktı. Bundan sonra **"Divus Iulius"** oğlu ve **"Divi filius "**olduğunu kanıtlamak amacı ile de o dönemde Roma'nın eyaletleri olan Asia ve Bithynia'da Roma kültüne ve onun tanrılaştırılmış babası olan Caesar'a burada yaşamakta olan Romalıların tapınabilmeleri için tapınak kurma yetkisi verdi. Bu arada helenleşen Asia halkına Pergamon ve Nikomedia'da kendisi için kült merkezleri kurma onayı verdi. Augustus ünvanını aldığı M.ö. 13 Ocak 27 yılında **"Romae et Augusto"** tapınakları kurulmaya başlandı. Bu unvan ile, onun insan üstü bir varlık olma özelliği vurgulanmak istenmişti.[322] Roma imparatorları hayatta iken bir tanrı olarak görülmezdi. Onlar ancak öldükten sonra **"divus"** yani **"tanrısal"** olabiliyorlardı.[323] İlk olarak Pergamon bu tapınağı kurarak önderlik etti. Bunun ardından imparatorluk kültü büyük bir hızla yayılmaya başladı. Şehirler bu kültün alt yapısının oluşturulmasında birbirleri ile yarış haline girdiler. Bu şehirler **Neokoros**[324] ünvanı aldılar. Yani bu ünvana sahip bir şehrin giderleri şehirliler tarafından karşılanan bir imparatorluk kültüne sahip demekti.[325] Neokoros, aslında tapınağın temizliğinden, adak eşyalarının saklanmasından mali işlerine kadar tapınağın tüm işlerini yapan kişi demekti. Bunlar evli olan kadın ve erkek arasında

---

[322] Titus Livius, **Ab Urbe Condita**,I,7.9.

[323] S.R.F.Price,"Gogs and Emperors:The Grek Language of the Roman İmperial Cult", **JHS** CIV, 1984, s.83 vdd.

[324] Neokoros,adının manası ile ilgili olarak bak.:L. Robert,"Sur les inscriptions d'Ephese",**Revue de Philologie** 41,1967,s.44-64.

[325] R.E.Oster,"Ephesus as a Religious Center under the Principate I.Paganism before Constantine", **ANRW** 18.3, 1990, s.1702.

ortaklaşa olarak yapılırdı. İmparatorluk kültü son dönemlerde bir hayli ilgi çekmiş ve bununla ilgili olarak pek çok yazı kaleme alınmıştır. Ancak mahiyeti ve özellikleri içinden çıkılacak bir şeffaflığa sahip değildir. Bazıları, bunun dini uygulamadan ziyade politik bir sonuç olduğunu ortaya koyarlar[326] İmparatorluk için mana ihtiva eden olaylar halka duyurulur bundan sonra halk bu özel günlerde bir araya gelerek dua ve çeşitli törenler yapılırdı. Zamanla yaygınlaşan muhteviyatı oturan bu törenler halk tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Bu arada imparator Octavianus'un doğum tarihi olan 23 eylül yeni yıl başlangıcı olarak kabul edilmiş aylara ve günlere imparatorluk ile ilgili isimler takılmıştır. Ayrıca şehirlerdeki diğer tapınaklara imparator ve ailesi için odalar yapılmış daha sonra bunları imparatorluk tapınakları takip etmiştir.[327] Bu kültün amacı halkın imparatorluğa karşı sadakatini sağlamak ve devletin devamlılığını bu yolla temin etmekti. [328] Daha sonraki dönemlerde de bu kült hristiyanlığa karşı muhalefette etkin olmuş pagan dinler ile imparatorluk kültü bir arada tapınım görmüştür. M.s. III.yüzyılda Roma özellikle buna çalışmıştır.[329]

2- Yazıtlar

Kimistene

A-) Bölgede imparatorluk kültüne delil olabilecek yazıtlara Kimistene'de [330] rastlanmıştır. Strabon'da da bahsi geçen bu kent bilindiği gibi Hadrianopolis'in (Eski Viranşehir şimdi Eskipazar) 3 veya 4 km. kadar kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Burada imparator Caracalla için dikilen yazıtta şu ifade yer almakta olup muhtemelen Caracallanın tek başına hüküm sürdüğü 212-217 yıllarına ait olsa gerektir.

---

[326] N.Karayaka,a.g.e.,s.276 vd.
[327] S.R.F.Price,a.g.e.,s.101;N. Karayaka,a.g.e.,s.278.
[328] E.C.Hudson,Theology,XXXVII,1938,s.234.
[329] Karayaka,a.g.e.,s.278.
[330] Deresamail köyü.

Türkçesi

Uğurlu olsun!

Kimistene halk ve yaşlılar meclisi,

İmparator Kayser Marcus Aurelius Antoninus Augustus-Sebastos'u (Heykelini dikerek onurlandırdılar)

B-) Yine aynı yerde imparator Diocletianus[331] için muhtemelen Kimisteneliler tarafından hazırlanmış yerel gri mermerden dikilen bir onur yazıtında ise şöyle denir:

Türkçesi

Uğurlu olsun!

İmparator Kayser Gaius Aurelius Valerius Diocletianus'u, dindar ve bahtlı Augustus'u; konsüllüğünün — inci yılında ....onurlandırdılar

C-) Ἀγαθῇ τύχῃ

Ὑπὲρ τῆς Αὐτοκράτορος Καίσσα–
ρος θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱοῦ
θεοῦ Νέρουα υἱωνοῦ Τραιανοῦ
Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμο–
νίας τε καὶ αἰωνίου διαμονῆς
καὶ τείκμς καὶ ἱερᾶς συνκλή–
του καὶ δήμου Ῥωμαίων καὶ
βουλῆς καὶ δήμου τοῦ Ἀμαστρι–
ανῶν vacat Γάιος Ἡλιοφῶντος
ἐφηβάρχησας ἐϖ τῶ ασ'

[331] M.s.284-305.

12 ἔτει ἐπὶ τῶν περὶ Λ. Αἴλιον

ν? Αἰλιανόν ἀρχόνιων τόν σά–

τυρον σύω τῶ βωμφ εκ τῶν

ἰδίων κατασκευάσας ἀνὲ–

θηκεν ἐνγράψας καὶ τούς–

ύπ · αύτόν ἐφήβους.

Türkçesi:

"Uğurlu olsun; İmparator Kayser, Tanrı (ve) Part Fatihi Traianus'un oğlu, Tanrı Nerva'nın torunu, Traianus Hadrianus Augustus'un egemenliği ve mutlak ebediyeti ve muzafferiyeti için, Roma Senatosu ve Halkı için, Amasralıların Danışma meclisi ve halkı için bu satiri sunak ile birlikte epheblerin yöneticisi Heliophon oğlu Galus 201 yılmda, L.Aelius Aelianus'un yönetimindeki Arkhonların (memuriyeti sırasmda kendi kesesinden masraf ederek yaptırıp yazdırdıktan sonra sundu; ayrıca kendi yönetimindeki ephebler (adına da).[332]

D-) **Yazıt**

' Αγαθῆ τύχη.

' Υπὲρ τῆς τῶν

Αύτοκρατό–

4 ρων αἰωνίου δι–

αμονῆς καὶ νεί–

κης ἡ ἱερά καὶ φι–

λοσέβαστος

8 φυλή Δημωτρι–

άς τόν βωμόν δ [ι]–

[332] Chr.Marek, "Katalog Der Inschriften im museum von Amasra",EA 6,1985,s.133-155, Bak.:R.18.

ά Ζωίλου Γοργί–

ου καί Χρυσοῦτος

Türkçesi :

Uğurlu olsun ; İmparatorların mutlak ebediyeti ve muzafferiyeti için kutsal ve Augustus —sever Demetrias oymağı, Gorgios oğlu Zoios ve Khrysus aracılığıyla (diktirdi).[333]

Herakleia Pontika

Karadeniz Ereğlisinde 1977 yılında S.Şahin tarafından bulunan bir yazıt İmparator Valentinianus, Theodosius ve Arkadius'a ithaf edilmiş bir sunu yazıtıdır.M.s.383-392 yıllarına tarihlenen bu yazıt L. Jonnes tarafından tanıtılmıştır.[334]

Yazıt:

αγαθῆι τύχηι

ddd nnn

Valentiniani

Et Theodosi

5 et Arcadi Auggg .

semper victoribus

Türkçesi: Uğurlu olsun; efendilerimiz Valentinianus, ve Thodosius ve Arcadius'a, hep muzaffer Augustus'lara

3- Mimari Kalıntılar

Roma imparatorluk kültüne ait olarak Anadolu'da yüzlerce tarihi kalıntı mevcut olup çalışma sahamız olan Paphlagonia sınırlarındaki kült yerleri aşağıdaki gibidir.

---

[333] Chr.Marek Amasra,a.g.e.,s.155,

[334] L.Jonnes, "Three Inscriptions from Herakleia Pontika, EA 7, 1986,s.97-100,Bak.:R.25.

İmparatorluk tapınakları ve rahiplikleri: Gangra, Pompeiopolis ve Neapolis'de olmak üzere üç tane tapınak vardır. Amastris'de tiyatro da bulunmaktadır. Herakleia Pontika, Amastris, Hadrianopois, Pompeiopolis ve Sinope'de rahiplikler bulunmaktadır.[335]

4-Coğrafi Dağılımı

5-Değerlendirme

İmparatorluk kültü bölgede en yaygın kültlerdendir. Yan unsurları ile beraber bu kült yine başta Herakleia Pontika olmak üzere Amastris, Sinope, Neapolis, Gangra, Pompeiopolis, Hadrianapolis gibi kentlerde tesbit edilmiştir. Nerede ise Paphlagonia'nın tamamına yakın bir bölümünde yaygınlık göstermiştir.

---

[335] S.R.F. Price,**Rituals and Power,The Roman İmperial cult in Asia Minor**,London,1984,s.XVII-XXVI.

SATYR / Σατυροι

1-Tanımı

Diğer adları da Silenoslar olan doğa Daimonlarıdır. Bunlar çeşitli şekillerde betimlenmekteydiler. Alt kısmı at ve üstü insan görünümü yanında altı teke üstü insan olarak da gösterilmiştir. İnsan üstü boyutlarda olarak sürekli dik cinsel organları çok tüylü ve uzun kuyrukları vardı. Yüzlerindeki bu hayvani karakter zamanla azalarak daha insanileşti. Toynakların yerini ayaklar aldı. Nerede ise eski görünümlerini çağrıştıran sadece kuyrukları kaldı. [336] Bunlar oynayarak şarkı söyleyerek ve gürültüler çıkararak sürekli kırlarda, ormanlarda ve dağlarda dolaşırlar sürülere saldırırlar, yolcuları korkuturlar ve insanlara da hiç iyi davranmazlardı. Nymphaları ve Mainadları kovalar onları şehvetlerine kurban etmeye çalışırlardı. Dionysos'un maiyetleri olup onunla içer, etrafında hoplar zıplarlardı. Dionysos törenlerinde sonraları taklitleri yapılmış bu taklitçilere Satyros'lar denmişti.[337] Sanat da ve resimde canlandırılmış olup efsanelerde önemli bir rol oynamamışlardır.[338]

2- Yazıtlar

Amastris

Bu yazıt Amasra müzesinde bulunan bir yazıt olup bir Satyr heykelinin **profili** ile birlikte altarı Ephebarches Caius Heliophontos tarafından 201 yılında yani imparator Hadrianos /**aeternitas imperii** için M.s.131'de kurulan şehirde yapılmıştır. Bu tarih uygun bir tarih olup imparatorun ikinci Küçük Asya seyahatinin bitiminde Bithynia'da bulunduğunu ve bu bölgeyi ziyareti esnasında Amastris'i de ziyaret ettiği ve bundan dolayı bu altarın inşa edildiği sanılmaktadır.[339]

---

[336] P.Grimal,**a.g.e.**,s.725 vd.
[337] M.Uraz,**a.g.e.**,s.138 vd.
[338] A.Erhat,**a.g.e.**,s.1989:292.
[339] Chr.Marek, "Forschungen in Paphlagonien", **III. A.S.T.**, Ankara 20-24 Mayıs 1985, s.181-186.

3- Heykeltıraşlık Buluntular

Herakleia Pontika

Amasra müzesinde Roma dönemine ait 22cm. boyunda ve 17 cm.. gövde genişliğinde bir Satyr heykeli tesbit edilmiştir. Heykelin baş ve göğüs bölümü sağlamdır. Başın arkasında bazı kırılmalar mevcuttur. Göğüsten aşağısı yok olmuştur. Yukarı doğru kalktığı anlaşılan sağ kol tamamen kırılmış gövdeye yapışık kol ise omuzun biraz altından itibaren göğüs bölümünün altı ile birlikte yok olmuştur. Üslup özelliği klasik anlayışının itinalı ve iddialı bir uyarlaması olduğunu ortaya koyar. Üsluplaştırılmış saç ve sakallar ve yüz hatları büyük bir özenle yontulmuştur. Kulaklar yukarıya çekiktir. Göz ve kaşlar hafifçe yukarı çekik olarak yontulmuştur. Sakal.göğüs üstünde çatal şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sakal ile bıyık birleşmekte, iri burun ve ağız dikkat çekmektedir. Göğüs ve koltuk altındaki kıllara kadar vücut hatları özenle vurgulanmış olup, anatomik etüdler bakımından da oldukça başarılıdır.[340]

4-Kabartmalar

Herakleia Pontika

Arkeoloji müzesi bahçesinde 57 cm yüksekliğinde ve 59 cm genişliğindeki sütun başlığı üzerinde Satyr kabartması bulunmaktadır. Tombul yanaklı yüzünde, burun kanadı ve dudak kenarlarının birleştiği nokta arasındaki kırışıklıkla bir gülüş ifade edilmek istenmiştir. İri gözler dışarı doğru çıkmış, göz bebekleri ise sadece çizilmiştir. Çok zarar görmüş saç biçiminden, kıvırcık saç tutamının geriye atıldığı hala anlaşılmaktadır.[341]

[340] T.Akkaya,a.g.e.,s.125,R.11.
[341] T.Akkaya,a.g.e.,s.150,R.13.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Satyr'e bölgede Amastris ve Herakleia Pontika'da bulunan yazıt, kabartma ve bir heykel ile rastlamaktayız.

SELENE / Σελήνη

1- Tanımı

Ayın simgesi veya onun kişileştirilmiş şeklidir. Artemis'in bir diğer adıdır. Helios ile şafak tanrıça Eos'un kardeşi olan Selene Hyperion ile Theia'nın kızıdır.[342]Selene, **"Lambos"** ve **"Phaeton"** yani **"parıltı"** ile **"kıvılcım"** adlı iki atın çektiği gümüş bir araba üzerinde gökyüzünü kat eden ve pek çok sevgilisi olan genç ve güzel bir kadın olarak tasavvur edilmiştir.[343] Zeus, Pan ve Beşparmak dağlarının çobanı Endymion ile aşklar yaşamıştır.[344]

2- Kabartmalar

Herakleia Pontika

Arkeoloji müzesinde II. yüzyıla ait 13,5 cm yüksekliğindeki kırık lahit parçasındaki kompozisyonun mevcut bölümünde Endimion ile Seleneli bir grup yer alır. Tahrib olmuştur. Figürler güçlükle tesbit edilmektedir.[345]

---

[342] P. Grimal,a.g.e.,s.726.
[343] M.Uraz,a.g.e.,s.140.
[344] A.Erhat,a.g.e.,s.293.
[345] Akkaya,a.g.e.,s.169,r.143. R.12.

3- Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Selene'ye bölgede sadece Herakleia Pontika'da bir lahit parçası üzerindeki belirsiz figürden kaynaklanarak rastlarız. Bu ikinci yüzyıla ait bir lahittir.

SERAPİS / Σεραπις

1- Tanımı

Kökeni çok tartışılan bu kült Aleksandria'da Ptolemaios Soter tarafından kurulmuştur.[346] Antik kaynaklarda anlatıldığına göre Ptolemaios, Aleksandria'yı imar çalışmalarını yürütürken bir gece rüyasında kendisine insan endamından fazlasına sahip biri görünür ve ondan Pontus'daki **Iupiter Dis** tapınağında bulunan heykelini getirtmesini ister. Bunun için Pontus'a elçiler yollanır ve yüklü hediyeler karşılığında[347] bu heykel Serapis olarak adlandırıldığı Aleksandria'ya getirilir.[348] Plutarkhos bu heykelin adını Pluton olarak zikreder.[349] Serapis, eski Mısır'daki Memphis'in Osorapis'inin Hellenize formudur. Apis buzağısının öldükten sonra Osiris olacağına inanılırdı.[350] İsmi Osiris ve Apis'ten geldiği kabul edilmektedir. Osiris ve Apis'in bir birleşimi olarak da tanımlanmıştır.[351] Bu kültün kökeni olarak Memphis,[352] Seleukeia ve Sinope[353] şehri olmak üzere değişik görüşler antik yazarlar tarafından ileri sürülmüştür. Bu durum aslında sonradan Mısır'a gelen Grekler ile yerli halkı belki kaynaştırmak amacıyla onları ortak bir tanrıda birleştirmek maksadını güden bir tavrın sonucudur. Böylece hem Mısırlı hem de Grek olmayan bir tanrı olan Sinope'nin yerli tanrısı Serapis tercih edilmiştir. Değişik şekil ve diğer büyük tanrılar ile benzer görünümü Mısırlı rahiplerin evrensel bir dünya tanrısı oluşturma çabalarının neticesidir. Bu istekle Serapis gökyüzünün sahibi sayılmış diğer tanrılarla beraber de tapınım görmüştür. Örneğin Miletos'da Helios Serapis, Lykia'da Sidyma, Galatia'da Ankyra, Karia'da Stratonikeia ve Mytilene'de Zeus

---

[346] D.Magie, **Egyptian Deities in Asia Minor**, I-II, Princiton, 1950, s.167 v.d. Kültün kökeni ile ilgi li olarak bak : W .Hornbostel, **Sarapis, Studien zur überlieferungsgesichichte den erschinungs formen und von lungen der gestalt eines gottes**, Leiden, 1973; R.Merkelbach, **Isis regina-Zeus Sarapis die griechischen-ägyptische Religion nach den Quellen dargestellt**, Stutgart-Leibzig, 1995, s.73 vdd.

[347] Tacitus, **Historiae**, LXXXIII,LXXXIII, LXXXIV.

[348] C.F.Lehman,"Serapis contra o Serapis", **Klio** 4,1904,s.396-401;D.Magie,**a.g.e.**,s.168.

[349] Lehman,1904:396 vd..

[350] A.D.Nock,Conversion,**The Old and the Newin Religionfrom Alexander theGreat to Augustine of Hippo**,Oxford,1961,s.38 ; N.Karayaka,**a.g.e.**,s.270.

[351] S.K.Heyob,**a.g.e., The Cult of Isisi Among Women İn the Graeco-Roman World**, Leiden,1975, s. 2vd.

[352] G.Clerc,J.Leclandt, "Sarapis", **LIMC** VII, 1994, S.666.

[353] Ptolemaios, **Eira Biblos**, Fr.80.

Helios Serapis olarak Sinope'de Helioserapis, Lydia'da ve Pontus'da Zeus Serapis olarak Pisidia'da ise Zeus Megistos Serapis, şeklinde pek çok yerde tapınım görmüştür. [354] Genel olarak bakıldığında Serapis Asklepios ve Zeus'a çok benzemektedir. [355] **"Kurtarıcı", "iyileştirici", "tehlikeden koruyan", "deniz aracılığıyla savaş ve tehlikeden koruyucu", "duaları dinleyen"** bir tanrı olarak görülmüştür.

2- Antik Kaynaklarda Serapis

"Ama bu rahipler Karadeniz ülkelerini ve genellikle yabancı ülkeleri pek az tanıdıklarından, kral, Eumolpisler soyundan bir Atina'lı olan Eleusis'den getirtip Mısır'da rahiplik görevi yaptırdığı Timotheus'a Karadeniz'deki bu tapınımın ne tapınımı olduğunu, o tanrının hangi tanrı olduğunu sordu. Timotheus, Karadeniz'e gidip gelmiş kişileri bulup bu konuyu onlardan soruşturdu ; öğrendi ki, orada Sinope kenti vardır. Bunun yakınında çevre halk arasında çok ünlü bir tapınak, Zeus Dis tapınağı bulunmaktadır."[356]

3- Sikkeler

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus [357] dönemine ait bir sikkede Serapis ayakta betimlenmiştir.Julia

Domna dönemine ait sikkede ise Serapis ayakta sağa doğru dönük ve bir elini kaldırmış olarak betimlenmiştir.

Neoklaudiopolis

Antoninus Pius, [358] Commodus, [359] Neapolis sikkeleri Serapis büstü ile sikke basılmıştır.

---

[354] D.Magie,a.g.e.,s.186 ;N. Karayaka,a.g.e.,s.270.
[355] S.K.Heyob,a.g.e.,s.3.
[356] Tacitus, **Historiae**, IV.33.
[357] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,188,11,Pl.XXII,f.10, Bak.:Lev.IX,r.129.
[358] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,191,32,Pl.XXII,f.23, Bak.:Lev.IX,r.130.

Sinope

Antoninus Pius,[360] Marcus Aurelius,[361] Geta,[362] Macrinus,[363] Cesar,[364] Severus Aleksander,[365] Maximinus,[366] Maximinus Caesar,[367] Gordianus,[368] Tranquillina,[369] Philippus,[370] Traianus Decius,[371] Valerianus,[372] Gallienus,[373] dönemi Sinope sikkelerinde betimlenmiştir.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE SERAPİS BETİMLERİ

TABLO 25

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Gangra/Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Serapis ayakta.
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Serapis ayakta ,sağa doğru dönük ve bir eli havada.
Neoklaudiopolis	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Serapis büstü.
	Commodus (M.s.176-192)	Serapis büstü.

[359] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,190*,4.
[360] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,191*,Pl.XXIII,f.12, Bak.:lev.IX,r.131 ve 132.
[361] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,208*,111b,111c ve 113 ve 201*,Pl.XXVII,f.23, Bak.:Lev.IX,r.133.
[362] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,201**,115,Pl.suppl.P.f.7 ve s.202**,116.Marcus Aurelius ve L.Verus dönemi beraber 202**,117,Pl.XXVII,f.25.
[363] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,203**,122 c ve 205**,133,Pl.XXVIII,f.3,133a,133b,Geta August;s.206**,136,137.
[364] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,143,Pl.XXVIII,f.11, Bak.:Lev.IX,r.134.
[365] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,207**,144a.
[366] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,208**,148,148a,148b.
[367] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,151,151a,151b,152.
[368] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,209,154,Pl.XXVIII,f.19, Bak.:Lev.IX,r.135.
[369] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,209,155,Pl.XXVIII,f.20 ve s.210,156,156a,156b,157,158, Bak.:Lev.IX,r.136.
[370] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,210,159,Pl.XXVIII,f.22.
[371] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,210,160,Pl.XXVIII,f.23,160a, Bak.:Lev.IX,r.137.
[372] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,209*,162a.
[373] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,209*,163,Pl.XXVIII,f.25, Bak.:Lev.IX,r.138.

Sinope	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Serapis
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Serapis
	Geta (M.s.208-212)	Serapis
	Macrinus (M.s.217-218)	Serapis
	Cesar	Serapis
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Serapis
	Maximinus Thrax (M.s.235-238	Serapis
	Maximinus Caesar	Serapis
	Gordianus III(M.s.238-244)	Serapis
	Tranguillina	Serapis
	Philippus (M.s.244-249)	Serapis
	Decius Traianus (M.s.249-251)	Serapis
	Valerianus (M.s.253-260)	Serapis
	Gallienus (M.s.253-268)	Serapis

4- Mimari buluntular

Sinope'de yapılan kazılarda 1951 yılında 15 m. uzunluğunda ve 8,6 m. genişliğinde olan bir tapınak kalıntısına rastlanmıştır. Bu tapınak 1951 yılında Ekrem Akurgal ve Ludwig Budde tarafından kazıldı. Kazı bulgularından anlaşıldığı üzere bu mabed M.ö. 4.yüzyılda kuruldu ve uzun bir müddet kullanıldı.[374] Bu tapınağın öncülerine arkaik ve klasik devirde rastlanmıştır. Yine bu kazı yerinde nicelik ve stil olarak tapınağa ait olduğu düşünülen süs eşyaları bulunmuştur. Bu tapınağın hangi tanrı için inşa ettirildiği kesin olarak bilinmemekle beraber bazı işaretler bizi Serapis'e ait

[374] E.Akurgal, L.Budde, **Vorlaufiger Bericht Über Die Ausgrabungen In Sinope**,Ankara,1956, s.27 vd.Bak.:R.42 ve 43.

olabileceğine yönlendirmektedir. Bijiskyan'a göre **"Başlıca ilahları, Mısırlıların Serapis putunun aynı olan Dios olmuştur. Sinopluların kale içinde yaptıkları muhteşem bir mabede tapındıkları bu put, Tacitus'a nazaran, Mısır kralı Ptolemaios tarafından Mısır'a götürülmüştür. Adı geçen kral putu almak için üç sene uğraşmış ve Sinop kralına elçilerle büyük hediyeler göndermiştir. Nihayet, putun kendi kendine gemiye uçmuş olduğuna dair çıkarılan rivayetle halkı aldatmışlar ve put Mısır'a götürülerek orada muhteşem bir mabede konmuştur. Bu put pek meşhur olup kahinleri alim kimselerdi. Pontos'lu filozof Heraklites, bahsi geçen putun : "Önce ilah, sonra Kelam ve Ruh bir aradadır" diye bir mesajını nakleder"** [375]

5- Kabartmalar

M.ö. IV. yüzyıla ait Serapis tapınağından çıkarılmış Serapis maskeleri bulunmuştur. [376] Ayrıca yine Serapis'in Roma dönemine ait maskeleri de bulunmuştur.[377]

6- Coğrafi Dağılımı

[375] P.M.Bijiskyan,a.g.e.,s.29.
[376] Işın ,Tatlıcan,Işın,a.g.e.,s.31. Bak.: R.37 ve 38
[377] E.Akurgal,E.Budde, a.g.e.,s.30,Bak.:R.40.

7- Değerlendirme

Serapis kültüne bölgede Sinope'de bir tapınak kalıntısı ile rastlamaktayız. Bu kalıntı Tacitus'un işaret ettiği heykelciğin korunduğu yerdir. Ayrıca Gangra/ Germanikopolis, Neoklaudiopolis ve Sinope sikkelelerinde Serapis kültünü kanıtlayıcı betimlemelere rastlanılmıştır. Yine Amastris'de eski Mısır tanrılarından Isis, Serapis ve Apis[378] hürmet görmekteydi. Eski Mısır'da kutsal olan Lotus fidanı bulunuyordu ki, bu Mısır kökenli bir bitki olup M.s. IV.yüzyıl başlarında yaşamış olan Aziz Hyakinthos balta ile bu kutsal Lotus'u parçaladığı için putperestler tarafından öldürülmüştür.[379]

[378] S.Eyice, a.g.e.,s.22.
[379] S.Eyice,a.e.,s.22.

SİNOPE / Σινωπη

1- Tanımı

Nympha Sinope ırmak tanrı Asopos'un kızlarından biriydi. Başka bir tradisyon onun Ares ile Aigina'nın kızı olduğunu söyler. Apollon tarafından kaçırılmış ve Küçük Asya'ya getirilmişti. Orada Apollon'dan Suriyelilerin atası olacak olan Syros adında bir oğlu oldu. Sinope ile ilgili olarak anlatılan başka bir efsaneye göre ise Zeus ona aşık olmuş ve kendisinden ne isterse onu yerine getireceğini söylemiştir. Sinope ondan bekaretine dokunmamasını istemiştir. Verdiği sözden dönemeyen Zeus kızın dileğini yerine getirmiş ve onu Sinope'ye göndermiş ve orada ikametini sağlamıştı. Sinope aynı oyun ile Apollon'u ve Halys'i de kandırmış tanrılara vermediği bekaretini hiçbir ölümlüye de vermemiştir.[380]

2-Antik kaynaklarda Sinope

Apollon ile aralarında geçen olayla ilgili olarak Diodoros Sicilus Sinope'den bahsetmektedir.[381] Ayrıca Apollonius Rhodius'da da şu ifade yer almaktadır:

"....Asopos'un kızı Sinope ile Assyria kıyılarına çıktılar. Sevgilisine, özlediği ve ona canının istediği her şeyi bahşedeceğini vaad ettiği için, o da kurnazlıkla Zeus'dan bekaret bahşetmesini istedi. Aynı şekilde kendisiyle evlenmek isteyen Apollo ve Halys nehrini de aldattı ve asla hiçbir erkek onu kucağına alamadı."[382]

3- Sikkeler

Sinope

Bu kent M.ö.V.yüzyıl ortalarında Aigina ölçüsünde gümüş sikke darbına başlamıştır. Perikles bu bölgeye sefer yaptığında Sinope'de bir Atina kolonisi oluşturmuş buranın

---

[380] Grimal,a.g.e.,s.737; A.Erhat,a.g.e.,s.1989:297.
[381] Bak.:Bölüm I.
[382] Apollonius Rhodius, II.944-945.

sikke tiplerinde de değişmeler olmuştur.[383] M.ö. V ve IV. yüzyıllara[384]ait bir Sinope sikkesinde Nympha Sinope'nin başı sola dönük olarak betimlenmiştir. Ayrıca M.ö. 370-360 arasına tarihlenen Datames [385] dönemi ve M.ö.330-300 [386] yıllarına tarihlenen başka bir sikkede aynı betim bulunmaktadır.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE SİNOPE BETİMLERİ

TABLO 26

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Sinope	M.ö.V. ve IV.yy.	Sinope başı
Sinope	M.ö. 330-300.yy	Sinope Başı

4- Heykeltıraşlık eserler

Bölgede Sinope kültü ile ilgili olarak bir Sinope başı bulunmuştur. Sinope kent için çok önemli olup bu baş bunu vurgulamaktadır.[387]

---

[383] O.Tekin, **Antik Nümizmatik ve Anadolu**, İstanbul,1992,s.121.
[384] O.Tekin,**a.g.e.**,s.122,r.375, Bak.Lev.X,r.139.
[385] **SNG IX,Black Sea:**LIII,1446-47, Bak.Lev.:X,r.140 ve 141.
[386] **SNG IX,Black Sea:**LIII,r.1460-63.
[387] Bak.:R.36.

4- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Sinope bölgede ağırlıklı olarak sikkelerle ortaya konan bir kült olup kurucusu olduğu Sinope şehri haricinde bölgede başka yerde yoktur. M.Ö. V. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bu kültün adının Asurilerin Ay tanrısı Sin ile ilişkilendirildiğini görürüz.[388] Bu şekilde ilgi kuranlar ilk kurucuların Asuriler olduğunu kabul ederler. Ayrıca yine Sinope'de bulunmuş olan Sinope başı, kentte önemini vurgulayan önemli bir başka göstergedir.

[388] N.Tengirşen,"Sinop",**Dıranaz Dergisi**,s.17vd.

TYKHE / Τύχη = FORTUNA

1- Tanımı

Talih, tesadüf[389] veya kader tanrıçasıdır. Roma'da Fortuna ile eş tutulmuştur.[390] İmparatorluk döneminde çok yaygın olup şehir tanrıçası olarak tapınım görmüş[391] diğer tanrıçaların hususiyetlerini şahsında toplamıştır. Bu durumun Hristiyanlığın güçlenmeye ve puta tapıcılığın son demlerini yaşadığı bir döneme tekabül etmesi tesadüf olmayıp **monoteist** /tektanrıcı inancın benimsenmesinin bir göstergesidir.[392] İsitykhe olarak imparatorluk döneminde adlandırılması bu senkronizasyonun sonucudur. Tykhe, devletlerin, kralların ve şehirlerin kaderlerinde etkili bir tanrıça idi. Her sitenin kendi Tykhe'si vardı. İmparatorluk döneminde doğu dinlerinin batıya yayılması nedeniyle bu dinlerin temel karakteri olan kadercilik de yayılmış ve bu dönem Tykhe'nin en etkin bir dönemini oluşturmuştur.[393] Onun bu niteliği hem Türk hem de Grek masallarında kader ve kısmet olarak günümüze kadar ulaşmıştır.[394] Tykhe, soyut bir varlık olup ona ait bir mitos yoktur. Yunanlılar **"şansın açık olsun"** demek yerine **"Agathe Tykhe /İyi Tykhe ile"** derlerdi. Tykhe'ye ait en eski kült heykeli polos ve bereket boynuzu ile betimlendiği İonia bölgesindeki Smyrna'da yapılmıştır.[395] Sikke betimlerinde Tykhe, Syria Antiokheia'sının koruyucusu olarak gösterilmiştir. O Silpios dağının kayalıklarında oturmakta, ayakları ile yüzmekte olan nehir tanrıçası Orontes'in omuzlarına basmaktadır. Bu şekilde suyun taşmasına karşılık olarak nehire boyun eğdirmektedir. Bu tasvir heykeltıraş Eutykhides'in eserinin bir kopyasıdır. [396] Tykhe'nin atribüleri arasında insanların kaderini yönlendirdiği düşünülen dümen, şehir tanrıçası olduğunu belirten surlu taç ve bereket boynuzu bulunmaktadır.

---

[389] P.Grimal,**a.g.e.**,s.812.
[390] K.Ziegler,"Tykhe",**RE** VII A-1,1943,S.1643 vd.
[391] A.Pekman,**Pamphylia Tanrıları**,Istanbul,1964,s.82.
[392] N.Karayaka,**a.g.e.**,s.224.
[393] A.Pekman,**a.g.e.**,s.223.
[394] K.Ziegler,**a.g.e.**,s.1671 vd.; N.Karayaka,**a.g.e.**,s.223.
[395] K.Bemmann,**Füllhörner in klassicher und heilenistischer Zeit**,1994,; N.Karayaka,**a.g.e.**,s.223.
[396] K.Ziegler,**a.g.e.**,s.1684 vd.;N.Karayaka,**a.g.e.**,s.223 vd.

2-Sikkeler

Amastris

Amastris kentinin Tyke betimi içeren sikkeleri vardır. [397] Burada Tyke başı, sağa yönelik olarak bulunmaktadır. Antoninus Pius[398] döneminde, ayakta elinde sopa ile Tykhe betimi içeren Amastris sikkeleride bulunmaktadır. Marcus Aurelius[399] ve Faustina [400] döneminde üzerinde Tyke betimi olan sikkeler basılmıştır. Salonina'ya[401] ait sikkede arka yüz betiminde Tyke başında taç ile sağa doğru betimlenmiştir.

Gangra-Germanikopolis

Septimius Severus[402] Julia Domna, [403] Caracalla[404] dönemime ait sikkelerde Tykhe betimi bulunmaktadır.

Neoklaudiopolis

Traianus [405] ve Commodus[406] dönemine ait sikkelerde rastlanmıştır.

Pompeiopolis

Marcus Aurelius [407] dönemine ait bir sikkede Tykhe betimi bulunmuştur.

Sebaste (Pompeiopolis)

Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemine ait sikkelerde Tykhe betimine rastlanmıştır.[408]

---

[397] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,176,19,Pl.XVIII,f.19 ve 20,Pl.XVIII,f.20 ve s. 169*, 22, Pl.XVIII,f.22, Bak.:Lev.X,r.142-143-144.
[398] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.176*,72,Pl.XX,f1 ve Pl.suppl.N.f.18,Bak.:Lev.X,r.145-146
[399] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,179,96 ve s.182,121.
[400] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,182,115.
[401] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,182*,167,Pl.XXI,f.22, Bak.:X,r.147.
[402] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,189,14.
[403] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,191,29, Pl.XXII,f.21 ve 30 ; Pl.XXII,f.22 ve 34, Bak.: Lev.X,r.148 ve 149.
[404] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,185*,47,Pl.XXII,f.30 ve 188*,67.
[405] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s., 190*,Pl.XXIII,f.8.
[406] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,191*,9.
[407] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,4,Pl.XXIII,f.20, Bak.:Lev.X,r.150.
[408] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,197,1,Pl.XXIII,f.26, Bak.:Lev.X,r.151.

Sinope

Julia Domna, [409] Julia Maesae, [410] Maximinus[411] dönemine ait bir sikkede arka yüzde ayakta Tykhe betimi bulunmaktadır.

PAPHLAGONIA SİKKELERİNDE THYKE BETİMLERİ

TABLO 27

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Dominatus Dönemi	Tykhe başı, sağa.
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Tykhe ayakta.
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Tykhe
	Faustina (M.Aurelius'un karısı)	Tykhe
	Salonina (Gallienus'un karısı) Gallienus (M.s.260-268)	Tykhe başı, taçlı.
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Tykhe
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Tykhe
	Caracalla (M.s.212-217)	Tykhe
	Traianus (M.s.98-117)	Tykhe
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Tykhe
Gangra / Germanikopolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Thykhe
	Julia Domna (S.Severus'un karısı)	Thykhe
Neoklaudiopolis	Traianus (M.s.98-117)	Thykhe
	Commodus(M.s.176-192)	Thykhe

[409] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,203**,122b,Pl.XXVII,f.28 ve 125,Pl.XXVII,f.32 ,Bak.: Lev.X,r.152 ve 153

[410] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,207**,144b.

[411] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,209,154 b.

Pompeiopolis	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Thykhe
Sebaste (Pompeipolis)	Marcus Aurelius	Tykhe
		Tykhe

3- Yazıtlar

Herakleia Pontika

Ereğli müzesinin bahçesinde beyaz mermerden 70 cm yüksekliğinde ve 42 cm genişliğinde, üst bölümdeki alınlık genişliği 44 cm, ve kalınlığı 10 cm. olan kitabeli mezar steli tesbit edilmiş olup bu stel Tykhe adlı birisine aittir.[412] Tykhe'nin bir kişi adı olarak bu stelde geçmesi doğrudan olmasa da dolaylı olarak bölgedeki tapınmmmın kanıtıdır.

ΤΥΧΗ ΚΑΙΠΟΥΓΨΝΑ ΕΤΩΝ	TYKE.....YAŞ
ΛΖ ΧΑΙΡΕ	37 SELAM

4- Heykeltıraşlık Eserler

Düzce ilinin Üskübi köyünde (Prusias ad Hypium) Tykhe heykeli bulunmuş olup sergilenmek üzere İstanbul Arkeoloji müzesine getirilmiştir. M.s II. yüzyıla ait olan bu eser M.ö. IV. yüzyıla ait eserlerden ilham alınarak yapılmıştır. Heykel uzun bir tunika ile, manto giymiş ve başında zeytin yapraklarıyla süslü şehir surunu temsil eden bir taç ile betimlenmiştir. Heykelin sol kolunda zenginliğin sembolü Plutos ismindeki çocuk ile kolunda çeşitli meyvalarla dolu bir bereket boynuzu betimlenmiştir.[413]

---

[412] Bak.:R.14

[413] İstanbul Arkeoloji Müzeleri,**Resimli Rehber**, İstanbul,1953, s.76.

5- Coğrafi Dağılımı

6 - Değerlendirme

Tykhe'ye bölgede Amastris, Herakleia Pontika, Gangra/Germanikopolis, Pompeiopolis ve Neoklaudiopolis'de sikkeler üzerindeki betimler ile rastlarız. Ayrıca Herakleia Pontika'daki kitabeli mezar steli ile bir sınır kenti olan Prusias ad Hypium'da bulunmuş olan heykel, Thykhe'nin bölgede oldukça geniş bir alanda yayılım gösterdiğini kanıtlamaktadır. Tykhe diğer kültlere nazaran bölgede daha fazla tanınan kültler arasında sayılabilir.

ZEUS / Ζευς

1- Tanımı

Grek mitolojisinin baş tanrısıdır. Kronos ile Rheia'nın oğludur. Zeus, Grek tanrısı olarak bilinmekle beraber Hitit Kumarbi yazıtlarından öğrenilenler onu Anadolu ve Mezopotamya ile de özdeşleştirmektedir. Zeus adının kökeni Latince **"dies"** ve Grekçe **"διεσ"** kelimeleridir. Bu **"parlamak ışıldamak"** manalarına gelir ki Zeus **"parlayan ışıldayan göğün tanrısı"** olarak bilinir. **"Gün ve gök"**ü ifade eden Zeus Göktanrı'dır. O gökte yaşamaktadır ve bazen de göğe en yakın bir yerde yüce bir dağın tepesindedir. Bu nedenle Olymposlu sıfatı Kronosoğlu ile beraber en fazla kullanılan sıfatlarındandır. O gökte oturur ve göksel olayları yönetir bir tanrı olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle **"şimşekçi Zeus","yağmurun Zeus'u" " karın Zeus'u" "dolu saçan Zeus", "ışık saçan Zeus"** gibi sıfatlarla anılmıştır. Zeus destanlarda tanrıların ve insanların babası olarak kabul görmüştür. Ayrıca yağmuru yağdırdığı düşünüldüğü için bir **"bereket tanrısı", "kefaret tanrısı", "ahlakın, ulusal düzenin ve devlet düzeninin koruyucusu", "Zeus Pater"** epitheti ile "ev **tanrısı"** yani **"evin babası"** olarak da tapınılmıştır. Zeus'un Demeter ile yeraltına ve ölüme de hükmettiğine inanılmıştır. Zeus'un sembolleri arasında ön hellenistik çağda öncelikle kartal olmak üzere, asa, yıldırım demeti, çift balta, mızrak, kılıç ve yıldırım demeti sayılabilir. Yıldırım düşen yerler bu nedenle kutsal olarak kabul edilmiştir. Zeus en büyük tanrı olarak telakki edildiğinden diğer tanrılarla da ilişkilendirilmiştir. Örneğin Yahudi ilahı Yehova ile Zeus Hypsistos olarak aynı tutulmuşken, Zeus Apollon, Zeus Asklepios, Zeus Serapis ve Zeus Dionysos olarak diğer tanrılarla da ismi birleştirilerek kültünün önemi vurgulanmıştır.[414] Zeus Anadolu'da değişik epithetlerle yüzlerce yıl tapınım görmüştür. Paphlagonia ve Pontus bölgesinde taşıdığı epithetler şu şekildedir: Paphlagonia Bölgesinde: Zeus Asbamaios, Zeus Baleos veya Zeus Balios, Zeus Bonitenos, Zeus Brontaios, Zeus

---

[414] Homeros,**İlias**,I,581, XIV,213;**Odysseia**, I,397 ;Hesiodos,**Theogonia**,491H.Schwabl, "Zeus: Epiklesen",**RE** X,1972, S.329 ; D.Wachsmuth,"Zeus"**KP** 5,1979,s.1516 ; J.Schindler,"Zeus",**RE Suppl.**, XV,1978,s. 999 vd ; M.P.Nilsson, **Gesichte der Griechischen Religion, I, Die Religion Griechenlands bis auf die Griechische W eltherrschaft**,München,1967 s.401,416 vd.; E. Voutiras, vd."Zeus", **LIMC** VIII- I,1997,s.311;N.Karayaka,a.g.e., s.235.

Brontaios Ksibenos, Zeus Dikaiosynos, Zeus Epekoos, Zeus Epidemios, Zeus Epikarpios, Zeus Gainios, Zeus Gainizos, Zeus Helios-Serapis, Zeus Herkeios, Zeus Hypsistos, Zeus Karzenos, Zeus Kimistenos, Zeus Komatikos, Zeus Koropizos, Zeus Megalos Sdaleides, Zeus Monios, Zeus Naudamenos, Pontos Bölgesinde; Zeus Ahuramazda, Zeus Aither Aleksikakos, Zeus Aleksikakos, Zeus Bobeomenos, Zeus Disabeites, Zeus Epikarpios, Zeus Hypsistos, Zeus Ksenios, Zeus Mithras, Zeus Nikephoros, Zeus Olympios, Zeus Omanes, Zeus Pallantios, Zeus Pylaios, Zeus Serapis, Zeus Soteros, Zeus Stratios.

2-Antik Kaynaklarda Zeus

Antik kaynaklarda Paphlagonia bölgesinde Zeus kültünü ifade eden metinler şunlardır:

A-) Tantalus, Zeus'un oğullarındandı büyük güç ve büyük üne sahipti. Asya'nın şu anda Paphlagonia olarak bilinen yerinde otururdu ve Zeus babası olduğu için tanrılara yakınlığı ile tanınırdı.[415]

B-) Tantalus, tanrıların düşmanlığını kazandığı için Tros'un oğlu İllus tarafından Paphlagonia'dan sürüldü.[416]

C-) Denmektedir ki Argos'ta Argus'un lo bir ineğe donüştürüldükten sonra İo'yu bağladığı zeytin ağacı halen durmaktadır. Pontus'da Herakleia'nın batısında Jüpiter'in Yunan sıfatı Stratios'a atfedilmiş adak yerleri (altarları) vardır ki burada Herkül tarafından dikilmiş iki meşe ağacı vardır..."[417]

D-) "....Birisinin Romalılar tarafından Jupiter Capitolinus tapınağında, diğerinin ise Herakleia'da ve hatta aynı içerikle Zeus tapınağında korunan iki levha, birliği ve müttefikliğin birbirini tutan sözlerini taşır."[418]

---

[415] Cassius Dio Cocceianus,**Historia Romana**, IV,74,1.
[416] Cassius Dio Cocceianus,**Historia Romana**, IV,74,4.
[417] Cassius Dio Cocceianus,**Historia Romana**, IV,XVI,LXXXIX,239.
[418] Memnon 18,1 (XXVI 4) ; Jacoby,**FGrH** II B,434, no.350.

3- Yazıtlar

Tekrarı önlemek için bu kısımda vereceğimiz yazıt örnekleri değerlendirmeler kısmında verilmiştir.

4-Sikkeler

Amastris

Julia Maesae [419], Tranquillina [420] dönemine ait sikkelerde, arka yüzde Zeus ile Hera beraber ayakta betimlenmiştir. M.s. 85-65 yıllarına[421] ait sikkede ise Zeus başı sağa yönelik olarak durmaktadır.

Gangra-Germanikopolis

Caracalla [422]dönemine ait bir sikkede Zeus betimi vardır. Ayrıca Zeus Serapis'e de bu dönem Gangra-Germanikopolis sikkelerinde rastlanılmaktadır.Geta[423]döneminde de Zeus betimli sikkeler basılmıştır.

Kromna

Mö. IV.yüzyıla [424]ait bir Kromna sikkesinde ön yüzde sağa doğru olarak bir Zeus başı defne çelenkli olarak sağa doğru bulunmaktadır.

Pimolisa

Mithridates Eupator[425] dönemine ait sikkede ön yüzde Zens başı sağa dönük olarak betimlenmiştir.

Pompeiopolis

Pompeiopolis kentine ait sikkelerde [426] Zeus başı sağa doğru olarak betimlenmiştir.

---

[419] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,180*,157,Pl.XXI,f.15, Bak.:Lev.X,r.154.
[420] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,181*,163,Pl.XXI,f.20, Bak.:Lev.IX,r.1.
[421] **SNG IX,Black Sea:**XLIX,r.1319.
[422] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,185*,45.
[423] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,185*,44 ve 46.
[424] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,187*,62.
[425] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,183*,1 ve s.185 ,2.
[426] Waddington, Babelon, Reinach, **a.g.e.**,s.,193,1,Pl.XXIII,f.16, Bak.:Lev.XI,r.156.

Sesamos

M.ö. IV.yüzyıla[427] ait bir sikkede ön yüzde Zeus başı defne çelenkli olarak sola doğru betimlenmiştir.

Sinope

M.ö.II.ve I.[428] yüzyıla ait sikkede Zeus başı sağa doğru olarak betimlenmiştir. Hadrianus [429] dönemine ait bir sikkede ise Zeus Serapis[430] olarak betimlenmiştir. Septimius Severus[431] dönemine ait sikkede Zeus betimi bulunmaktadır.

PAPHLAGONİA SİKKELERİNDE ZEUS BETİMLERİ

TABLO 28

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amastris	Iulia Maesae	Zeus ile Hera.
	Tranguillian	Zeus ile Hera.
	M.ö.85-65	Zeus başı, sağa.
Gangra /Germanikopolis	Caracalla (M.s.212-217)	Zeus Serapis.
	Geta (M.s.208-212)	Zeus
Kromna	M.ö.IV.yy	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
Pimolisa	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Zeus başı, sağa.
Pompeiopolis		Zeus başı ,sağa.
Sesamos	M.ö.IV.yy.	Zeus başı, defne çelenkli sola.
Sinope	M.ö.II. ve I.yy	Zeus

[427] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,194,1,Pl.XXIII,f.18, Bak.:Lev.XI,r.157.
[428] SNG IX,Black Sea:L,r.1354.
[429] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,s.206,58,Pl.XXVI,f.5, Bak.:Lev.XI,r.158.
[430] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,208*,108.
[431] Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e.,s.,203**,122a.

	Hadrianus (M.s.117-138)	Zeus Serapis
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Zeus

5- Heykeltıraşlık Eserler

Anadolu medeniyetleri müzesinde bulunan ve Zonguldak'tan getirilmiş olan ayakta duran çıplak Zeus betimi konuya dahil edeceğimiz eserler arasında yer alır. Bronzdan yapılmıştır. Bu heykelde Zeus'un sol ayağı geridedir ve vücut ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiştir. Başında bir diadem vardır. Saçları bukleli ve kabarık olarak betimlenmiştir. Sağ elinde Patera tutmaktadır. Sol omuzunda bulunan pelerini kolundan sarkmaktadır. Bu eser M.s.II. ve III. yüzyıllar arasına tarihlenmekte olup Roma dönemine aittir.[432]

6-Mimari Kalıntılar

Azdavay

Kız kayası Mihrabı: Bu mihrab Azdavay'ın Çengel ve Erkemle köyleri arasında zarı ovasına hakim olarak uzanan kayalar üzerindedir. Bu mihrab yerden 12 cm. yukarıda oyulmuştur. Bunun etrafında alelade bir çatı bulunmaktadır. Sütunların silme ve başlıkları bulunmaktadır. Burası Zeus'a ithaf edilerek inşa olunmuş olup burada Zeus'a tapınılırdı.[433]

Daday

Bölgede ayrıca inşa edilmiş mabedlerde bulunmakta olup bunlardan biride Daday'ın Tekkeköyünün Meyre mahallesindedir. Bu mabed'in kitabesi Daday'ın Gökgöz

[432] Belma Kulaçoğlu, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrı ve Tanrıçalar**,Ankara,s.208, Bak.R.78. Yük.10.2cm.Gen.8.5cm.Env.No.:69-2-68.
[433] A.Gökoğlu,**a.g.e.**,s.135.

köyünde bulunmakta olup aşağıdaki yazıt bu mabedin kitabesine aittir. Bu Zeus Benetimos'a ait bir mabettir.[434]

Safranbolu

Küre Havuzu Tapınağı: Bu tapınak Safranbolunun güney tarafında bulunan Keltepe dağının kuzey doğu yamaçlarındaki Sipahiler denilen köyde bulunmaktadır. Boyu 10, Eni 7,80 ve yüksekliği 6,5 m olan bu yapı dikdörtgen şeklindedir. Bu yapının kapısı güney tarafından açılmıştır. Çok yüksek bir mevkide inşası yapının Zeus'a tapınım amaçlı olarak yapıldığını gösterir. Hristiyanlık devrinde de kilise olarak kullanılmıştır.[435] Yine Sinop Gerze'de Asar Tepesi[436] denilen mevkide bir Zeus tapınağı kalıntısı bulunmaktadır.

7- Coğrafi Dağılımı

[434] A.Gökoğlu,a.g.e.,s.137.
[435] A.Gökoğlu,a.g.e.,s.138,Bak.R.60.
[436] M.Akif Işın,"Sinop Region Field Survey", **Anatolia Antıqua / Eski Anadolu VI**, İstanbul, 1998, s.95-139.

8-Değerlendirme

Paphlagonia bölgesinde geniş bir tapınımı görülen Zeus aşağıda belirttiğimiz epitetleri ile tapınım görmüştür.

ZEUS ASBAMAİOS/ Ἀσβαμαίος : Zeus Horkios ile aynı olduğu[437] ileri sürülen bu epitet Karadeniz kıyılarında Amastris'de bulunan bir sunak üzerinde tesbit edilmiştir. [438] Asbamaios Fenike kökenli bir kelimedir. Yemin etmek ve ant içmek gibi manaları ihtiva eden **SEBA** kelimesinden veya **"aguae juramenti"** anlamındaki **Me-seba** veya **Me-hasseba** kelimesinden türemiştir. [439] Olympia bayramlarında sporcular **"Zeus Horkios"** önünde yemin ederlerdi.[440]

ZEUS BALEOS / Βάληος – ZEUS BALİOS / Βάλιος : Bu epitet Paphlagonia bölgesinde Çardak'ta bulunmuş bir yazıt üzerinde **"Poblios Antonios Arestos, Zeus Boleos'a (adadı)"** şeklinde geçmektedir.[441] Grekçe metin aşağıdaki gibidir.

Διὶ Βαλὴφ

Πόπλιοσ

Ἀντώνιοσ

Ἀρεστός

ZEUS BONİTENOS / Βονιτηνόσ : Bu epitet altında Zeus'a Paphlagonia bölgesi dahilinde Kastamonu ile Safranbolu arasında rastlarız. Burada bir adak yazıtı vardır. Bu yazıt Zeus Bonitenos'a adanmıştır.[442] Ayrıca Amastris'de tanrının bu epitet altında geçtiği başka bir yazıt daha bulunmuştur. [443]Bu tanrının kutsal alanının da Meğre yakınlarında olduğu ileri sürülmektedir.[444]Zeus Bonitenos'a ithafen yazılmış bu yazıt tapınak yerinin 5 km. uzağında Gökgöz köyünde bulunmaktadır. Bu yazıtta yüksek bir memur ve rahip olan Markus Aurelius Aleksandros, kendisinin imparator

---

[437] A.B. Cook, **Zeus, A Study in Ancient Religion II**, Cambridge,1925, dn.4.
[438] H.Schwabl, "Zeus: Epiklesen",**RE** X A 1, 1972, col.280,20.
[439] N.Şahin,**Zeus'un Anadolu Kültleri**, İstanbul, 2001,s. 25.
[440] A.B. Cook, **a.g.e.**,s. II, dn.4 ; N.Şahin,**a.g.e.**,s. 25, dn.302.
[441] H. Schwabl ,**a.g.e.**,s. col.286,35 ;Chr. Marek, **Stadt,Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia**,1993, s.193, no:18.1 ;F. Becker,Bertau; **Die İnschriften vonKlaudiopolis**, 1986,s.67; N. Şahin,**a.g.e.**,s. 2001,30.
[442] **IGR** III, No 90 ; L.Robert, **Asia Minor**, 344.; Tafel 35 1 ve 2 Bak.:Lev X,1 ve 2.
[443] Chr.Marek, **a.g.e.**, s.180, no: 95.1.
[444] Chr.Marek, **a.g. e.**,s.68,77 ; N.Şahin,**a.g.e.**,s. 35. ; Bak.:Lev.:X,r.2.

tarafından şereflendirildiğinden bahsetmektedir.[445] Zeus'un bu kültünün Phrygia'nın güneyindeki **Bonita/ Βονιτα** yada **Boneta/ Βονητα** yerleşimi ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı hakkında net bir bilgi elde edilememiştir.[446]

ZEUS BRONTAİOS/ Βροντaιος – ZEUS BRONTESİOS/ Βροντήσιος: Bu epitet altında Zeus, Paphlagonia bölgesinde Kaisareia'da (Hanköy) bulunmuş eksik bir yazıt parçasında tesbit edilmiştir. Bunun Zeus Brontaios'a sunulduğu belirtilmektedir.[447]

ZEUS BRONTAİOS KSİBENOS/ Βροντaίοσ Ξβηνός : Pompeiopolis'de bulunmuş olan ve Kastamonu müzesinde korunan bir mermer sunak üzerinde tanrının bu epiteti geçmektedir.[448]

ZEUS DİKAİOSYNOS/ Δικαιόσυνος : Karasu'da bulunan bir yazıtta, tanrı bu epitet altında geçmekte olup çok geç ortaya çıkmış bir külttür.[449]

ZEUS EPEKOOS/ Ἐπήκοοσ : Hadrianapolis yakınlarında bulunan Üçbaş'ta tesbit edilmiş olan bir yazıt üzerinde geçer.[450]

ZEUS EPİDEMİOS/ Ἐπιδήμιος : Paphlagonia'da Kaisareia/Hadrianapolis yakınlarında Karacadağ'da bulunmuş olan bir yazıt üzerinde[451] ve Flaviopolis/Krateia'da (Gerede) bulunmuş olan bir adak yazıtında adı geçmektedir.[452] Çocuklar ve sürülerle ilişkilendirilmiştir. Onların sağlığını koruyan ve sayılarının artmasını sağlayan tanrı olarak düşünülmüştür. Bu işlevi ile, kırsal kesimin tanrısı Zeus bir köylü ailesinin aktif yaşamının en önemli canlısını korumak suretiyle köylülere yardımcı olmaktadır.[453]

ZEUS EPİKARPİOS/ Ἐπικάρπιος : Paphlagonia bölgesinde Hadrianopolis yakınlarındaki Akören'de (Eski adıyla Zara) bulunmuş olan yazıt üzerinde bu epitet

---

[445] Chr.Marek, "Forschungen in Paphlagonien", **III.A.S.T.** ,Ank.20-24 Mayıs 1985, s.184.
[446] Chr. Marek Stadt,**a.g.e.**,s. 89,98; N.Şahin, **a.g.e.**, s.34 vd.
[447] **Xenephon,Hellenica** VII,32 ;H. Schwabl ,**a.g.e.**,, col.293,20 ; N.Şahin, **a.g.e.**, s.37.
[448] N.Şahin, **a.g.e.**, s.37.
[449] A.B.Cook, **a.g.e.** s.1092, dn.8; N.Şahin, **a.g.e.**, s.43.
[450] N.Şahin, **a.g.e.**, s. 48.
[451] N.Şahin, **a.g.e.**, s. 48.
[452] D.H. French, "Sculptutral dedication at Labraunda", **Architecture and Society in Hecatomnid Caria**, Uppsala Symposium (1987) 95-96; N.Şahin, **a.g.e.**, s. 48.
[453] Xenophon, **Hellenica** X, 36.

altında geçmektedir. Zeus Epikarpios'un Zeus Eukarpos ile aynı olduğu ileri sürülmüştür.[454]

ZEUS GAİNİ[OS] / Γαινι[ος] : Kastamonu müzesinde bulunan bir eksik yazıt üzerinde bu epitet altında adı geçmektedir. Bu eksik yazıt Marek tarafından Διι Γαινι[οσ] ευελπιοι[οδε] αωεθ ηχ[εν] olarak tamamlanmıştır.[455]

Διί Γαινι [—]

ΕΥΕΛΠΙΣΤ[—]

ἀνέθηχ(εν)

ZEUS GAİNİ [ZOS] / Γαινι[ζοσ ?] : Kastamonu'da bulunmuş mermer bir yazıt üzerinde bu epitet geçmektedir.Gainios olabileceği üzerinde de durulmaktadır.[456]

ZEUS HELİOS- SARAPİS / Ἥλιοσ Σάραπις : Tanrı bu epitet altında Pompeipolis yöresinde Araç ve Taşköprü'de bulunmuş olan iki yazıt üzerinde tesbit edilmiştir.[457]

ZEUS HERKEİOS / Ἑρκεῖοσ: Bolu'da bulunmuş olan yuvarlak bir sunağın üzerinde Zeus Herkeios'a sunulduğu yazılıdır. Herkeios evin duvarlarının koruyucu tanrısıdır.[458]

ZEUS HYPSİSTOS / Ὕψιστοσ : Sinop yakınında bulunan bir adak yazıtında tanrı **Theos Megas Hypsistos** olarak geçmektedir.[459] Çankırı yakınında Kalecik belediyesinin bahçesinde bulunan kırmızı mermer üzerine beyaz yazılı bir sütun üzerinde ise, **MEGAS THEOS HYPSİSTOS KAİ EPOURANİOS** olarak geçmektedir.[460]

ZEUS KARZENOS/ Καρζηνός: Paphlagonia bölgesinde Karzene'de (Köyceğiz köyü) Eskipazar Kapucular mahallesinde bulunan bu yazıt Zeus Karzenos'a adanmıştır.[461]

---

[454] N.Şahin,**a.g.e.**,s. 48.
[455] Chr.Marek,**a.e.**,181, Am 96, (Müze Inv.no:9); N.Şahin, **a.g.e.** s. 52.
[456] **N.Şahin, a.g.e.**, s.52.
[457] **Chr.Marek ,a.g.e.**,s. 143, no:P24, P25.
[458] N. Şahin, **a.g.e.**,s.57.
[459] Becker,F.Bertau, **Die İnschriften von Klaudiopolis**,1986, s.28, no:4,3.
[460] G.Mendel, **BCH** 27,1903,s.303,no:49 ; N.Şahin, **a.g.e.**, s.64.
[461] E.Legrand, **BCH** 21 (1897) 98 no.12 ; W.Ruge, **RE** X 226 o.s.v.Karza.; İ.Kaygusuz, " İnscriptions of Karzene (Paphlagonia) **EA** 4,1984,s.63-68.

Yazıt

'Αγαθῇ τύχῃ.

'Αντίοχος

'Αντιόχου

4 Διὶ Καρξηνῳ

ἀνέστσεν

εὐχὴν.

Türkçesi

"Uğurlu olsun; Antiokhos oğlu Antiokhos,Zeus Karzenos'a adak olarak sundu."

ZEUS KİMİSTENOS / Κιμιστνός : Paphlagonia'da Kaisareia/Hadrianapolis'de görülür. Bu adaklar mermer yada maden ocaklarında çalışanlar tarafından adanmıştır. Tanrının Kimistenos epithetinin , Kimiatene toponymi ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Strabon'a göre , Kimiatene, Paphlagonia bölgesinin Bithynia sınırında, Olgassys dağlık ülkesinin yamaçlarında ve Kimiata kalesinin de içinde bulunduğu yerdir. Hadrianopolis'in (Eskipazar) güneydoğusunda Zeus Kimistenos'a adanmış **Tabula Ansata** içinde bir kaya yazıtı bulunmuştur. Kimistenos bu yerleşmede koruyucu tanrı olarak bilinmektedir. Bu epitet Dacia 'da bazı yazıtlarda da bulunmuştur bu durum Kimistenelilerin buradan göç ettiğini gösterdiği gibi belki buralarda da Zeus bu epithet altında tapınım görmekteydi. Bu yazıttan yola çıkılarak Kimiatene'nin lokalizasyonu yazıtın bulunduğu yer olarak yapılmıştı. Bu yazıt yerleşme alanının kuzey doğusunda duran ve bir giriş kapısı gibi duran kayalardan soldakinin üzerinde bulunmaktadır. Bu yazıtı ilk defa Mendel görmüştür. [462]

[462] **BCH** 25 (1901)nr.161a ; N.Şahin, **a.g.e.**, s.81.

Yazıt

'Αγαθῇ τύχη

Διὶ Κιμιστηνῳ

"Αλβος Προκλοῦ

ἀνέθηκα

Yazıt

İyi talihle!

(Bunu) Ben Proclus oğlu

Albus, Zeus Kimistenos'a

Adak olarak sundum[463]

ZEUS KOMATİKOS / Κωματίκος: Paphlagonia bölgesinde görülür.[464]

ZEUS KOROPİZOS / Κωροπίζος : Kastamonu'da bulunmuş bir yazıt üzerinde ve Azdavay'a bağlı Meğre yakınlarında bulunmuş olan adak yazıtlarında[465] Zeus'un bu epitet altında tapınım gördüğü ve kültünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıtlardan biri şöyle demektedir.

"Gaius oğlu Dezoukon Zeus Koropizos'a adadı"[466]

ZEUS MEGALOS SDALEİDES / Μεγάλοσ Σδαλείτες : Tanrı, Paphlagonia bölgesinde Amastris'de bulunmuş olan bir sunak üzerinde şöyle geçmektedir:

"İyi talihle Epagathos

Tanrının emri uyarınca,

Zeus Megalos Sdaleites'e

Duacı olarak adadı"[467]

ZEUS MONİOS/ Μώνιος : Cide yakınlarında görülen bu yerel epitetin bir toponymden geldiği ileri sürülmektedir.[468]

ZEUS NA[UDA]MENOS / Να[υδα]μηνός : Sinope'de görülür [469]

---

[463] İ.Kaygusuz, "Kimistene'den Yazıtlar" TAD 26-2, 1983, 113, no:3.
[464] N.Şahin, a.g.e., s. 82.
[465] N.Şahin, a.g.e., s.84.
[466] Chr.Marek, Stadt a.g.e.,s. 181; N.Şahin, a.g.e., s.84.
[467] Chr.Marek Stadt,a.g.e.,s. 178, no:Am 87,2-3 ; N.Şahin, a.g.e., s.99.
[468] Chr.Marek Stadt, a.g. e.178, no:Am 87.2-3 ; N.Şahin, a.g.e., s.111.

ZEUS PANKTESİOS / Πανκτήσιος : Amastris'de tanrı bu epitet altında geçmekte olup tanrının bu epitetinin Ktesios ile aynı olduğu ileri sürülmüştür.[470]

ZEUS PATRİOS /Πάτριος : Paphlagonia'da Amastris'de tanrının bu epiteti görülür[471]

ZEUS POARİNOS / Ποαρινός: Sadece Abonuteikhos'da görülmüştür. Epitetin kökeninin, nereden kaynaklandığı hususu net değildir. Burada bulunmuş olan bir dekret sayesinde, Zeus Poarinos kutsal alanının varlığı anlaşılmıştır. Ayrıca İnebolu'da bulunmuş bir mermer altlık üzerinde :

"Herakleiah Herondas Pythios Zeus Poarinos'a (sundu)"

şeklinde bir ibare vardır. Kentin, Mithridates Eupator dönemine tarihlenen bronz sikkesinin ön yüzünde, başında defne dalından bir taç taşıyan Zeus, arka yüzünde ise, kanatları açık bir kartal bulunmaktadır.[472]

ZEUS SARSOS / Σάρσος:: Cide'de Esencik köyünde tesbit edilmiştir.[473]

ZEUS SDALEİTES/ Σδαλείτες : Bir toponymden geldiği ileri sürülen bu epitet Bartın yakınlarında görülür.[474]

ZEUS STRATEGOS / Στρατηγός : Amastris kentinin Hera ile birlikte en önemli kültüdür. Diğer tanrılarında tapınımının görüldüğü bu kentte tanrılar arasındaki dereceyi burada yapılan Bakkus şenlikleri ve diğer bayramlarda ortaya konmaktaydı.[475] Amastris ve çevresinde çok sayıda kült merkezi vardır. M.s.69 yılına tarihlenen şehrin iki **agoranomosuna** ait bir yazıtta, kent halkının ataları olan tanrı Zeus Strategos ve Tanrıça Hera'ya dua ettikleri yazılıdır.[476] Ayrıca Zeus Strategos ismi tek veya Hera ile beraber şehrin Antoninus Pius dönemi sikkelerinde

---

[469] Chr.Marek Stadt,**a.e.** s. 98.
[470] H.Schwabl,**a.g.e.**, col.339,65; N.Şahin, **a.g.e.**, s. 145.
[471] A.B.Cook,Zeus, **A Study in Ancient Religion** I,Cambridge,1914, s. 25,dn 2; Iupiter Dolikhenos için bk. "Zeus Dolikhaios ; Zeus Dolikheos".
[472] Chr.Marek Stadt, **a.g.e.**,s.156, no:Res.2.3 ; N.Şahin, **a.g.e.**, s. 154.
[473] Chr.Marek, Stadt,**a.g.e.**,s.98 ; N.Şahin, **a.g.e.**, s.167.
[474] Chr.Marek, Stadt **a.g.e.**,s.98
[475] Chr.Marek Stadt,**a.g.e.**,s. 98
[476] L.Robert,**a.g.e.**,s.151 ; **SEG** 30, 1980, 410-411, no:1449 ; **Hellenica** VII,77-78 ; **Hellenica** XI-XII,1960,96-97 ; Chr.Marek Stadt, 158, .3.10. Ayrıca bak. Chr.Marek,**Pontus et Bithynia,Die Romischen Provinzen im Norden Kleinasiens**, Mainz am Rhein,2003, s.108 vd.

görülür.[477] Sikkeler üzerinde tanrı ayakta elinde asasıyla ve ayağının yanında kartal ile gösterilmiştir.[478] Tanrı Hera ile beraber kentin koruyucu tanrısıydı.[479]

ZEUS STRATİOS / Στράτιος : Zeus Stratios kültünün Labranda'ya yönelik yerel bir kült olduğu ileri sürülmüştür. Bu kült, İskender sonrası dönemde, Pontus, Paphlagonia ve Bithynia bölgelerinde de görülür. Paphlagonia bölgesinde, Amastris yakınlarında Zeus Stratios'a ait eski bir kutsal alan olduğu burada tüm erkeklerin tanrı adına düzenlenen bir ziyafete neşe içinde katıldıkları bilinmektedir.[480] Güney-Batı Anadolu'da Karia bölgesinde saygı gören tanrı Zeus Stratios, Paphlagonia bölgesinde Amasra'dan başka Herakleia, Germanikopolis gibi yerlerde de saygı görmüştür. Bu durum ayrıca bölgenin batı Anadolu ile arasındaki göç ilişkisini de ortaya koymaktadır.[481]

ZEUS SYRGASTES / Συργαστης ; ZEUS SYRGASTEİOS / Συργαστειος : Paphlagonia bölgesinde Tieion'da, Zeus'a bu epitet altında tapınılmıştır. Bu epitet yerel bir anthroponymden gelmektedir. Bu kültün varlığı kentin bastırmış olduğu Roma dönemine ait sikkelerde ortaya çıkmaktadır.[482]

ZEUS TİOS / Τιος: Zeus Tios, Bithynia Paphlagonia sınırında bulunan Tios (Filyos) kentinin koruyucu tanrısı olarak geçmektedir.[483] Bu kentin kurucusu olarak Stephanos Byzantios tarafından Miletoslu rahip Tios gösterilmiştir.[484] Rahip Tios'un kentin kolonizasyonu sırasında **oikistes** olarak geldiği düşünülmektedir. Kentteki Zeus Tios kültü ve kentin bu adı taşıması, rahip Tios'un kentin kurucusu olduğunun kanıtı olarak gösterilmektedir.[485]

---

[477] **Hellenica** VII,77-78 ; **Hellenica** XI-XII,1960,96-97 ; Chr.Marek Stadt,**a.g.e.**,s.158,Am.3.10; N.Şahin, **a.g.e.**, s.178.
[478] W.H. Waddmgton-E.Babelon-Th. Reinach, **a.g.e.**,s., 1908,no: 52-53 ; Ayrıca bu tanrı için bk. A.B. Cook Zeus II,**a.g.e.**,s.708.
[479] B.V.Head, **Historia Numorum A Manual of GreekNumismaticks, (BMC)** ,Oxford ,1911-18, s.506.
[480] M.Boyce, -F.Grenet, **Zoroastrianizm III**, 298; N.Şahin, **a.g.e.**, s.180.
[481] S.Eyice,**a.g.e.**,s.14
[482] P. Roussel , "Les Mystéres de Panamara "**BCH** 1927, s.135,dn.3 ;N.Şahin, **a.g.e.**, s.181.
[483] L.Robert Etudes Anatoliennes,1970, s. 285; N.Şahin ,**a.g.e.**, s.186.
[484] Rocher, **Lexikon** V, bk. "Tios", s.973,3.
[485] **Stephanos Byzantios**, 624,2 ; N.Şahin, **a.g.e**, s.186.

BÖLÜM II- PONTUS KÜLTLERİ

AHURAMAZDA

1- Tanımı

Ahura Mazda, Pers kaynaklı bir inanç olan ve **Zoroastrianizm** olarak da adlandırılan Zerdüştlük inancının en önemli bir öğesidir. Ahura Mazda ve Angra Mainyu, Tanrı Zurvan'ın ikiz kardeş çocuklarıdır. Ahura Mazda yaşamın efendisidir. Bilgeliğin, zekanın, sonsuz ışığın ve doğruluğun yaratıcısıdır. Angra Mainyu ise yalanın, kötülüğün ve düzen bozuculuğun ve nihayetsiz karanlığın yaratıcısıdır. Bu iki tanrının arasında sürekli bir mücadele olduğu düşünülürdü. Bu mücadelede zaferi Ahura Mazda kazandı. Ama bunlar birbirleri ile özdeş olduklarından tamamen yok edilemezlerdi. Bu nedenle düzenin bozucusu olarak bilinen **Angra Mainyu** üç bin yıllık bir uykuya dalmıştır. Onun uyanışı ile etik, yenilgiye ve düşüşe geçecektir. Angra Mainyu'nun bu uyuyan dönemi Ahura Mazda'nın gökyüzünü, evreni ve canlıları yaratarak onları nizam ve intizama soktuğu dönem olarak kabul edilir. Bu inanca göre insan 16 martta yaratılmaya başlar ve 21 martta tamamlanır. Buna **Farvardigan** günleri de denir. 21 martta kutlamalar yapılırdı. Yeni yıl olarak bilinen bu tarih Ahura Mazda'nın Angra Mainyu'yu yenilgiye uğrattığı tarih olarak da kabul ediliyordu. Ahura kelime olarak **"efendi"** demektir. Mazda kelimesi **"bilge"** ve **"akıl"** anlamındadır. Asura, Asura Mazdha şeklinde de telaffuz gören isim Ahura Mazda olarak Avesta'da geçmektedir. Ahura Mazda'nın kardeşi Angra Mainyu **"Ahriman"** olarak da adlandırılır. Bu adlandırma Darius I ve Artaxerxes'in, Avesta'nın tarzını değiştirmeleri ile ortaya çıkmıştır. Bu isim ilk olarak Nakş-i Rüstem'de geçer. Ahura Mazda çeşitli adlar altında başka dinlerde de tapınım görmüştür. Aslında o bir gök tanrısıdır. **"Varana (bütün göğü kucaklayan)"**, **"Asura (efendi)"**, **"Asura Visvavedas (varolan ve bilinen şeylerin efendisi)"**, **"Asura Mazdha (en büyük zekanın efendisi)"** adları altında çeşitli yerlerde tapınım görmüştür. Son olarak Avesta'da Ahura Mazda olarak geçer.[1]

[1] N.Şahin, **Zeus'un Anadolu Kültleri**, İstanbul, 2001,s. 5 vd.

2- Sunaklar

Amaseia'da Ahuramazda'ya ithaf edilmiş bir sunak bulunmaktaydı. Ahuramazda'nın Amaseia yanında, Pontus'un kıyı bölgelerinde tapınımı vardı.[2] Yalnız Ahuramazda burada bir Zeus epitheti olarak karşımıza çıkmakta olup bu sunak Zeus Ahuramazda'ya aitti.

3- Coğrafi Dağılımı

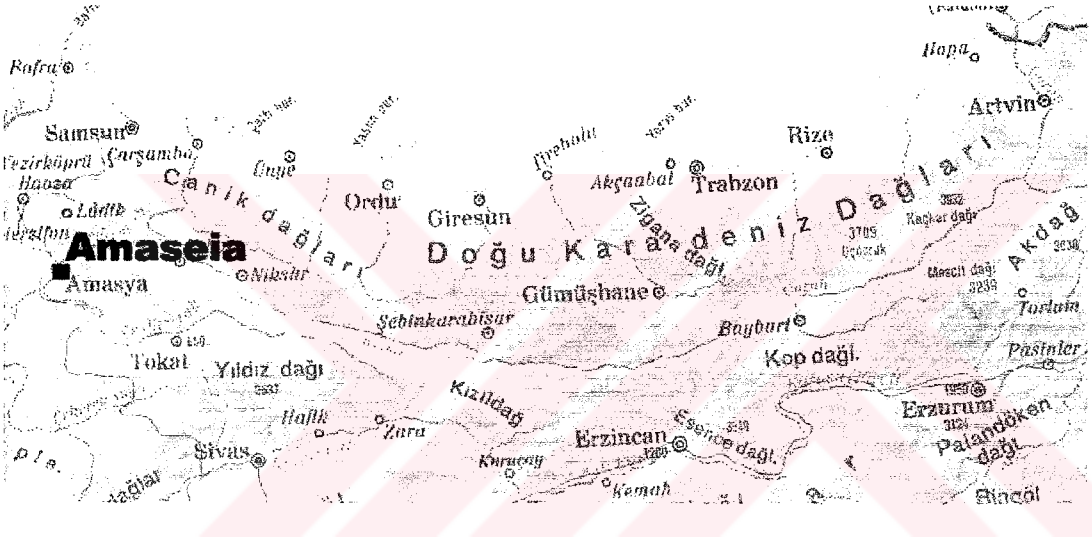

4- Değerlendirme

Pontus bölgesinde Ahuramazda'ya ait belge Amaseia'da bulunmuş olan sunak olup **"Krallığın Koruyucu Tanrısı"** olarak burada Zeus Ahuramazda epiteti altında tapınım görmekteydi. Tek başına Ahuramazda'ya ait her hangi bir tapınım unsuruna rastlamadık. Senkronize edilmiş olarak Zeus ile birlikte tapınım görmüş olup, kıyı kesimlerinde yine tapınımının olduğu sanılmaktadır. Bu kültün Helenleşmiş epitheti Zeus Stratios ve Zeus Oromasdes olarak bilinir. Kilikia, Kapadokia ve Kommagene bölgesinde de bu epitet altında tapınımı bilinmektedir.[3]

[2] S.A.Cook-F.E.Adcock, **The Cambridge Ancient History** IX, s.595.
[3] N.Şahin, **a.g.e.**, s. 2001, s. 9.

AKHİLLEUS ve THETİS / Ἀχιλλεύς και Θέτις

1- Tanımı

Yunanlıların efsanevi kahramanlarından birisi olup Karadeniz'in bir çok yerinde olduğu gibi güney Karadeniz kıyılarında da kültü oluşmuştur. Akhilleus Troia savaşlarına katılmıştır. Teselya'nın Pythia şehrinde kral olan Peleus'un oğludur. Soyu baba tarafından Zeus'a dayandırılmış olup annesi olan Okeanos kızı Thetis ise bir tanrıçadır. Homeros tarafından çok yakışıklı, sarışın, gür sesli bir genç olarak betimlenmiştir. İskender, kendisine çok benzettiği Akhilleus için bir kült tahsis ettirmiştir.[4] Thetis, ise Nereidler'den biri olup Nereus ile Doris'in kızıdır. Akhilleus'un da annesidir. Bazı tradisyonlar onu Kentauros Kheiron'un ile ilişkilendirmektedir.[5]

2- Mimari Yapılar

Samsun müzesinde bulunan bir mozaik[6] üzerinde Akhilleus ve Thetis betimlenmiştir. Bu mozaik 7x8 metre ebadındadır. 10 panodan oluşmaktadır. Burada Akhilleus ve Thetis birlikte betimlenmiştir. Akhilleus çıplak bir şekilde ayakta betimlenmiştir. Thetis ise Pudicitia tipinde olmak üzere bir kayanın üzerinde otururken betimlenmiştir.[7]

3- Heykeltıraşlık Eserler

Cedit Mahallesi, Ebusuud Caddesinde yol genişletme çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan mezar odasında bunun bir aile mezarlığı olduğu anlaşılmıştır. Burada Akhilleus ve Nereidleri betimlediği düşünülen altın süs eşyası bulunmuştur.[8] Burada bulunan bu aplik çok küçük bir heykelcik olduğundan dolayı bu bölümde yazılmıştır.

---

[4] P.Grimal,**Mitoloji sözlüğü**, İstanbul, 1997, s.41 vdd.
[5] Hesiodos, **Theogonia**, 240 ve 1003 ; Homeros,**İlias**, 1,348 vd. 493 vd. ; IX,410 vd. XVIII 22vd.
[6] Envanter numarası 1 / 2 – 1959. Bak. R. 100.
[7] D.Şahin,"The Cult of Achilles on the Black Sea Coast", **The IX th. International Colloquium of AIEMA**, Roma, 5-10 Kasım, 2001, (Yayında)..
[8] Samsun Kültür Müdürlüğü Yayınları, **Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun**,Samsun, s.212, vd.Bak. R.102.

4- Coğrafi Dağılımı

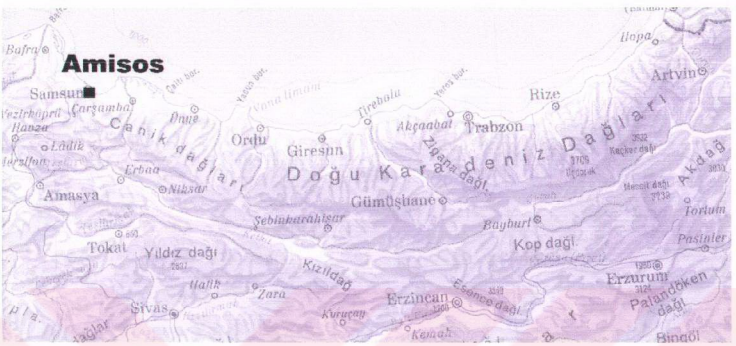

5- Değerlendirme

Diğer kahramanların sahip olduğu gibi Akhilleus'un da bir mezar kültü vardır. Akhilleus'un ölümünden sonra, Patroklus'un yanına gömülünce mezarının üzerine Akhalar tarafından bir tümülüs yapılmıştır. Bu mezar sonraki devirlerde önemli ziyaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu kült aslında bir kahramanlaştırma kültüdür. Bu yönünü tanrı inancı ile karıştırmamak gerekir. Ama Akhilleus kültünün istisna oluşturacak şekilde Karadeniz bölgesini, Anadolu ve Yunanistanı içine alacak bir şekilde geniş bir alana yayıldığını görmekteyiz. Bilindiği gibi Akhilleus öldükten sonra Karadeniz'in kuzeyine lokalize edilen Leuke adasında defnedilmiştir. Bunun için ada aynı zamanda bir kült merkezi olmuştur. M.ö. IV. yüzyıldan başlamak kaydıyla adak yazıtlarından da bu durumu ortaya koyan bilgiler elde edilmiştir. Bu kült Olbia'daki halk tarafından başlatılmıştır. Muhtemelen buradan itibaren tüm Karadeniz'e yayılmış ve bu arada da güney Karadeniz kıyılarında Amisos'da yukarıda belirtilen iki örnekle kültü belgelenmiştir. Genel olarak Karadeniz'in kuzey kıyılarında kültünü örnekleyici yazıt, tapınak vs. gibi belgelere rastlanması dolayısı ile güney Karadeniz kıyıları için de rahatlıkla kült ifadesini kullanmaktayız. Dion Chrysostomos'a göre Akhilleus için Olbialılar iki tapınak inşa ettirmişlerdir. [9]

[9] Dion Chrysostomos, XXXVI,439 ; D.Şahin, **a.g.e.**

ANAHİTA / Ἀνάιτις

1- Tanımı

Bir Pers tanrıçası olan Anahita, Babilde İştar'a ve Hindistan'da Sarasvati'ye benzetilmiştir. **"Şafak" ve "bereket tanrıçası"** [10] olarak bilinmektedir. **"Yüce"**, **"güçlü"**, **"kusursuz"** anlamında **Ardva Sura** yani **Anahita** denilmektedir. Anahita'nın bir kutsal tanrıça olarak enerjiyi, sürüleri, sağlığı ve zenginliği artırdığına inanılırdı. O dünyayı, güzellik, değer ve güç bakımından yükseltmişti. Kutsal Avesta'da, Anahita göğsüne dolgun bir görünüm ve çekicilik katmak amacıyla kemerini yüksekten takan kabarmış göğüslü genç bir kız olarak betimlenmiştir. Ayaklarında giyilmiş altın sandalları bulunmaktaydı. Şık elbiseler içinde idi ve başında yıldızlardan yapılma bir taç bulunmaktaydı. Mücevher ve broşlarla süslü idi. Anahita nehir sularının temizleme ve gübreleme sıvılarının tanrıçası olarak da bilinirdi. Bunlardan başka sperm ve vajinal salgılarda onun kontrolunde idi. Pers dininde **Zarahuştra** reformu ile Anahita adalet için savaş veren, ayrıca insanların dini ayinlere sokma törenlerini gerçekleştiren ve yaratılışa katkıda bulunan bir refah ruhu olarak tanınmıştır.[11] Anahita, Pers Daimonları olan **Omanos** ve **Anadatos** adlı iki trabantın eşliğinde idi. [12]

2- Antik Kaynaklarda Anahita

Pontus bölgesinde tanrıça Anaitis kültü ile ilgili olarak antik kaynaklarda sadece Strabon'da bilgi bulabildik. Burada şu metin yer almaktadır : **"...Zelitis'de Semiramis tepesi olarak adlandırılan yerde Armeniahlar tarafından da saygı gösterilen Anaitis'e ait bir tapınak bulunmaktadır. Tahkim edilmiş bulunan bu tapınak Zela kentindedir. Burada yapılan ayinler daha kutsal bir karakter taşımaktadır. Bütün Pontos halkı en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini burada yaparlardı. Krallar zamanında tapınak hizmetkarlarının sayısı ve rahibe verilen onur ikinci sırada gelir. Sonraları Pythodoris'in egemenliği altına giren bu yerde bir çok kimseler tapınak hizmetkarlarının sayısını ve**

[10] F.Cumont,"Anaitis", **RE** 1,1,1894,2030f.
[11] F.Comte,**Mitoloji sözlüğü**, İstanbul, 2000, s.34.
[12] Strabon,**Geographika**,XI,512.

tapınak gelirini kötüye kullanmışlar ve azaltmışlardır. Zelitis'de içinde bir tepe bulunan Zela kenti bulunur burası eski zamanlarda krallar tarafından bir kent olarak değil ama Pers tanrılarının bir kutsal alanı olarak idare ederlerdi ve rahip her şeyin efendisi idi. Burada çok sayıda tapınak hizmetkarı ve zengin gelir kaynaklarına sahip olan rahip otururdu; bu kutsal arazi kendi öz topraklarıymış gibi rahibe ve kalabalık maiyetine bağlı idi. Pompeius zamanında Zelitis'in sınırları genişletilerek bir çok eyaletler ilave edilmiştir. Megalapolis ile beraber Zela'ya da kent sıfatı verilmiş ve Megalapolis Kulupene ve Kamisene ile birleştirerek bir eyalet haline getirmiştir. Kulupene ve Kamisene'de kaya tuzu ve Kamise adında şimdi harabe olan bir kent bulunmaktadır. Daha sonraki Roma valileri bu iki ülkenin bir kısmını Komana rahiplerine ve bir kısmını da Zela rahiplerine tahsis etmiştir."[13]

3- Sikkeler

Zela

İmparator Traianus zamanında basılan bir sikke Anaitis'e işaret eder. Bu sikkenin arka yüzünde ΘΕΑ ΑΝΑΕΙΤΙ C ΖΙΛΑΕΙΤΩΝ yazısı ile tanrıçanın birde tasviri yer alır. Sola yönelik olarak karakterize edilen betim bir buğday demeti tutmaktadır. Başı üzerinde ise tanrıçanın Mithras veya Men ile alakalı olacağını düşündüren bir hilal vardır.[14]

PONTUS SİKKELERİNDE ANAHİTA BETİMLERİ

TABLO 1

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Zela	Traianus (M.s. 98-117)	Anahita, bir buğday demeti tutarken, yüzü sola doğru, başı üzerinde hilal

[13] Strabon,**Geographika**,XII,III,37.
[14] W.H.Waddington,E.Babelon,Th.Reinach,**Recueil General Des Monnaies Grecques D'Asie Mineure. Pont et Paphlagonia** , Paris, 1925 2, s.159, 2, Pl.suppl.M, f.7, Bak.:Lev.XII,r.1.

4- Coğrafi Dağılımı

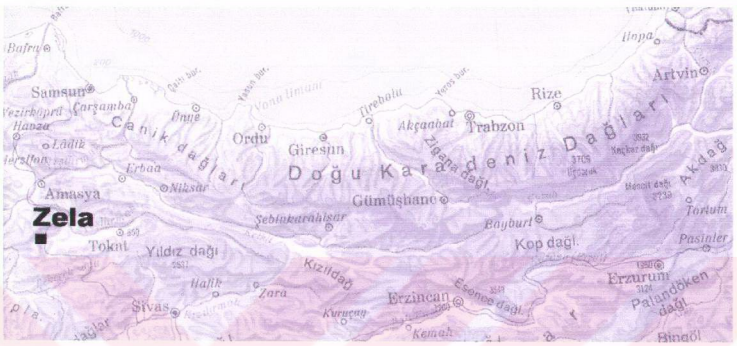

5- Değerlendirme

Anahita, Pontos'da bir rahib devleti olan Zela'da tapınım görmekte idi.[15] Mithridatesler zamanında Zela Πολις olarak değil δε ιερος olarak organize edilmişti. Bu durum bir rahip devletini ifade etmekte olup burada bir ιερευς yani yüksek rahip yönetiminde çok sayıda **hierodul** bulunmaktaydı. Burada çok önemli işler söz konusu olduğunda yemin edilirdi ve çok görkemli tapınımlar yapılırdı. Bir gün ve bir gece boyunca şarabın verdiği coşku içinde İskit giysileri giyerek kutlamalar yapılırdı. **Sakaia** şenlikleri kutsal yılın en önemli noktası idi. Buradaki Sakaların Baktria'dan Karadeniz'e sokulmuş olan Sakalar olduğu sanılmaktadır. Bunun kökenini kral Kyros'un Sakalar karşısında kazandığı bir zafere kadar dayandırırlar. Ayrıca bunun Babylon'dan Anaitis kültü ile birlikte yayıldığı da söylenir.[16] Buna göre gerek antik kaynak ve gerek sikke bilgileri göz önüne alınacak

[15] D.R.Wilsson, **The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Grek and Roman Periods. A New Surwey with Particular Reference to Surface Remains stil Visible B.L. Thesis**, 1960, s.212-217 ; K.Abel, "Zela", **RE** S 14,1,1974, s.984 vdd.; E. Olshausen,"Der König und die Priester.Die Mithradatiden im Kampf um die Anerkennug ihrer Herschaft in Pontos ", **Akten des I.Historisch-Geographischen Kolloguiums in Stuttgart 1980, Geographika Historica 4, 1987,** s. 187-205.

[16] A.Hermann,"Sakäen", **RE** I A 2,1920, 1769 f. ; E.Olshausen,"Gotter , Heroen und ihre Kulte in

olursa Anahita kültünü Pontos'da sadece Zela[17] kentinde görebiliriz. Zela kenti Pontos'da kurulmuş olan üç tapınak devletinden birisi olup, iç Karadeniz bölgesi açısından ayrı bir önemi vardır ve bölgenin en önemli kentlerinden birisidir.[18]

Pontos- ein erster Bericht", **ANRW** II,18.3,1990, s.1870.

[17] E.Akurgal, **Die Kunst Anatoliens**, Berlin,1961, s.174.

[18] Chr.Marek, **Pontus et Bithynia, Die Romischen Provinzen im Norden Kleinasiens,** Mainz am Rhein, 2003, s.108 vd.

APHRODİTE / Ἀφροδίτη

1- Tanımı

Bak. Bölüm 1 , Aphrodite.

2- Antik Kaynaklarda Aphrodite

Aphrodite, Pontos Komanası için önemli bir tanrıça idi. Burası tanrıçanın bölgedeki en önemli kenti olup ona vakfedilmişti. Bununla ilgili olarak antik kaynaklarda şu bilgi verilmektedir: **"Phanaroia'nın üst tarafında, Büyük Kappadokia'daki kentle aynı ismi taşıyan ve o kentteki aynı tanrıçaya vakfedilmiş bulunan, Pontos Komanası bulunur ve diyebilirim ki burada oturanların, özellikle bundan evvelki krallar zamanında, kurban törelerinin uygulanması kutsal inanışları ve rahiplerine karşı olan saygıları hemen hemen aynı idi. O zamanlarda tanrıçanın yılda iki defa yapılan Eksodos'unda rahip bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi."**[19] Başka bir metinde ise yine Komana için şöyle denmektedir: **"Şimdi Komana kalabalık bir kenttir ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir ve tanrıçanın "eksodos'u zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden gelen kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki bir yemine uyarak daima orada yaşarlar, tanrıça onuruna kurban keserler. Yerli halk lüks içinde yaşar ve toprakları bağlarla doludur ve çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş olan vücutlarından kazanç sağlayan kadınlardır. Bu nedenle bir bakıma kent küçük Korinthos gibidir. Çünkü orada da Aphrodite için kutsal olan kurt insanlar çok olduğundan pek çok yabancı buraya gelerek tatil yapar. Buraya giden tüccarlar ve askerler bütün paralarını harcadıklarından, bunlar için şu atasözü söylenir: "Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir" İşte benim Komana hakkında söyleyeceklerim."**[20] Bütün bunlardan başka Kleon adlı birisinin Pontos Komanası rahipliği hakkında da aşağıdaki bilgiler antik metinlerde yer almaktadır: **"Kleon, Gordion kasa-**

[19] Strabon, **Geographika**, XII,III,32.
[20] Strabon, **Geographika**, XII,III,36.

basındandı. O sonradan burayı genişleterek bir kent haline getirmiş ve Iuliopolis adını vermiştir. Fakat başından beri kalelerin en kuvvetlisi olan Kellydion adını taşıyan yeri haydutların hareket üssü ve sığınağı olarak kullanmıştır. Vaktiyle, Asia'ya hakim olan Labienus'un adına haraç alanlara karşı saldırıya geçerek gerçekten Antonius'a yararı dokunmuştur fakat Aktion savaşı sırasında Antonius'a isyan ederek Caesar'ın generalleri ile birleşmiş ve layık olduğundan fazla itibar görmüştür. Bundan böyle Antonius'dan elde ettiklerine ilaveten Caesar'ın verdiklerine de sahip olmuştur ; öyleki haydutluktan hükümdarlığa erişmiştir. Bir Mysia tanrısı olan Zeus Abrettenos'un rahibi olmuş ve keza Abrettene gibi Mysia'da olan Morene'nın bir kısmını da tabiiyetine almış ve son olarak da Pontos Komanası rahipliğini elde etmiş, fakat Komana'ya gelişinden sonra bir ay içinde ölmüştür. Fakat kan hücumu veya başka bir nedenden dolayı bu ölümünü, tapınak yakınları tanrıçanın gazabı şeklinde açıklıyorlardı; çünkü içinde oturulması giriş ve çıkışı rahip ve rahibelere ayrılmış olan bu kutsal alanda, saygısızlıkta bulunulması, özellikle domuz eti yenmesi hatta bu hayvanın kente sokulması yasaklanmıştı. Kleon bir rahip olarak değilde sanki kutsal olan her şeyi bozmak düşüncesiyle buraya gelmiş gibi, kendisinin haydutluk karakterini açıklayan ilk yaptığı iş bu adeti bozmak oldu."[21]

3- Sikkeler

Amaseia

Amaseia'da imparatorluk döneminde Marcus Aurelius[22] tarafından basılmış bir sikkede arka yüzde Aphrodite çıplak olarak; Medici Venüs tipi, zırhlı Ares'in karşısında durur vaziyette betimlenmiştir. Ayrıca Lucius Verus[23] döneminde de Aphrodite betimli sikkeler basılmıştır.

[21] Strabon,**Geographika**,XIII,VIII,9.
[22] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.**,s.36,18.
[23] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.37,25-26,Pl.IV,f.20, Bak.:Lev.XII,r.2.

Amisos

Amisos sikkelerinde ise tanrıça diz çökmüş olarak betimlenmiştir.[24] Sabina[25] ve Severus Aleksander [26] dönemine ait sikkeler Aphrodite betimi kullanılan imparatorluk darplarıdır.

PONTUS SİKKELERİNDE APHRODİTE BETİMLERİ

TABLO 2

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amaseia	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Çıplak Aphrodite (Medici) zırhlı Ares'in karşısında .
	Lucius Verus (M.s.161-169)	Çıplak Aphrodite (Medici) zırhlı Ares'in karşısında .
Amisos	Sabina (Hadrianus'un karısı) (Hadrianus M.s.117-138)	Diz çökmüş tanrıça.
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Diz çökmüş tanrıça.

4- Heykeltıraşlık Eserler

Bafra / Doğanca köyü

Samsun ili Bafra ilçesi Doğanca köyü Girne mevkiinde Hasan Çumuş'a ait bir tarlada pişmiş topraktan bir kadın heykelciği bulunmuştur. Bu heykelcik Aphrodite ait olup krem renkli ve ince hamurludur. Eser M.ö. 250-240 yıllarına tarihlenen Doidalsus Aphrodithe'sinin Roma devri kopyasıdır. Burada Aphrodite çömelerek yıkanırken betimlenmiştir. Başı hafifçe sol tarafa doğru çevrilmiş olup, iri burunlu ve iri gözlüdür. Dudakları belirgin ve çene ufaktır. Göz bebekleri işlenmemiştir. Ortadan ikiye ayrılmış saçları tepede toplanmıştır. Boyun kalın ve omuz yuvarlaktır.

[24] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,52,Pl.suppl.G,f.13 ,Bak.:Lev.XII, r.3.
[25] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.85,106,Pl.IX,f.23 Bak.:XII,r.4.
[26] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.91,129b,Pl.suppl.H.f.18Lev.XIV,r.1.

Dolgun göğüsler ise kollarla kapatılmıştır. Vücut ağırlığını, sağ ayağı üstüne vermiş ve bu duruşa uygun olarak sol ayağını daha yukarıda tutmuştur. Bu heykelciğin içi boştur. Kabaca yarım daire şeklinde bir kaide üzerinde durmaktadır. Arkası işlenmemiş olup büyük yuvarlak bir delik bulunmaktadır. [27]

Tokat

Yine Tokat müzesinde Roma dönemine ait başka bir figürin tanrıça başı bulunmaktadır. İnce kilden kiremit renkli olarak imal edilmiştir. Bu arada, alın kulak hizasına kadar geniş bir diademle örtülüdür. Bu diademin ortasında yuvarlak bir süs vardır. Saç işlenmemiş ve yüz detayları aşınmıştır. Kulaklar ise küpelidir. Boyunda halka şeklinde bir kolye vardır. Bu eserin imitasyon olabileceği üzerinde de durulmaktadır.[28]

5- Kabartmalar

Tokat

Roma dönemine ait pişmiş topraktan Aphrodite kabartması tesbit edilmiştir. Bu kabartma, kiremit rengi ince kildendir ve bir kalıpta yapılmıştır. Ön yüzde üst kısmı ayakta duran bir Aphrodite figürü bulunmaktadır. Bu figürde dizin biri ileri doğru bükülüp eller ise baş hizasında kaldırılmıştır. Yanında bir Eros bulunmaktadır. Düz olarak yapılmış olan arka kısmın bir bölümü ise kırılmıştır.[29]

---

[27] Yüksekliği 14.5 cm. olup kaide uzunluğu 7 cm. ve kaide genişliği de 4.5 cm. olan bu eser 18-1/ 1979 envanter numarası ile Samsun müzesinde bulunmaktadır.Bak. R.79.
[28] Tokat müzesi, Env.No.: 76.50.55.Yükseklik 9.2.Bak.R.80
[29] Tokat müzesi, Env.No.: 76.50.43. Yükseklik 13.5 , Taban genişliği 8.5cm.Bak.R.81.

6- Coğrafi Dağılımı

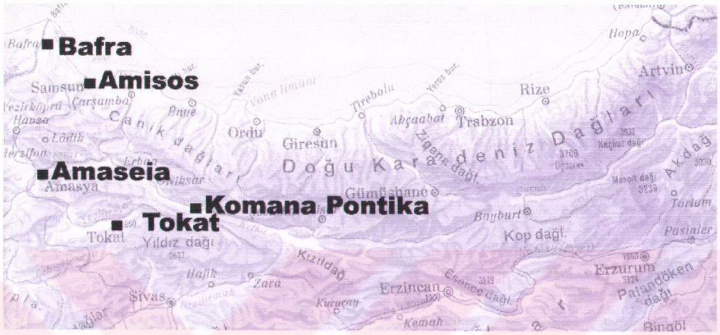

7- Değerlendirme

Komana Pontika,[30] Pontus'da, Aphrodite için kutsal sayılan bir kent idi. Burada her yıl şenlikler düzenlenir ve tanrıça onuruna kurbanlar kesilirdi. Pontos Komanası bir rahiblik olup burada yılda iki defa yapılan tanrıçanın eksodos'unda rahip bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi. Burada kutlanan şenliklere her taraftan insanlar gelir tanrıça onuruna kurbanlar kesilirdi. Ayrıca Komana Pontika kentinde tapınak fahişeleri bulunmakta olup burayı ziyaret edenler tapınağa büyük oranlarda gelir sağlarlardı. Ayrıca bu kentte domuz yenmesi ve kente domuz sokulması yasaklanmıştı. Bundan başka bölgede Aphrodite kültünü kanıtlayan bazı sikkelere de rastlanmış olup bunlar Amaseia ve Amisos'a ait sikkelerdir. Amaseia'daki betimi Medici Venüs tipidir. Buna göre Aphrodite bölgede, Komana Pontika, Amaseia ve Amisos kentlerinde görülür. Ayrıca Bafra ve Tokat'ta Aphrodite betimi içeren kabartma ve heykeltıraşlık eserlere rastlanmıştır. Sikkeler ele alındığında bunların sadece Roma imparatorluk dönemine tarihlenmekte olduklarını görmekteyiz.

[30] Komana Pontika kentinde tanrıça Aphrodite'nin durumu hakkında daha geniş bilgi için bak. Chr.Marek, **a.g.e.** s.108.

APİS

1- Tanımı

Özellikle Mısır'da yaygın olup kutsal sayılan bir boğa idi. Verimlilik ve güç tanrısı olarak nitelendirilirdi. Bu kültü ilk defa olarak M.ö 3000 civarında Menes'in başlattığı sanılmaktadır.

2- Kabartmalar

Tokat

Tokat müzesinde gri mermerden yapılma bir lahit parçası bulunmakta olup bu parçanın içerisinde Apis öküzü kompozisyonu bulunmaktadır. Burada girlantlar arasında öküz başı bulunmaktadır. Girlantların üst ortalarına rozetler yapılmış olup üst kısmı ise düz silmelidir. Lahit Roma dönemine aittir.[31]

Turhal

Ayrıca yine Apis kabartmalı bir başka eserde Turhal'dan Bahçe başı köyünden getirilmiştir. Bu eser Roma dönemine ait olup kaba mermerden yapılmış, silindirik formlu steldir. Tabanı kaide şeklinde geniş olarak yapılmıştır. Üst kısmın ortasında düğme şeklinde bir çıkıntı vardır. Ön yüzde bir boğa başı kabartması işlenmiştir.[32]

[31] Tokat müzesi,Env.No.:6.2.27. Uzunluk 68 cm. Genişlik 43 Kalınlık 10 cm.Bak.R.83
[32] Tokat müzesi,Env.No.: 27.1.67. Uzunluk 58 cm.Taban çapı 19 cm.Üst çap 13.5 cm.Bak.R.82

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Pontus bölgesinde Apis, Turhal ve Tokat'ta tesbit edilen kabartmalarla ortaya çıkmaktadır. Bunlar bir lahit parçası ile bir mezar stelinde betimlenmiştir. Bu belgelere dayanarak bölgede Apis kültü vardır demek zordur ama ilerleyen zaman içinde ortaya konacak yeni belgeler durumun netleşmesini sağlayacaktır.

APOLLON / Ἀπόλλων

1- Tanımı

Bak. Bölüm I, Apollon .

2- Antik Kaynaklarda Apollon

"Pontos'da Apollon'dan gebe kaldığını söyleyen bir kadın vardı. Tahmin edileceği gibi bir çokları buna inanmadılar, fakat inananlarda oldu. Öyle ki kadın bir erkek çocuk doğurunca bir çok kimseler, hatta tanınmış kimseler ilgilendiler; yavruyu besleyip büyütmeyi üzerlerine aldılar. Bazı sebeplerden dolayı çocuğa Silenos ismi kondu. Lysandros bu başlangıcı ele alarak, geri kalanını kendi uydurup döndü ve bu iş için bir çok kimseyi yardıma seçti. Bunlar çocuğun doğuşu hakkındaki meseleye şüphe uyandırmadan, herkesi inandırmaya çalışıyorlardı. Ayrıca Delphoi'den başka bir efsane getirip, bunu Sparta'da her tarafa yaydılar. Güya gizli kitaplar içinde rahipler tarafından gayet eski kehanetler saklanıyormuş. Bunları ne almak ne de okumak müsaadesi vardı. Ayrıca Apollon soyundan beri, uzun zaman sonra gelip bekçilere soyunu belli edecek kehanetlerin bulunduğu tabletleri alıp götürebilecekti. Bunlar önceden hazırlandıktan sonra Silenos'un gelip Apollon'un oğlu sıfatı ile kehanetleri istemesi gerekiyordu. İşin içinde olan rahiplerde her şeyi inceden tetkik edip doğuşu hakkında tahkikat yaptıktan sonra, neticede güya inanmış gibi Apollon'un oğluna yazıları göstereceklerdi. O da bir çok kimsenin önüne, uydurma kehanetleri okuyacak ve bilhassa bütün bunların uydurulmasına sebep olan, krallığı alakadar eden: 'Spartalılar için kralların en faziletli vatandaşlar arasından seçilmesinin daha doğru, daha faydalı olacağı' kehanetini okuyacaktı. Silenos gençlik çağına gelip de işin başına geçince, Lysandros'un oyunu aktörlerin cesaretsizliği ve iş sırası kendisine gelince korkup çekilen bir yardımcı yüzünden suya düştü. Bu mesele

gene de Lysandros'un sağlığında meydana çıkmadı ancak ölümünden sonra duyuldu." [33]

3- Yazıtlar

Amisos = Aşağı Çirişli / (eski Çamurlu)

Pontos bölgesinde tanrı Apollon'a adanmış olan bir yazıt bulunmuştur. Bu yazıt Roma imparatorluk dönemine aittir.[34] Bölgede Apollon kültünü kanıtlayan ender belgelerden birisidir. Kavak'ın 10 km. güneydoğusundaki Aşağı Çirişli yakınlarında bulunan Hellence-Latince bu adak yazıtında şöyle der ; **"L.Cosperius Aelianus Apollon Didymeus'a yakarır"** Burada bahsedilen Casperius bir mezar taşının gösterdiğine göre kızkardeşi Casperia Palla ile birlikte Amisos'ta gömülen Casperius olabilir.

Yazıt

Λούκιος Κασπέριος Αἰλιαν(ό) [ς]

Ἀπόλλωνι δι(ά)

εὐχήν

Transkripsiyonu

L(ucius) Casperius Aelianus

Apollini (onum) d(edit)

4- Sikkeler

Aemilium /Haemilium

Aemilium kentine ait bir sikkede ön yüz betimi Apollon başından ibaret olup baş sağa yönelik olarak betimlenmiştir.[35]

---

[33] Plutarkhos, **Bioi Paralelloi, Lysandros**,26.

[34] **CIL** 3 Suppl.1,1 Nr.6976 ; **IGR** 3,98 ; **SP** 3,1,1910,29f.Nr.18 ;**GIBM**,nr.1014; Z.Taşlıklıoğlu, **Anadolu'da Apollon Kültü ile ilgili Kaynaklar** , İstanbul, 1963, s.163.

[35] Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e.** ,s.30,2,Pl.IV,f.4,Bak.:Lev.XII, r.6.

Amaseia

Commodus[36] ve Caracalla[37] döneminde basılmış sikkelerde Apollon betimine yer verilmiştir.

Amisos

Mithridates Eupator[38] döneminde basılmış sikkelerde, ön yüz betimi olarak Apollon başı sağa olarak betimlenmiştir. Ayrıca Hadrianus [39] ve Maximinus[40] döneminde basılan sikkelerde de betimlenmiş olup, Maximinus sikkesinde arka yüzde Demeter ile betimlenmiştir.

Trapezus

Apollon kültüne kanıt sayılabilecek veriler Trapezus kentinde M.ö. IV. yüzyıllara[41] kadar uzanır. Yine M.ö. II.yüzyıla[42] ait bir sikkede Apollon başı sola dönük olarak betimlenmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise yunus balığı, aşağıda **EY;** yukarıda **TPA.** ibareleri bulunmaktadır.

PONTOS SİKKELERİNDE APOLLON BETİMLERİ

TABLO 3

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Aemilium/Haemilium	?	Apollon başı, sağa.
Amaseia	Commodus (M.s.176-192)	
	Caracalla (M.s.212-217)	
Amisos	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Apolon başı,sağa.
	Hadrianus (M.s.117-138)	
	Maximus (M.ö.238)	
Trapezus	M.ö. IV.yy	
	M.ö.II.yy	Apollon başı, sola.

[36] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.39,38,Pl.V,f.2,Bak.:Lev.XII, r.7.
[37] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.43,63,Pl.suppl.D,f.16,Bak.:lev.XII, r.8.
[38] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.65,21-22,Pl.VII,f.13Bak.:Lev.XII, r.9.
[39] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.82,85,Pl.IX,f.4 ve Pl.IX,f.5, Bak.:Lev.XII, r.10-11.
[40] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.91,130,Pl.X,f.14, Bak.:Lev.XII, r.12.
[41] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.148,3a.
[42] **SNG IX, Black Sea:** XLVIII ,Bak.:Lev. XII, r.13.

5- Kutsal Alanlar

Aşağı Çirişli /(eski Çamurlu)

Kavak'ın 10 km. doğusunda Aşağı Çirişli (Eski Çamurlu) yakınlarında bulunan ve bizim "Yazıtlar" bölümünde verdiğimiz **"L.Cosperius Aelianus Apollon Didymeus'a Yakarır"** şeklinde bir yazıtın ve kaydedilen diğer buluntuların olduğu alan **Didyma Apollon'**una ya da daha doğru söyleyişle Hellenlerin **Apollon Didymeus** ile eşleştirdikleri yerli bir tanrıçaya adanmış bir alandır.

Kelkit çayı vadisi / Tahtalı kilisesi

Bundan başka Tokat-Niksar yolunun sağında Dönekse çayının Kelkit çayı vadisine girdiği yerde bulunan tahtalı kilisesinde Tokat Ermeni Katolik piskoposu S.V. Sahakyan 1912 yılında Statius Neon'un, Apollon'a adadığı bir yazıt bulmuştur. Adak taşı daha sonraki bir tarihte bölgede yaşayan hristiyanların kutsal saydıkları bir alandan kiliseye taşınmıştır. Burada belki de Apollon tapınağı bulunuyordu. [43]

6- Coğrafi Dağılımı

[43] S.V.Sahakian, Th.Reinach, "Une İnscription Grecgue du Pont", **Rev. Arch.**21,1913, s.41-44.

7- Değerlendirme

Aşağı Çirişli yakınlarında bulunan adak yazıtı ve bazı diğer buluntular buranın belkide Didyma Apollon'una yada Helenlerin, Apollon Didymeus ile eşleştirdikleri yerli bir tanrıçaya adanmış olduğunu düşündürür. Ayrıca Sahakyan'ın bulduğu adak taşı bu bölgede yaşayan hristiyanların kutsal kabul ettiği bir alandan buraya taşınmış olabilir. Bu kutsal alanda belki de bir Apollon tapınağı bulunmuş olabilir. Trapezus sikkelerinde oldukça erken bir tarihte M.ö. IV. yüzyıllarda Apollon başı görülmeye başlamaktadır. Amaseia sikkelerinde Apollon ile ilgili özellikler Augustus'dan Maximinus Thrax'a kadar, Amisos sikke darplarında bir çok defa görülebilir. Amaseia sikkelerinde bolca Apollon ile ilgili özelliklerin bulunması kentte kültün varlığını kanıtlayabilir. Bu arada Neokaesareia'da Ακτια oyunları kutlanıyordu.. Ancak kent sikkelerinde bu durumu açıklayan her hangi bir unsur bulunmamaktaydı. Bu durum kentteki bu oyunların Apollon Aktios onuruna değilde Aktion/Aktium'da yapılan savaş dolayısıyla kutlanan bir şenlik karakteri taşımakta olup bu durum Apollon kültünden ziyade imparatorluk kültü kapsamına girmektedir.[44] Bu açıklamalar ışığında Apollon tapınımı bölgede Aemilium/Haemilium, Amaseia, Amisos ve Trapezus'ta belgelenmektedir. En eski sikkeler Trapezus'da M.ö.IV. ve II.yüzyıllarda ve ayrıca Amisos'da, Mithridates Eupator döneminde basılmış olanlardır. Bölgede Aşağı Çirişli ve Kelkit vadisinde olmak üzere iki kutsal alanın varlığı düşünülmektedir.

[44] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1872 vd.

ARES / Ἄρες

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I, Ares.

2- Antik Kaynaklarda Ares

".....Amazonların kraliçesi Ares'in kızı bir akrabasını öldürdü...."[45]

3- Sikkeler

Amaseia

Mithridates Eupator[46] döneminde darp edilmiş bir Amaseia sikkesinde, ön yüzde genç Ares başı, miğferli, sağa doğru olarak betimlenmiş olup, sikkenin arka yüzünde **[A]MA[ΣΣΕΙΑΣ]** yazısı ile kayışlı kın içinde kılıç betimi bulunmaktadır. Ayrıca Marcus Aurelius[47] ve Lucius Verus[48] dönemine ait sikkede arka yüzde Ares Aphrodite Medici ile beraber betimlenmiştir.

Amisos

Bu kentte Mithridates Eupator[49] dönemine ait Ares betimli sikkeler darp edilmiştir. Burada genç Ares başı, sağa yönelik olarak betimlenmiştir.

Khabakta

Mithridates Eupator[50] dönemine ait bir sikkede, ön yüzde, genç Ares başı, sağa yönelik olarak betimlenmiştir. Kayışlı kın içinde kılıç, yukarıda yıldız ve hilal ayrıca XABA-KTΩN yazısı bulunmaktadır.

Gaziura

Mithridates Eupator dönemine ait bir sikkede, ön yüzde genç Ares başı, miğferli ve sağa yönelik olarak betimlenmiştir.[51] Sikkenin arka yüzünde ise kayışlı kın içinde kılıç, ve ΓAZIOYPΩN yazısı bulunmaktadır.

---

[45] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**, II,44,2:45,15.
[46] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.33,3,Pl.suppl.C.f.20.
[47] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.36,18.
[48] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.37,25 ve 26,Pl.IV,f.20.
[49] O.Tekin,**Grek ve Roma Sikkeleri**, İstanbul,1994, s.126, r.409, Bak.:Lev.XIII,r.14.
[50] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.** ,s.104,2,Pl.XI,f.22, Bak.:Lev.XIII, r.15.

Laodikeia

Mithridates Eupator dönemine ait sikkede, ön yüzde, miğferli genç Ares başı, sağa yönelik olarak betimlenmiştir. Arka yüzde ise yine kayışlı kın içinde kılıç ve ΛΑΟΔΙ–ΚΕΙΑΣ yazısı bulunmaktadır .

Neokaesareia

Mithridates Eupator[52] dönemine ait bir sikkede ön yüz betimi olarak Ares bulunmaktadır.

Taulara

Mithridates Eupator[53] dönemine ait bir sikkede ön yüzde genç Ares başı, miğferli ve sağa.doğru olarak betimlenmiştir. Arka yüzde kayışlı kın içinde kılıç ve ΤΑΥΛΑ–ΡΩΝ yazısı bulunmaktadır.

PONTUS SİKKELERİNDE ARES BETİMLERİ

TABLO 4

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Genç Ares başı, sağa.
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Genç Ares başı, sağa.
	Lucius Verus (M.s.161-169)	Çıplak Aphrodite, (Medici) zırhlı Ares'in karşısında.
Amisos	Mithridates Eupator	Genç Ares başı , sağa.
Gaziura	Mithridates Eupator	Genç Ares başı , sağa.
Khabakta	Mithridates Eupator	Genç Ares başı ,sağa
Laodikeia	Mithridates Eupator	Genç Ares başı ,sağa
Neokaesareia	Mithridates Eupator	Genç Ares başı ,sağa
Taulara	Mithridates Eupator	Genç Ares başı ,sağa

[51] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.113,6,Pl.XII.f.14, Bak.:Lev.XIII, r.16.
[52] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.117,3,Pl.XII,f.20,Bak.:Lev.XIII, r.17.
[53] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.146,3,Pl.XV,f.10,Bak.:Lev.XIII, r.18.

4-Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Pontos sikkelerinin çoğu Mithridates Eupator döneminde basılmış olan sikkelerdir. Bunlar Pontos krallık sikkeleridir. Bazı Ares betimlerinin Mithridates Eupator profiline yaklaştırılması ile kralın Ares olarak tanrılaştırıldığını düşünebiliriz.[54] Roma imparatorluk döneminde sadece Amaseia kenti Ares betimini sikkelerine koymuştur. Marcus Aurelius ve Lucius Verus sikkeleri bu durumu ortaya koymaktadır. Bu durumda Ares'in bölgede yaygın olduğunu ve bu duruma kral Mithridates Eupator'un kişiliğini Ares ile benzeştirmesinin katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre başta Amaseia ve Amisos olmak üzere Gaziura, Khabakta, Laodikeia, Taulara ve Neokaeseria kentlerinde, sadece sikke betimleri ile delillendirebildiğimiz bir Ares tapınımı görülmektedir

[54] M.J.Price, NC 1968,5 ile Pl.I 8 ; G.Kleiner,**İst.Mitt.**, 6 ,1955,6 ile 27 ;Waddington, Babelon, Reinach,**a.g.e.**,s.67,29,Pl.VII,fig.20 ; E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1873 vd.

ARTEMİS / "Αρτεμις

1- Tanımı

Bak. :Bölüm I , Artemis.

2- Antik Kaynaklarda Artemis

Pontos'da Artemis kültünü gösteren Antik kaynaklarda geçen metinler şunlardır.:

A-) ".....Aynı şekilde Apollon kendini en çok Delos, Lykia ve Delphi'de Artemis ise Ephesos'da, Pontus'da ve Krete'de gösterir..."[55]

B-) ".....Orastes Pontus'a geldi ve dik yükselen dağı ve eteklerinden akan İris nehrini gördü. Orastes bu yüzden, kendisine kehanette anlatılan yerin burası olduğuna karar verdi ve buraya büyük bir şehir kurdurttu ve Artemis tapınağını inşa ettirdi. Saçını kazıttırdıktan sonra, günümüze kadar gelmiş olan şehrin ismini Komana olarak koydu..." [56]

C-) "..... Ülkelerindeki tanrı mabedleri Astraeia adı verilen Artemis'e aitti. Amazonlar stratejilerini burada yaparlardı. (Apollon Amazonları'da aynı şekilde) Her ikisinin de tanrıları tahta imajlardı ve Thermodon'dan kadınlara adanıldığı söylenir....."[57]

"Lykea, Amazonlar arasında Artemis'in soyadıdır."[58]

D-) ".....Kerasus'ta esirlerin satılmasıyla elde edilen para taksim olundu. Apollon ve Artemis için tefrik edilen öşürden her komutan hissesini aldı ve tanrıları için sakladı....."[59]

3- Yazıtlar

Merzifon / Bahçekent

Merzifonun 2 km. doğu-kuzeydoğusunda, Bahçekent köyünde (eski Marince, Marenya) **Artemis, Apollon ve Leto**'ya adanan bir yazıt bulunmuştur. Bu yazıtın

[55] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**, V,77,6.
[56] Procopios, **Peri Ton Polemon**, I,XVII,14-16.
[57] Pausanias, **Descriptio Graecie, Laconia**, III,XXV,3.
[58] Pausanias, **Korint**, II, XXXI,4.
[59] Xenophon, **Anabasis**, V,III,24.

başka bir yerden Bahçekente getirilip getirilmediği, eğer böyle ise nereden getirildiği bilinmediğinden, bu tanrı üçlüsünün tapınağının tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. Adak L. Julius Severus tarafından adanmıştır. Bu yazıtı yayınlayan F.Cumont'un dikkatini, bu tanrı üçlüsünün göründüğü diğer örneklerin tersine baş yeri Apollon'un değil de Artemis'in alması çekmiştir. F.Cumont bu nedenle Artemis'in bir yerli tanrıça olduğunu düşünmüştür.[60]

4- Sikkeler

Amaseia

Mithridates Eupator [61] döneminde basılmış sikkelerde Artemis başı, sağa olarak ön yüzde betimlenmiştir.

Amisos

Mithridates Eupator dönemine ait sikkelerde Artemis başı, sağa doğru ön yüz betimi olarak verilmiştir. Amisos sikkelerinde arka yüzde otlayan geyik,[62] **tripod**,[63] ve zeytin dalı[64] bulunan değişik betimlemeler bulunmaktadır.

PONTUS SİKKELERİNDE ARTEMİS BETİMLERİ

TABLO 5

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Artemis başı, sağa.
Amisos	Mithridates Eupator	Artemis başı, sağa.

[60] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1875.
[61] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.33,5a,Pl.suppl.C,f.23, Bak.:Lev.XIII, r.19.
[62] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.**,s.65,20,Pl.VII,f.11, Bak.:Lev.XIII, r.20.
[63] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.65,19,Pl.VII,f.11.
[64] **SNG IX, Black Sea:**XLV,r.1233 ,Bak.:lev.XIII, r.21.

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Artemis, Pontus bölgesinde antik kaynaklar, yazıtlar ve sikkeler ışığında aydınlatılabilmiş olup buna göre Amaseia ve Amisos kentleri Artemis betimini sikkelerinde kullanmış olan iki kenttir. Artemis, Amisos sikkelerinde dağınık olarak görülür. Üzerlerinde Artemis özellikleri bulunan çok sayıda sikke Pontos krallık sikkeleri arasına dahil olmayıp bunlar bir agon'un bir düğünün kutlanması amacıyla basılmış bağımsız darplardır.[65] Bu arada Komana'da bir Artemis mabedi inşa edildiğini görmekteyiz. Yine Pontus'da, Artemis tapınımının önemli olduğunu görüyoruz.Sikkelerinin arka yüz betimlerinde görülen geyik, Artemis'in Anadolu'daki kutsal hayvanıdır.

[65] G.Kleiner,**a.g.e.** ,s.10,45.

ASKLEPİOS / Ἀσκλεπιός

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I , Asklepios.

2- Yazıtlar

Yazıt

Ἀγαθῇ

Τύχη

[...Πλά] νκις Πείσων

[θεραπευ] θείς τήν κατά

[τό ὄναρ κ] ρήνην. σεμνῶς

[δὲ καί ὁσί] ως πλήσας τόν χρό–

[νον, ὑγιαίν] ων εὐχαριστῶ τῷ

[θεῷ ἄνακτ]ι Ἀσκληπιῷ κὲ ταίς

[Νύμφαις . εὐ] χαριστῶ δὲ καί ά[ρ]–

[χιατπῷ ...] άνδρῳ, καίτοι άπ[ο]–

[δήμῳ διατρί] βοντι, καί τῷ π[ά]–

[ντων φίλῳ Σ] ειλίῳ Λεπίδῳ

[διοικοῦσι] ν ἄνακτος Ἀσκληπι–

[οῦ τό ἱε]ρόν . Πείσων ἐγὼ

[σωθείς στεί] χω ζαθὲην ἐπί πά–

[τρην, τῇδ' ἤδ] η πλήσας γερα–

[ρῶς τέλεο]ν λυκάβαντα.

[αἰεί δ'] ἠμετέρες

[? χάρι]ς ζώοιτο

[γεν]έθλις

Pontus'da Phazemonitis bölgesinde aşağıda belirtilen yazıt ele geçmiştir. "İyi talih ile....Plancius Piso, tedavi edildikten sonra, rüyaya uyarak pınarı (ithaf etti). Seneyi müttaki ve vakur bir tarzda geçirdikten sonra şimdi iyi sıhhatte olarak Tanrı Asklepios hazretlerine ve nemflere şükranlar sunarım; taşrada muvakkaten oturmasına rağmen başrahip... Andros'a, ve herkesin dostu (olan) Silius Lepidus'a – Tanrı Asklepios hazretlerinin tapınağını idare ettikleri için – teşekkür ederim. Ben, Piso, kurtulmuş olarak, bütün yılı burada mutekidane bir surette geçirerek, şimdi latif vatanıma gidiyorum. Ve ailemin şükranı ebediyen yaşasın!"[66] Ayrıca, Asklepios Soter epitheti altında Sulusaray'da ele geçmiş bir sunak taşında da tesbit edilmiştir.[67]

3- Sikkeler

Amaseia

Amaseia'da Asklepios betimi Commodus, [68] Caracalla,[69] Geta,[70] dönemine ait sikkelerde kullanılmıştır. Severus Alexander,[71] dönemine ait sikkede ise Asklepios Hygieia ile beraber betimlenmiştir.

Amisos

M.s. 113/114 ve M.s. 134/135 yıllarına tarihlenen Amisos sikkelerinde ön yüzde Asklepios, tapınağı içinde iken gösterilmiş arka yüzde ise Askepios, Hygieia ile birlikte gösterilirken yine arka yüz damgalarında ise tek başınadır.[72] Aemilianus[73] Valerianus[74] ve Salonina[75] döneminde basılan sikkelerde de Asklepios betimine yer verilmiştir.

Kerasus

Antoninus Pius[76] döneminde basılan üç sikke serisinde Asklepios betimi bulunmaktadır.

---

[66] G.E.Bean,"Pontos Yazıtları",**Belleten**,X/37,1953:s.161.
[67] F.Cumont, **REG** 17,1904,333.
[68] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.39,35.
[69] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.45,72, Pl.V,f.22, Bak.:Lev.XIII, r.22.
[70] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.49,29,Pl.VI,f.9 ve Pl.suppl.E,f.7,Bak.:XIII, r.23-24.
[71] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.49,103,Pl.VI,f.11,Bak.:Lev.XIII, r.25.
[72] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s. 74 53a ;s. 82Nr.89.
[73] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.96,147,Pl.suppl.J,f.11,Bak.:lev.XIII, r.26.
[74] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.97,149d,Pl.suppl.J,f.16,Bak.:lev.XIII, r.27.
[75] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.98,154c.
[76] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.101,3-3a-5,Pl.XI,f.13,Bak.:lev.XIII, r.28.

PONTUS SİKKELERİNDE ASKLEPİOS BETİMLERİ

TABLO 6

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Commodus (M.s.M.s.176-192)	Asklepios
	Caracalla (M.s.212-217)	Asklepios
	Geta (M.s.208-212)	Asklepios
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Asklepios ve Hygeia
Amisos	Ms.113-114	Asklepios, tapınağı içinde iken.
	M.s.134-135	Asklepios, tapınağı içinde iken.
	Aemilianus (M.s.253)	Asklepios
	Valerianus (M.s.253-260)	Asklepios
	Salonina	Asklepios
Kerasus	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Asklepios

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Asklepios, genellikle kür merkezleri, kaplıcalar vb. yerlerde karşılaşılan bir tanrıdır. Pontos bölgesinin ünlü kaplıca bölgesi Phazemonitis'de de yukarıda örneği verildiği gibi Soter epitheti ile görülmektedir. Yine Sulusaray, bugün olduğu gibi belki geçmiştede ünlü bir kaplıca merkezi idi ki burada Asklepios'a tapınım ifade eden adak yazıtına rastlamaktayız. Sikkelere baktığımızda ise sadece Amaseia, Amisos ve Kerasus kentlerinin sikkelerinde Asklepios'a yer verdiklerini görmekteyiz. Amaseia'da özellikle imparatorluk dönemine yoğunlaşan sikkelerde Asklepios'un Hygieia ile betimi sıkça rağbet olunan bir betimdir. Yine bir Amisos sikkesinde Asklepios, tapınağı içinde betimlenmiş olup arka yüz betimlerinde yine Asklepios, kardeşi veya karısı Hygieia ile betimlenmiştir. Kerasus sikkelerinde Asklepios arka yüz betimlerine konu olmuştur. Bunlara dayanarak Pontos bölgesinde Asklepios tapınımını Amaseia, Amisos ve Kerasus kentlerinde belirleyebiliriz. Bu arada İskilip gibi bazı kentlerin adının kökeninin Asklepios'a dayandırılması gibi mantıklı değerlendirmeler, belgelerle desteklenemediği için kesinlik taşımaktan uzaktır. Adı geçen kentlerde basılan sikkeler imparatorluk dönemine tarihlenmektedir.

ATHENA / Ἀθηνά

1- Tanımı

Bak.: Bölüm I, Athena.

2- Antik Kaynaklarda Athena

"....Dionysos, Libyalılar ve Amazonlar hakkında bilgi vermektedir. Amazonlar ki daha önceki konumuz gereği incelemiştik, kendi ülkesine de saldıran ve bilinen toprakların çoğunu işgal etmiş bir kabile olarak anlatmaktadır. Ona göre bu kadınlar özellikle Athena ile anlaşma içerisindedirler. Çünkü yaşam düşünceleri onun ki gibidir. Onlarda erkeksi cesarete ve bakirliğe sıkıca sarılmışlardır....." [77]

3- Sikkeler

Amaseia

Septimius Severus[78] dönemine ait bir sikkede Athena /Pallas betimi bulunmaktadır. Yine Caracalla[79] ve Geta[80] dönemine ait Athena /Pallas betimli sikke serilerine de rastlanmıştır.

Amisos

Mithridates Eupator dönemine ait bir sikkede ön yüz betimi olarak Athena başı sağa, miğferi, Pegasos ve dört at **protomu** ile süslü [81] şekilde betimlenmiştir. Arka yüzde ise AMIΣOY yazısı ile beraber Perseus ayakta, cepheden; sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın başı kesik cesedi, sağa doğru şekilde betimlenmiştir. Yine Gaius Papirius Carbo[82] dönemine ait bir sikkede ön yüzde Athena Roma betimi bulunmaktadır.

---

[77] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**, III,71,3.
[78] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.41,46,pl.V,f.6, Bak.:lev.XIII, r.29.
[79] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.44,70,Pl.V.f.20, Bak.:lev.XIII, r.30.
[80] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.48,97,Pl.suppl.E,f.6,Bak.:Lev.XIV, r.31.
[81] **SNGvAuiPontus**, 63;O.Tekin,**a.g.e.**,s.126,r.406 , Bak.Lev.XIV, r.32.
[82] **SNG IX, Black Sea:** XLV ,r.1234,Bak.:Lev.XIV, r.33.

Neokaesareia/Kabeira

Kabeira kent sikkesinde Athena Parthenos betimi içeren sikkeler bulunmaktadır. M.ö. 85-65 yıllarına tarihlenen bir sikkede ön yüz betimi olarak Athena Parthenos[83] ve arka yüzde ise Perseus Medusa başı ve harpa tutuyor; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi betimlenmiştir. İmparator Traianus[84] döneminde basılmış bir sikkede Athena Palas betimi arka yüzde betimlenmiştir.

Kerasus

Marcus Aurelius[85] dönemine ait bir sikkede Athena Pallas betimlenmiştir.

Khabakta

M.ö. 100-85 yıllarına tarihlenen sikkede, ön yüzde Athena Parthenos[86] ve arka yüzde ise Perseus Medusa başı ve harpa tutuyor; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi ve XABAK-TΩN yazısı bulunmaktadır.

Komana Pontika

M.ö. 85-65 yıllarına tarihlenen sikkede ön yüz betimi olarak Athena Parthenos[87] ve arka yüzde ise Perseus, elinde Medusa başı ve harpa tutuyor; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi ve KOMA-N ΩN yazısı bulunmaktadır.

Taulara

M.Ö. 100-85 yıllarına tarihlenen sikkede ön yüzde Athena Parthenos[88] ve arka yüzde Perseus elinde Medusa başı ve harpa tutuyor; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi TAYA-APΩN yazısı bulunmaktadır.

Zela

Caracalla dönemine ait bir sikkede Athena Pallas betimi arka yüzde bulunmaktadır.[89]

---

[83] **SNG IX, Black Sea:** XLVI,r.1241 ayrıca Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.117,2;s. 10,1 (Erken krallık sikkesi),Bak.:Lev.XIV,r.34.
[84] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.119,7a.
[85] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.102,6a.
[86] **SNG IX, Black Sea:**XLVI,r.1253 , Bak.:Lev.XIV,r.35.
[87] **SNG IX, Black Sea:** XLVIIr.1260Bak.:lev.XIV, r.36.
[88] **SNG IX, Black Sea:** XLVIII,r.1293,Bak.:lev.XIV, r.37.
[89] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.161,19.

PONTUS SİKKELERİNDE ATHENA BETİMLERİ

TABLO 7

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Septimius Severus (M.s.193-208	Athena Palas
	Caracalla (M.s.212-217)	Athena Palas
	Geta (M.s.208-212	Athena Palas
Amisos	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Athena başı sağa; miğferi, Pegasus ve dört at protomu ile süslü.
	G.Papirius Carbo (M.ö.62-59)	Athena Roma
Khabakta	M.ö.100-85	Athena Parthenos
Komana	M.ö.85-65	Athena Parthenos
Taulara	M.ö.100-85	Athena Parthenos
Neokaesareia /Kabeira	M.s.100-101	Athena
	M.ö.85-65	Athena Parthenos
Zela	M.s. 209-210	Athena
Kerasus	M.s.161-162	Athena

4- Kabartmalar

Tokat

Siyah renkli elips biçiminde bir cam üzerinde oyulmuş Athena figürlü bir yüzük kaşı üzerinde tanrıça Athena tesbit edilmiştir. Burada Athena korint miğferli, tek elinde mızrak ve yanında kalkanı ile ayakta bir genç kız suretinde betimlenmiştir. Eser Roma dönemine aittir.[90]

[90] Tokat müzesi, Env. No.: 75.5.7. Ölçüleri: Uzun çap 1.8 cm. ; Kısa çap 1.3 ; Kalınlık 0.4 cm.Bak.R.84.

5- Mimari Kalıntılar

Trapezus

Trapezus'un doğusunda bir yerde küçük bir limanı olan Atina adlı, meskun bir yer vardır. Burada da bir Athena tapınağı vardı. Argonautlar buraya gelmişler ve buraya Atina demek istememişler burayı Atuna veya Adienos olarak adlandırmışlardır.[91]

6- Coğrafi Dağılımı

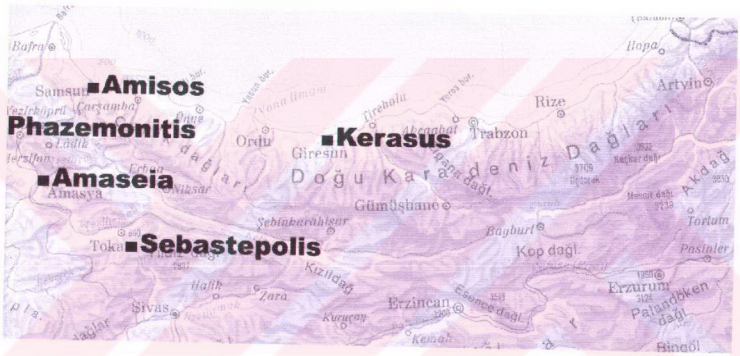

7- Değerlendirme

Pontus bölgesinde Athena önemli yer tutar. Atina kenti Perikles zamanında Karadeniz'de büyük bir filo geçidi yapmış ve bu durum, zamanında çok büyük bir sansasyon yaratmıştı. Daha sonra ise Amisos kenti bir Atina **klerukkiasını** kente kabul etmiş ve bundan sonra da **Peiraeiaeus** adını taşımaya başlamıştır. Athena, Attikalılar için çok önemli olup bu kült onlarla birlikte pek çok yere dağılmıştır. Bunlardan biri de muhtemelen Amisos'tur. Peiraeius veya Amisos, bastığı sikkelerde bu olayı kanıtlamaktadır. Kentin yeni adı Athena'nın **atribüsü** olan baykuş ile birlikte görülmektedir. Mithridates V dönemine kadar baykuş kent arması olarak Pontus kralları zamanında da görülür. Bu arada krallık hanedanının değer

[91] P.M.Bijiskyan, **Karadeniz Kıyılarının Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul, 1969, s.63.

verdiği Perseus kültü ile birlikte görülmektedir. Perseus Athena ile birlikte pek çok sikkede ön ve arka yüz betimi olarak verilmiştir. Roma döneminde de Athena konulu sikkelere sıkça rastlanılmaktadır. Tiberius döneminden, Gallienus dönemine kadar pek çok sikke serisi Athena betimlidir. Karadeniz bölgesinde Athena ile ilgili özellikler Amaseia, Neokaesareia ve Zela sikkelerinde de görüldüğü gibi Roma imparatorluk döneminden kaynaklanmaktadır. İmparator Traianus'dan Marcus Aurelius'a kadar Romalı imparatorların Helen kültürüne olan sevgisi bu sikkelerde açıkça ortaya çıkmaktadır. Athena kültü ile Mithridateslerce önemli olan Perseus tapınımının ilgisine işaret eden sikkeler Komana Pontika ve Kabeira sikkelerinde görülmektedir. Burada Mithridatesler, iktidarlarını büyük İskender'e dayandırmanın bağlantısını kurmaya çalışmışlardır. Özellikle Mithridates Eupator, İskender'in ardılı olma veya onu taklid etme hususunda önemli çaba sarf etmiştir.[92]

[92] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1876 vd.

BAAL GAZUR / Βάαλ Γαζύρ

1- Tanımı

Baal Gazur, Ön Asya'nın Sami kökenli halklarının yerli tanrısıdır. Dış görünüş olarak Hellenlerin tanrısı Zeus tipine benzetilmiştir. Üzüm ve buğday gibi atribüleri onun koruyucu ve bereket getirici bir tanrı olduğunu ortaya koymaktadır.[93]

2- Sikkeler

Gaziura

Kappadokia satrabı Ariarathes tarafından bastırılan sikkelerde ortaya çıkmakta olup bu sikkeler onun yönetim merkezi olan Gaziura'da basılmıştır. Sikkedeki Aramik lejand **"Gaziura'nın Efendisi"** manasındadır. Sikkelerde tanrı sol elinde bir asa, sağ elinde bir başak ile üzüm tutarken gösterilmiştir. Sağında bir kartal bulunan tanrı bir taht üzerinde oturur vaziyettedir.[94]

PONTUS SİKKELERİNDE BAAL GAZUR BETİMLERİ

TABLO 8

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Gaziura	Ariarathes I	Sol elinde asa ve sağ elinde bir başak ile üzüm tutarken

[93] F.Cumont,"Baal Gazur",**RE** 2,2,1896, s.2652
[94] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.112f,1-4 ; SNG v. Aulock 6255f

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Baal Gazur, bölgede Gaziura kentinde tesbit edilmiş olup Helenlerin Zeus'una benzetilmiştir. Gaziura, Kappadokia satrapı Ariarathes için önemli olup onun yönetim merkezi idi. Burada bastırdığı sikkelerde **"Gaziura'nın Efendisi"** anlamına gelen **lejand** okunmaktadır. Yukarıdaki bilgilere dayanarak bu tanrının bölgede sadece Gaziura'da varlığından söz edebiliriz.

BES / Βές

1- Tanımı

Bu tanrı erkeklerde cinsel iktidarı tanımlayan bir tanrı olarak düşünülmüş ve erkeklerde cinsel aktiviteyi onun düzenlendiğine inanılmıştır. Kaba ve çirkin olarak betimlenmiş olup oldukça büyük cinsel organı ile kimliği hemen teşhis edilebilmiştir.

2- Heykeltıraşlık Eserler

Samsun

Samsun müzesinde tesbit ettiğimiz eserlerden biriside Tanrı Bes heykelciğidir. İnce kum katkılı hamurlu ve gri renkli olup parçalanmış olan birkaç parça tümlenmiştir. Kalıpta dökülmüş olup içi boştur. Ön yüz işlenmiş ve arka kısım ise düzgün bir şekilde bırakılmıştır. Yüksekçe bir kaide üzerinde durmaktadır. Sırtında bir pelerin vardır. Bu göğüs üzerinde düğümlenmiştir. Pelerin dört kıvrım halinde sağ omuzu örter ve aşağıya dökülür. Sol elinde lir şeklinde bir çalgı bulunmaktadır. Sağ el, göbek üstüne konmuştur ve meyvaya benzer bir şey tutmaktadır. Vücut hatlarında çocuksu bir yumuşaklık ve tombulluk vardır. Erkeklik organı, bayağı abartılmış olup vücuda göre oldukça iri ve sivricedir. İri burunlu ve gür kaşlı, saçlar alında bukleler halinde dökülmüştür. Eserin, Roma dönemine ait olduğu sanılmaktadır.[95]

Tokat

Yine Roma dönemine ait başka bir Bes heykeli daha vardır ki, kiremit rengi, mikasız ince bir hamurdan yapılmıştır. İçi boş olup pişirmeden dolayı grileşmiştir. Kalıp dökümü için arkasında yuvarlak bir delik bulunmaktadır. Bu figürin, bir kaide üzerine oturtulmuş olup bu kaide 4.5 cm. yüksekliktedir. İri burunlu, kaba hatlı göbekli ve çirkin bir surette yapılmıştır. Elindeki lir ve dizlerine inen fallus, onun Bes olduğunu kanıtlar. Diğer elinde ne olduğunu anlayamadığımız bir şey tutmakta olup sırtında ise bir pelerin bulunmaktadır.[96]

---

[95] Samsun Müzesi, Harutyun Artun'dan satın alma. Envanter No 1-1/ 1975. Eserin yüksekliği 13.2 cm.Kaide kalınlığı 4.2 cm. Genişliği 5.3 cm. ve kalınlık 3.5 cm.

[96] Tokat müzesi,Env.No.: 74.30.2.Boy 13 cm.Bak.R.85.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Tanrı Bes Pontos bölgesinde Samsun ve Sinop müzelerinde iki heykelcik ile tesbit edilmiştir. Bu heykeller Roma dönemine tarihlenmektedir. Satın alınma yolu ile müzeye kazandırılan bu eserlerin tam olarak nereden geldiği hususu net değildir.

Bu heykeller bize bölgede tanrının tanındığını açıklamaya yeter ama bunlara dayanarak bölgede Bes kültünün varlığını iddia edemeyiz.

DEMETER ve KORE / Δημήτερ Και Κόρε

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I- Demeter.

2- Yazıtlar

Euchaita

Demeter kültünün kanıtı olan bir adak yazıtı Çorum Euchaita'da bulunmuş olup bu Zeus Epikarpios'un bir rahibinin adağıdır. Tanrıça burada - μητηρ θεου– olarak geçer.[97]

Yazıt

Δημητρι και Κοιρη σιλουανος ο Ι Φροντωνος ο Ι νομικος , ιερευςΙΙ Διος Επικ αρπιλου ε(τους)ρμξ , μ(ηνος) Σεβαστου) η(μερα) δ Ι προ Μητρος Ι θεων

3- Sikkeler

Amisos

İmparatorluk dönemine[98] ait bir sikkede Demeter arka yüzde otururken elinde **skeptre** ile sola doğru betimlenmiştir. Hadrianus[99] dönemine ait sikkede de yine arka yüzde Demeter ayakta, sola doğru betimlenmiştir. Sabina[100] dönemine ait sikkede de Demeter betimi vardır. Caracalla döneminde de arka yüzde Demeter ve Tyke otururken, karşılıklı olarak betimlenmiştir.[101] Ayrıca Athena Pallas ile[102] ve ayrıca başka bir sikkede ise dört sütunlu tapınağın ortasında [103] betimlenmiştir. Maximinus[104] döneminde ise yine Athena Pallas ile betimlenmiştir. Tranguillian[105],

---

[97] J.G.C.Anderson, **Studia Pontica**, 3,1,189-191 Nr.189 ; **Supplementum Epigraphicum Graecum, (SEG)** Volume XLII,1992, Amsterdam,1995,s.340.
[98] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,54,Pl.suppl.G,f.14, Bak.:Lev.XIV,r.38.
[99] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.**,s.82,86,Pl.IX,f.6,Bak.:lev.XIV,r.39.
[100] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.85,105.
[101] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.88,116,pl.X.f.1,Bak.Lev.XIV, r.40.
[102] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.**,s.88,114a.
[103] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.88,114,Pl.IX,f.31, Bak.Lev.XIV, 41.
[104] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.91,130a,pl.suppl.H,f.19, Bak.:Lev.XV, r.42.
[105] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.93,138,Pl.X,f.18,Bak.:lev.XV, 43.

Gallienus[106] ve Salonina[107] dönemine ait sikkeler de Demeter betimi kullanılan diğer sikkelerdir.

Neokaesareia

Trebonius Gallus[108] dönemine ait bir sikkede, Demeter, ayakta elinde **skeptre** ile betimlenmiştir.

Sebasteia

L.Verus[109] dönemine ait sikkede Demeter ayakta sola doğru ve elinde **skeptre** ile betimlenmiştir.

PONTUS SİKKELERİNDE DEMETER BETİMLERİ

TABLO 9

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Demeter
	Sabina	Demeter
	Caracalla (M.s.212-217)	Demeter ve Tykhe.
		Athena Palas ile.
		Dört sütunlu tapınağın ortasında
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	Demeter Athena Palas ile.
	Trangullian	Demeter
	Gallienus (M.s.260-268)	Demeter
	Salonina	Demeter
Neokaesareia	Treboniaus Gallus (M.s.251-253)	Demeter ayakta elinde skeptr.
Sebasteia	L.Verus (M.s.161-169)	Demeter, sola, elinde skeptr

[106] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.97,151a.
[107] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.98,153,Pl.XI,f.9 ve 98,153a, Bak.:Lev.XV, r.44.
[108] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.129,62,Pl.XIV,f.3, Bak.:lev.XV, r.45.
[109] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.140,1,Pl.XIV,f.20, Bak.:lev.XV, r.46.

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Çorum'da Euchaita bulunan yazıt Demeter kültüne işaret etmekte olup Neokaesareia ve Sebasteia sikkeleri üzerinde görülen Demeter ile ilgili birkaç tasvir daha çok ekonomik amaçlarla ilgili olarak kullanılmış olacaktır ve bunlar kült belgeleri olarak yorumlanmamalıdır. Amisos tam anlamıyla bir ticaret kenti olarak büyük bir üne sahip olduğu gibi kentin dayandığı ana geçim kaynağı aslında tarımdı. Bu nedenle Demeter bu kent için ayrı bir mana ifade etmiştir. Kent sikkelerinde betimlenen tapınak cephesi, ateş sunağı ve sunu kasesi gibi unsurlar buradaki görkemli bir Demeter kültünün işaretleridir. Yine Tykhe ve Athena ile birleştirilen betimler Demeter kültünün kent için önemini vurgulamaktadır.[110]

[110] E.Oishausen,**a.g.e.**,s.1878.

DİONYSOS / Διόνυσος

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I – Dionysos.

2- Antik Kaynaklarda Dionysos

"...Bakkus dansı en çok İonia ve Pontos'da yapılırdı. Her ne kadar Satyrler tarafından düzenlense de insanlar o kadar bu dansı yaparken coşarlar ve büyülenirlerdi ki hepsi bütün gün dans boyunca otururlar, Titanları, Korybantları ve Satyrleri izlerken her şeyi unuturlardı..."[111]

3- Sikkeler

Amaseia

Faustina döneminde darp edilmiş olan bir sikkede Dionysos oturur vaziyette betimlenmiştir.[112]

Amisos

Mithridates Eupator dönemine ait bir sikkede ön yüzde genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli sağa doğru[113] olacak şekilde betimlenmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise **AMIΣOY** yazısı ile **Cista Mystica**, panter postu ve **thyrsos** ile betimlenmiştir. Ayrıca Hadrianus[114] ve Marcus Aurelius,[115] Commodus,[116] Julia Maesa,[117] Severus Aleksander,[118] Balbinus,[119] Gordianus,[120] Tranguillian,[121]

---

[111] Lukianos, **Peri Orcheseos**,79 ; Chr.Marek, **Stadt und Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia**, Tubingen,1993, s.95.
[112] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.37,23,Pl.IV.f.19,Bak.:Lev.XV,r.47.
[113] O.Tekin,**a.g.e.**,s.125,r.396 Bak.:Lev.XV, r.48.
[114] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.82,84,Pl.IX,f.3, Bak.Lev.XV,r.49.
[115] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.86,110,Pl.IX,f.27,Bak.:Lev.:XV,r.50.
[116] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.86,111a.
[117] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.90,128,Pl.X,f.13,Bak.Lev.XV,r.51.
[118] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.91,128a.
[119] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.92,131,Pl.X.f.15,Bak.:Lev.XV,r.52.
[120] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.93,135.
[121] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.94,142a.

Valerianus,[122] zamanında darp edilmiş sikkede de yine Dionysos betimi kullanılmıştır.

Kabeira /Neokaesareia

Mithridares Eupator[123] dönemine ait bir sikkede Dionysos başı, sola dönük olarak betimlenmiştir. Arka yüzde ise **Thyrsos** ve **KABH-PΩN** yazısı vardır.

Kerasus

Hadrianus[124] dönemine ait bir sikkede Dionysos betimlenmiştir.

Komana Pontika

Mithridates Eupator[125] dönemine ait bir sikkede ön yüzde Dionysos başı, sağa. doğru betimlenmiş olup arka yüzde **Thyrsos** ve KOMA–NΩN yazısı bulunmaktadır. M.ö.1.yüzyıla[126] tarihlenen başka bir sikkede ve Septimius Severus[127] dönemine ait bir sikkede Dionysos betimlenmiştir.

Khabakta

Mithridates Eupator[128] dönemine ait bir sikkede ön yüzde Dionysos başı, sağa donük olarak betimlenmiştir. Arka yüzde ise **Thyrsos** ve **XABA-KTΩN** yazısı bulunmaktadır.

Trapezus

Elegabalus,[129] Severus Aleksander,[130] Julia Mamaea,[131] Gordianus,[132] ve Tranguillian[133] dönemine ait sikkelerde Dionysos betimleri bulunmaktadır.

---

[122] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.** ,s.97,149c,Pl.suppl.,J,f.15,Bak.:Lev.XV, r.53.
[123] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.118,5,Pl.suppl.K,f.16 ; **SNG IX, Black Sea:** XLVI,r.1247,Bak.:Lev.XV,r. 54.
[124] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.101,2,Pl.XI,f.12, Bak.:Lev.XVI,r.55.
[125] **SNG IX, Black Sea**: XLVII, r.1264. ;Waddington, Babelon,Reinach, **a.g.e.**, s. 107,2,Bak.: Lev. XVI, r.56.
[126] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.108,5,Pl.suppl.K,f.6,Bak.:lev.XVI, r.57.
[127] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.108,8,Pl.suppl.K,f.8,Bak.:lev.XVI, r.58.
[128] **SNG IX, Black Sea:** XLVI, r.1257 ;Waddington ,Babelon,Reinach,**a.g.e.**, s.105, 4,Pl.suppl.K, f.4, Bak.:lev.XVI, r.59.
[129] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.152,31.
[130] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.153,36.
[131] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.155,44a.
[132] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.156,51,,Pl.suppl.M,f.4, Bak.:Lev.XVI,r.60.
[133] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.156,53b,Pl.XVI,f.9,Bak.:Lev.XVI,r.61.

PONTUS SİKKELERİNDE DİONYSOS BETİMLERİ

TABLO 10

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amaseia	Faustina (M.Aurelius'un karısı)	Dionysos, oturur vaziyette.
Amisos	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Genç Dionysos başı, sarmaşık çelenkli sağa.
	Hadrianus (M.s.117-138)	Dionysos
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Dionysos
	Commodus (M.s.176-192)	Dionysos
	Julia Maesa	Dionysos
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Dionysos
	Calvinus Balbinus (M.s.238)	Dionysos
	Gordianus III (M.s.238-244)	Dionysos
	Trangullian	Dionysos
	Valerianus (M.s.253-260)	Dionysos
Kabeira/Neokaesareia	Hadrianus (M.s.117-138)	Dionysos başı ,sağa.
Kerasus	Hadrianus (M.s.117-138)	Dionysos
Komana	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Dionysos
	M.ö. I.yy	Dionysos
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Dionysos
Khabakta	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Dionysos başı, sağa.
Trapezus	Elagabalus (M.s.218-222)	Dionysos
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Dionysos
	Julia Mamaea	Dionysos
	Gordianus (M.s.238-244)	Dionysos
	Trangullian	Dionysos

4- Heykeltıraşlık Eserler

Samsun Müzesi

Samsun müzesinde bulunan ve müsadere yolu ile ele geçmiş bulunan Dionysos başı, Dionysos tapınımına bölgede ayrı bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Bu eser bronzdan yapılmıştır. Saçlar tepeden bir noktadan öne doğru taranmış olup saç ve sakal uzun olarak betimlenmiştir. Saçlar üzerinde asma yapraklarından ibaret bir çelenk bulunmakta olup saç ve sakalın iç kısımları düz olarak bırakılmıştır. Bu baş bir kaide üzerine oturtulacak şekilde yapılmış olup, sakalın bir kısmı kırıktır.[134]

Kara Samsun

Ayrıca Kara Samsun'dan çıkarılmış bulunan Hellenistik döneme ait Dionysos Botrys maskesi İstanbul Arkeoloji müzesinde tesbit edilmiştir. Burada tanrı Dionysos üzüm tanelerinden oluşan saç ve sakalını sağ eli ile tutmaktadır. Başında omuz kesimi kopmuş bir çelenk ile betimlenmiştir. Bu büst tepesindeki iki delikten asılmak üzere hazırlanmıştır.[135] Yine, Kara Samsun'dan gelme başka bir Dionysos Botrys üzüm sakallı ve ve saçlı betimi ile aynı müzede tesbit edilmiştir. Bu da Helenistik döneme ait bir eserdir.[136] Yine Helenistik döneme ait bir başka eserde Genç Dionysos maskesidir. Burada Dionysos'un ağzı hafif açık ve yüzünde ise vecd ifadesi bulunmaktadır. Başı ise boynun altına kadar gösterilmiştir.[137]

Amasya Müzesi

Ayrıca yine Amasya müzesinde heykeller bölümünde Tanrı Dionysos ve oğluna ait bir kabartma sergilenmektedir. Bu eser Roma dönemine aittir.[138]

---

[134] Samsun müzesi, Envanter No: 9-2 / 1970
[135] İstanbul Arkeoloji Müzesi,Env.No.: 4712 Pişmiş toprak.Yükseklik 21 cm.Bak.R.86
[136] İstanbul Arkeoloji Müzesi,Env.No.: 4437.Pişmiş toprak.Yükseklik 18 cm.
[137] İstanbul Arkeoloji Müzesi,Env.No.: 4438.Pişmiş toprak.Yükseklik 19 cm.
[138] Ahmet Yüce, **Amasya Müzesi**, Ankara,1993,s.5

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Tanrı Dionysos, Amisos kenti sikkeleri ile bölgede bariz biçimde ortaya çıkar. Kerasus ve Trapezus'ta da bu kültü kabulde zorlanmamalıyız. Ancak eldeki belgeler Kabeira ve Neokaesarei'da böyle bir kültün varlığını kanıtlamaya yetmez. Pontos krallarından Mithridates Eupator kendi adından başka Dionysos adını da kullanmakta idi.[139] Bu durum sikkelerde net bir biçimde ortaya konamıyorsa da bazı işaretler Mithridates Eupator'un kendini Dionysos olarak tanrılaştırmaya çalıştığına işaret eder. Dionysos kültünün, Amisos sikkelerinde belirginliği burada ayrı bir kültün varlığını ortaya koyar ki, bu kült muhtemelen Pontos krallığından bağımsızdır. Bazı sikkelerde Demeter ve Dionysos'un arka ve ön yüz betimi olarak aynı sikkede değerlendirilmesi muhtemelen bu iki bereket tanrısının kült bağlantısını ortaya koyması açısından önemlidir. Trapezus ve çevresinde verimli üzüm ziraat alanları nedeni ile burada şarapçılık gelişmiş idi. Bu nedenle, kentte Dionysos tapınımını gözardı etmemek gerekir. Neokaeseria/Kabeira kentine ait, Hadrianus sikkesi Dionysos betimi içermesine rağmen, sadece buna dayanarak kült hakkında kesin bir yargıya varamayız.[140]

---

[139] F.Geyer,"Mithridates", **RE** 15,2,1932,s.2163 ; L.Cerfaux, J.Tondriau,**Le Culte des souverains dans la civilisation gréco-romaine**,Tornai,1957,s.255 vdd.
[140] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1878.

DİOSKURLAR / Διόσκυροι

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I- Dioskurlar

2- Sikkeler

Amaseia

Mithridates Eupator[141] dönemine ait bir sikkede Dioskurlar'a ait atribüler görülmektedir ki bunlar **Pyloi** ve gemicilere zor anlarında yol gösteren yıldızlardır.

Amisos

Hadrianus[142] dönemine ait bir sikkede Dioskur kardeşler mızrak ve kılıçlarıyla birlikte betimlenmişlerdir.

Neokaesareia

Lucius Verus[143] dönemine ait sikkede, arka yüzde Dioscur kardeşler karşılıklı olarak ayakta betimlenmişlerdir. Yüzleri birbirlerine dönük vaziyettedir. Ayrıca Septimius Severus[144] dönemine ait sikkede ise Dioscur kardeşler dört sütunlu tapınağın içinde betimlenmişlerdir.

---

[141] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.33,3a,Pl.IV,f.7 ; Pl.suppl.C,f.21 ve 22, Bak.:lev.XVI,r.62-63-64.
[142] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.83,94,Pl.IX,f.13,Bak.:Lev.XVI, r.65.
[143] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.119,8,Pl.XII,f.24,Bak.:Lev.XVI,r.66.
[144] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.120,11,Pl.XII,f.25 ve 12a,Pl.suppl.K,f.19,Bak.:Lev.XVI, r.67-68.

PONTUS SİKKELERİNDE DİOSCUR BETİMLERİ

TABLO 11

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Pyloi ve yıldız.
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Dioskur kardeşler, mızrak ve kılıçları ile.
Neokaesareia	Lucius Verus (M.s.161-169)	Dioskur kardeşler, dört sütunlu tapınak içinde .
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Dioskur kardeşler, dört sütunlu tapınak içinde.

3- Heykeltıraşlık Eserler

Tokat veya Giresun

Pişmiş topraktan yapılmış olan Dioskur kardeşler heykeli, bölgede tanrının tapınımına bir delildir. Ellerini birbirlerinin omuzlarına atmış ve ayakta betimlenmiş olan iki çıplak erkek çocuğu figürlerinden meydana gelmiştir. Bu figüründe yüz kısımları biraz aşınmıştır. Heykelin arka kısmı düz olarak işlenmiş olup burada bir delik bulunmaktadır. Başı çevreleyen saçlar ise omuzlara dökülmüştür. Eser Roma dönemine ait olup yüksekliği 13 cm.dir.[145]

[145] Tokat müzesinden Giresun müzesine devir edilmiştir. Env.No.:51.1.71.Bak.R.87.

4- Coğrafi Dağılımı

5-Değerlendirme

Bu kült, bölgede sıkça rastlanılan bir kült değildir. Amaseia 'da Mithridates Eupator dönemine ait sikkede Dioskurlara işaret eden **piloi** / keçe başlık ve denizcilere zor anlarında rehberlik eden yıldız betimlerini görmekteyiz. Neokaesareia kentinin imparatorluk dönemi sikkelerinde Dioskurlar'ın bir tapınak içinde betimlenmesi burada kültün varlığını kuvvetlendirir. Bunlara dayanarak bölgede, Dioskurlar'ın Amaseia, Amisos ve Neokaesareia'da tapınım gördüğünü söyleyebiliriz.

CN. DOMİTİUS CALVİNUS

1- Tanımı

Bu kült, Cn. Domitius Calvinus adına oluşturulmuş ancak neden oluştuğu tam olarak tesbit edilememiştir. Caesar, Calvinus'u Pharsalos yakınlarındaki savaşı kazandıktan sonra Anadolu'daki işleri kontrol etmekle görevlendirmiştir ve o aynı yıl Nikopolis'in yeniden kurulduğu yerin bulunduğu yörede Pharnakes II yi ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ancak Caesar M.Ö. 2 Ağustos 47 yılında Zela'da kazandığı zaferden sonra Calvinus, Pharnakes II yi Sinope'de kuşatmış ve teslim olmaya zorlamıştır.[146]

2- Yazıtlar

Zela

Zela yakınlarında üzerinde ΚΑΛΩΥΕΙΝΩ ΘΕΩ ΦΙΛΩΝ [147] yazısı bulunan bir sunak taşı bulunmuştur. Burada tapınımı bulunan tanrının Cn.Domitius Calvinus olduğu genel olarak kabul görmüştür.

3-Coğrafi Dağılımı

[146] E.Olshausen,**a.g.e.**,s. 1880.
[147] J.G.C.Anderson,**a.g.e.**, 3 ,1,235f. Nr.260 ; **IGR** 3 Nr.108;E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1880.

4 - Değerlendirme

Bu kült Zela yakınlarında bulunan bir sunak taşı ile tesbit edilmiş olup hangi nedenle kurulduğu bilinememektedir. Belki de Cornelius Domitius Calvinus'un şahsına yönelik bir tapınım söz konusu olabilir.

EROS / "Ερως

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I – Eros.

2- Sikkeler

Amisos

Pontos krallığının[148] krallık darpları çerçevesinde, Amisos'ta basılmış bir sikkede kanatlı Eros başı bulunmaktadır.

PONTUS SİKKELERİNDE EROS BETİMLERİ

TABLO 12

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	Pontos krallığı (M.ö.301-63)	Kanatlı Eros başı.

3- Kabartmalar

Merzifon /Aktarla

Merzifon Aktarla (Nureni) kurtarma kazılarında bulunan lahitin yüzeyinde betimlenen mitolojik sahneler arasında Eros betimi de sergilenmiştir.[149]

Tokat Müzesi

Yine daha önce yazmış bulunduğumuz[150] Roma dönemine ait eserin içinde Aphrodite'nin yanında Eros betimi bulunmaktadır. Yine Tokat müzesinde Helenistik döneme ait olan tafsilatını ileride vereceğimiz bir lahit parçası üzerinde Eros figürü tesbit edilmiştir.[151] Ayrıca yuvarlak bir plaka üzerine kabartma olarak işlenmiş ve

---

[148] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.70,37,Pl.VII.f.29.

[149] A. Yüce, "Merzifon Aktarla (Nureni) Lahiti kurtarma Kazısı", **VIII.Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 7-9 Nisan 1997 Kuşadası**, Ankara,1997, s.517-528, Bak.R.67.

[150] Bak. Aphrodite.R.81.Tokat müzesi, Env.No.: 76.50.43. Yükseklik 13.5 , Taban genişliği 8.5cm.

[151] Bak. Medusa ,Kabartmalar.

küçük noktalarla çerçevelenmiş eser yuvarlak bir kadın veya çocuk Eros başıdır. Helenistik veya Roma dönemine ait bir parçadır. Bu bir tahta eşya üzerine aplike etmek için yapılmış olup bazı kısımları kırılarak tahrib olmuştur.[152]

Amasya

Bak.Medusa Kabartmalar .

4- Heykeltıraşlık Eserler

Samsun Müzesi

Samsun müzesinde Mahmut Bilge adlı şahıstan hibe yolu ile alınmış bir Eros heykelciği tesbit edilmiştir. Bu heykel, kırmızı hamurlu olup iyi bir işçiliğe sahip değildir. Silindirik bir kaide üzerinde Eros betimlenmiştir. Diz kapaklarına kadar bir etek tarafından örtülen Eros'un üst kısmı ise çıplaktır. Ayakların birini kaideden sarkıtır iken diğer ayak ise kaideden aşağı sarkık vaziyettedir. Sırtını ve sol omzunu örten bir şalı sol eli ile tutarak yukarı kaldırmış olup sağ eli ise aşağı doğru uzanmış ve sırtından gelen şalı tutmaktadır. Yüz ve vücut hatları bebeksi olup içi boştur. [153]

Tokat Müzesi

Tokat müzesinde tesbit edilmiş olan Roma dönemine ait pişmiş topraktan Eros başlıklı figürün de başka bir belgedir. Bu eser, kiremit rengi ince kilden kalıpla yapılmış çıplak bir figürindir. Başta omuzları da örten bir Libya başlığı bulunmaktadır.13.5 cm yüksekliğinde olan bu figürünün kolları iki yana doğru açık olup ayaklar ile figürinin arka kısmı kırılmıştır.[154]

Ayrıca pembe ince kilden hazırlanmış başka bir Eros figürini de bulunmaktadır. Roma dönemine ait bu eserin arka kısmı düzdür. Ön yüzü ise detaysızdır. Sol ayağını ileri atarak ayakta duran Eros sol eli ile karnı hizasında bir çubuk tutmaktadır. Bükülerek ileri doğru açılan kol çubuğun ucunu tutmaktadır. Başın iki yanında kanatlar açık vaziyettedir. Arka kısmı ve ayak kısmı kırılmıştır.[155]

---

[152] Tokat Müzesi,Env.No.: 16.45.73.Çap 4.cm.(Giresun müzesine devir edilmiştir.)Bak.R.94.
[153] Samsun müzesi, Envanter No: 9- 1 / 1975. Yüksekliği 11.6 cm. Kaide çapı 5.3 cm.
[154] Tokat müzesi, Envanter No: 76.50.48 ,Sıra No: 3066.
[155] Tokat müzesi, Env.No.: 76.50.44. Yükseklik 13 cm.Bak.R.83.

Samsun

İstanbul Arkeoloji müzesinde Roma dönemine ait Samsun'dan gelme bir Eros heykeli tesbit edilmiştir. Bir çeşmeye ait tezyinat süslerinden olan bu eser sarhoş olup uykuya dalmış olan Eros'u betimlemektedir.[156]

Boğazköy

Anadolu medeniyetleri müzesinde bulunan M.s.2-3. yüzyıllarda Roma dönemine tarihlenen çıplak bir Eros heykelciği bulunmaktadır. Bronzdan yapılmış olan bu heykelin sol kanadı kırıktır. Sol kolu ise bilekten kırılmıştır. Sağ kolu aşağı doğru olup elinde bir şey vardır. Sağ bacağının ise diz kapağından alt kısımları kırıktır.[157]

5-Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Bölgede Amisos da sadece krallık darplarını içeren bir sikkede görülür. Ancak bu kanatlı Eros başı görüntüsü " bir oyun yada bir düğünün kutlanması için basılan sikkeler konumunda değerlendirilmiş olup bunlar krallık darpları içerisine

[156] İstanbul Arkeoloji Müzeleri, **Resimli Rehber, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan- Roma-Bizans heykeltıraşlık ve Mimarlık Eseri Koleksiyonları**,İstanbul, 1953,s.75.

[157] Belma Kulaçoğlu,**Anadolu Medeniyetleri Müzesi,Tanrılar ve Tanrıçalar**,Ankara,s.209 Yük.9.1cm.Baş gen.1.7cm.Env.No.7012 Bak. R.82.

sokulmamalıdır.[158] Tokat müzesinde bulunmuş olan kabartma ve heykeltıraşlık eserler burada Eros'un bölgede kültünü ortaya koyabilir. Buna göre bölgede Tokat ağırlıklı olmak üzere, Merzifon, Amisos ve Boğazköy'de Eros'a ait belgelere rastlamış bulunmaktayız.

[158] G.Kleiner,"Pontische Reichsmünzen",**İstanbuler Mitteilungen** 6,1955,10-45 ; E.Olshausen,**a.g.e.**, s.1880.

HELİOS / "Ηλιος

1- Tanımı

Bak.: Bölüm I – Helios.

2- Sikkeler

Amaseia

Mithridates Eupator[159] dönemine ait bir sikkede ön yüzde Helios başı betimlenmiştir. Commodus[160] dönemine ait başka bir sikkede yine Helios betimlenmiştir. Sikkelerin ön yüzünde Helios büstü ve arka yüzlerinde ise sağa doğru ilerleyen bir arslan görülmektedir.

PONTUS SİKKELERİNDE HELİOS BETİMLERİ

TABLO 13

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Mithridates Eupator (M.ö120-63)	Helios başı.
	Commodus (M.s.176-192)	Helios .

[159] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.33,5,Pl..IV,f.8,Bak.:lev.XVII, r.69.
[160] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.38,32,Pl.IV,f.22,Bak.:Lev.XVII, r.70.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Helios, Pontos'da Amaseia kentinde görülüp Pontos kralı Mithridates'de kendisini Helios olarak tanrılaştırmıştır.[161] Bölgede kültün varlığı sadece sikke örnekleriyle tek bir kentte kanıtlanmıştır. Bu sikke imparatorluk dönemine ait olup Commodus döneminde basılmıştır.

[161] A.Krug, "Ein Bildnis Mithradates IV. Von Pontos", **Arc.Anz.**,84,1969,s.193.

HERA / "Ηρα

1- Tanımı

Bak.: Bölüm I – Hera

2- Sikkeler

Amaseia

Septimius Severus[162] dönemine ait bir sikkede Hera ayakta, elinde **skeptre** ile betimlenmiştir.

Amisos

M.ö. IV.yüzyıla[163] tarihlenen bir sikkede ön yüzde Hera başı, başında stephanos, sola doğru, kolyeli ve küpeli olarak betimlenmiştir. Arka yüzde ΠΕΙΡΑ kalkan üstünde kanatları açık baykuş, cepheden betimlenmiştir. Baykuşun kanatları altında, ΔΙΟ yazısı bulunmaktadır. M.ö. II. yüzyıla tarihlenen bir sikkede de ön yüzde Hera'nın başı, sağa doğru, başında **stephanos**[164] arka yüzde ise ΑΗΜΕΤΡΙΟΥ yazısı kalkan üstünde kanatları açık baykuş, cepheden betimlenmiştir. Hadrianus dönemine tarihlenen bir sikkede yine Hera, ayakta elinde **skeptre** ile başında tacı ve **diademi** ile betimlenmiştir. Sabina[165] döneminde de Hera betimli sikkeler basılmıştır.

Pontos Krallığı

Mithridates IV ve kraliçe Laodike[166] dönemine ait bir sikkede, ön yüzde kral ve kraliçenin baş resimleri **profilden** betimlenmiş olup arka yüzde ise Zeus ve Hera betimi bulunmaktadır. Bu kral ve kraliçenin kendilerini Zeus ve Hera olarak tanrılaştırdıklarını ortaya koymaktadır. Başka bir sikkede[167] ise Hera tek başına ayakta betimlenmiştir.

---

[162] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.41,48,Pl.V,f.7, Bak.:Lev.XVII, r.71.
[163] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.54,1,Pl.VI,f.16, Bak.:lev.XVII, r.72.
[164] **SNGV. AulPontus**,53;O.Tekin,**a.g.e.**s.125, r.393.
[165] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.84,100a ve s.84,102,Bak.:Lev.XVII, 73.
[166] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.13,7,Pl.I,f.13, Bak.:Lev.XVII, r.74.
[167] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.13,8,Pl.I,f.14, Bak.:lev.XVII, r.75.

PONTUS SİKKELERİNDE HERA BETİMLERİ

TABLO 14

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amaseia	Septimius Severus (M.s.193-208)	Hera ayakta, elinde skeptre ile.
Amisos	M.ö.IV.yy	Hera başı,sola .
	M.ö.II.yy	Hera başı, sağa.
	Hadrianos (M.s.117-138)	Hera ayakta, elinde skeptre .
	Sabina	Hera
Pontos Krallığı	Mithridates Philopator M.ö.170-150)	Zeus ve Hera.
		Hera ayakta.

3- Coğrafi Dağılımı

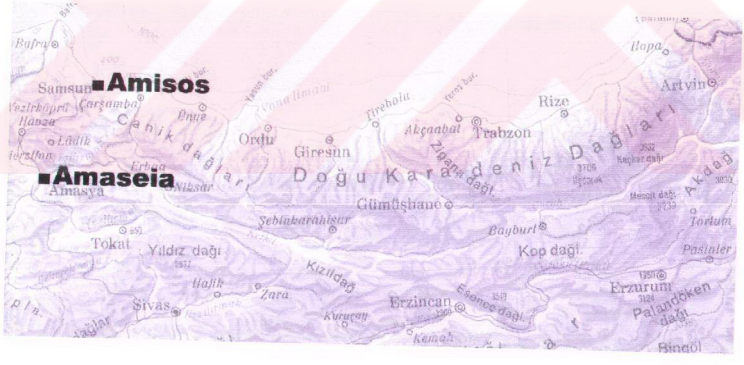

4- Değerlendirme

Bölgede Amisos ve Amaseia kentlerine ait sikkelerde ayrıca Pontos krallığı darplarında Hera betimi içeren sikkelere rastlanılmış olup buradan hareketle Hera'nın Pontos bölgesinde bu iki kentte varlığından söz edebiliriz. Özellikle Pontos krallık darplarında sikkenin ön yüzünde kral ve kraliçenin profilden büstleri ve arka yüzde ise Zeus ve Hera'nın betimlenmesi bu kral ve kraliçenin kendilerini Zeus ve Hera olarak tanrılaştırdıklarını göstermektedir.[168] Hera'nın Amisos'da varlığı krallık öncesi devirden imparatorluk dönemine kadar bir uzanım sergilemektedir. Bunlara dayanarak Hera'nın bölgede Amaseia ve Amisos'da tapınımından söz edebiliriz. Amisos'da en erken tarihli betimler M.ö.IV.yüzyıllara kadar uzanmakta olup bu arada M.ö. II. yüzyıla ait sikkelerde de Hera betimi kullanılmıştır

[168] E.Olshausen,**a.g.e.** ,s.1881.

HERAKLES / Ἡρακλῆς

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I- Herakles.

2- Antik Kaynaklarda Herakles

A-) "...Amazon kraliçesinin kızı büyük ganimetlerle ülkesine döndüğünde tanrıçalara kutsal yerler inşa ettirdi. Yönetiminin iyiliği ile kısa sürede halkının sevgisini topladı. Bu arada diğer taraflarda da savaşarak Suriye'ye kadar olan toprakları aldı. Bu kraliçenin ölümünden sonra ailesinden olan kadınlar başarılı yönetimleri ile Amazonların gücünü ve ününü artırdılar. Bu olaylardan bir çok nesil sonra ki; artık Amazonları tüm dünya tanıyordu Eurystheus, Alemene ve Zeus'un oğulları Herakles'e Amazon Hippolyte'nin kemerini getirme görevi verdi. Savaşa giren Herakles Hippolyte'yi esir aldı ve medeniyetini parçaladı. Komşu barbarlar ise eskiden Amazonların kendilerine yaptıkları kötülükleri hatırlayarak bu zayıflıklarından yararlandılar ve uzun süren savaşlarda Amazonları tamamen yok ettiler. Bu savaştan birkaç yıl sonra Penthesileia'daki Troia savaşında kurtulan Amazonların kraliçesi Ares'in kızı, bir akrabasını öldürdü. Bu saygısızlığından dolayı ülkesinden kaçtı Hektor'un ölümünden sonra Troialılarla müttefik olarak savaşan ve Yunanlıların çoğunu öldüren kraliçe hayatına kahramanca Akhilleus'un ellerinde son verdi. Anlatılanlara göre Penthesileia Amazonların kahramanlıklarını gösterdikleri son yer oldu ve kabile gün geçtikçe yok oldu. Sonuçta Amazonların yiğitliği yazıya geçirildiğinde insanlar bunu kurgu hikayeler olarak algıladılar." [169]

B-) "...Şehrin girişinde Amazon Antiope'nın bir anıtı vardır. Pındaros'un söylediğine göre bu Antiope, Peirithous ve Theseus tarafından kaçırılmıştır. Herakles, Thermodon'daki Themiskyra'yı kuşattı fakat orayı alamadı. Theseus'a aşık olan ve kampanyasında ona yardım ediyor olan Antiope kaleyi

[169] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**,II,46,2-6.

teslim aldı. Atinalılar iddia ediyorlar ki Amazonlar geldiğinde Antiope, Molpadia Theseus tarafından öldürülürken Molpadia tarafından yaralanmış (Theseus Molpadia'yı öldürürken bu sırada Molpadia'da Antiope'yi vurmuş) Atina'nın ortasında Molpadia'ya da anıt yapılmıştır..." [170]

3- Yazıtlar

Sebastepolis

Sebastepolis kenti almış olduğu bu asıl adı yanında Herakleiopolis adını da taşıyordu. Bu ad en erken M.s. 137 yılında kaleme alınmış bir yazıtta okunur.[171]

4- Sikkeler

Amisos

M.ö.85-65 yıllarında darp edilen bir sikkede ön yüzde Herakles başı, sağa doğru betimlenmiştir.[172] Traianus[173] döneminde basılmış sikkede yine arka yüzde Herakles betimi bulunmaktdır. Gordianus[174] dönemine ait sikkede arka yüzde Herakles ayakta elinde aslan postu ile betimlenmiştir. Trangullian[175] sikkesinde de Herakles betimi bulunmaktadır.

Kerasus

Caracalla[176] , Elegabalus,[177] Severus Aleksander[178] dönemlerinde darp edilen sikkelerde Herakles betimleri Kerasus sikkelerinde yer almıştır.

Kabeira /Neokaesareia

Valerianus, [179] ve Gallienus[180] dönemine tarihlenen sikkelerde Herakles aslan postu ile betimlenmiştir.

---

[170] Pausanias, **Descriptio Graeciae,Attika**, I,II,1.
[171] **IGR** 3,42 Nr.111;E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1882.
[172] **SNG IX, Black Sea:** XLV, r.1232 ,Bak.:Lev.XVII,76.
[173] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.80,77c.
[174] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.92,133,Pl.X,f.16,Bak.:Lev.XVII,77.
[175] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.94,142b.
[176] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.102,7.
[177] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.102,8,Pl.XI,f.15,Bak.:lev.XVII,78.
[178] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.103,13,Pl.XI,f.20Bak.:Lev.XVII,r.79.
[179] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.130,68a.
[180] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.131,70,Pl.XIV,f.8 ve s.131,69, Pl.suppl.L,f.5, Bak.: Lev.: XVII,r.80-81.

Sebastepolis /Herakleiapolis

Septimius Severus, [181] Julia Domna, [182] Caracalla, [183] Geta, [184] ve Gallienus [185] dönemine ait sikkelerde Herakles betimine yer verilmiştir.

PONTUS SİKKELERİNDE HERAKLES BETİMLERİ

TABLO 15

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amisos	M.ö.85-65	Herakles başı, sağa.
	Traianus (M.s.98-117)	Herakles
	Gordianus (M.s.238-244)	Herakles ayakta, elinde aslan postu ile.
	Tranguillian	Herakles
Kerasus	Caracalla (M.s.212-217)	Herakles
	Elegabalus (M.s.218-222)	Herakles
	Severus Alexander (M.s.222-235)	Herakles
Neokaesareia	Valerianus (M.s.253-260)	Herakles
	Gallienus (M.s.260-268)	Herakles
Sebastepolis/Herakleiapolis	Septimius Severus (M.s.193-208)	Herakles
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Herakles
	Caracalla (M.s.212-217)	Herakles
	Geta (M.s.208-212)	Herakles
	Gallienus (M.s.260-268)	Herakles

[181] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.142,3,Pl.XIV,f.23; s.142,6,Pl.XIV,f.25 ; s.142,6a,Pl.suppl.L,f.19 s.142,6b,Pl.suppl.L,f.20;s.142,6c,Pl.suppl.L,f.21;s.143,6d,Pl.suppl.L,f.22; s.143,7,Pl.XIV,f.26,Bak.:Lev.:XVIII, r.82-83-84.

[182] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.143,9,Pl.XIV,f.27 ; s.143,11; s.143,12,Bak.:lev.:XVIII,r.85

[183] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.143,14,Pl.XV.f.2 ; s.144,15,Pl.XV,f.3,Bak.:lev.XVIII, r.86-87.

[184] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.144,16,Pl.suppl.L,f.23 ;s.144,18,Pl.suppl.L.f.23 ; s.144, 20, Pl.XV,f.4, Bak.:Lev.XVIII, r.88

[185] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.144,22,Pl.XVf.6 ;s.14523,Pl.XV,f.7;s.145,24 ve 125,Bak.Lev.XVIII, r.89-90.

5- Mimari kalıntılar

İris'in, Pontos Euxeinos'a döküldüğü yerde yada buranın biraz doğusunda Heraklion adındaki limanı ile beraber bir tapınak bulunmaktadır. Ancak her iki yer de lokalize edilememiştir. Burada, Herakles'in Argonautlardan biri olarak kısa bir mola vermesinin hatırasına olmak üzere burada bir Herakles tapınağı inşa olmuş olabilir[186] Ayrıca Thermodon çayının denize döküldüğü yerde bir liman olup burası Herakles limanı olarak adlandırılmıştır.[187]

6- Coğrafi Dağılımı

7- Değerlendirme

Sebastepolis kentinde iki Herakles tapınağı olduğu ve yine başka bir binada da kült heykelinin olduğu bilinmektedir. Sebastepolis kenti aynı zamanda Herakleiopolis adını da taşımakta olup, bu kentte resmi bir Herakles kültü bulunmakta idi. Bu ad en erken Septimius Severus'tan itibaren kente ait sikkelerde ve M.s.137 yıllarına tarihlenen bir yazıttan okunmaktadır ki, burada açıkça tanrı **KTICTHC** olarak adlandırılır. Yukarıda da görüldüğü gibi Herakles'in bu kent için önemi çok büyüktür. Sikke darplarında arslan postuna sarılmış Herakles, ayrıca arslan postlu ve

[186] E. Olshausen,**a.g.e.**,s.1883.
[187] P.M.Bijiskyan, **a.g.e.**,s.34.

topuzlu kült heykeli görülmektedir. Kente ait basılan sikkelerde betimlenen tasvirler mitolojide Herakles'in kahramanlıklarını konu alan hikayelerdir. Sikkelerin darp tarihlerinin Roma imparatorluk döneminde yoğunlaşması ise gözden kaçırılmaması gereken ayrı bir husustur. İris nehrinin Pontos Euxeinos'a döküldüğü yerde veya buranın doğusunda bir yerde muhtemelen bir Herakles tapınağı bulunmaktadır ki, bu tapınak Herakles'in Argonautlardan biri olarak burada kısa bir mola vermesinin anısına inşa edilmiş olabilir. Yukarıda verilen kaynaklara dayanarak Pontos bölgesinde Herakles kültünün başta Sebasteiopolis olmak üzere Amisos'ta yaygınlık gösterdiğini Kerasus ve Neokaesareia kentlerine ait bulunan sikkelerin üzerindeki az sayıda Herakles betimlerine dayanarak buralarda kültün varlığından söz etmenin pek olası olmadığını söyleyebiliriz.[188] Ancak yine de unutulmamalıdır ki bu kült bölgenin en fazla tapınım gören kültlerinden sayılabilir. Herakles'in aynı zamanda kaplıcaların koruyucu tanrısı sayılması Augustus döneminden itibaren burada Herakles kültünün başlaması ve eski adı ile birlikte Herakleiopolis adının da kullanılmasına neden olmuştur. Hadrianus döneminden itibaren kentin sikkelerinde Sebastepolis-Herakleiopolis çifte adı kullanılmakta idi.[189]

[188] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1881 vd.
[189] B.Remy, "Deux Inscriptions du Pont en L'Honneur de L.Aelius Caesar", **Pontika**, I, Paris, s.102.

HERMES VE ANTİNOOS / Ἑρμῆς καὶ Ἀντινοος

1- Tanımı

Bak.: Bölüm I – Hermes.

2- Yazıtlar

Gaziura

Gaziura'da M.ö. 190-170 yıllarına tarihlenen bir yazıtta şöyle denilmektedir:

Yazıt

[ὁ δεῖ ν α]

Ἀντφιλ[ίδο]υ

Βυζάντον

παῖδας λανπά–

δι νιχῶν Ἑρμεῖ

Türkçesi: "Antiphilides'in oğlu, Byzantion'daki delikanlıların meşale yarışının galibi.....,(bu ithafı) Hermes'e yaptı."[190]

Neoklaudiopolis

Neoklaudiopolis'te Hermes kültünün varlığına işaret eden tek yazıt kesinlik taşımaktan uzaktır. Öte yandan yazıt ile birlikte heykeli, adak yapanın Hermes kültünün hizmetkarı, Proklos oğlu Kandidos mu olduğu da aydınlatılamamaktadır.[191]

Sinop

Aşağıdaki yazıt tanrı Merkür adı geçmesi itibari ile konumuza girdiğinden dolayı buraya koyduk. Bu yazıt Sinop müzesinde bulunmaktadır. G.E.Bean[192] tarafından okunmuştur.

---

[190] G.E.Bean,"Pontos Yazıtları", **Belleten**,X/37,1953, 156,r.5, Bak.R.70
[191] **SP** 3,1,89f Nr.68b ;E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1884.
[192] G.E.Bean, "Pontus Yazıtları",**Belleten,** X/37, Ankara,1953, 151-165.

Yazıt

Sacerdoti
Omnium Caesar.
T.Veturio T.fil.Col.
Campestri,auguri,II viro,
II vir. Q.q., II vir.III paneguri,curatori
annon.,sacerdoti dei Mercuri,
conditori patriae, IIII misso legato
a colonia in urbem sine viatico,
semel guidem ad divom Hadrianum,
III autem ad optimum maximumgue
bis imp.Caesar.T.Aelium Hadrianum
Antoninum Aug.Pium,
Ex.d.d.
Vicus COPDY

Türkçesi: Decuriones'in fermanı ile Copdy (?) köyü bu anıtı Titus'un oğlu, Collina kabilesi (mensubu)Titus Veturius Campestris için (rekzetti); (bu zat) bütün Caesarların rahibi, augur, duumvir, dört yıllık duumvir, bayram (görevi) dolayısıyla üç defa duumvir, buğday tedarikinin bakanı, Tanrı Merkür'ün rahibi , memleketinin yeniden kurucusu (olup) dört defa, seyahat parası almaksızın (Roma) şehrine, bir kere lahuti Hadrianus'a, ve üç defa en iyi ve en kuvvetli Caesar, iki defa imparator (olan) Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius'a gönderilmişti."

3- Sikkeler

Amaseia

Julia Domna[193] dönemine tarihlenen bir sikkede Hermes betimlenmiştir.

Amisos

M.s.28/29 yıllarına tarihlenen bir seride[194] ön yüzde tanrı, omuzunda **Kerkeion** taşır vaziyette betimlenmiştir. Ayrıca yine başka birinde ise[195] Hermes betimi

[193] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.43,62.
[194] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,50,Pl.suppl.G,f.10,Bak.:Lev.XVIII, r.91.
[195] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,54,Pl.suppl.G.f.14 ve s.75,59,Pl.VIII,f.13

bulunmaktdır. Hadrianus[196] dönemine tarihlenen sikkelerde ise yine ayakta Hermes betimleri bulunmaktadır. Sabina,[197] Gallienus[198] ve Salonina[199] dönemine tarihlenen sikkelerde Hermes betimi ihtiva eder.

Trapezus

Elegabalus[200] dönemine ait bir sikkede Hermes betimlenmiştir.

PONTUS SİKKELERİNDE HERMES VE ANTİNOOS BETİMLERİ

TABLO 16

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amaseia	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Hermes
Amisos	M.s.28-29	Hermes, omuzunda kerkeion taşırken.
	Hadrianus (M.s.117-138)	Hermes ayakta.
	Sabina (Hadrianus'un karısı)	Hermes
	Gallienus (M.s.260-268)	Hermes
	Salonina (Gallienus'un karısı)	Hermes
Trapezus	Elagabalus (M.s.218-222)	Hermes

4- Heykeltıraşlık Eserler

Trabzon

Trabzon il merkezinde yapılan kurtarma kazıları esnasında bir heykel bulunmuş olup bu heykelin muhtemelen Hermes'e ait olacağı düşünülmüştür. Heykelin başla birlikte boyu 1.64 cm dolayındadır. Antik kayıtlardan anlaşıldığı üzere bu Heykel burada bulunan bir Hermes tapınağına aittir ve bunlarda Hadrianus'un iktidarı döneminde yani M.s. II.yüzyılın başlarında yapıldığı sanılmaktadır.[201]

Bak.:Lev.XVIII, r.92-93.

[196] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.82,87Pl.IX,f.7 ve s.82,88,Pl.IX,f.8

[197] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.84,100,Pl.IX,f.19 ve s.85,107,Pl.IX,f.24,Bak.:Lev.XVIII,94

[198] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.97,151,Pl.IX,f.7

[199] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.98,154

[200] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.152,27,Pl.XV,f.25Bak.:Lev.XVIII, r.95

[201] E.Kaya, "Trabzon İl Merkezindeki Kurtarma Kazısında Ortaya Çıkan Buluntular", **VIII.Müze Kurtarma Kazıları Semineri,7-9 Nisan 1997 Kuşadası**, Ankara,1997, Bak.:R.68-69.

Tokat

Roma çağına tarihlenen ve 5 cm. yüksekliğinde bulunan Tokat müzesinde tesbit ettiğimiz pişmiş topraktan yapılma Hermes başı bölgede Hermes'i işaret eden başka bir belgedir. Bu kahverengi ince kilden yapılmıştır. Başın arka kısmı işlenmeden bırakılmıştır. Başındaki başlığın iki yanı kanatlı olarak betimlenmiştir. Gözler birer yarıkla belirtilmiş olup badem şeklindedir. Saçlar ise alında basit bir şekilde işlenmiştir.[202]

5- Mimari Buluntular

Trapezus

Trapezus'ta bir tapınak vardı. M.s. 218/219 yıllarına ait bir sikkeden bu tapınağa ait iz bulmaktayız.[203] Bunu bize Arrianos'ta bildirmektedir.[204]

6-Coğrafi Dağılımı

7- Değerlendirme

Arrianos'un ifadesine göre, Trapezus'ta Hermes'e ait bir kült heykeli vardı. Amisos sikkelerinde Hermes kültü dikkate değer bir tarzda belgelenmiştir. Gaziura ve

[202] Tokat müzesi, Env. No.: 76.50.51. Bak. :R.88.
[203] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.152,27,Pl.XV,f.25,Bak.:Lev.XVIII, r.95.
[204] F. Arrianos,**Periple P.E.**3;E.Oishausen,**a.g.e.**,s.1883.

Neoklaudiopolis kentlerinde de yaygınlık gösterir. Burada elde edilen tek yazıt kültün varlığını isbatlamak için yeterli değildir. Antiphilides'in oğlunun Byzantion'da yapılan gençler meşaleli koşu yarışmasında elde ettiği zafer için yapılan adakta Hermes'e aittir. Ancak burada Hermes'e ait bir kültün bulunması zayıf bir ihtimaldir. Hermes daha ziyade gençlerin spor alanındaki koruyucu tanrısı olarak zaferi kazanmış bulunan Antiphilides'in adağının alıcısı durumundadır.[205] Yukarıdaki kaynaklara dayanarak Pontos bölgesinde Hermes'in Amisos, Amaseia, Trapezus, Gaziura ve Neoklaudiopolis kentlerinde tapınımının izlerine rastlanmıştır.

[205] E.Olshausen, **a.g.e.** ,s.1883vd.

IRMAK TANRILAR

1- Tanımı

Bak. Bölüm I- Irmak Tanrılar.

2- Antik Kaynaklarda Irmak Tanrılar

Antik kaynak Apollonios Rhodius'da[206] ırmak tanrı Thermodon'dan bahsedilmektedir.

3- Yazıtlar

Thermai Phazemonitis

F. ve E. Cumont Amaseia'nın yukarısında bir kaynak tapmalı keşfetmiş olup burası Roma yurttaşı L. Iulius Cornelianus Celen'in bir adağıdır.[207] Adak αι Μεγαλαι Νυηφαι şeklinde yazılmıştır. Phazemonitis'in sıcak kaynakları iyileştirme gücünden dolayı ünlü idiler. Burada Thermai ile birlikte bu doğal kaynaktan yararlanılarak, imparatorluk döneminde "İç Pontos'un en önemli kür ve kaplıca merkezinin" gelişmiş olması, anlaşılır bir durumdur.[208] Burada iki epigram bulunmuş olup, bunlar Hellespontos eyaleti prensesi olan Iovinus'u bir kamu kaplıca tesisini görkemli biçimde kurmasını konu alırlar.[209] Böylesine görkemli bir banyo kaplıca tesisinin farklı yetki alanları, bu epigramlarda tanrılaştırılmışlardır. Asklepios, kaplıcadaki kürün iyileştirmede etkili olmasını garanti eder.[210] Tesisin banyosunun işletilmesinden Kharitler sorumludur.[211] Suyun sıcaklık derecesinden Hephaistos[212] ve suyun kendisinden de nymphalar sorumludur.[213] Bu epigramlar bu kür merkezinde resmi kültlerin varlığını gösteren yeterli kanıtlar olmayabilir, ancak hastaların iyileşmeleri için teşekkür ettikleri ve bu teşekkürünü de yazıtı yapan taşcı

---

[206] Apollonius Rhodius, II, 970-985.
[207] F.Cumont,1906:170f ; yazıt SP 3,1,1910,118 f. Nr. 96 0= Sokolowski,1955:185 Nr.82
[208] H.Weimerta, **Wirtschafts als landschaftsgebundenes Phanomen.Die antike Landschaft Pontos.Eine Fallstydie**, Stuttgart,1984, s.78.
[209] SP 3,1, 40-42 Nr. 26f. Bunun için Robert,1948:75-83.
[210] **SP** 3,1, Nr.27 Z 3.
[211] **SP** 3,1, Nr.26 Z.6 ; 27 Z 7 ; E.Olshausen, **a.g.e.**, s.1897.
[212] **SP** 3,1, Nr.26 Z 3.
[213] **SP** 3 1, Nr.26 Z 1 ve 5 ; 27 Z 1 ve 6; E.Olshausen, **a.g.e.**, s.1897.

ustası eliyle gerçekleştirip bunu bir de resmi olarak duyurmaları[214] yazıtların yapılan tamlamaları her ne kadar kesinlik taşımıyorsa da Thermai'de, Asklepios ve nymphaların resmi bir kültü bulunduğunu ve belki de bu iki tapınımın ortak bir kültüne tanıklık etmektedir.

4- Sikkeler

Amaseia

Faustina[215] dönemine ait bir sikkede, ırmak tanrı İris betimlenmiştir. Burada Iris bir kayaya yaslanmış şekilde vücudunun üst kısmı çıplak şekilde betimlenmiştir.

Amisos

Antinoos,[216] Septimius Severus,[217] ve Traianus,[218] dönemine ait bir sikkede ırmak tanrı Thermodon betimlenmiştir.

Neokaesareia/Kabeira

Bu kentte ait sikkelerde Septimius Severus [219] döneminde ırmak tanrı Lykus betimlenmiştir.

---

[214] **SP** 3 1,37-40 Nr.24f ; E.Olshausen, **a.g.e.**,s.1897 vd.

[215] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.37,22,Pl.IV,f.18,; F.İmhoof-Blumer,**a.g.e.**,s.94 Tafel, VII,18 Bak.:Lev.XVIII, r.96.

[216] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.85,108a,Pl.suppl.II,f.7, Bak.:Lev.XVIII, r.97.

[217] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.87,112,Pl.If.29.

[218] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,53.Ayrıca Irmak tanrı Thermodon betimli sikkeler için bak.:F.İmhoof-Blumer, **a.g.e.**,s.257-258,Tafel VII.

[219] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.120,14,Pl.XII,f.28, Bak.:Lev.XIX, r.98.

PONTOS SİKKELERİNDE IRMAK TANRI BETİMLERİ

TABLO 17

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Faustina (M.Aurelius'un karısı)	İris
Amisos	Antinoos	Thermodon
	Septimius Severus (M.s.193-208)	
	Traianus (M.s.98-117)	
	Hadrianus (M.s.117-138)	Pontos Euxeinos
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	
	Commodus(M.s.176-192)	
	Septimius Severus (M.s.193-208)	
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	
	Caracalla (M.s.212-217)	
	Geta (M.s.208-212)	
	Caracalla yada Elagabalus (M.s.212-217 /218-222)	
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	
	Balbinus (M.s.238)	
	Gordianus III (M.s.238-244)	
	Tranguillian	
	Otacilia (Philippus Arabs'ın karısı)	
	Philippus Caesar (M.s.244-249)	
	Decius (M.s.249-251)	
	Aemilianus (M.s.253)	
	Salonina	
Neokaesareia	Septimius Severus (M.s.193-208)	Lykus

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Yunanlılar suyu, denizi ve akarsuları kutsal olarak kabul etmişlerdir. Deniz Tanrı Pontos Euxeinos özellikle imparatorluk dönemine ait sikkelerde görülmekte olup betimlerde, Nyke ve Demeter ile birlikte görülmektedir. Bölgede kaplıcalarından dolayı Amaseia, Phazemonitis ve Amisos'ta Kharitler, Hephaistos ve su Nmphalarının kültünü görmekteyiz. Bölgede İris, Lykos ve Thermodon adında üç Irmak tanrıya rastlanılmaktadır. Ayrıca Pontos Euxeinos'da tapınım görmüş bir su

KYBELE / Κυβέλη

1- Tanımı

Bak.: Bölüm I – Kybele.

2- Kabartmalar

Ortaköy /İncesu

Ortaköy'ün doğusunda İncesu yakınlarında bu tanrıçayı gösteren bir kaya kabartması keşfetmişlerdir.[221]

3- Heykeltıraşlık Eserler

Tokat

Tokat müzesinde tesbit edilen bir Kybele heykeli bölgede Roma döneminde Kybele tapınımını gösterir. Pişmiş topraktan yapılmış 55 cm yüksekliğinde bu heykel 1935 yılında Zile'den satın alınmak sureti ile müzeye intikal etmiştir. Burada Kybele arkalıklı bir taht üzerine oturtulmuştur. Kybele'nin önden ayrılmış dalgalı saçları arkada toplanmıştır. Boyunda tasma biçiminde bir kolye bulunmaktadır. Göğsün altından bağlı bir peplos ile omuz ve dizleri örten bir toga giydirilmiştir. Bir eli ile dizine dayadığı bir tef tutmakta olup, elin diğeri ise kırılmıştır. Kulak uçları açık olarak betimlenmiştir. Aşağı sarkan iki zülüf omuzlara inmiştir. Saçların üzerinde ışınlarla süslü bir taç vardır. Bu ışınların şehir surlarının stilize bir sembolü olduğu düşünülmektedir. Roma çağında Tykheler ile Kybele birleştirilmiş ve ikisinin sembolleri bir arada işlenmiştir.[222]

Tokat müzesinde Kybele'ye ait başka bir eserde pişmiş topraktan yapılmış bir Kybele başı'dır. Bu Roma dönemine ait bir parçadır. Bu eser kiremit rengi ince kilden yapılmış bir figürinin parçasıdır. Yüzü detaysız olarak yapılmış olup arka

[221] E.Atalay-A.Ertekin,a.g.e. , s.19-26
[222] Tokat müzesi, Env.No.: 15.1.35.

kısmı ise düz bir şekilde yapılmıştır. Başın etrafı ışın şeklinde çevrelenmiş ve üst kısmındanda bir çıkıntı bırakılmıştır. Eserin yüksekliği 7.5 cm dir.[223]

Yine Tokat müzesinde tesbit ettiğimiz Roma dönemine ait bir figürin daha vardır ki bu koyu gri renk kaba kilden yapılmıştır. Ayak kısmı kırık olan bu figür oturur olarak betimlenmiştir. Başında da bir polos vardır. Elinde bir tef bulunmaktadır. Yüz detayları aşınmıştır. Yangın geçirmesinden dolayı kararmıştır. Bir örtü omuzları ve sırtı örtmüştür.[224]

Ayrıca yine Kybele'ye ait ve onu bir taht üzerinde gösteren eserde yine tokat müzesinde yer almaktadır. Yüksek bir taç (polos) giymiş olan Kybele akroterli bir taht üzerindedir. Saçları önden ikiye ayrılmış ve omuzlara kadar dalgalı hatlar ile inmektedir. Sol kolu bir aslanın başı üzerindedir ve eli ile saçlarını tutmaktadır.Sağ eli ise bir def tutarak dizi üzerinde durmaktadır. Tahtın alt tarafı kırılmıştır. İçerisi boş olarak yapılmış olup arka tarfında yuvarlak bir delik bulunmaktadır. Dönemi hakkında kesinlik olmayan ve pişmiş topraktan yapılmış bu eserin biz Roma devrine ait olduğunu düşünmekteyiz[225]

Boğazköy

Yine Boğazköy'den çıkarılmış bir tanrıça Kybele örneği de elimizde bulunmaktadır. Bu eser M.ö. 6.yüzyıl ortalarına aittir. Burada Kybele iki yanında müzisyenlerle birlikte tasvir edilmiştir. Yüz ifadesi arkaiktir. Burada betimlenen müzisyenler ise çıplak olarak betimlenmiştir. Bunların sol tarafta olanı lir ve sağ taraftaki ise flüt çalmaktadır.[226]

---

[223] Tokat müzesi,Env.No.: 76.50.50. Bak.R.89.
[224] Tokat Müzesi,Env.No.: 75.14.9.Yükseklik 14 cm.
[225] Tokat müzesi,Env.No.: 83.23.1. Yükseklik 28.2 cm. Eni 19.2 cm.Kalınlık 0.5 cm.
[226] Belma Kulaçoğlu, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi,Tanrılar ve Tanrıçalar**, Ankara,s.206.Yük.134 cm. Gen.56 cm. Env.No.:138-3-64 .Bak.R.90.

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Ortaköy'ün doğusunda bir kaya kabartması bulunmuştur ayrıca Tokat müzesinde Kybele'ye ait bir çok heykeltıraşlık eser tesbit edilmiştir. Yine Boğazköy'de bulunan eserde bölgedeki önemini kanıtlamaktadır. Buna göre bölgede Ortaköy, Tokat ve Boğazköy'e yayılmış bir alanda tanrıçanın tapınım izleri tesbit edilmiştir.

MA

1- Tanımı

Hakkında pek fazla bilgi sahibi olunamayan bu tanrıça Anadolu'ludur.[227] Ma, Kappadokia Komana (Kayseri-Şar) ile Kappadokia Pontika (Tokat-Gümenek) olarak bilinen, biri Kappadokia'da ve diğeri Pontus'da iki şehirde yerleşmiş olarak karşımıza çıkar. Bu kentler tanrıçanın ana kült merkezleridir. Her iki kentte de Ma kutsanmakta, tanrıçanın tasvirlerinin bulunduğu tapınaklar yer almakta, külte ait efsaneler, kutsal nesneler bulunmaktaydı. Pontos Komana'sının Kapadokia Komanası tarafından kurulduğu ve her iki kente kültün, Orestes adlı biri tarafından getirildiği belirtilmektedir.[228] Roma'da **Enyo** ya da **Bellona** adlarıyla yaygınlaşmıştır.[229] Roma'daki Bellona tapınağına **"Enyaion"**denir.[230] Ma adı **Ammia, Ammas, Nana, Attis, Attes** ve **Papas** gibi tanrı adları ile ilişkilendirilerek tanrıçanın ve kültünün Anadolu'da eski bir halka ait olabileceği söylenirken[231] köken olarak Mezopotamya ile de bağlantı kurulmuştur.[232] Ma adı Anadolu'lu Hurrilerin bir tanrısı olduğunu düşündürmektedir.[233] Kappadokia'daki tanrıça kültü ile Pontos'daki kült birbirinin aynı olup muhtemelen Pontos'da ki Kappadokia'dakinden alınmıştır.[234] Tanrıça'nın **"yenilmez"**,[235] **"zafer getirici tanrıça"**[236] gibi savaşçı özelliklerini vurgulayan lakapları yanında **"epekoos" "işitici", "yalvarışlara kulak verici"** ve **"kuria" "sahip, egemen"** gibi lakapları da vardır. İlk bakışta aralarında ilgi kurulamayan ve zıt gibi görünen bu durum tanrıçanın ana vasfı göz önüne alındığında makul karşılanır.[237] Bu lakaplar onun doğulu karakterinin vurgulamaktadır. Tanrıça betimlerinin kalkanlı ve topuzlu olarak yapılması onun savaşçı karakterini vurgulamaktadır. Tanrıça rüyasında Sulla'ya düşmanlarını vurup

---

[227] Ö.Çapar,"Yerli Bir Anadolu Tanrıçası Ma",**DTCFD** XXXVII-1,2,1995,583-598.
[228] Strabon, XII,2,3.
[229] Strabon,XII,2,3.
[230] Cassius Dio Cocceianus, 42,26,2.
[231] P.Kretschmer,**Einleitung in die Geschichte die grieche Sprache**,1896,s.194 vd. s.334 vd.s.355 vd.;Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.585.
[232] Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.586.
[233] Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.596.
[234] Strabon,XII,3,32.
[235] Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.584.
[236] W.H.Waddington,"İnscriptions dela Cataonia",**BCH** VII,1883,s.125 vd.,Nr.1.
[237] Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.586 vd.

öldüreceği bir şimşek vermiştir.[238] Pergamum da ki **altar** üzerinde bu betim görülmektedir. Ayrıca kült festivallerinde kullanılan çifte baltalar da Ma'yı tanımlayan tasvirler arasında onun karakterini ortaya koyan önemli ipuçlarıdır.[239]

2- Sikkeler

Komana Pontika

Tanrıça ile ilgili özellikle Komana Pontika sikkeleri ışık verir. Sikke lejandlarında adı geçmez, ama onun atribüleri gereken mesajı anlamamıza yeterlidir. Sikkelerden birinde Ma'nın ışınlı çelenk içindeki büstünü sikkenin ön yüzünde görürüz ancak esas olarak bu tip arka yüzde yer alır. Bu arada tanrıça ışınlı çelenk de taşır. Yanında da topuz vardır.[240] Başka örneklerde tanrıçanın topuzlu ve kalkanlı kült heykelini ayrı olarak yada bir tapınağın cephesinde, ortada görürüz.[241] Tapınağın saçaklık alanında bir kartal ile, yılanın mücadele ettiği sahne karakteristik tiptir. Tanrıça'nın sikkenin ön yüzünde ışınlı çelenk / taç içinde göründüğü örneklerde arka yüzde resmedilen topuzu tereddüt etmeden Enyo'ya mal etmek gerekir.[242] Yine Nerva tasvirinin ön yüzde yer aldığı örneklerde arka yüzdeki topuz da aynı tanrıça ile ilgili görülebilir.[243]

PONTUS SİKKELERİNDE MA BETİMLERİ

TABLO 18

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Komana Pontika	Caligula (M.s.37-41)	Tanrıça, ışınlı çelenk içinde.
	Septimius Severeus (M.s.193-208)	Tanrıçanın, topuzlu ve kalkanlı kült heykeli.

[238] Plutarkhos,**Sulla**,IX,7.
[239] Ö.Çapar,**a.g.e.**,s.597 .
[240] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.109,9Pl.suppl.K,f.9 ve s.109,9a ,Pl.suppl.K,.f.10 ve s.109,9b.
[241] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.109,12,Pl.XII,f.3,Bak.:Lev.XIX, r.208.
[242] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.108,7,Pl.suppl.K,f.7 ve Pl.XII,f.1, Bak.:Lev.XIX, r.209.
[243] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.109,10,Pl.XII,f.2.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Komana Pontika, Torosların eteğinde bulunan Komana'nın bir kült şubesi konumundaydı ve burada Ares'in dişi karşılığı olan Enyo'ya tapınılmakta idi. Bu da Anadolu tanrıçası Ma'nın **İnterpretatio Graeca** yani Helen yorumu idi. Komana aynı zamanda, Hitit kutsal kenti **Kummanni** ile bir tutulurdu. Burada dinsel fuhuş/ **prostitution** yapılırdı ve küçük Korint olarak bilinirdi.[244] Her iki yılda bir Ma'nın şerefine kutlamalar yapılırdı ve tanrıçanın çıkış yerinde bir araya gelinirdi. Festivalin en önemli özelliği şehre domuzların getirilmesi ile ilgili olan domuz eti yeme yasağı idi. Güney ve orta Küçük Asya'da tanrıların şehirleri Hitit geleneğine uyar. Bu kentlerin özel konumları ve sosyal yapıları onları diğerlerinden ayırmış olup Kappadokia Pontika'da bu kült merkezleri arasında önemli bir yere sahipti.[245] Komana'nın, Pontos'daki kült şubesinde de aynı tanrıya tapınılmakta idi. Komana Pontika kentine ait sikkelerde tanrıça alenen belirtilmese de tanrıçanın **atribüleri** bariz bir surette görülmektedir. Komana Pontika'da bir rahip devleti yer almakta olup bu devletin başında Pontos kralı tarafından göreve getirilen bir yüksek rahip bulunmakta idi. Bu kişi, tapınak arazisinin de sahibi durumunda olup burada pek çok

[244] Bu konuda daha geniş bilgi için bak. Chr.Marek,**Pontus et Bithynia, Die Romischen Provinzen İm Norden Kleinasiens**, Mainz am Rhein, 2003, s.109vd.
[245] Macie,Popko, **Religions of Asia Minor**, Warsaw, 1995, s.169 vdd.

hierodul bağcılık işleri ile uğraşmaktadır. Bu **hierodulların** sayısı 6000 in üzerinde olup bunlarında sahibi aynı zamanda başrahiptir. Komana Pontika'daki kültün büyük bir coşku ile kutlanan tapınım törenleri yanında tapınak alanı içinde domuz yenmesi ve beslenmesi yasağı belirgin bir karakteristiği idi. Burada tapınak fahişeliği yapılmakta idi. Yılda iki defa, her yandan gelen insanlarca şenlikler tertip ediliyor ve bu şenlikler esnasında kült heykeli geçit alayı ile tapınaktan dışarı çıkarılıp kutlamalardan sonra tekrar geri getiriliyordu. Burada yapılan geçit alaylarında rahibin taşıdığı taç onun Pontos kralından sonra gelen konumuna işaret etmekte idi. Tüm bu özellikleri ile Komana Pontika bir hac yeri aynı zamanda da bölgeden Armenia'ya yönelen ticarette bir aktarma noktası olarak önemli bir ticaret ve panayır noktası olarak kabul görmekteydi. Ma'nın Romalıların Bellonası ve Helenlerin Enyo'su ile eşitliği yanında Tauris Artemis'i ile de eşitliğinden bahsedilmekte olup bu durum tanrıçanın kült heykelini Kırım'dan Küçük Asya'ya getirmiş olan Orestes ve Elektra ile ilgili bir söylenceye dayanmaktadır.[246] Yukarıda elde edilen kaynaklara ve modern eserlere dayanarak Ma kültünü bölgede sadece Komana Pontika kentine odaklayabiliriz. Ma kültü Anadolu'nun değişik bölgeleri içinde önem arzeden bir kült olup M.ö. 30 yılında Herakleia Pontika hükümdarı olan Galatialı tetrark Adiatorix'in oğlu Dyteutus Augustus tarafından Komana Pontika'daki tanrıça Ma'nın baş rahibi yapılmış ve muhtemelen bu görevi M.s.34/5 yılına kadar devam ettirmiştir. Ma tapınağı sayesinde Komana Pontika önemli bir şehir olarak görülmüştür.[247]

[246] E.Olshausen,a.g.e.,s.1886.
[247] S.Mitchell,**Anatolia,Land,Men, and Gods in Asia Minor**,Volum I, Newyork, 1992, s.49 .

MEDUSA / Μεδυσα

1- Tanımı

Bak. :Bölüm I- Medusa.

2- Antik Kaynaklarda Medusa

"...Amazonlar kazandıkları zaferle gece dinlenirken esir kadınlar ve geri kalan güçler saldırdılar ama Amazonlar bunların hepsini katlettiler. Myrina bu sırada ölen üç arkadaşı için üç tane mezar inşa ettirdi ve bunlar "Amazon Mezar Tümseği" olarak bilinmektedir. Ama Gorgonlar güçlendikten sonra bu sefer Zeus oğlu Perseus tarafından bozguna uğratıldı. Bu sırada kraliçeleri Medusa idi. Ama tam olarak Gorgonlar ve Amazonlar, Herakles tarafından yok edilmiştir..." [248]

3- Sikkeler

Amisos

Mithridates Eupator [249] dönemine ait bir sikkede ön yüzde **Aegis** ortasında Medusa başı bulunmaktadır. Ayrıca yine Mithridatesler dönemine ait başka sikkelerde de[250] bu betime yer verilmiştir.

Kabeira /Neokaesareia

Mithridates Eupator [251] dönemine ait sikkede **Aegis** ortasında Medusa başı bulunmaktdır. M.ö.85-65 yıllarına tarihlenen başka bir sikkede ise arka yüzde Perseus ayakta cepheden, sağ elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı, yerde[252] bulunmaktadır.

---

[248] Diodoros Sicilus, **Bibliotheka Historika**, III,55,14.
[249] O.Tekin,**a.g.e.**, s.126,r.404,Bak.:Lev.XIX, r.101.
[250] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.62,12,Pl.VII,f.5,Bak.:Lev.XIX, r.102.
[251] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.117,4.
[252] **SNG IX, Black Sea:**XLVI,r.1241,Bak.:Lev.XIX, 103.

Komana

Mithridates Eupator dönemine ait bir sikkede, arka yüzde, Perseus elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı, yerde Medusa'nın başı kesik cesedi,[253] ve KOMA–NΩN yazısı bulunmaktadır. Başka bir sikkede[254] ise ön yüzde **Aegis** ortasında Medusa başı bulunmaktadır.

Khabakta

M.ö.100-85[255] yıllarına tarihlenen sikkenin ön yüzünde **Aegis**, ortasında Gorgo başı. betimi bulunmaktadır. Aynı döneme ait başka bir sikkede ise arka yüzde Perseus elinde harpa ve Medusa başı tutuyor, yerde Medusa'nın başı kesik[256] cesedi ve **XABAK-TΩN** yazısı bulunmaktadır.

Laodikeia

Mithridates Eupator[257] dönemine ait bir sikkede ön yüzde **Aegis** ortasında Medusa başı bulunmaktadır.

Taulara

M.Ö.85-65 yıllarına ait bir sikkede Perseus elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı, yerde Medusa'nın başı kesik cesedi ve [258] TAYA–APΩN yazısı bulunmaktadır.

---

[253] **SNG IX, Black Sea:** XLVII, r.1260-1261 ,Bak.:Lev.XIX, r.104-105.
[254] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.107,1,Pl.XI,f.24 ;Bak.:Lev.XIX, r.106.
[255] **SNG IX, Black Sea:** XLVI,r.1254,Bak.:Lev.XIX, r.107
[256] **SNG IX, Black Sea:** XLVI,r.1253,Bak.:lev.XIX, r.108.
[257] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.114,3,Pl.XII,f.17; **SNG IX, Black Sea:** XLVII r.1272-73.
[258] **SNG IX, Black Sea:**XLVIII, r.1293 Bak.:Lev.XIX, r.109.

PONTUS SİKKELERİNDE MEDUSA BETİMLERİ

TABLO 19

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amisos	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Aegis, ortasında Gorgo başı.
Kabeira	Mithridates Eupator	Medusa.
	M.ö.100-85	Perseus, ayakta cepheden ,sağ elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı,yerde Medusa'nın cesedi.
Komana	Mithridates Eupator	Perseus, ayakta cepheden ,sağ elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı,yerde Medusa'nın cesedi.
Khabakta	Mithridates Eupator	Aegis, ortasında Medusa başı.
		Perseus, ayakta cepheden,sağ elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı,yerde Medusa'nın cesedi.
Laodikeia	Mithridates Eupator	Aegis ortasında Medusa başı.
Taulara	M.Ö.85-65	Perseus, ayakta cepheden,sağ elinde harpa ve Medusa'nın kesik başı,yerde Medusa'nın cesedi.

4- Kabartmalar

Merzifon/ Aktarla

Amasya'nın Merzifon ilçesinde Aktarla (Nureni) köyü Mezaraltı mevkiinde bir lahit[259] bulunmuş olup bu lahitin gövdesinde kabartma olarak yapılmış mitolojik sahneler yer almaktadır. Bu sahneler arasında betimlenmiş üç adet Medusa figürü de bulunmaktadır.

[259] A. Yüce, "Merzifon Aktarla (Nureni) Lahiti kurtarma Kazısı", **VIII.Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 7-9 Nisan 1997 Kuşadası**, Ankara,1997, s.517-528, Bak. R.67.

Amasya

Gök medrese Mahallesinde bulunan Halifetgazi (Hilfetgazi) türbesi içinde taş bir sanduka ve bunun üstünde bir kapak taşı vardır.Bu kapak taşının yan kısımları Grek veya Roma tezyinatıdır.Bu lahit üzerinde kabartma olarak yapılmış kanatlı Eros figürlerinin taşıgığı girlandlar ve Medusa başlarıyla süslüdür.[260]

Tokat Müzesi

Ayrıca dönemi tam olarak tesbit edilememiş olan ancak Helenistik veya Roma olduğu düşünülen bir bronz mask daha belgelenmiş olup bu ince bir plakadan kabartma olarak yapılmış bir Medusa başıdır. Saçlar kabarık dalgalar halinde geniş şekilde başı çevrelemiştir.Saçın üst kısmında ve maskın çevresinde kırıklar vardır. Muhtemelen tahta bir eşya üzerine aplike edilerek yapılmıştır.[261]

Pontus bölgesinde Medusa kültüne kanıt olacak başka bir belgede üzerinde Medusa kabartması bulunan bir kireç taşından yapılma bir lahit parçasıdır. Dikdörtgen formu olan blokun alt kısmı bir kaideye oturmaktadır. Lahitin ön yüzünde ortada bir Medusa başı ile bunu bir yarım ay şeklinde çeviren girlantlar kabartma olarak işlenmiştir. Üst köşesi ile yan kısmı kırılmış olan parçanın arka kısmında herhangi bir işlem yoktur.[262]

Ayrıca, Helenistik döneme tarihlenen, gri beyaz dalgalı kaba mermerden yapılma bir lahit parçası üzerinde Medusa başı bulunmaktadır. Bu lahitin yüzünde girlandlı çelenklerle süslenmiş iki Medusa başı arasında bir Eros betimi de bulunmaktadır. Eros ortaya yakın bir yerde durmakta olup iki eli ile iki yanında bulunan girlandların ucunu tutmaktadır. Lahite göre sol tarafta bulunan Medusa kırılmış olup sağ taraftaki ise korunmuştur. [263]

Ayrıca, erkek başı veya Medusa betimi olduğu zannedilen bir mask tesbit edilmiştir. Bunun çapı 4.5 cm. olup yuvarlak bir plaka üzerine kabartma olarak işlenmiş saçlar kabarık dalgalar halinde gösterilmiş bir erkek başı veya Medusa başıdır. Başın etrafı

---

[260] Ahmet Demiray, **Amasya,** Ankara,1954, s.44.
[261] Tokat müzesi, Env. No.: 16.48.73. Bak.R.91.
[262] Tokat müzesi, Env. No.: 84-16.5. Yükseklik 73cm., Uzunluk 98 cm.,Kalınlık 22cm.Bak.R.92.
[263] Tokat Müzesi, Env.No.: 21.1.72.Uzunluk 9.7 cm., genişlik 60cm.

iki sıra inci dizisi arasında kalan yuvarlak kabartmalarla süslü bir bantla çevrilmiştir. Söylendiği gibi bu eser bir erkek başı olabileceği gibi Medusa başı da olabilir.[264]

Yine, başka bir mask daha vardır ki bu da, Helenistik veya Roma dönemine ait olup saçlar kabarık dalgalar halinde gösterilmiş bir Medusa kabartmasıdır. Saçların yarısı, alnı ve çevresi kırılmıştır.[265]

Niksar

Yine Tokat müzesinde bulunan Niksar Leylekli köprü Nekropol kazısından gelme bir mezar steli üzerinde Medusa başı tesbit edilmiştir. Roma dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.[266]

Amisos

Cedit Mahallesi, Ebusuud Caddesinde yapılan yol genişletme çalışmaları esnasında bulunan mezar odasında Medusa başlı betimlenmiş düğmeler bulunmuştur.M.ö.4.yüzyıl sonu ile M.ö. 3.yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.[267]

3-Coğrafi Dağılımı

[264] Tokat müzesi, Env.No.: 16.44.73. Bak.R.95.
[265] Tokat müzesi,Env.No.: 16.46.73. Ölçü, 3.7 cm.(Giresun müzesine devir edilmiştir)
[266] Tokat müzesi, Env.No.: 83.2.1. Uzunluk 62 cm.Kalınlık 75cm.En 37 cm.Bak.R.93.
[267] Samsun Kültür Müdürlüğü Yayınları,**a.g.e.**, s. 212 vd.

4- Değerlendirme

Medusa, genellemek gerekirse Anadolu'da oldukça yaygın bir külttür. Sikkelerde de bolca betimlenmiştir. Bu betimlerde genellikle ön yüzde Aigis ve ortasında Medusa başı betimi görülürken, arka yüzlerde genellikle Perseus ile ilgili betimlere yer verilmiştir. Arka yüzde ise, Perseus, elinde harpa ve Medusa başı, yerde ise Medusa'nın başı kesik cesedinin bulunduğu betimler yaygındır. Amisos, Kabeira /Neokaesareia, Khabakta, Komana Pontika, Laodikeia ve Taulara kentlerinde sikke darplarında kullanılmıştır. Sikkelerin darp tarihi genellikle Mithridatesler dönemine aittir. Ayrıca Tokat müzesinde tesbit ettiğimiz kabartmalar ve masklar Tokat ve çevresinde kültünün olabileceği zanni vermektedir. Samsun'da yol inşaatında bulunan Medusa başlı düğmeler Medusa'nın Pontus bölgesindeki yayılım alanını genişletmektedir.

MEN PHARNAKOU

1- Tanımı

Phryglerin Ay tanrısıdır. Kökeni M.ö. III. bin yıllara kadar inen Men, Hititler vasıtasıyla Phryglere intikal etmiştir. Men'in milli Phryg kıyafetine bürünmüş betimleri, Phrygia'da yaygın tapınımı ve bazı antik yazarların onu bir Phryg tanrısı olarak lanse etmeleri[268] Phrygler tarafından ne derece benimsendiğinin ve millileştiğinin kanıtıdır.[269] Men, Phryg başlığı pantolonu, çizmesi ve cüppesi ile bütünleşmişti. Ayrıca omuzlarındaki hilal ile betimlenmiş olup ona bir horoz veya boğa eşlik eder. Genellikle ayakta betimlenmiş olup, nadirende otururken yada yatarken betimlenmiştir.[270] Tanrının adı eski Phrygce'de **Μανεσ** dir. Ancak sonraları Grekçeleşmiş haliyle **Μεν** olarak görülür.[271] Men Anadolu'dan başka Hellas, Balkanlar, Kırım ve İtalya'da da tapınım görmüştür. Köken olarak, Sami[272] ve İran kökenli bir tanrı olduğu yolunda da iddialar vardır. Ay tanrısı özelliğiyle birlikte o **"kehanet tanrısı"**, **"sağlık ve şifa tanrısı"**, **"bereket tanrısı"**, **"yemin tanrısı"** hatta **"nehir tanrısı"** ve **"yeraltı tanrısı ve ölülerin koruyucusu"** olarak da tapınım görmüştür. Men betimlemelerde sakalsız ve uzun saçlı genç bir adam, arkasında bir hilal, sağ elinde bir çam kozalağı tutarken, yanında bir horoz, boğa veya aslan ile beraber ayakta veya oturur şekilde yada boylu boyunca uzanmış olarak belirtilir. Men ayakta, elinde gücünü simgeleyen bir asa ile, elinde bir üzüm salkımı ile **phiale** veya kalkanlı olarak dahi betimlenmiştir.[273] Tavuk üzerine binmiş betimlerine Attika rölyeflerinde rastlanılır.[274] Phrygia ve Pisidia kentlerinde rastlanılan Atlı Men rölyeflerinde aynı atribü ve giysilerle; Phryg başlığı, omuzlarında hilal, elinde asa veya çifte balta, kısa kollu khiton, pantolon ve manto ile görülür. Bazı betimlerde ise bir zırh kuşanmış olarak veya askerlere özgü bir

---

[268] Herodotos,**Historiai**,I,94.
[269] A.Erzen,"Ay tanrısı Men'in adı ve Menşei hakkında ",**Belleten**,XVII-65,1953,s.1-14.
[270] E.N.Lane,"Men:A Neglected Cult of Roman Asia Minor",**ANRW**,18.3.11,Newyork,1990,s.2160.
[271] A.Lesky,"Men", **RE**,15,1,1931,689-695.
[272] J.H.Wright,"A Votive Tablet to Artemis Anaitis and Men Tiamu in the Boston Museum of Fine Arts", **HarvSt** VI, 1896,s.68 vdd.
[273] Karayaka,**a.g.e.**,s.1998,42.
[274] E.N.Lane,**Corpus Monumentarum Religionisdes Menis III,İnterpretations and Testamonia,CMRDM III**,Leiden,1976,s.101 vd.

tunica ile betimlenir.[275] Anadolu'da Men tapınımı değişik pek çok epithetler altında görülür. Bunlar, **Askaenos, Epekoos, Patrios, Epiphanes, Phosphoros, Ouranios, Toleseos, Keraiton** ve **Plouristreos'**dur. Bunlar arasında en yaygını güney doğu Phrygia'da ki Askaenos'dur.[276] Pontos bölgesinde ise Men Pharnakou adı altında tapınım görmüştür.[277] Men kültü M.s. IV. yüzyıllara kadar tapınım görmüş olup hristiyanlığa karşı verilen mücadelenin en büyük merkezi olmuştur.

2- Antik Kaynaklarda Men Pharnakou

".....Pompeius tarafından bir kent haline getirilen ve Diospolis olarak adlandırılan Kabeira'ya gelince Pythodoris sonradan burayı bayındırlaştırarak, ismini Sebaste olarak değiştirmiştir ve şimdi kenti krali ikametgahı olarak kullanmaktadır. Burada Ameria kasabası denen yerde, Pharnakes'in Men kasabası da bulunur. Bu yerde bir çok tapınak hizmetkarı ve geliri daima baş rahip tarafından toplanan kutsal bir arazide vardır. Krallar tapınağa o kadar saygı duymuşlardır ki krallık yemini "Kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i" şeklinde değiştirmişlerdir. Burası Albania ve Phrygia'da olduğu gibi, aynı zamanda Selene'ninde tapınağıdır. Aynı ismi taşıyan iki yerde Men tapınağı vardır. Birisi Pisidia dolayında olan Antiokheia yakınındaki Men Askaios, diğeri de Antiokheialıların ülkesindeki Men tapınağıdır."[278]

3- Sikkeler

Amaseia

Septimius Severus[279] döneminde Amaseia'da basılan bir sikke bunu bize izah edebilir. Sikkelerde yıldız, Zeus Stratios kültüne sokulan ateş sunağı üzerinde görülmektedir. Sunak burada bir ışık sembolü olarak kültün **mazdeizm** kökenli öğesinin bir **atribüsüdür.**

---

[275] İ.Delemen,**Anadolu'da Atlı Tanrılar .Lykia,Pisidia,Lykaonia,İsauria,Phrygia,Lydia,ve Karia Bölgelerinde Taş eserler üzerinde bir İnceleme**,İstanbul Üniversitesi,Yayınlanmamış Doktora Tezi,İstanbul,1993,s. 60.

[276] N.Karayaka,**a.g.e.**,s.45.

[277] Strabon, **Geographika** XII,III,31.

[278] Strabon,XII,III,31.

[279] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.40,43,Pl.V,f.4.

Amisos

Mithridates Eupator[280] döneminde Amisos'da basılan sikkelerde Men kültünü ifade edici unsurlar bulunmaktadır.

Pharnakia

Pharnakeia'da Men'in omuzunda hilal ile betimlenmiş bir büstünün bulunduğu sikke açık bir kült belgesidir. Bu M.ö.150-125[281] arasına tarihlenir. Pontos sikkeleri üzerindeki ay betimlerinin esas olarak ay tanrısı ile ilgili oldukları kuşkuya meydan vermemektedir. Bunlarda görülen hilal, yıldız yada güneş işareti olarak yorumlanan sekiz ışınlı bir sembol ile **kombine** edilmiştir. Mithridates krallarının sikkelerinde hilal ve yıldızdan oluşan bu kombinasyonun çok sık görülmesi adeta bir aile armasından söz edilmesine neden olmuştur. Yıldızın ne anlam taşıdığı sorusu önemlidir.

Pontos Krallığı

Pontos krallığı sikkeleri üzerinde görülen hilal tasvirleri esas olarak ay tanrısı Men ile alakalıdır. Bunlarda görülen hilal, yıldız yada güneş işareti olarak yorumlanan sekiz ışınlı bir sembol ile kombine edilmiştir. Mithridates[282] döneminde basılan bir sikkede ön yüzde Mithridates başı, diademli sağa ve arka yüzde ise ΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΑΤΟΠΟΣ yazısı ile geyik otlanırken, sola dönük, sol boşlukta, yıldız ve hilal bulunmaktadır.

PONTOS SİKKELERİNDE MEN PHARNAKOU KÜLTÜ BETİMLERİ

TABLO 20

KENTLER	DARP DÖEMİ	BETİMLER
Amaseia	Septimius Severus (M.s.193-208)	Yıldız, ateş sunağı üzerinde
Amisos	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Hilal ve yıldız.
Pharnakia	M.ö.150-125	Men omzunda hilal.
Pontos krallığı	Mithridates Eupator	Geyik otlanıyor,sola dönük, solda hilal ve yıldız.

[280] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.63,16,Pl.VII,f.9 Pl.suppl.F,f.16 ve 17.
[281] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.138,1,Pl.XIV,f.15,Bak.:lev.XIX, r.110.
[282] O.Tekin,**a.g.e.**,s.124.r.398.

4- Tapınak

Kabeira'da Amaria adlı bir kasabada Men Pharnakou'ya ait bir tapınak vardır.[283]

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Bu tanrının adının ne manaya geldiği tartışmalı bir konudur. Pharnakou'nun Pharnakes I olduğu kabul edilmektedir. Pharnakeia'da, Men'in omzunda hilal ile temsil edilen büstünün bulunduğu sikke açık bir kült ifadesidir. Yine Pontos sikleri üzerinde bulunan hilal tasvirleri de esas olarak ay tanrısı ile alakalıdır. Kabeira'da bir Men tapınağı var olup burası Pontos kralları tarafından büyük öneme haiz bir yerdir. Bu kültün bölgede başta Pharnakeia olmak üzere Pontos krallığı bünyesinde büyük rağbet gördüğünü ve Amaseia, Amisos, Kabeira kentlerinde yaygınlığını kanıtlayacak belgelerin bulunduğunu söyleyebiliriz.

[283] S.Mitchell, **Anatolia,Land,Men,and Gods in Asia Minor**,VII, Newyork,1992, s.24.

MİTHRAS

1- Tanımı

En eski Pers tanrılarından birisidir. Erkek tanrıdır ancak Herodotos'da dişi olarak verilir.[284] Mithra'nın bir kayadan doğduğu söylenirken, diğer taraftan da onun elinin birinde meşale, diğerinde ise bıçak olduğu halde başında bir Phryg bonesi ile bir nehir kenarında doğduğu ve çobanlar tarafından dağlarda saklandığı anlatılmıştır. Onun doğuşunu anlatan bu mitos, kırsal kesimin tanrısı oluşunu ve tarım ve hayvancılık ile ilişkilendirilmesini vurgulamaktadır. Mithras kültünde boğa, çok önemli bir canlıdır. Bitkilerin, Mithra tarafından kesilen boğanın vücudundan ve spermlerinden ise, tüm hayvan ırklarının yaratıldığına inanılırdı. Ruhu ise sadık dostu köpek için saklanmaktaydı. Bu nedenle o sürülerin koruyucu tanrısı olarak da adlandırılmıştır. Mithra'nın aynı zamanda adaletin koruyucu ve uygulayıcısı olarak kötü güçlere karşı daima savaş verdiği düşünülmüştür. O yine ölümden sonra ruhları cinvat köprüsünde tanrı Rasshnu ile beraber yargılayacaktır. Mithra kültünde ölümden sonra dirilişe inanılıyordu.[285] Mithra Ahuramazda ile Angra Mainyu arasında uzlaşmacı bir tanrı kimliği ile ortaya çıkmaktaydı.[286] Mithra bin duygusu, bin kulağı, onbin gözü, ve onbin ajanı ile anlaşmaları takip eden bozanı cezalandıran, ve sadık kalanları ise ödüllendiren bir tanrıdır.[287] Mithra'nın anlaşmalardaki bu garantör durumu aile içi geçimsizliklerin kaldırıldığı uzlaşmalardan, milletlerarası anlaşmalara kadar çok geniş bir sahada kendini göstermekteydi.[288] Mithras eski İranlılar için Anahita ile birlikte önemli bir yere sahiptir.[289] Mithraizm'de inananların geçmek zorunda oldukları yedi seviye vardı. Bunlar, Karga, **griffin**, asker, aslan, pers, haberci ve baba idi. Her aşamanın yerini tutan maskeler, nişanlar tütsü yakma ve içecek sunma gibi çeşitli **ritüelleri** vardı. Mithra savaşçı kimliği nedeniyle Zarathuştra tarafından reddedilmiştir. Ancak kültü Magu rahiplerinin

---

[284] Herodotos,**Historiai**,I,131.
[285] FCumont,**Textes et Monuments de figures relatifes aux mysteres de Mithra I**,I,197.
[286] R.Ghirschman,**Perse.Proto-İraniens Medes Achemenides**,1963,s.229 ;N.Şahin,a.g.e.,s.107 .
[287] M.S.Bilgin,**Yazatalar ve Homo Aryan Mitolojisi**,1996,s.117 .
[288] N.Şahin,**a.g.e.**,s.107.
[289] W.Hinz, **Darius und die Perser**,Baden- Baden,1976,s.183

korumasında olduğundan dolayı halk tarafından oldukça rağbet görmüştür.[290] Aralık ayının 25. günü Mithras'ın doğum günü olarak kabul görmüş bu kült Romalı askerler arasında da tapınım görmüştür. Roma'ya bu kült, Kilikialı korsanlar aracılığıyla sokulmuştur. Roma'da oldukça rağbet gören bu tanrı toplumun en yüksek kesimine kadar ulaşmış İmparator Commodus[291] ve İmparator Julianus bu dine girmişlerdir.[292] Kapadokia takviminde VII. ay Mithre olarak adlandırılır. Pontus kralı olan Mithradatesler'in adı da Mithra'dan kaynaklanmaktadır. Mithra adına yapılan bayramlara Mithrakana denmektedir. Mithra Anadolu'da Mithras olarak anılmış[293] ve önemli bir yer kazanmıştır.[294] Mithra kültünün kutsal alanları özellikle mağaralarda ve su kaynaklarında olması gerekiyordu.[295] Mithra, pek çok tanrı ile birlikte anılmış bir tanrı olup Anadolu'da Apollon, Hera, Men ve Helios ile birleştirilmiştir.

2- Yazıtlar

Amaseia

Amasya'da ele geçmiş T.Aurelius Lucianus'a ait bir mezar taşı bulunmuştur. Burada στρατιωτης ευτεβης şeklinde bir yazı vardır.[296]

3- Sikkeler

Trapezus

İmparator Traianus[297] dönemine tarihlenen bir sikkede arka yüzde Mithras profilden sağa doğru betimlenmiştir. Ayrıca yine Antoninus Pius, [298] Marcus Aurelius, [299] L.Verus,[300] Commodus [301] Septimius Severus,[302] Julia Domna,[303] Caracalla,[304]

---

[290] M.S.Bilgin,**a.g.e.**s.111
[291] F.Comte,**a.g.e.**,s.132
[292] O.Akşit,**Roma imparatorluk Tarihi (M.s.193-395)**,İstanbul,1970,s.310 vd
[293] N.Şahin,**a.g.e.**,s.110 vd.
[294] Alessandro Bausani,**Die Perser**, Stuttgart,1965, s.31
[295] F.Cumont,**a.g.e.**,s.55;N.Şahin,**a.g.e.**,s.111
[296] E.Olshausen, **a.g.e.**, s.1889.
[297] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.148,4,Pl.XV,f.16,Bak.Lev.XX,r.112.
[298] **Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.**,s.149,Pl.suppl.L,f.26.
[299] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.149,10,Pl.XV,f.17
[300] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.149,11,Pl.XV,f.18.
[301] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.149,12,Pl.XV,f.19 ve s.150,14, Bak.Lev.XX, r.113.

Macrinus,[305] Diadumenius,[306] Elegabalus,[307] Julia Paula,[308]Severus Aleksander[309] Orbianus,[310] Gordianus,[311] Trangulliana,[312] Philippus,[313] Otacilia[314] dönemine ait sikkelerde Mithras betimi kullanılmıştır.Trapezus sikkelerinde Mithras en önde yer almaktadır.[315]

Zela

Pompeius[316] döneminde Mithras, Zela sikkelerinde betimlenmiştir.

PONTUS SİKKELERİNDE MİTHRAS BETİMLERİ

TABLO 21

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Trapezus	Traianus (M.s.98-117)	Mithras, profilden sağa.
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Mithras
	M.Aurelius (M.s.161-180)	Mithras
	L.Verus (M.s.161-169)	Mithras
	Commodus (M.s.176-192)	Mithras
	Caracalla (M.s.212-217)	Mithras
	Macrinus (M.s.217-218)	Mithras
	Diadumenius (M.s.218)	Mithras
	Elagabalus (M.s.218-222)	Mithras
	Julia Paula	Mithras
	Severus Alexander	Mithras

[302] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.150,16,Pl.XV,f.20 ve s.150,17 ve s.150,18,Pl.XV,f.21, Bak.Lev.XX, r.114-115
[303] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.150,19,Pl.XV,f.22, Bak.Lev.XX, r.116.
[304] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.151,20 ve 21
[305] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.151,24,Pl.XV,f.24, Bak.Lev.XX, r.117.
[306] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.151,25.
[307] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.152,26 ve s.152,29,Pl.suppl.M,f.2,Bak.:Lev.XX, r.118.
[308] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.153,32,Pl.XV,f.27,Bak.:Lev.XX, r.119.
[309] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.153,33,Pl.XV,f.28 ve s.153,35,Pl.XVI,f.1;Pl.XVI,f.2,Bak.:Lev.XX, r.120.
[310] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.154,40.
[311] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.155,45 ve s.155,49,Pl.XVI,f.8ve s.155,50,Bak.:XX, r.121.
[312] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.156,53.
[313] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.s.156,54b,.
[314] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.157,56,Pl.XVI,f.12,Bak.XX, r.122.
[315] W.Ruge, "Trapezus", RE,2219
[316] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.158,1,Pl.suppl.M,f.6,Bak.:XX,r. 123

	(M.s.222-235)	
	Orbianus	Mithras
	Gordianus (M.s.238-244)	Mithras
	Trangullian	Mithras
	Philippus Arabs (M.s.244-249)	Mithras
	Otacilia (Philippus Arabs'ın karısı)	Mithras
Zela	Pompeius	Mithras'ın profilden büstü, arka yüzde horoz

4- Coğrafi Dağılımı

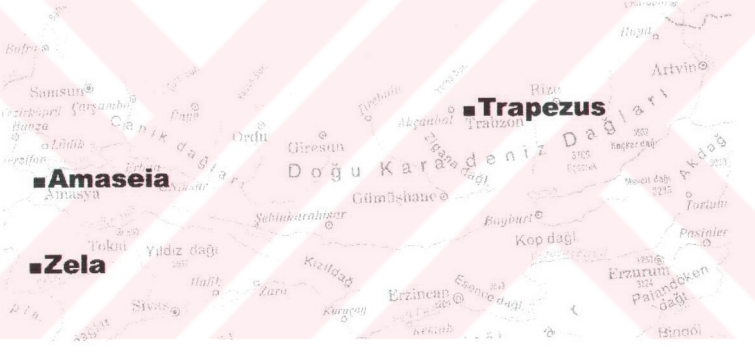

5- Değerlendirme

Pontos kralları, isimlerinde bu tanrının adını taşımalarına rağmen bölgede bu kültü güçlendirecek yeterli malzeme bulunamamıştır. İlerleyen zaman elbette yeni deliller için tek yardımcıdır. Amaseia ve Trapezus kültün rastlandığı iki şehirdir. Trapezus'da, Traianus'dan, Philippus Arabs zamanına kadar olan dönemde pek çok sikke Mithras betimi içermektedir. Pharnakes I dönemine ait sikkedeki betim Hermes betimi olarak düşünülürse bu kentin erken dönemlerine ait Mithras kültünü kanıtlayacak bir işaret bulunamaz. Mithridateslerin köken olarak Pontos'un yerlileri olmadığı ve Trapezus'da Mithras ile ilgili belgelerin geç tarihli oldukları dikkate

alınırsa bu kültün imparatorluk döneminde bölgeye geldiği düşünülebilir. Bu arada yukarıda belirtilen yazıt göz önüne alınacak olursa Amaseia'da ayrı bir Mithras topluluğundan bahsedilebilir. Ancak bu yazıt da net bir sonuca bizi götürmez . Belki askerin uzaklarda ölmüş biri olmasına rağmen dinine sadık kalmış bir **mystes** olduğu düşünülebilir ancak yazıtın askerin annesi tarafından dikilmesi bu seçeneği de ortadan kaldırmaktadır. Bu arada Zela'da bulunan sikkeler bize ışık tutabilir. Bu sikkeler III. Mithridates savaşının sonuna tarihlenebilir. Bu sikkedeki ön yüzdeki Mithras büstü ile arka yüzdeki horoz şüphe duyulmayacak biçimde Mithras kültünü kanıtlar. Pharnakes dönemine ait sikkleerde de Mithras olarak yorumlanacak betimler vardır. Ancak bunlar kafi değildir. Bunlara dayanarak Trapezus'da güçlü, Zela'da ihtimal dahilinde ve Amaseia'da da zayıf olarak bir Mithras kültünden söz edebiliriz. Zaman içinde yapılan yeni araştırmalar bu konuyu daha net bir hale getirecektir.[317]

[317] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1889

NİKE / Νικη

1- Tanımı

Bak. Bölüm I – Nike.

2- Antik Kaynaklarda Nike

"....Sulla, Mithridates ile savaşmak üzere yola çıktı. Dediklerine göre, Sulla'nın İtalya'dan ayrıldığı günlerde Bergama'da yaşamakta olan Mithridates'e, bir çok ilahi işaretler verilmiş. Bergamalıların kendisine doğru aletlerle indirdiği çelenkli bir Nike heykelinin başını eller ellemez heykel kırılmış, çelenkte tiyatro'da yere düşüp parçalanmış. Bunun üzerine halkı dehşet Mithridates'i de büyük bir ümitsizlik kaplamış ama genede işleri umduğundan çok başarılı olmuş. Nitekim Asya'yı Romalıların elinden, Bithynia ile Kappadokia'yı kralların elinden aldıktan sonra Bergama'da yerleşti. Dostlarına servet, hakimiyet ve tiranlıklar dağıttı. Oğullarına gelince birisi ....." [318]

3- Sikkeler

Amaseia

Septimius Severus, [319] Caracalla [320] ve Geta[321] dönemine ait bir sikkede arka yüzde betimlenmiştir.

Amisos

Mithridates Eupator[322] döneminde basılan sikkelerde Nike betimlenmiştir. İmparatorluk dönemine ait[323] bir sikkede ve yine Augustus,[324] Tiberius,[325]

---

[318] Plutarkhos, **Sulla**,10-11.
[319] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.41,45,Pl.V,f.5, Bak.:Lev. Bak.Lev.XXI, r.124.
[320] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.45,71 ve 71a,Pl.V,f.21, Bak.Lev. Bak.Lev.XXI, r.125.
[321] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.49,99,Pl.suppl.E,f.7 ve Pl.VI,f.9.
[322] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.71,42 ,Pl.VIII,f.1ves.71,44,Pl.suppl.G.f.7, Bak.Lev.XXI, r.126-127.
[323] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.74,50b,Pl.suppl.g,f.12,Bak.:Lev.XXI, r.128.
[324] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.77,68,Pl.VIII,f.18, Bak.Lev.XXI, r.129.
[325] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.77,71,Pl.VIII,f.20 ve Pl.suppl.G.,f.21, Bak.Lev.XXI, r.130-131.

Agrippa,[326]Vespasianus,[327]Traianus,[328]Hadrianus,[329] Septimius Severus,[330] Caracalla, [331]Maximus,[332]Philippus,[333]Traianus Decius,[334]Etruscilla,[335] Salonina,[336] dönemlerine ait sikkelerde Nike çeşitli betimlerle bulunmaktadır. Bu betimlerde Nike ayakta palmiye taşırken, imparatorları taçlandırırken vs. betimlenmiştir.

Kerasus

Elegabalus [337]dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Komana

Mithridates Eupator [338] dönemine ait sikkede, arka yüzde Nike ayakta, elinde Palmiye dalı ile betimlenmiştir. Ayrıca imparator Traianus [339]dönemine ait sikkede dört sütunlu tapınak içinde betimlenmiştir. Septimius Severus,[340] Caracalla[341] dönemine ait sikkelerde de Nike betimi kullanılmıştır.

Khabakta

Mithridates Eupator[342] dönemine ait bir sikkede arka yüzde betimlenmiştir.

Laodikeia

Mithridates Eupator [343]dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Neokaesareia

Mithridates Eupator,[344] Commodus,[345] Valerianus[346] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

---

[326] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.78,73,Pl.VIII,f.22.
[327] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.79,74d,Pl.suppl.G,f.24, Bak.Lev.XXI, r.132.
[328] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.79,75,Pl.VIII,f.24 ve s.80,77d,Pl.suppl.G,f.30 ve s.80,77e,Pl.suppl.H,f.1, Bak.Lev.XXI, r.133-134-135.
[329] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.83,96,Pl.IX,f.15, Bak.XXI, r.136.
[330] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.87,112b,Pl.suppl.H,f.10, Bak.Lev.XXI, r.137.
[331] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.88,115,Pl.IX,f.32 ve s.89,121,Pl.X,f.6, Bak.Lev.XXI, r.138-149.
[332] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.92,130d,Pl.suppl.J,f.3.
[333] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.95,144d ve s.95,144e,Pl.suppl.J,f.10,10-19,Bak.Lev.XXII,140.
[334] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.95,145,Pl.VI,f.2,Lev.XXII, 141.
[335] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.96,146,Pl.XI,f.3,Bak.Lev.XXII, 142.
[336] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.99,156,Pl.XI,f.10,Bak.:Lev.XXII, 143.
[337] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.163,9a.
[338] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.107,3,Pl.XI,f.25 ve Pl.suppl.K,f.5, Bak.Lev.XXII, r.144-145.
[339] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.109,11,Pl.suppl.K,f.11,Bak.Lev.XXII, r.146.
[340] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.110,13,Pl.suppl.K,f.12 ve s.110,14,Pl.XII,f.6.
[341] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.110,17,Pl.suppl.K,f.13 ve s.111,18b,Pl.suppl.K.f.14,Bak.Lev.XXII,r.147.
[342] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.165,3,Pl.suppl.K,f.4
[343] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.114,3,Pl.XII,f.17,Bak.Lev.:XXII, r.148.

Pontos Krallığı

Mithridates I veya Mithridates II [347] dönemine ait bir sikkede Nike arka yüzde betimlenmiştir.

Zela

Septimius Severus [348] döneminde basılan sikkelerde betimlenmiştir.

PONTOS SİKKELERİNDE NİKE BETİMLERİ

TABLO 22

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Septimius Severus (M.s.193-208	Nike
	Caracalla (M.s.212-217)	Nike
	Geta (M.s.208-212)	Nike
Amisos	Mithridates Eupator (M.s.M.ö.120-63)	Nike
	Augustus (M.ö.27- M.s.14)	Nike
	Tiberius (M.s.14-37)	Nike
	Agrippa (M.ö.28 den itibaren)	Nike
	Vespasianus (M.s.69-79)	Nike
	Traianus (M.s.98-117)	Nike
	HadrianusM.s.117-138)	Nike
	Septimius Severus (M.s.193-208	Nike
	Caracalla (M.s.212-217)	Nike
	Maximus (M.s.235)	Nike
	Philippus (M.s.244-249)	Nike
	Trajan Decius (M.s.249-251)	Nike
	Etruscille	Nike
	Salonina	Nike

[344] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.117,4,Pl.XII,f.24.
[345] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.119,10a.
[346] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.130,65,Pl.XIV,f.5, Bak.:lev.XXII, r.149.
[347] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.10,1,Pl.1,f.1,Bak.:Lev.:XXIII, r.150.
[348] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.159,4b,Pl.suppl.M,f.9,Bak.Lev.:Lv.XXIII, r.151.

Kerasus	Elagabalus (M.s.218-222)	Nike
Komana	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Nike
	İmparator Traianus (M.s.98-117)	Nike
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Nike
	Caracalla (M.s.212-217)	Nike
Khabakta	Mithridates Eupator	Nike
Laodikeia	Mithridates Eupator	Nike
Neokaesareia/Kabeira	Mithridates Eupator	Nike
	Commodus (M.s.176-192)	Nike
	Valerianus (M.s.253-260)	Nike
Pontos Krallığı	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Nike
Zela	Septimius Severus (M.s.193-208)	Nike

4- Heykeltıraşlık Eserler

Amisos

Samsun'da Cedit Mahallesi, Ebusuud caddesi yol genişletme çalışmaları esnasında tesbit edilen mezar odasında Nike ve Eros betimli küpeler bulunmuştur.[349] Bu eserler M.ö. 4.yüzyıl sonu ile M.ö. 3.yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

[349] Samsun Kültür Müdürlüğü Yayınları, **a.g.e.**, s.212 vd.Bak.: R.101.

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Amaseia, Amisos, Kerasus, Khabakta, Komana, Laoddikeia, Kabeira kent sikkelerinde Nike betimleri görülür. Bu durum bölgede kültün yaygınlığına işaret edebilir. Nike imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde yoğunlaşır. Komana Pontika sikkesinde dört sütunlu tapınak cephesinin merkezinde konik olarak yukarı doğru daralan bir kaide üzerinde palmiye dalı ve taçlı betimi burada bir resmi kültün varlığına işaret edebilir. Mithridates Eupator dönemine tarihlenen darplarda Aegis ortasında betimlenen Gorgo ve Perseus betimleri de krallık hanedanının mitolojik soy kütüğüne işaret eder. Krallık hanedanı ile ilgili bu özellik burada Nike'nin işlevini ortaya koyması açısından önemlidir. İki **taenie** ile süslü palmiye dalı ile iktidardaki kralın zafer kazanan bir kral olduğunu simgeler .Bu durum Nike'nin Helenistik krallara ait sikkelerde görülen bir ödevidir. Roma imparatorları döneminde de Nike aynı özellikleri taşımaktadır.[350]

[350] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1890 vd.

PAN / Πάν

1- Tanımı

Bak.: Bölüm – I. Pan.

2- Sikkeler

Kerasus

Pan, yalnızca Marcus Aurelius zamanına ait bir Kerasus sikke serisinde görülür.[351]

PONTOS SİKKELERİNDE PAN BETİMLERİ

TABLO 23

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Kerasus	M. Aurelius (M.s.161-180)	Pan

3- Coğrafi Dağılımı

[351] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.102,6,Pl.XI,f.14,Bak.:Lev.XXIII, r.152.

4- Değerlendirme

Pontos bölgesinde Kerasus'a ait bir sikkede görülen Pan, muhtemelen Dionysos ile birlikte tapınım görmüştür. Pan, Küçük Asya'da özellikle **principatus** döneminde yaygınlık gösteren bir tanrı olmuştur.. Bölgede sadece Marcus Aurelius dönemine ait tek bir sikkede betimlenmiştir. Pan kültünde sıkça rastlanılan bir durum onun Dionysos ile birlikte tapınım gördüğüdür. [352]

[352] E.Olshausen, **a.g.e.**, s.1891.

PERSEUS / Περσεύς

1-Tanımı

Argoslu bir kahraman olan Perseus aynı zamanda Herakles'in de ataları arasında yer alır. Zeus ile Danae'nin oğludur.[353] Perseus genellikle sikkelerde, Gorgo başını elinde harpa ile kesmesini anlatan olay ile betimlenmiştir. Perseus'un başına giydiği ve periler tarafından kendisine verilen ucu sivri ve öne doğru külah Perseus'un doğulu karakterini ortaya koymakta olup Mithras'ın da benzer bir külah ile betimlenmesi aralarındaki yakınlığın ortaya konması açısından önemlidir.[354]

2-Sikkeler

Amisos

Amisos kentinin, Mithridates Eupator[355] dönemine ait sikkelerinde Perseus betimlenmiştir. Başka bir Amisos sikkesinde[356] harpa ile birlikte yalnızca bir Perseus başı görülür. Perseus bu harpa ile, Polydeuktes'in verdiği, Medusa'nın başını getirme görevini yerine getirecektir.

Komana Pontika

Mithridates Eupator[357] dönemine ait sikkede Perseus elinde Medusa başı ile betimlenmiştir. Komana Pontika sikkelerinde, Perseus görkemli bir miğfer ile betimlenmiştir.

Khabakta

Mithridates Eupator[358] döneminde Khabakta kenti sikkelerinde Perseus betimi kullanmıştır.

Laodikeia

Mithridates Eupator[359] döneminde betimlenmiştir.

---

[353] Hesiodos, **Theogonia**, 276.
[354] D.Ulansey, **Mithras Gizlerinin Kökeni**, Çev.:Hüsnü Ovacık, İstanbul,1998, s.35 vd.
[355] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.69,32-36.
[356] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.62,12,Pl.VII,f.5.
[357] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.107,1,Pl.XI,f.24.
[358] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.104,1,Pl.XI,f.21,Bak.Lev.XXIII, r.153.
[359] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.115,5.

Neokaesareia/Kabeira

Mithridates Eupator[360]döneminde betimlenmiştir.

Taulara

Mithridates [361] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir. Burada Perseus, görkemli bir miğfer takmış olarak görülür. Miğfer sağ tarafta kanatlı at pegasus ile bezenmiştir. Medusa ve Poseidon'un çocukları olan Pegasus, Gorgon'un başı kesilince onun sırtından doğmuştur. Kanatlı at dörtnala giderken, ot yerken ve su içerken de betimlenmiştir.

PONTOS SİKKELERİNDE PERSEUS BETİMLERİ

TABLO 24

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus
Komana Pontika	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus
Khabakta	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus
Laodikeia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus
Neokaesareia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus
Taulara	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Perseus

[360] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.118,5a,Pl.suppl.K,f.18,Bak.Lev.XXIII, r.154.
[361] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.146,5.

3- Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Perslerin efsanevi atası Perseus, Mithridates hanedanın propaganda amacıyla yaydığı görüşe göre hanedanın kurucusu olarak görülmektedir. Buna göre Perseus ve efsanesi ile ilgili olarak Pontos bölgesinde basılan sikkelerde Perseus betimleri bulmak gayet tabiidir. Amisos, Khabakta, Laodikeia, Kabeira, Taulara ve Komana Pontika sikkelerinde ön yüz betimi olarak Perseus'un miğferli portresi görülmektedir. Bu miğfer ejder başlı ve püsküllüdür. Perseus'un portresi bazen Mithridates Eupator'a işaret eden özellikler gösterir. Kralın Perseus olarak tanrılaşması, Herakles olarak tanrılaşmasıyla eski önemini yitirir. Bunları Pontos hükümdar kültü ile alakalandırmak yanlış olmayacaktır.[362]

[362] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1891vd.

PONTOS EUXEİNOS / Ποντος

1- Tanımı

Denizlerde ırmaklar gibi, Poseidon'dan ayrı tutularak tapınım görmüş olup Pontos Euxeinos'da bunlar arasında yer alır. Deniz anlamına gelen Pontos, Gaianın yalnız başına meydana getirmiş olduğu[363] tanrısal bir varlık olarak kabul görmektedir. Pontos'u üreten Gaia onunla birleşerek çoğu azman olan deniz ile ilişkili tanrılar doğurur. Bunlar Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie'dir. Bunların hepsi Pontos soyundandır.

2- Sikkeler

Tanrı Pontos Euxeinos, Amisos kentinin sikkelerinde görülür. Bu sikkelerde tanrıya her zaman sahneye egemen olan Tykhe ile birlikte, bazende Demeter ile birlikte rastlamaktayız. Demeter ve Tykhe tüm olarak resmedilmiş iken deniz tanrısı, yengeç kıskaçlarının koruduğu başı ile sudan çıkmaktadır. Bu tanrının ayrı bir varlık olarak değilde Poseidon görüntüsü olarak tapınım görmüş olması da imkansız değildir. Poseidon'un Amisos kentinde zaten bir kültü bulunmaktaydı. Poseidon istisnasız tasvirin merkezi olarak ortaya çıkmaktadır.[364] Bu sikkelerde Pontos Euxeinos sakallı ve oturur vaziyette betimlenmiş olup Demeter ve Tykhe bu deniz tanrı ile birlikte betimlenmiştir.[365]

---

[363] Hesiodos, **Theogonia**,132.

[364] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1897 vd. Ayrıca imparatorluk dönemi sikkelerinde Pontos Euxeinos betimleri için Bak.:Waddington,Babelon,Reinach, **a.g.e.**, s.81,81 ve 81a - Hadrianus / s.86,109,109a –Antoninus Pius / s.86,111-Commodus / SNG v.Aulock 81-Septimius Severus/ Waddington, Babelon, Reinach,**a.g.e.**,s.87,113a ve 113b Julia Domna / s.88,116 ve 89,120-Caracalla /s.89,125-Geta / s.90, 127c-Caracalla yada Elagabalus / s.91,130b-Maximinus Thrax / s.92,132 – Balbinus /s.93, 134 - Gordianus III/ s.94 ,142c-Tranquillian /s.94143a,ve b-Otacilia Severa / s.95,144 ve 144a-Philippus Arabs'ın oğlu, Philippus Caesar /s.95,145a-Decius /s.96 ,148b- Aemilianus/s.98,154d- Salonina.

[365] F.İmhoof-Blumer,**a.g.e.**,s.251vd. Tafel,XVIII,15-18.

PONTUS SİKKELERİNDE PONTOS EUXEİNOS BETİMLERİ

TABLO 25

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Pontos Euxeinos sakallı ve oturur vaziyette.
	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Pontos Euxeinos
	Commodus (M.s.176-192)	
	Septimius Severus (M.s.193-208)	
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı	
	Caracalla (M.s.212-217)	
	Geta (M.s.208-212)	
	Maximinus Thrax (M.s.235-238)	
	Balbinus (M.s.238)	
	Gordianus III (M.s.238-244)	
	Tranguillian (Gordianus III'ün karısı)	
	Otacilia	
	Philippus Caesar (M.s.249)	
	Decius (M.s.249-251)	
	Aemilianus (M.s.253	
	Salonina	

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Bak.: yuk. Sikkeler

PONTOS KRALLIK KÜLTÜ

1- Tanımı

Bu kült M.ö.301 yılında kurulmuş bulunan Pontus krallığı hükümdarlarının hakimiyetlerini geliştirmek, güçlendirmek ve daha sağlam temellere dayandırmak amacıyla, halk nazarında kendilerine tapınımı sağlaya çalışmış ve bunu temin içinde gerek sikkeler üzerinde gerekse diğer şekillerde bazı tapınım işlevleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu krallar kendilerini bölgelerinde tapınım gören tanrılara benzeterek onlar gibi görünmeye çalışmışlar ve böylece kutsal bir menfez üzerinden otorite temini yoluna gitmişlerdir.

2- Değerlendirme

Pontos krallık kültü[366] bölgede Pontus krallık hanedanlığı tarfından geliştirilmiş olup bu krallar, aşağıdaki tanrılar ile kendilerini özdeşleştirmeye çalışmışlardır. Özellikle sikkelerden yola çıkarak baktığımızda Pontos kralları pek çok tanrıyı kullanarak iktidarlarını korumaya çalışmışlardır. Bu tanrıların halk nazarındaki itibarlarını kullanarak kendilerini onlarla özdeşleştirmişlerdir. Bunlar yukarıda belirtildiği gibi Ares, Dionysos, Helios, Hera, Herakles, Nike, Pan, Perseus ve Zeus'dan ibarettir.

Ares

Pontos kralı Mithridates Eupator 'un profiline yaklaştırılmak suretiyle burada kralın Ares olarak tanrılaştırılmaya çalışıldığı görülmüştür.[367]

Dionysos

Dionysos, Pontus kralı Mithridates Eupator'un rağbet ettiği tanrılardan olup kral aynı zamanda Dionysos adını da taşımakta idi. Sikkelerde bu ad görülmesede çok açık olarak buna işaret eden özellikler bulunur. G.Kleiner kralın Dionysos olarak tanrılaşmasını çok erken bir tarihe M.ö.102 yılına koyar.[368]

---

[366] Pontos krallık kültü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bak.:E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1884.

[367] M.J.Price, **NC** 1968, 5 ile Pl.I 8 ; G.Kleiner,**İst.Mitt.**6,1955, 6 ile dipnot 27 ; Wad ding ton, Babe - lon,Reinach,**a.g.e.** ,s.67,29,Pl.VII,f.20 ; E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1873.

[368] Dionysos sikkelerinde Mithridates Eupator'un Dionysos olarak tanrılaştırılmasına örnek olarak bak.:G.Kleiner,**a.g.e.**,3,11; E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1878 ; ayrıca tez içinde bak.:Bölüm II,Dionysos.

Helios

Mithridates Philopator Ptolemaios ve Seleukosların geleneğine bağlı kalarak kendisini Helios olarak tanrılaştırmıştır.[369] Amasya sikkelerinde bu durum açıkça görülür.[370]

Hera

Hera, Mithridates Eupator'un karısı ve kız kardeşi Laodikeia ile doğrudan ilişkilendirilmiş ve kraliçe kendisini Hera olarak tanrılaştırmıştır.[371]

Herakles

Amisos'da, Mithridatesler döneminden M.s. III. yüzyıl ortalarına kadar basılmış çok sayıda sikkede Herakles ile ilgili özellikler göze çarpar. Pontos kralları döneminde basılan sikkelerde, Herakles'in portresi, arslan postu ile birlikte topuz yada okluk görülür ve Herakles'in bu atribüleri geç bir dönemde, Mithridates Eupator'un bu tanrı çerçevesinde ortaya çıkan hükümdar kültünün izleri olarak düşünülmüştür.[372]

Nike

Nike, Pontos kralları tarafından örnek olarak alınmış, krallar ona kendilerini benzeterek tanrılaşmaya çalışmışlardır.[373]

Pan

Tanrı Pan şahsında Pontos krallarının tanrılaşmaya çalıştıkları tanrılar arasındadır.[374]

Perseus

Perslerin kurucusu Perseus, Pontos kralları tarafından aynı zamanda hanedanın kurucusu olarak da ortaya koyar. Krallar Perseus'un şahsı ile özdeşleşmeye çalışmışlardır.[375]

---

[369] A.Krüg,**a.g.e.,** s.193.
[370] Bunun için bak.:Bölüm II,Helios.
[371] Kraliçe Laodikeia'nın kendisini Hera olarak tanrılaştırılmasına örnek sikke betimi için bak.:Bölüm II,Hera.
[372] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1881ve ayrıca sikkeler için bk. Bölüm II,Herakles.
[373] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1890vd.
[374] Pan için bak.:Bölüm II,Pan.
[375] Bunun için bak.:Bölüm II,Perseus.

Zeus

Zeus kralların atası olarak bu krallık iktidarına gerekli meşruiyeti verdiğinden krallar zamanında hem hanedanlık ve hemde krallık darplarında **autonom** Pontos sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Krallar Zeus ile özdeşleşmeye çalışmışlardır.[376]

[376] Bunun için bak.:Bölüm II, Zeus.

POSEİDON / Ποσειδῶν

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I – Poseidon.

2-Sikkeler

Amisos

Hadrianus dönemine ait bir sikkede arka yüzde Poseidon, elinde **trident** ile betimlenmiştir.[377] Ayrıca Trangullian[378] ve Philippus[379] dönemlerine ait sikkelerde de Poseidon betimlenmiştir.

Kerasus

Elagabalus[380] dönemine ait bir sikkede Poseidon yine **trident** ile betimlenmiştir.

PONTOS SİKKELERİNDE POSEİDON BETİMLERİ

TABLO 26

KENTLER	DÖNEM	BETİMLER
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Poseidon elinde trident ile
	Trangullian (Hadrianus'un karsı)	
	Philippus (M.s.244-249)	Poseidon elinde trident ile
Kerasus	Elagabalus (M.s.218-222)	Poseidon elinde trident ile

[377] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.81,82,Pl.IX,f.1,Bak.:Lev.XXIII, r.155.
[378] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.94,141a
[379] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.94,143,Pl.suppl.J,f.7, Bak.:Lev.XXIII, r.156.
[380] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.103,9,Pl.XI,f.16, Bak.:Lev.XXIII, 157.

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Poseidon diğer su tanrılarından ayrı olarak değerlendirilmiş olup Pontos bölgesinde Amisos ve Kerasus kent sikkelerinde betimlerine rastlanılmıştır. Bu sikkeler imparatorluk dönemine ait darplardır.

PYLON / Πύλων

1- Tanımı

Hakkında fazla bilgi sahibi olunamamış olan Pylon, Zeus Pylaios ile alakalandırılarak aynı tanrı oldukları öne sürülmüştür. İsim olarak bir evin yada tapınağın girişi veya bir spor alanının girişi anlamında kullanılır. Genel olarak evin veya bir kalenin girişi olarak ayrılmıştır. Özel isim olarak kullanılması çok nadirdir. İlliada'daki Troia savaşçısının aslında Yunan kampının girişinde öldürüldüğü söylenir. Tanrının adının Yunan olması nerde ise kesindir.

2- Yazıtlar

Tanrı Pylon Zara, Tokat ılıcak'da ele geçen birer yazıtla belgelenmektedir.[381] Sulusaray'da ele geçen başka bir yazıt ise Zeus Pylaios[382] ile ilgili olup bunun tanrı Pylon ile aynı olduğu öne sürülmüştür. **Beneficarii'nin** görevlerini paralel olarak bu tanrıya kapıların ve yolların korunması emredilmiştir.[383]

Zara

Bu yazıt Zara'nın 7 saat kuzeybatısında, Kösedağdaki bir yayladan gelmiştir. Surp Takavor Ermeni manastırında kullanılmıştır. Şu an kayıp olan bu taş 1891 yılında Hogart ve 1907 yılında Gregoire tarafından kopya edilmiştir.[384]

[Θ]εῷ Πύλῳ [νι]

[τῷ] θοεπ [τῆοι]

ΤΟΠΟΧ

Tokat

A- Şu an kayıp olan bu yazıt bir merdiven inşasında kullanılmıştır.1907 yılında Gregoire tarafından kopya edilmiştir.[385]

Θεῷ Πύλωνι

---

[381] T.B. Mitford,The God Pylon in Eastern Pontos",**Byzantion** 36,1966,471-490.
[382] T.B.Mitford,**a.g.e.**,475,Nr.4.
[383] E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1894.
[384] T.B. Mitford,The God Pylon in Eastern Pontos",**Byzantion** 36,1966,472.Ayrıca eserin kopyaları için bak. Hogarth, (Munro,RGS Suppl.Pap.III (1893),p.724 ve Gregoire (BCH, loc.cit.,p.40).
[385] T.B.Mitford,**a.g.e.**,s.472.

B- Kaynağı belli olmayan bu yazıt bugün Tokat müzesindedir.1963 yılında T.B.Mitford tarafından kopyalanmıştır.[386]

Τ. Ἰούλιος Τού–

φων β(ενεφικιάοιος) Ἰονλίου

Σεονήουο ὑπα–

τικού

εὐχῆς χάοιν

Sebastepolis (Çermik)

Bu yazıt muhtemelen Sebastepolis'ten taşınmış ve bir hamamın çatısında kullanılmıştır. Ardından buranın yıkılması ile başka bir evde yeniden kullanılmıştır. Kahverengimsi mermerdendir. Yazıt defalarca kopya edilmiştir.[387]

Yazıt

Πύλωνι Ἐπηκ–

όῳ Δομίτ ιος Ο–

ύάλης Βενεφικ (ιάοιος)

Στατωοίον Σεκο–

ύ[ν] δ[ο]υ ὑπατικού

B- Bak.Zeus Pylaios

[386] T.B.Mitford,**a.e.**,s.472.
[387] Yazıtın diğer kopyaları ve dipnot için bak.T.B.Mitford,**a.g.e.**,s.473.

3- Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Tanrı Pylon Pontus bölgesinde Zara, Tokat, Ilıcak, Sulusaray dolaylarında rastlanılan yazıt buluntuları ile belgelenmektedir. Pylon ve Zeus Pylaios Sebastepolis ve Komana'da şehir kapısı cıvarında küçük tapınaklara sahiptiler. **Beneficiarii Consularis**'e ait görevlere paralel olarak bu tanrı kapıların ve yolların korunması ile görevlidir. Pontus kentlerinde askeri polis güçlerinin başlıca sorumlulukları arasında olan, trafik düzeni, kapılardaki ve anayollardaki halk güvenliğinin devamı görevi bu şekilde ilahi seviyede devam ettirilmiştir. Thrakia'da bu görevler binici tanrılar tarafından yerine getirilmekteydi.[388]

[388] T.B.Mitford,**a.g.e.**,s.475 vd.; E.Oishausen, **a.g.e.**, s.1884.

ROMA

1-Tanımı

Roma aslında bir kadın kahraman olup Roma şehrine adını vermiştir. Grekçede **"kuvvet"** anlamına gelen kelime **"Rome"** olarak yazılır. Hakkında çeşitli tradisyonlar vardır. Bunlardan birine göre, Aeneas ve Odyseus Troia'nın düşmesinden sonra gemi ile denizde dolaşırken, bu arada Roma adlı kadında gemide esirdir. Diğer esirleri ikna eden Roma gemiyi yaktırır ve bunlar hep beraber Palatinus'da karaya çıkmaya mecbur kalırlar. Burada yerleşerek Roma şehrini kurarlar. Bundan dolayı Roma kente hem adını vermiş hemde burada bir tanrıça olarak saygı görmüştür. Diğer tradisyonlarda küçük farklarla Roma'yı hep kentin kurucu kahramanı olarak gösterirler. Roma, Roma halkının **personifakasyonu** veya sembolü değildi. Sadece Grekler tarafından adlandırılan tanrılardan biriydi. Hellenistik döneme gelindiğinde Roma, Grekler tarafından Roma devleti ve halkı için personifikasyon olarak kulanılmışlardır.[389] Bu tanrıçanın kökeni Hellenistik dönemde oldukça yaygın bulunan hayırsever ve yöneticilere tapınımda aranmalıdır. Bunlar Greklerin güçlüyü onurlandırma eğiliminden kaynaklanmaktadır. M.ö.200 yıllarında Roma Grekler tarafından bir tanrıça olarak tapınım görmüştür. Roma tapınımında ayrı bir tapınak kullanılmayıp sunak başka bir tanrının kutsal alanına yerleştirilerek burada ibadet yapılmaktaydı.[390] Bu kült Anadolu'da ilk olarak M.ö.195 yıllarında Smyrna'da görülmektedir.[391]Yine köken olarak kuruluş efsaneleri de Anadolu'da Troia'ya dayandırılmaktadır.[392]

2- Sikkeler

Amisos

Roma cumhuriyet dönemine[393] ait bir sikkede betimlenmiştir. Pompeius'un doğuda yaptığı düzenlemeden az bir zaman sonra Amisos'ta önemli bir Roma kültü

---

[389] R.Mellor,"Roma",ANRW II,17.2,1981,s.952 vd.
[390] N.Karayaka,**a.g.e.**,s.286.
[391] Tacitus,**Annales** ,4,56.
[392] Herodotos,**Historiai**,I,94
[393] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.73,45,Pl.VIII.f.5, Bak.:Lev.XXIII, r.158.

bulunmaktadır. Promagistratuslar C.Papirius Carbo veya C.Caecitius Cornutus adlarıyla basılmış sikkeler başka türlü açıklanamaz. Bu sikkelerin arka yüzünde Roma Nikephoros tahtta oturmakta olup açık bir şekilde PΩMH olarak gösterilmiştir. Ön yüzde ise Roma'nın miğferli portresi yer alır. İmparatorluk dönemine ait sikkelerde de Roma konu edilmektedir.[394] Ön yüzde, tanrıça Roma'nın büstü mızrakla birlikte betimlenmiştir. Traianus dönemine ait başka bir sikkede ise mızrak yoktur ve lejand PΩMH ΠΟΛΙΣ şeklindedir.[395] Arka yüzde tanrıça nympha Amisos'un karşısında durur[396] vaziyettedir. Septimius Severus[397] dönemine ait sikkede ise Roma Nikephoros olarak görünür.

Neokaesareia/Kabeira

Commodus[398] dönemine ait olarak basılan sikkede, betimin Athena veya Roma olması hususu net değildir. Trebonius Gallus[399] dönemine ait sikkede tanrıça açıkça Roma olarak gösterilmektedir.

Sebasteia

Valerianus[400] dönemine ait bir sikkede Roma Nikephoros olarak betimlenmiştir.

Kerasus

Elagabalus [401] dönemine tarihlenen sikkede tanrıça Roma betimlenmiştir.

---

[394] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.75,58,Pl.suppl.G,f.17, Bak.:Lev.XXIII, r.159.
[395] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.77,67c.
[396] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.79,75,Pl.VIII,f.24.
[397] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.112a,Pl.suppl.H,f.9, Bak.:Lev.XXIII, r.160.
[398] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.119,10a.
[399] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.128,60,Pl.XIV,f.2 ve s.63129,63,Pl.XIV,f.4, Bak :Lev.XX,r.16-2.
[400] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.140,2,Pl.XIV,f.20.
[401] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.103,9a ve 10.

PONTOS SİKKELERİNDE ROMA BETİMLERİ

TABLO 27

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	C.Papirius Carbo	Roma Nikephoros, tahtta oturur vaziyette.
	C.Caecitius Cornutus	Roma Nikephoros, tahtta oturur vaziyette.
	Traianus (M.s.98-117)	
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Roma Nikephoros
Neokaesareia/ Kabeira	Commodus (M.s.176-192)	Roma
	Trebonius Gallus (M.s.251-253)	Roma
Sebasteia	Valerianus (M.s.253-260)	Roma Nikephoros
Kerasus	Elagabalus (M.s.218-222)	Roma

3-Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Pompeius'un doğuda yapmış bulunduğu düzenlemeden sonra Amisos kentinde önemli bir Roma kültü bulunmaktadır. **Promagistratuslar** C Papirius Carbo ve Cornutus adları ile basılmış sikkelerde bu durum görülmektedir. Neokaesareia'da basılan sikkede Nikephoros olarak betimlenen tanrıçanın Athena'ya mı yoksa Roma'ya mı ait olduğu hususu net değildir. Sikkelerin arka yüzlerinde bulunan **PΩMH** yazısı tanrıçayı Roma olarak destekler. Trebonius Gallus döneminde basılan seride Amisos'un cumhuriyet döneminde basılan iki sikkesi ile karşılaştırılabilir. Bu serinin ön yüzünde **MHPΩ** lejandı ile birlikte imparatorun adı ve büstü yer almaktadır. Roma Nikephoros Sebasteia, Kabeira, ve Kerasus'a ait sikkelerde de betimlenir.

ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ

1- Tanımı

Bak.:Bölüm I- Roma imparatorluk Kültü.

2- Yazıtlar

Amasya yüz evler mahallesinden çıkarılan ve Amasya müzesinde bulunan bu yazıt[402] imparator M.Aurelius Severus'un tanrısallığı onuruna ithaf edilmiştir.

Yazıt

Imp·Caes·M·Aurel (io)
Severo [[Alexandro]]
Pio felici invicto·Aug·et
[[Iuliae· Mamaeae Au]] g·matri
[[Alexandri]] Aug·n· Q·Falton(ius)
Restitutianus·proc·et·prae [s]·
Prov·Pont·devotus numin[i m]aiestati
(vac) [gue] eorum

Türkçesi

"İmparator Kayser M.Aurelius Severus (Alexander) dindar bahtlı yenilmez Augustus ve (Augustus'un annesi Iulia Mamaeae) için Pontus eyaleti valisi ve procuratoru Q.Faltonius, onların tanrısallığı ve ululuğu vesilesiyle adadı." M.s.222-235

3- Sikkeler

Amisos

Roma imparatorluk kültüne işaret eden bazı sikkeler mevcuttur. Bu sikkeler özellikle ön yüzlerinde ΘΕΟΣ ΣΕΩΑΣΤΟΣ – Vespasianus için

[402] D.H.French, Recent Epigraphic Researc in Pontos", EA 8,1986,Bonn,1986,s.71-83 Bak.Lev. R.71.

ΘΕΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΤΡΑΙΑΝΟΥ Traianus için lejandı bulunan Amisos kenti sikkeleridir.[403]

PONTOS SİKKELERİNDE İMPARATORLUK KÜLTÜ BETİMLERİ

TABLO 28

KENTLER	DARP DÖNEMLERİ	BETİMLER
Amisos	Vespasianus (M.s.69-79)	Vespasianus için
	Traianus (M.s.249-251)	Traianus için

4- Kutsal Alanlar

Roma imparatorluk kültüne ait olarak Anadolu'da yüzlerce tarihi kalıntı mevcut olup Pontos bölgesi sınırlarındaki yerleri aşağıdaki gibidir. Bunlar imparatorluk kültünü kanıtlayan belgeler olup tapınaklar, rahiplikler ve diğer kutsal alanlardan oluşmaktadır. Bunlar Amasya, Neokaesareia, Neapolis, Sebastepolis'de bulunmaktadır.[404] Phazemonitislilerin Neapolis kentinde imparator kültünün başlangıç evresinde olan ve geç dönemler için pek fazla bir şey söylenmeyen Sebasteion'da bir Augustus kültü vardır.[405]

[403] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.78,74-74d ;Pl.suppl.G.f.24
Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.79 ,75,Pl.VIII,f.24 ve s.79,77

[404] S.R.F. Price, **Rituals and Power,The Roman İmperial cult in Asia Minor**,London,1984, s.XVII-XXVI.

[405] **SP** 3 ,1,1910 75-86Nr.66; **IGR** 3,137; **OGIS** 532.

5- Coğrafi Dağılımı

6- Değerlendirme

Amisos kenti bastırdığı sikkelerinden burada imparatorluk kültünü işaret eden bilgileri bize verir. Sikkeler üzerinde yazılı bulunan ve yukarıda belirttiğimiz **"Vespasianus için", "Traianus için"** gibi lejandlar kültü açıkça ifade eder. Öte yandan Neapolis'de bulunan kült yeri de başka bir örnek olarak Pontos'da imparatorluk kültünü tanımlar.Pontos bölgesi dahilinde Amisos, Neapolis , Amaseia, Neokaesareia ve Sebastepolis kentlerinde Roma imparatorluk kültü ile ilgili belgeler bulunmuş olup bahsi geçen kentlerde bu kültün varlığından söz edebilriz.

SARAPİS / Σάραπις

1- Tanımı

Bak. Bölüm I- Serapis.

2- Yazıtlar

Diakopene ve Babanomon

Gölköy yakınında Sarapis'e ait olduğu düşünülen bir kült yeri mevcut olup burada Aşağıda belirtildiği gibi yazılmış bir sunak parçası bulunmuştur.[406]

ΔΙΙ CEPAΠΙΔ P...

3- Sikkeler

Amaseia

Tanrıça, kentin bastırdığı sikkelerde önünde Kerberos'un beklediği bir tapınağın önünde betimlenmiştir. Bu kentte ait sikkeler Antoninus Pius,[407] Septimius Severus[408] ve Caracalla[409] dönemine ait sikkelerdir.

Amisos

Hadrianus[410] dönemine ait sikkede yine Kerberos ile betimlenmiştir. Caracalla[411] döneminde de yine Serapis betimi içeren sikke darpedilmiştir.

Trapezus

Trapezus kenti, sikke darplarında Sarapis betimi kullanmış olup bunlar Caracalla,[412] Severus Aleksander,[413] Orbiane[414] ve Philippus[415] dönemine ait sikkelerdir.

---

[406] E.Olshausen, a.g.e.,s.1870.
[407] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.35,13,Pl.suppl.D,f.4 ;s.35,15,Pl.IV,f.15,Bak.:Lev.XXIV, r.163-164.
[408] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.40,41.
[409] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.44,69,Pl.V,f.19 ve s.44,69a,Pl.suppl.D,f.19,Bak.:levXXIV, r.165-166.
[410] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.84,98,Pl,IX,f.17,Bak.Lev.XXIV, r.167.
[411] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.88,117a.
[412] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.151,22.
[413] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.153,37,Pl.XVI,f.3,Bak.LevXXIV, r.168.
[414] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.154,43a.

PONTOS SİKKELERİNDE SARAPİS BETİMLERİ

TABLO 29

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amaseia	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Serapis
	Septimius Severus (M.s.193-208	Serapis
	Caracalla (M.s.212-217)	Serapis
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Serapis
	Caracalla (M.s.212-217)	Serapis

4- Tapınak

Sarapis'in Pontos'da tapınım gördüğünün bir kanıtı Amaseia'da bulunan Sarapaion'dur. Ancak bu alanın bugün Arkeolojik olarak izleri bulunmamaktadır.[416]

5- Coğrafi Dağılımı

[415] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.157,58,Pl.suppl.M,f.5,Bak.Lev.XXIV, r.169.
[416] E. Olshausen,a.g.e.,s.1869.

6- Değerlendirme

Serapis, bölgede Sinope merkez olmak üzere Amaseia, Amisos, Diakopene ve Trapezus'ta görülür. Diakopene'de bulunan Serapis kültü aynı zamanda bölgenin Sinope ile ticari ilişkilerini ortaya koyması açısından ayrıca önemlidir.[417]

[417] H.Wolmert, **Wirtschaft Als Landschaftsgebundenes Phänomen.Die Antike Landschaft Pontos. Eine Fallstudie**, Doktora Tezi, Stuttgart,1983, s.63.

SATYR / Σατυρο ι

1- Tanımı

Bak. Bölüm I- Satyr.

2- Kabartmalar

Tokat

Tokat yöresinde tesbit edilen deve tüyü rekli kilden yapılmış bir Satyr maskı bulunmuştur. Bu maskın yüz kısımı gözlerinden itibaren kırıktır. Alnın ortasından itibaren ayrılan dalgalı saçlar başı çevrelemiştir. Başın iki yanda boynuzlar betimlenmekte olup boynuzun birinin yanında çam kozalağı bulunmaktadır. Kırılmış bulunan bu mask tamir edilmiştir.[418]

Amisos

Amisos'dan (Kara Samsun) çıkarılmış olan Satyr maskesi parçası Helenistik döneme ait olup M.ö.II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Bu maskenin tepesinde iki adet asacak deliği bulunmaktadır. Kulaklar sivri ve alnında ufak boynuzlu bir Satyr maskesi bulunmaktadır. Bu maskede sağ yan ve burundan alt kısımlar ise kopuk vaziyettedir.[419]

---

[418] Tokat müzesi, Env. No.: 76.50.49.Bak.R.96.
[419] İstanbul Arkeoloji Müzesi,Env.No.: 4839. Pişmiş toprak .Yükseklik 20 cm.

4- Coğrafi Dağılımı

5- Değerlendirme

Bölgede Satyr'e ait iki belge Amisos ve Tokat müzesinde tesbit edilmiş olan masklardır. Bunlara dayanarak bölgede Satyr'e ait bir kült vardır demek zordur. Ancak yinede bunlara dayanarak Satyr'in bölgede tanındığını ifade edebiliriz.

SOYUT TANRILAR

1- Tanımı

Abundantia, Aeguitas, Pietas, Securitas

Eski Roma inancının karakteristik bir özelliği de sadece maddi tanrılarla yetinmeyip soyut varlıkları da kült edinip onlara tapınmalarıdır. Bu tapınım özellikle imparatorluk döneminde yönetimde bulunan imparator ve onun ailesi ile bağlantılıydı. Bunlar içinde Pietas, Roma'da en eski geleneğe sahip olanıdır.[420] İnsanın, tanrılara, çocuklarına, diğer insanlara, anne ve babasına karşı taşımış olduğu hislerin şahıslandırılmış halidir. M.ö. II. yüzyılın başında tapınağı inşa edilmiş olup yeri Capitolium'un eteğinde, tepe ile Tiberis nehri arasında yükselir. İmparatorluk devrinde **Pietas** betimlemelerine bolca rastlanılıp bu durum özellikle de iktidardaki imparator'un manevi değerinin bir sembolü idi.[421] Aeguitas ise **"dengeleyici adalet"** demektir."[422]

2- Sikke

Amisos

Hadrianus döneminde basılan sikkelerde ilk defa Pietas görülür. Hadrianus'un eşi Sabina[423] dönemine ait bir sikkede görülür. Aeguitas kentin Hadrianus dönemindeki taht naibi Aelius Caesar[424] döneminde basılmış olan sikke serisinde görülür. Securitas'a gelince kısmen Hadrianus [425] ve kısmende eşi Sabina[426] adına basılmış olan dört sikkede görülür.

Trapezus

Caracalla[427] ve Elagabalus[428] dönemine ait sikkelerde betimlenen Abundantia kesinlik taşımaktan uzaktır.

---

[420] E.Olshausen,a.g.e.,s.1869.
[421] P.Grimal,a.g.e.,s.660.
[422] E.Olshausen,a.g.e., s. 1869.
[423] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.84,103,Pl.IX,f.21.
[424] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.85,108,Pl.IX,f.25, Bak.:Lev.XXIV, r.170.
[425] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.83,92,Pl.IX,f.12, Bak.:Lev.XXIV, r.171.
[426] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.85,104,Pl.IX,f.22, Bak.:Lev.XXIV,r.172.
[427] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.151,23.
[428] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.152,28,Pl.XV,f.26 ve Pl.suppl.M,f.1, Bak.:Lev.XXIV, r.173.

PONTOS SİKKELERİNDE SOYUT TANRI BETİMLERİ

TABLO 30

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Amisos	Hadrianus (M.s.117-138)	Pietas
	Aelius Caesar	Aeguitas
	Hadriaus ve Sabina (M.s.117-138)	Securitas
Trapezus	Caracalla (M.s.212-217)	Abundantia
	Elagabalus (M.s.218-222)	Abundantia

3- Coğrafi Dağılımı

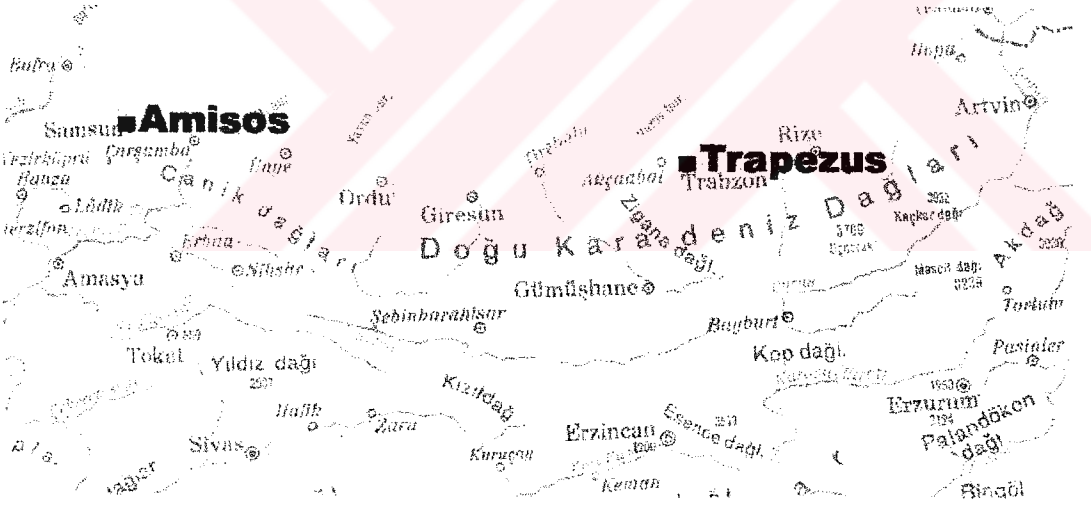

4- Değerlendirme

Soyut varlıklara tapınım, Pontus'da sadece sikkelerden elde edilen bilgiler ışığında ortaya çıkar. Bu Amisos şehrinde imparator Hadrianos ile başlar. Yukarıda da belirtildiği üzere, bunlar içinde en eski geleneğe sahip olanı Pietas olup Pontus'da Sabina adına basılmış olan bir sikkede görülür. Aeguitas ise kentin Hadrianus zamanında taht naibi Aelius Caesar adına basılmış olan iki serisinde görülür.

Securitas'a gelince, o kısmen Hadrianus, kısmende karısı Sabina adına basılmış olan dört sikkede yer alır. Trapezus şehrinin Elegabalus dönemine tarihlenen üç serisinde karşılaşılan, elinde bereket boynuzu ve patera tutan tanrıça yorumu kesinlik taşımaktan uzaktır.[429]

[429] E.Olshausen,a.g.e.s.1869.

THEA HAGNE / ΘΕΑ ΑΓΝΗ

1- Tanımı

Antonius Euhodos adlı birisinin rüyasında gördüğü bir yüzün etkisinde kalarak yaptığı adak sonucu ortaya çıkmıştır. Tanrının kimliği hakkında net bir yargı yoktur. Ma olduğunu düşünenler olduğu gibi Demeter veya Persephone olabileceği de söylenmektedir.

2- Yazıtlar

F.Cumont tarafından bulunan bir yazıtta[430] ΘΕΑ ΑΓΝΗ adı geçmektedir. Bu yazıt Antonius Euhodos adlı birisi tarafından rüyasında gördüğü bir yüzün etkisinde kalarak adadığı bir adak yazıtıdır.

3- Coğrafi Dağılımı

4-Değerlendirme

Ne olduğu tam olarak kestirilemeyen bu kült bölgede sadece Vezirköprü'de tesbit edilmiştir. Burada bulunan adak yazıtı rasyonel bir bilgi için kafi gelmemektedir.

[130] F.Cumont ,**Studia Pontika**,3,1,74f.Nr.65 ; E.Olshausen,**a.g.e.**,s.1895

Yazıtı yayımlayan F.Cumont bunun Kybele/Ma olduğunu söylemektedir. Vezirköprü veya çevrede yapılan araştırmalar ve ileride bulunan bulgularla belki konu netliğe kavuşacaktır.[431]

[431] E.Olshasıen,a.g.e.,s.1895.

TYKHE ve KRALIN TYKHE'Sİ / Τύχη

1- Tanımı

Bak.Bölüm I – Tykhe.

2- Sikkeler

Aemilium /Haemilium

Tykhe bu kentte ait sikkelerde ön yüzde sağa dönük olarak profilden betimlenmiştir.[432]

Amaseia

İmparatorluk dönemine ait sikkelerde Tiberius,[433] Vespasianus, [434] Domitianus,[435] Marcus Aurelius,[436] L.Verus,[437] Commodus,[438] Julia Domna,[439] Caracalla,[440] Geta Caeser,[441] Geta Augustus[442] ve Severus Aleksander[443] dönemine ait sikkelerde Tykhe betimi kullanılmıştır. Amaseia sikkelerinde tanrıça genellikle sur taçlı ve bereket boynuzlu olarak betimlenmiştir. Amaseia sikkelerinden birinde Tykhe'nin dört sütunlu bir tapınak cephesinde yer alan görüntüsü burada onun bir tapınağı olduğunu kanıtlar.[444]

Amisos

Az sayıdaki Amisos sikkesinde tanrıça kuleli tacı ile resmedilmiştir.[445] Arka yüzde kuleli taçlı görüntüsü olan sikkeler çok sayıdadır. Tanrıça burada genel bereket

---

[432] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.30,1,Pl.IV,f.2 ve Pl.IV,f.3, Bak.:Lev.XXV, 174.
[433] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.33,6,Pl.IV,f.9 ,Bak.:Lev.XXV, r.175.
[434] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.34,6a.
[435] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.34,7,Pl.IV,f.10, Bak.:Lev.XXV, r.176.
[436] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.36,19.
[437] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.37,24,Pl.suppl.D,f.5.
[438] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.38,34,Pl.V,f.1 ve s.39,37,Pl.suppl.D,f.11, Bak.:Lev.XXV, r.177.
[439] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.43,60,Pl.V,f.16, Bak.:Lev.XXV, r.178.
[440] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.44,65,Pl.V,f.17.
[441] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.48,95a,Pl.suppl.E,f.5, Bak.:Lev.XXV,179.
[442] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.48,98.
[443] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.49,101 ve s.50,107a ve 108,Pl.suppl.E,F.10 ve Pl.suppl.E,f.11, Bak.:Lev.XXV, r.180.
[444] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.48,95a.
[445] M.s.45 P.Sulpiccius Rufus;SNG V.Aulock 6732 .M.s.1137114;Rec 1,111,74 Nr.53aMs.133/134 75 Nr.54a ;Ms.1917192 Nr.57 ; tarihsiz ;76 Nr.67.

boynuzu sembolünden başka Amisos'a özgü atribüler ile de donatılmıştır. Kürek ve tanrılaştırılmış Pontos Euxeinos her iki kentin üzerinde kent tanrıçalarının görüldüğü ve Antoninus Pius dönemine tarihlenen bir serisinden Amisos ve Amaseia'nın Homonaia ilişkisi içinde oldukları gözlemlenebilir.[446] M.s.113/114[447] , M.s.133/134[448], M.s.191/192[449], Claudius,[450] Traianus,[451] Hadrianus,[452] Antoninus Pius,[453] Commodus,[454] Julia Domna,[455] Caracalla,[456] Geta Caesar,[457] Macrinus,[458] Elagabalus[459], Maximinus,[460] Balbinus,[461] Gordianus,[462] Tranquillıan,[463] Otacilia,[464] Philippus,[465] Trajan Decius,[466] Aemilianus[467] ve Salonina[468] dönemine ait sikkelerde Tykhe betimlenmiştir.

Kerasus

Antoninus Pius[469]döneminde basılan sikkelerde betimlenmiştir.

Neokaesareia

Neokaesareia'nın imparatorluk dönemi sikkelerinde arka yüzde Tykhe, kuleli taçlı tanrıça olarak görülür. Bir örnekte palmiye dalı başka bir örnekte ise bereket boynuzu ve kürek ile resmedilmiştir. Kürek burada kentin sembolüdür. Traianus,[470]

---

[446] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.176,72.
[447] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.74,53a s.75,54a.
[448] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.75,57,Pl.VIII,f.16 ve Pl.suppl.G,f.16, Bak.:Lev.XXV, r.181.
[449] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.76,67,Pl.VIII,f.17.
[450] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.78,72a,Pl.suppl.G,f.22, Bak.:Lev.XXV,182.
[451] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.80,78a,Pl.suppl.H,f.2 ve s.80,78b, Bak.:Lev.XXVI, 183.
[452] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.81,81,Pl.VIII,f.28 ve s.81,81a, Bak.:Lev.XXVI, r.184.
[453] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.86,109,Pl.suppl.H.f.8, Bak.:Lev.XXVI, r.185.
[454] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.86,111,Pl.IX,f.28.
[455] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.87,113a,Pl.IX,f.30 ve s.87,113b,Pl.suppl.II,f.12, Bak.:Lev.XXVI, r.186-187.
[456] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.88,116,Pl.X,f.1 ve s.89,120,Pl.X,f.5, Bak.:Lev.XXVI, r.188.
[457] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.89,125,Pl.X,f.10,Bak.:lev.XXVI,r.189.
[458] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.90,126,Pl.X,f.11 Bak.:Lev.XXVI, r.190.
[459] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.90,127c,Pl.suppl.H.f.15, Bak.:Lev.XXVII,r.191
[460] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.91,130b,Pl.suppl.J,f.1, Bak.:Lev.XXVII,r.192.
[461] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.92,132,Pl.suppl.J,f.4.
[462] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.93,134.
[463] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.94,142b,Pl.suppl.J,f.6, Bak.:Lev.XXVII,r.193.
[464] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.94,143a,Pl.suppl.J,f.8, Bak.:Lev.XXVII, r.194.
[465] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.95,144,Pl.XI,f.1, Bak.:Lev.XXVIII, r.195.
[466] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.95,145a.
[467] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.96,148a,Pl.suppl.J,f.12, Bak.:Lev.XXVIII, r.196.
[468] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.98,154d,Pl.suppl.J.f.17.
[469] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.101,5a.
[470] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.118,7.

Commodus[471], Trebonius Gallus,[472] ve Valerianus[473] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

Pharnakia

Mithridates Eupator[474] dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir. Sebastepolis/ Herakleiapolis Julia Domna,[475] Caracalla,[476] Geta[477] dönemlerinde basılan sikkelerde betimlenmiştir.

Trapezus

Severus Aleksander[478] Orbiane,[479]Julia Mamaea,[480] Gordianus III,[481] Philippus[482] ve Otacilia[483] dönemlerine ait sikkelerde betimlenmiştir.

Zela

Zela sikkesinde bir tapınak cephesi görülmektedir. Tapınağın ortasında da Tykhe'nin kült heykeli durur. Caracalla [484] dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

---

[471] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.119,10.
[472] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.129,62a ve s.129,129,63b.
[473] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.130,68b.
[474] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.139,5,Pl.suppl.L,f.17 ve Pl.suppl.L,f.18, Bak.:Lev.XXVIII,r.197-198.
[475] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.143,8.
[476] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.143,13,Pl.XV,f.1, Bak.:Lev.XXVIII,r.199.
[477] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.144,21.
[478] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.153,38.
[479] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.154,42 ve 43.
[480] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.154,44,Pl.XVI,f.6.
[481] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.155,46 ve s.155,48,Pl.XVI,f.7 ve s.156,52. Bak.:Lev.XXVIII,r.200.
[482] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.156,54,Pl.XVI,f.10, Bak.:Lev.XXIII,r.12.
[483] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.156,55.
[484] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.160,10.

PONTOS SİKKELERİNDE TYKHE BETİMLERİ

TABLO 31

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Aemilium	M.ö. 100	Tykhe başı,sağa.
Amaseia	Tiberius (M.s.14-37)	Tykhe
	Vespasianus (M.s.69-79)	Tykhe
	Domitianus (M.s.81-96)	Tykhe
	Marcus Aurelius (M.s.161-180)	Tykhe
	L.Verus (M.s.161-169)	Tykhe
	Commodus (M.s.176-192)	Tykhe
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Tykhe
	Caracalla(M.s.212-217)	Tykhe
	Geta Caesar (M.s.208-212)	Tykhe
	Geta Augustus (M.s.211-212)	Tykhe
	Severus Aleksander (M.s.222-235)	Tykhe
Amisos	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Tykhe
	M.s. 113/114	Tykhe
	M.s.133/134	Tykhe
	M.s.191/192	Tykhe
	Claudius (M.s.360-364)	Tykhe
	Hadrianus (M.s.117-138)	Tykhe
	Commodus (M.s.176-192)	Tykhe
	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Tykhe
	Caracalla (M.s.212-217)	Tykhe
	Geta Caesar (M.s.208-212	Tykhe
	Macrinus (M.s.217-218)	Tykhe
	Elagabalus (M.s.218-251)	Tykhe
	Maximinus (M.s.311-313)	Tykhe
	Balbinus (M.s.238)	Tykhe
	Gordianus III (M.s.238-244)	Tykhe
	Tranguillian	Tykhe
	Otacilia	Tykhe
	Philippus (M.s.244-249)	Tykhe

	Decius Traianus (M.s.249-251)	Tykhe
	Aemilianus (M.s.253)	Tykhe
	Salonina	Tykhe
Kerasus	Antoninus Pius (M.s.138-161)	Tykhe
Neokaesareia	Traianus (M.s.98-117)	Tykhe
	Commodus (M.s.176-192)	Tykhe
	Trebonius Gallus (M.s.251-253)	Tykhe
	Valerianus (M.s.253-260)	Tykhe
Pharnakia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Tykhe
Sebastepolis/Herakleiapolis	Julia Domna (Septimius Severus'un karısı)	Tykhe
	Caracalla (M.s.212-217)	Tykhe
	Geta (M.s.208-212)	Tykhe
Trapezus	Severus Aleksander (M.s.222-235)	Tykhe
	Orbiane	Tykhe
	Julia Mamaea	Tykhe
	Gordianus III (M.s.238-244)	Tykhe
	Philippus (M.s.244-249)	Tykhe
	Otacilia	Tykhe
Zela	Caracalla (M.s.212-217)	Tykhe

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Roma imparatorluk döneminde Tykhe'ye tüm Anadolu'da olduğu gibi Pontos'da da kent tanrıçası olarak rastlanılmaktadır. Tanrıça kendisini süslü tacı ve kentlere özgü bazı atribülleri ile tanımlamaktadır. Amaseia'nın, Tiberius'dan Aleksander Severus'a kadar olan sikkelerinde tanrıça özel varyasyonlara gidilmeden sur taçlı ve bereket boynuzlu olarak gösterilmiştir. Tykhe, Amasya sikkelerinde fazla görülmez.. Onun burada bir kent kültünün bulunduğunu düşündürür. Bir seride tanrıça dört sütunlu bir tapınak cehesinde yer almaktadır. Bu durum onun Amaseia'da ayrı bir tapınımının varlığını ortaya koymaktadır. Amisos'un az sayıdaki sikkesinde önyüzde tanrıça kuleli tacı ile betimlenmiştir. Oysa arka yüzde kuleli taçlı tanrıçanın görüldüğü sikkeler çok sayıdadır. Burada tanrıça bereket boynuzu sembolünden başka Amisos'a özgü atribüleri ile donatılmıştır. Kürek ve tanrılaştırılmış Pontos Euxeinos her iki kentin üzerlerinde kent tanrıçalarının görüldüğü ve Antoninus Pius dönemine tarihlenen serisinden Amisos ve Amastris'in homonaia ilişkisi içinde oldukları görülebilir. Bölgede Aemilium, Trapezus, Neokaesareia, Kerasus, Sebastepolis, Zela kentlerine ait sikkelerde tanrıçanın betimleri vardır. Zela sikkesinde görülen tapınak cephesi burada bir kültün varlığını kanıtlar.[485]

[485] E.Olshausen,a.g.e.,s.1895.

ZEUS / Ζευς

1- Tanımı[486]

Bak.:Bölüm I- Zeus.

2- Antik Kaynaklarda Zeus

A-) "....Evvelce olan şeyler henüz gözlerinin önünde bulunan Kerasuslular korkudan gemilerinden kaçtılar. Fakat Zeus hakkı için, bizim içimizde de korkan olmadı değil....."[487]

B-) "....Bahar başlangıcında, Mithridates donanmasını kurdu ve Zeus Stratios'a ithaf etti..."[488]

3- Yazıtlar

Amaseia

Amaseia'da bulunan ve H. Gregoire nin kuşkuları ortadan kaldırmayacak şekilde okuduğuyazıt için[489] ΕΘΕΡΙ Α| ΛΕΞ| ΧΑ| ΛΑΖΩ ya pılan bir adağı konu alır.

Euchaita (Çorum)

Çorumda bulunan bir adak yazıtı 144 - 145 yılında Zeus Epikarpios'un bir rahibi olduğunu ve bununla birlikte tanrının Euchaita'da resmi bir kültü bulunduğunu gösterir.[490]

Sebastepolis

Bu yazıt Sebastepolis'te bulunmuş olan bu sunak parçası Zeus Pylaios'a adanmıştır.[491]

---

[486] Bunun için bk. Bölüm I, Zeus.
[487] Xenophon, **Anabasis.**
[488] Appianos, **Mithridates**,70 ; Cook, A.B., **Zeus**,II, Newyork,1965,s.974 vd.
[489] SP 3.1.138 f Nr.114a.
[490] SP 3,1 1910,191.
[491] T.B.Mitford, "The God Pylon in Eastern Pontus",**Byzantion** 36 (1966),s.475 ;B.Le Guen – Pollet,"Sebastopolis du Pont (Sulusaray)",**EA** 13,1989,s.57, no.1.

Yazıt

[Δ] ιὶ Πνλαίῳ

Σεπτίμιος

Ἀπολλινάοι–

ος

5 [β(ενε)]φ (ικιοάιος) ὑπα (τικοῦ)

4- Sikkeler

Mithridatesler sikkelerinde hükümdar tanrı Zeus'u kartal, şimşek demeti ve asa gibi karakteristik atribüleri ile resmetmişlerdir. Buna karşılık sadece Pharnakeia ve Taulara Zeus başını sikkelerine koymuşlardır. Mithridates Eupator döneminde sekiz kent darplarıyla Zeus kültüne işaret eder. Bu kentler Amaseia, Amisos, Komana Pontika, Gaziura, Laodikeia, Kabeira, Pharnakeia ve Phimolisa'dır.[492] İmparatorluk döneminde de monarşik hakimiyeti meşru kılan böyle bir Zeus kültü önem taşır ve Pontos kentleri Zeus kültüne işaret eden özellikleri sikkelerinde basmaya devam ederler. Bunlardan ikisi de Kerasus ve Zela bu özellikleri ilk kez olarak sikkelerinde işlerler. Üzerlerinde bir kartal tasvirinden başka hiçbir açıklayıcı ipucu içermeyen çok sayıdaki sikkeyi Zeus Stratios ile ilgili değilde Zeus'un hükümdarlığını simgeleyen bu kült ile ilgili görmek daha yerinde olacaktır.[493]

Aemilium/Haemilium

Zeus başı olabileceği muhtemel olan bir betim bulunmaktadır.[494]

Amaseia

Mithridates Eupator [495] dönemine ait bir sikkede Zeus başı defne çelenkli olarak sağa betimlenmiştir. Arka yüzde ise yine geleneksel atribüleri kartal şimşek demeti

---

[492] Amascia,Waddington, Babelon, Reinach, a.g.e. ,s.32Nr.1f/Amisos.Waddington,Babelon,Reinach, a. g.e.,s.63 Nr.14-16/ Komana Pontika,Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s. 108 Nr.4 /Gaziura,Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.,113Nr.5/Laodikeia, Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.115 Nr.4/ Kabeira, Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s. 117 Nr.1 ve 1a/Pharnakeia, Waddington, Babelon, Reinach,a.g.e.,s. 138f. Nr.4 / Phimolisa, Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.193 Nr.1.

[493] Metin ve sikkeler için bak.:E.Olshausen,a.g.e.s.1900.

[494] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.30,2,Pl.IV,f.4.

[495] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.32,1,Pl.suppl.C,f.19 ; Pl.XVIII,f.1, Bak.:Lev.XXIX, r.202-3

üstünde bulunmaktadır. Hadrianus[496], Commodus,[497] Septimius Severus[498] sikkelerinde betimlenmiştir.

Amisos

Traianus,[499] Hadrianus,[500] Aemilianus,[501] Valerianus,[502] Salonina,[503] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

Gaziura

Mithridates Eupator[504] dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Kerasus

Hadrianus[505] dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Komana Pontika

Mithridates Eupator [506]dönemine ait bir sikkede Zeus başı betimlenmiştir.

Khabakta

M.ö. 100/85 yıllarına tarihlenen bir sikkede ön yüzde Zeus başı defne yapraklı[507] sağa ve arka yüzde kartal, şimşek demetinin üstünde ΞABAKTΩΝ yazısı ile betimlenmiştir.

Laodikeia

Mithridates Eupator [508]dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Neokaesareia/Kabeira

Mithridates Eupator [509]ve Gordianus III[510]dönemine ait bir sikkede betimlenmiştir.

Pharnakia

Mithridatesler [511]dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

---

[496] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.35,10,Pl.IV,f.12, Bak.:Lev.XXIX, r.204.
[497] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.39,39.
[498] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.40,40,Pl.V,f.3.
[499] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.79,77b,Pl.suppl.G,f.28, Bak.:Lev.XXIX, r.205.
[500] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.80,79,Pl.suppl.H,f.3 ve s.83,90,PlIX,f.10, Bak.:Lev.XXIX, r.206.
[501] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.96,148d,Pl.suppl.J,f.14, Bak.:Lev.XXIX,r.207.
[502] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.149b.
[503] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.98,152,Pl.IX,f.8.
[504] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.113,5,Pl.XII,f.13,Bak.:Lev.XXIX, r.208.
[505] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.101,1,Pl.XI,f.11, Bak.:Lev.XXIX, r.209.
[506] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.108,4.
[507] **SNG IX, Black Sea:** XLVI, r.1249
[508] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.115,4
[509] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.117,1,Pl.XII,f.18, Bak.:Lev.XXX, r.210.
[510] Waddington,Babelon,Reinach,**a.g.e.**,s.126,50

Phimolisa

Bu kent bastığı bir sikke ile Zeus kültüne işaret etmektedir.[512]

Pontos Krallığı

Mithridates III [513] sikkelerinde Zeus, kartal, şimşek demeti ve asa gibi karakteristik atribüleri ile betimlenmiştir. Mithridates IV [514] dönemine ait sikkede Zeus ve Hera beraber betimlenmiştir. Mithridates Eupator[515] dönemine ait sikkede ise Zeus'un başı defne çelenkli, sağa doğru ve arka yüzde ise, şimşek demeti üstünde kartal, sola doğru, başı geriye dönük olarak betimlenmiştir.

Taulara

Mithridatesler[516] dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

Zela

Traianus[517] ve Caracalla [518]dönemine ait sikkelerde betimlenmiştir.

---

[511] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.138,2,Pl.XIV,f.16 ve s.138,4 ve s.139,5,Pl.suppl.L,f.17 ve Pl.suppl.L,f.18.
[512] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.193,1 ; E.Olshausen,a.g.e.,s.1900.
[513] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.10,2,Pl.I,f.2 ve Pl.I,f.3 ve s.11,3,Pl.I,f.6, Bak.:Lev.XXX, r.211-212.
[514] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.13,7,Pl.I,f.13 ve Pl.suppl A,f.8, Bak.:Lev.XXX, 213.
[515] SNGAulPontus,55;O.Tekin,a.g.e.,s.125, r.394.
[516] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.146,1,Pl.XV,f.9, Bak.:Lev.XXX,214.
[517] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.159,3,Pl.suppl.M,f.8, Bak.:Lev.XXX, r.215.
[518] Waddington,Babelon,Reinach,a.g.e.,s.160,7,Pl.XVI,f.16.

PONTOS SİKKELERİNDE ZEUS BETİMLERİ

TABLO 32

KENTLER	DARP DÖNEMİ	BETİMLER
Aemilium	-	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
Amaseia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
	Hadrianus (M.s.117-138)	Zeus
	Commodus (M.s.176-192)	Zeus
	Septimius Severus (M.s.193-208)	Zeus
Amisos	Traianus (M.s.98-117)	Zeus
	Hadrianus (M.s.98-117)	Zeus
	Aemilianus (M.s.253)	Zeus
	Valerianus (M.s.253-260)	Zeus
	Salonina	Zeus
Gaziura	Mithridates Eupator (M.s.120-63)	Zeus başı,defne çelenkli sağa.
Kerasus	Hadrianus (M.s.117-138)	Zeus
Komana	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Zeus
Khabakta	M.ö.100 /85	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
Laodikeia	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
Neokaesareia/Kabeira	Mithridates Eupator (M.ö.120-63)	Zeus
	Gordianus III(M.s.238-244)	Zeus
Pharnakia	Mithridatesler	Zeus
Phimolisa		Zeus
Pontos Krallığı	Mithridates III	Zeus
	Mithridates IV	Zeus
	Mithridates VI	Zeus
Taulara	Mithridatesler	Zeus başı, defne çelenkli sağa.
Zela	Traianus (M.s.98-117)	Zeus
	Caracalla (M.s.212-217)	Zeus

5- Heykeltıraşlık Eserler

Bölgede ele geçen başka bir belgede Zeus'un Europe'yi kaçırışını betimleyen bir figürindir. Roma çağına tarihlenmiştir. Yüksekliği 10 cm., taban genişliği 7 cm. olan ve kiremit rengi ince kilden kalıp tekniği ile hazırlanmış olup elips tabanlı ve podyum üzerinde bu betimde Zeus ayağını ileri atmış ve başını yana çevirmiş bir boğa şeklinde işlenmiştir. Boğanın sırtına yan oturmuş olan Europe'nin belden yukarısı kırıktır. Bu figürinin arka kısmı düz olarak işlenmiştir.[519]

6- Kutsal Alanlar

Amasya

Amasya'nın doğusunda Büyük Evliya tepesi olarak anılan bir tepe yükselir (1350 m) Her yıl mayıs ayında köylüler bu terk edilmiş dağa giderler, kümes hayvanı ve koyun keserler ve İlyas peygamber şerefine ziyafet verirler. Bu tepenin üstünde kimsenin onlara bir balta ile dokunamayacağı bir yığın çam ve kutsal ağaç bulunur. Burada anıtsal altarlar bulunur. Burada Ebemi'de Zeus Stratios'a ait kutsal bir alan bulunmaktadır.[520]

Sebastepolis

Sebastepolis kenti kapılarının dışında tanrı Pylon'a olduğu gibi Zeus Pylaios'a da adanmış bir kutsal alan vardı.[521]

---

[519] Tokat müzesi, Env.No.:76.50.53.Bak.R.97.
[520] A.B.Cook, **a.g.e.**,s.974 vd.
[521] B.Le Guen-Pollet, **a.g.e.**,s.57.

7- Coğrafi Dağılımı

8- Değerlendirme

Geniş bir tapınımı görülen Zeus'a Pontos bölgesinde aşağıdaki epitetler altında tapınılmıştır. Bu çeşitlilik Zeus'un bölgedeki önemini göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Tapınım gören Zeus epitetleri şu şekildedir:

ZEUS AHURAMAZDA /Αηυρα Μαζδα : [522] Amaseia'da Zeus Ahura Mazda'ya ithafen yapılmış büyük bir sunak vardı. Pontos'un kıyı kesimlerinde ve Amaseia'da tapınım görmüş olup **"Krallığın koruyucu tanrısı"** olarak bilinmiştir. Hellenleştirilmiş epitheti Zeus Stratios[523] . veya Zeus Oromasdes'tir.[524] Kilikia, Kappadokia ve Kommagene'de de tapınım görmüştür. Ahura Mazda adından da anlaşılacağı üzere kökeni Perslere dayanan bir Zeus epithetidir.

ZEUS AİTHER ALEKSİKAKOS / Αἰθὴρ ἀλεξἰκακος: Bu genel olarak Apollon için kullanılan bir epithettir. Ancak Pontos bölgesinde Amaseia'da

[522] Bak.:Ahuramazda.
[523] S.A.Cook-F.E.Adcock,**The Cambridge Ancient History** IX, s. 595 ;N. Şahin,**a.g.e.** s. 9.
[524] H.Waldmann,"Der Kommagenische Masdaismus", **İstMitt** 37,1991,149-156.

Zeus için kullanılmıştır.[525]Amaseia'da bir yazıt üzerinde tesbit edilmiştir. H.Gregoire tarafından okunmuş olan yazıt bir adağı konu almaktadır. Yazıt aşağıdaki gibidir;

ΕΘΕΡΙ Α|ΛΕ ΞΙΧΑ|ΛΑΖΩ

Αιθηρ αλεξιχαλαζοσ epitheti hava tanrısı olarak da bilinen Zeus'un bir görünümü olarak düşünülebilir[526]

ZEUS ALEXİKAKOS / Ζευς άλεξίκακος: Amaseia'da Zeus'un bu epithetine rastlanılmıştır.[527]

ZEUS [B]O[B]EOMENOS / [B]o[β]ηομηνόσ: Zeus'un bu epitheti bir adak yazıtı üzerinde tesbit edilmiş olup yazıtın bulunduğu mevki Amaseia yakınlarında Kalecik adı verilen yerdir. Ancak bu buluntunun eksik harfleri vardır. Bunlarda D. French tarafından okunarak tamamlanmıştır.[528]

ZEUS DİSABEİTES / Δισαβείτης: Bu epithet bir adak yazıtı üzerinde tesbit edilmiştir. Buluntu yeri Amaseia yakınlarında bir yer olan Çakırsu'dur. Bir, iki ve üçüncü harfleri eksik olup D.French tarafından tamamlanmıştır. Bunun etnik bir epithet olduğu zannedilmektedir. **Eites** (ειτεσ) olarak kelimenin sona eriyor olması Orkamaneites (Ορκαμανειτησ) epitheti ile ilişkilendirilmesine ve böyle bir tasavvura sebep olmuştur.[529]

ZEUS EPİKARPİOS /'Επικάρπιοσ, **ZEUS EUKARPİOS** Εὐκάρπιοσ / **ZEUS EUKARPOS /** Εὔκαρποσ: Çorum'da bulunan bir adak yazıtında ismi geçen[530] bu kült Zela'da Traianus[531] ve Caracalla zamanına ait sikkelerde tasvir edilmiştir. Caracalla zamanına ait sikkede Zeus Epikarpios, oturur durumda ve sola dönük, sol elinde asa, ve sağ elinde de, iki adet buğday başağı tutar vaziyette betimlenmiştir.[532] Zeus bu epithet altında ürünlerin koruyucu tanrısı

---

[525] N. Şahin,a.g.e.,s.9 vd

[526] E.Olshausen,a.g.e.,s.1900.

[527] H.Schwabl,"Zeus Epiklesen",RE X A 1,1972, col. 268,64 ;N. Şahin,a.g.e., s.14.

[528] D.H.French ,"Amasian notes 4.Cults and Divinities:The Epigraphic Evidence" ,EA 26,1996,89-90, no: 8 ;N. Şahin,a.g.e.,s.34.

[529] D.H.French , a.g.e.,s. 90, no: 9, 1-2 ; N.Şahin,a.g.e.s. 44.

[530] D.H.French ,"Amasian notes 3.Dates Inscriptions from Amasia and its Territory",EA 26,1996,s. 88, no:4..

[531] H.Schwabl,a.g.e. col 307,s. 30-33 ;E. Olshausen,a.g.e.,s.1900 ; SEG 40, 1990, no: 1159 ; N.Şahin a.g.e.s.,49.

[532] M.Arslan , "Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunan Pontus krallığına ve Pontus kentlerine ait

olarak tapınım görmüştür.[533] Eukarpos ile Epikarpios aynı olarak tasavvur edilir. Bu kült Pontus'dan başka Kappadokia'da da tapınım görmüştür.[534] Ayrıca Bitynia bölgesinde, doğu Phrygia'da Bulduk mevkiinde ve Paphlagonia'da da bu külte ait yazıtlar yanında tanrıya adanmış olan sunaklar mevcuttur. Tüm bu bölgelerde Eukarpos veya Epikarpios şeklinde adlandırılmıştır.[535]

ZEUS HYPSİSTOS / "Υψιστος: [536] Bu kült Sebastepolis'de (Sulusaray) bir yazıt üzerinde F.Cumont tarafından tesbit edilmiştir.[537]

ZEUS KSENİOS / Ξένιος: Apollonios Rhodios'da anlatıldığına göre Geneteia burnunda yabancıların koruyucu tanrısı olan Zeus Xenios'a ait bir kutsal alan bulunuyordu.[538] Bu epitet altında Zeus yabancıları, fakirleri, dilencileri koruması altına alan bir tanrı içeriği taşır.[539] Karia ve Lykia bölgelerinde de bu epithet altında Zeus tapınım görmüştür.

ZEUS MİTHRAS / Μίθρας: Bu epithet Pontos bölgesinde Trapezus kenti sikkelerinde görülür. Roma devrine ait bu sikkelerden birinde Mithra ışın taçlı bir Phryg başlığı giymiş büst şeklinde veya bir sunağın önünde at üzerinde betimlenmiş olup soldan sağa ilerler durumdadır. [540]Ayrıca, Pontos bölgesinde hüküm sürmüş ve Akhaemenid kökenli krallar olan Mithradatesler İran inancı Mazdeizm'i Anadolu'da da devam ettirmişlerdir.[541] Yılın yedinci ayı Kappadokia takviminde **"Mithre"** olarak adlandırılmıştır. Bu ay genç Avesta'da **"Mithrahe"**olarak ve Orta Pers devri başlarında da **Mihr** olarak adlandırılmıştır.[542] Pers kökenli bu kral adı Mithra'dan

---

Roma devri Sikkeleri", AD V,1997,s. 105, lv. XXXVIII, no:207.

[533] Th.Drew-Bear-Chr.Naour,"Divinités de Phygie",ANRW II 18.3,1990,s.1956;N. Şahin,**a.g.e.**, s.49.

[534] H.Schwabl,**a.g.e.**, col 307, 3-33 ;Chr. Marek,"Grab-Ehren und Weihinschriften aus der Gegend von Modrene (Mudurnu) in Bithynien", **EA** 28,1997,s. 125, dn 900;N.Şahin,**a.g.e.**,s.49.

[535] N.Şahin,**a.g.e.**s. 48 vd.

[536] Hypsistos epithcti Anadolu Yahudilerinden esinlenilerek Zeus'a ithaf edilmiştir. Ancak Sami kökenli bir tanrı da olduğu söylenir.Anadolunun pek çok yerinde Bithynia'da, Mysia'da,Phrygia' da Karia'da, Kilikia'da tapınım görmüştür. Bunun için bk. N.Şahin ,**a.g.e.**

[537] E.Olshausen ,**a.g.e.**,s. 1901.

[538] E.Delage, **La geographie dans les Argonautigues d'Apollonios de Rhodes**, Paris 1930, s.175 ; E.Olshausen,**a.g.e.**,s. 1903.

[539] H.Schwabl,**a.g.e.**,col.341,20 ; N. Şahin,**a.g.e.**s. 87.

[540] M.Arslan,**a.g.e.**,s.101, no.190-191, lv. XXXVI .

[541] A.D.Nock, "The Genius of Mithraism ", **JRS** 27, 1937, 109 ; N.Şahin,**a.g.e.**s.110.

[542] M.Boyce-F.Grenet, **Zoroastrianism.Zoroastrianism under Macedonian and Roman Rule III**, 1991,s.279-280.

gelmektedir. Mithra bu krallar tarafından ata olarak kabul edilip bu durum ayrıca Mithra'ya özel bir tapınımın kanıtıdır. [543]

ZEUS NİKEPHOROS / Νικηφόρος: Bu tanrı Pontos bölgesinde yer alan Zela kentinde bulunmuş olan bir sikke üzerinde tasvir edilmiştir. Buna göre tanrının sol elinde bir asa bulunmaktadır. Sağ elinde bir küre üzerinde duran ve palmiye dalı taşıyan Nike'yi tutar vaziyettedir ve sola doğru olarak oturur şekilde betimlenmiştir. Bu sikke Caracalla zamanına aittir.[544]

ZEUS OLYMPİOS / Ὀλύμπιος: [545] Tanrı bu epithet altında Neokaesareia'da bulunmuş olan bir mermer blok üzerinde yer alan mezar lanetlemesinde yer almaktadır.[546]

ZEUS OMANES/ Ωμανης: Perslerin Pontus bölgesine hakim oldukları devirlerden itibaren bu kültün Amaseia'da tapınım gördüğü bilinmektedir. Pers kökenli bir epithettir. Amaseia yakınlarında bulunan Yassıçal 'da bir sunak üzerinde geçmektedir.[547]

ZEUS PALLANTİOS/ Παλλάντιος: Kaynaklarda, Trapezus'da Zeus Pallantios'a ait bir kült olduğu belirtilmiştir.[548] Ancak bu Trapezus'un Arkadia'da ki mi yoksa Pontos'da ki mi olduğu belirtilmediğinden burada bir istifham vardır. Bu kültün kökeni **Lykaon mythosu** ile alakalandırılmaktadır. Ayrıca yine Arkadia'daki Pallantion kültü ile aynı olduğu kabul edilmektedir.[549]

ZEUS PYLAİOS / Πυλαῖος: Hellenistik devirden itibaren aralarında Zeus'un da yer aldığı birkaç tanrı için kullanılmış bir epitetdir. Çok az kullanılmıştır.[550] Pontos'da Sebastepolis kenti dışında Pylaios'a adanmış bir kutsal alan

[543] N.Şahin,**a.g.e.**,s.110 vd.
[544] M.Arslan,**a.g.e.**s.105, lv. XXXVIII, no: 206 ;N. Şahin, **a.e.**,s. 116.
[545] Olympios adı yüksek dağ anlamına gelen Olympos'dan gelir.Bu kült Yunanistan'da Adalar'da ve Anadolu'da pek çok yerde tapınım görmüştür.Bunun için bak. N.Şahin ,**a.e.** s.,121vdd.
[546] P.Moraux, **Une imprecation funeraire recemment decouverte a Neocesaree**, 1959 (Bibl. Arch. et hist. De l'Inst. Fr. D'archeol. D' İstanbul, 4) 9-11; J.Strubbe , **ARAI EPI TUM BIOI. İmpreca tion against Desecrators of the Grave in the Grek Epitaphs of Asia Minor. A Ca ta lo gue** , 1997 ,s. 12- 116,no:155 ;N. Şahin,**a.g.e.**,s. 122.
[547] N.Şahin ,**a.g.e.**,s.133.
[548] E.Olshausen ,**a.g.e.**,s.1903
[549] Radke, "Pallantios" ,**RE** XVIII 3 ,1949, col.234 ;N.Şahin,**a.g.e.**s.139.
[550] B. Le Guen – Pollet, "Sebastepolis du Pont (Sulusaray)" EA 13, 1989, 57, no:1 ; N.Şahin , **a.g.e.**s.158.

bulunmaktaydı.[551] Yine Zeus Pylaios'a adanmış bir sunak Sebastepolis'de bulunmuştu. Bu sunak taştan yapılmış olup üst kısmı kırıktı.[552]

ZEUS SARAPİS / Σάραπις: Pontos bölgesinde bulunan Gölköy dolaylarında ele geçen bir sunak ile Zeus'un bu epitheti hakkında bilgi sahibi olmaktayız.[553]

ZEUS SOTEROS / Σοτῆρος: Bu kült Pontos bölgesinde Thermai'de (Havza) vardır. Burada bulunan bir adak sayesinde haberdar olunmuştur. Bu adak yazıtını Theogenes oğlu Philitas, muhtemelen ağır bir hastalıktan kurtulmasına teşekkür olsun diye yaptırmıştır. Adak yazıtının bu ünlü kaplıca merkezinde bulunmuş olması göz önüne alındığında bu sebep gayet makuldür. Tanrı bölgede sadece burada belgelenmiştir. Bu nedenle F.Cumont adağı yapan kimsenın bir yabancı olduğunu öne sürerek Thermai'de Soter'in sürekli bir kültü olmadığını söyler.[554]

ZEUS STRATIOS / Στράτιος: Pontos bölgesinde Zeus bu epithet altında ilk olarak Yassıçal'ın yaklaşık 5 km batısında bulunan (eski Ebemi) Büyük Evliya tepesi adlı mevkide bulunan buluntular ışığında saptanmıştır. 27 Nisan 1900 yılında Cumontlar bölgeye yaptıkları seyahatte buraya gelmişlerdir. Anlattıklarına göre o zamanlar burada önemli bir çam ağacı kümesi ile karşılaşmışlardır. Bugün bu ağaçlar çok büyük oranda tahrip edilmiştir. Burada 1914 metre yükseklikte inşa edilmiş olan tapınak Lokman tepesinin güneydoğusundadır. Definecilerin bütün tahribatlarına rağmen kalıntılar insanda muazzam bir izlenim bırakmaktadır. 300x200 metre boyutlarındaki tapınak alanından duvar kalıntıları ayaktadır. Bunların korunan yüksekliği 60 metredir. Tepenin batı ve güney yamacında, Antik dönemlerden itibaren iskan edilmiş bir yerleşme veya nekropol alanı vardır. Bunu yüzeyde tepenin batı ve güney yamacında bulunan çok sayıda tuğla ve keramik kalıntılarından anlıyoruz. Buradaki yerleşme ve nekropol 600x200 metrelik bir alanda uzanıyordu. Bu tapınağın alanında beş yazıt yer almakta olup bunlardan üçü Zeus Stratios ile ilgilidir. Bu yazıtlardan biri: ΔΙΙ| ΣΤΑ | ΤΙΩ | ΒΑΣΙ| ΛΕΥΣ | ΕΥΧΗ yazılı olan sunaktır. İkincisi ise kaybolmuş bir adak sunusuna ait kaide olup üzerinde **"adak**

---

[551] T.B. Mitford, "The God Pylon in Eastern Pontus" ,**Byzantion 36**, 1966, 471-475 ; SEG 39 19879, no:1348 ; N. Şahin,a.g.e.s.158

[552] B.Le Guen – Pollet, "Sebastepolis du Pont (Sulusaray)", EA 13,1989,57 , no: 1.

[553] H.Schwabl,a.g.e., col. 357, s.50 ; D.H.French, EA 26, 1996, 91, no:10.

[554] E.Olshausen, a.g.e.,s. 1903, dn.359.

sunusu yaşadığı sürece tanrının rahibi olarak hizmet eden Cn. Cladius Philon'un isteği üzerine tanrının parasıyla restore edilmiştir" şeklinde bir yazıt vardır. Sonuncusundan anlaşıldığına göre M.S. 98/99 yılında Amaseia halkı aralarında topladıkları paralar ile bugün ayrıntılarını tesbit edemediğimiz bir adakta bulunmuşlardır. Cumontlar, Çatalkaya yakınlarında (eski Gelgiras) Zeus Stratios'a ait bir başka kült yeri bulmuşlardır. Burada tanrıya yapılan bir adak ortaya çıkarmışlardır. Çatalkaya yakınındaki kült yeri Chiliokomon ovasının güney kenarındadır ve ovanın kuzey kenarındaki Gökçebağ (eski Zugu) yakınında belki bir başka Zeus Stratios tapınağı daha bulunmaktadır. Cumontlar burada bir kabartma bulmuşlar ve bu kabartmayı Zeus Stratios'un yerli öncüsü olarak yorumlamışlardır: Kabartmada, sakallı bir figürün üst bölümü görülmekte olup figür sol elinde yuvarlak bir kalkan tutmakta ve sağ elinde ise bir çifte balta sallamaktadır. Zeus Stratios ile ilgili bu yazıtlar ve kabartmadan başka Amaseia sikkeleride bu tanrıya bazı attribülleri ile işaret ederler. [555] Sol tarafında kutsal bir ağacın yer aldığı, kare planlı iki katlı ve alevli olarak[556] yada sunağın üzerinde, ağzında bir çelenk taşıyan kanatları açık bir kartal ve en üstte ise, bir **guadriga** içinde bir elinde meşale, diğerinde ise, kamçı tutar şekilde Helios'un yer aldığı betimlerle görülür.[557] Bütün betimlemelerde sunağın solunda yer alan kutsal ağaç ve ateş altarı muhtemelen Yassıçal'da bulunan kutsal alanda yapılan kurban törenlerini anlatmaktadır.[558] Sikke betimlemelerinde yer alan ateş sunaklar ve odun yığınları Zeus Stratios'un **sinkrestik** özünde yer alan, İran öğesidir. Tanrının içinde bulunduğu ve sunak üzerinde uçan guadriga da yine bir güneş ve ışık tanrısı olan Ahura Mazda düşüncesine işaret ediyor olabilir. Kanatlarını açmış kartal çoğu kez ya guadrigaın yanında ya da onun yerini almış olarak tek başına görülmekte olup kartalda tek ve en yüce tanrı ile ilgili Zerdüştlük ve Helen düşünceleriyle ilgilidir. Sunağın yanında bulunan bir veya iki kutsal ağaç Zeus Stratios'un kutsal yerlerinde bulunan kutsal ağaç atribülleri olarak yorumlanır. Pontos'da bulunan Yassıçalı, Heraklea Pontika ile örneklendirebiliriz. Zeus Stratios'da üç öğe bir araya gelmektedir. İran öncesi: Bu

---

[555] E.Olshausen,a.g.e.,s. 1901 vd.
[556] M.Arslan ,a.g.e.s. 70, no: 33,72, no: 44-45.
[557] M.Arslan,a.g.e.s. 74-75, no: 56,61. Bu sunağın imp.dönemi sikkelerindeki farklı tiplerinin listesi için bk. D.H.French, EA 27, 1996, 86-88
[558] D.H.French, EA 27, 1996, 86-88.

Pontos'un yerli öğesidir. Gökçebağ kabartmasında görülür. İranlı öğe: Bu da sikkelerdeki ateş kültü ile ilgili özelliklerde kendini gösterir Helen öğesi: Bu da Zeus Stratios'un adında ortaya çıkar. Başkentleri, Mithridates V'e kadar Amaseia'da olan Pontos hanedanı kralları, orduları koruyan bu tanrıya özellikle bağlı idiler. Mithridates Eupator iki önemli olayın anısına Zeus Stratios'a sunu yaptırmıştı. Birincisi M.Ö 82 yılında, Murena'yı ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra ve M.ö. 73 yılında, Bithynia'ya savaşa gittiğinde.[559] Zeus Stratios orduların tanrısı olarak tapınım görmüştür. Orduların başarılı olmalarını sağlayan ve onları koruyan bir tanrıdır. M.ö. 82 yılında yapılan sunağın Amaseia'nın dinsel takviminde yer alan büyük bir bayram kutlaması için olasılıkla da Zeus Stratios adına düzenlenen yıllık bayramlar veya yukarıda da belirttiğimiz gibi önemli bir tarihsel olay anısına yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir.[560] Yine bu bölgede Amaseia yakınlarındaki Çalıca'da bulunmuş olan bir sunak tanrı Zeus Stratios'a adanmıştır.[561]

[559] E.Olshausen,a.g.e.1903.
[560] F. Comont, SP 2, 1906, 182 ; N.Şahin,a.g.e.,s. 179.
[561] D.H.French "Amasian notes 4.cults and Divinities:The Epigraphic Evidence",EA 26,1996,91 vd. no:11.1.

ZOBE / Ζωβη

1- Tanımı

Bu kült sadece bir yazıt üzerinde tesbit edilmiş olup mahiyeti hakkında fazla bilgi bulunamamıştır.

2-Yazıtlar

Gökçebağ'da (eski Zuğu) bulunan bir yazıt üzerinde tesbit edilmiş olup Ζωβη Θεα şeklinde okunan ibare hiçbir şekilde tam değildir.[562]

3- Coğrafi Dağılımı

4- Değerlendirme

Zobe kültü bölgede sadece tek bir yazıt üzerinde Gökçebağ'da (eski Zuğu) bulunmuştur.

---

[562] SP 3,1,1910,146.

SONUÇ

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, bu tezin hazırlanması ile Paphlagonia ve Pontos bölgesinin Pers, Helenistik ve Roma imparatorluk dönemlerindeki kült hayatını ortaya koymak amaçlanmıştı. Çok geniş bir alanı kapsayan, ancak şimdiye kadar pek fazla çalışılmadığından dolayı, boşluklarla dolu olan bölge tarihi, bu araştırma ile biraz daha belirginleşmiş, kısmi de olsa bir eksik tamamlanmaya çalışılmıştır. Elbetteki ilerleyen zaman ve yeni araştırmalar daha kapsamlı ve net bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Buna göre:

Paphlagonia ve Pontos bölgesi dini inançları, bölge coğrafyası ve kültürü ile bir paralellik göstermektedir. Örneğin deniz kıyısında bulunan veya elverişli limanlara sahip, insan sirkülasyonunun yoğun olduğu kentlerde tapınım gören tanrılar nicelik olarak, diğer kentlere nazaran farklılık göstermektedir. Bu farklılık özellikle kente gelen insan sayısı ve bu durumun oluşturduğu kozmopolit yapıdan kaynaklanmaktadır. Deniz kenarında kurulmuş kentler, gemilerle sürekli dışardan gelenlerin de tesiriyle en zengin kült alanları olmuştur. Çok insana uğrak yeri olan kentler, bu insanların kendileri ile beraber inançlarına da ev sahipliği etmiş ve bu inançlar kentin yerli unsurlarına da sirayet etmiştir. Sinope, Amastris, Amisos, Herakleia Pontika ve Trapezus kentleri bu durumu en güzel tanımlayan kentler olarak gösterilebilir. Trapezus'ta bulunan Serapis ve Mithras tapınımları buraya denizaşırı bölgelerden kült ithalini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kentlerde Poseidon ve Pontos Euxeinos gibi tanrıların tapınım görmesinde de deniz önemli olmuştur. Örneğin Amaseia, Gaziura ve Zela gibi kentlerde adı geçen tanrılara ait bir tapınım izine rastlanılmaz. Bu durum tamamen kentin coğrafi konumu itibariyle gelişen bir durumdur. Yine bölge için önemli olan Halys, İris, Thermodon, Parthenios, Lykos, gibi bazı ırmaklar da bu coğrafi özellikler nedeni ile, sadece kendi bölgelerine has tanrılar olarak ortaya çıkmıştır. Belirtilen ırmakların hepsi, bölgede birer tanrı olarak görülmüş ama bunlar sadece bulundukları bölgeye mahsus kalmıştır. Örneğin Poseidon, evrensel manada geniş tapınımı olan bir tanrı iken, Pontos Euxeinos, Halys, İris, Thermodon, Parthenios ve Lykos gibi tanrılar sadece bulundukları bölgelerde tapınım görmüş, yaygınlık kazanamamış ve yöresel

kalmıştır. Bu tanrıların betimlerine, kentin bastırmış olduğu sikkelerde rastlanmış olup bu kentler genellikle o ırmak ile doğrudan ilişkisi olan kentler olmuşlardır. Lykos kıyısında kurulmuş olan Neokaesareia ve İris kıyısında kurulmuş olan Amaseia kentleri gibi.

Yine aynı doğrultuda baktığımızda şifalı kabul edilen sıcak su kaynakları veya kaplıcaların bulunduğu kentlerde, bu durum ile ilişkili tanrıların kültlerine şahit olunmaktadır. Örneklerini verdiğimiz gibi Thermai Phazemoniton, Sebastepolis gibi kaplıcaları ile bölgede ün salmış yerlerde Asklepios ve Hygieia ile diğer bazı Nympha kültlerine rastlamaktayız. Olgassys (Ilgaz dağı) ve Akdağ gibi bölgeye göre yüksek olarak kabul edilebilecek dağlar saygı görmüş, kesinleştirilemese de bunların bölge için kutsallığını ifade eden izlere rastlanmıştır.

Paphlagonia ve Pontus bölgelerinde, işlevleri aynı olan ve benzer özellikler gösteren tanrılar aynı anda tapınım görebilmiştir. Örneğin bereket tanrıçası Demeter, Amisene, Babanomon ve Sebasteia'da tapınım görürken, Zeus Epikarpios'da Phanaroia, Babanomon ve Zelitis'de aynı özelliği ile ortaya çıkabilmektedir. Asklepios gibi Zeus Soter'de Thermai'de kaplıcalarla ilişkilendirilen bir tanrı görünümündedir.

Themiskyra'da Amazonlar kültü hakkında bir yargıda bulunmak oldukça zordur. Atina'da bulunan Amazoneion nedeni ile Amazonların yurdu olan Themiskyra'da da böyle bir kültün olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu konu ile ilgili olarak elde bulunan Amaseia kentine ait sikke elbette yeterli değildir. Pontos'da bulunan Kabeira kentinin adının Kabirler kültü ile ilişkilendirilmesi mantıklıdır. Ancak bu durumu açıklayıcı her hangi bir belgeye rastlanılmış değildir. [1]

Pontos Euxeinos civarında yaygın olan Akhilleus kültü güney Karadeniz kıyılarında sadece Amisos kentinde belgelenmiştir. Diğer kentlerde bir belge bulunamamış olması denizaşırı bölgelerden Amisos limanı aracılığı ile bölgeye girdiğini ve buradan başka yerlere yayılmadığına işaret edebilir.

Zeus bölgede kültü en yaygın görülen tanrıdır. Anadolu ve Yunanistan'da baş tanrı hüviyeti ile tapınım görmüş olan bu tanrı bölgede onlarca değişik epiteti ile karşımıza çıkmakta olup, araştırma sahamız içine giren kentlerin neredeyse

[1] E.Olshausen, **a.g.e.** ,s.1904

tamamında sikke, yazıt, heykel veya başka bir şekilde Zeus kültünü açıklayacak bir belge ile karşılaşmış bulunmaktayız.

Bölgede üç tane büyük tapınak devletinin varlığını görmekteyiz. Bu tapınak devletleri iç Karadeniz bölgesinde yer almaktadır. Bunlar Ameria, Komana Pontika ve Zela'dır. Bu devletler bölge coğrafyasını en güzel şekilde kullanarak yayılmacı bir devlet olmaktan ziyade kendi iktidarlarını devam ettirmeye yönelik olarak bölgenin siyasi ve ekonomik yapısını belirlemeye çalışmışlardır. Ameria, Pontos kralı I. Pharnakes'in (M.ö.185-170) bir kült kuruluşu olup Komana Pontika ve Zela'da bulunan yüksek rahipler, güçlerini Pontos krallarından evvelki devirlerde de ellerinde bulundurmuşlardır. Komana Pontika tanrıça Ma ve Zela'da Anaitis için birer kült merkezi oluşturmuştur.

Bölgede var olan kültler, Perslerin bölgeye gelmelerinden itibaren Romalılara kadar değişik pek çok kültürün tesiriyle şekillenmiştir. Bu karmaşık kültürler senkronize edilmiş inanç biçimlerini de ortaya koymuştur. Zeus Ahuramazda Yunan ve İran dininin, Zeus Serapis'de Mısır ile Grek inancının senkronizasyonunu gösterir. Yine Pontos krallığının aile arması olan **"hilal ve yıldız"** Pontos ile İran arasındaki birlikteliği de işaret etmektedir.

Yoğun sikke basan kentlerin kült hayatı hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunmuş olup bu durum aynı zamanda kentin zenginliği ve önemini de yansıtmaktadır. Bazı kentlerde sikke basımı olmadığı halde buralardaki kült fazlalığı deniz aşırı ülkelerden gelen kült ithali ile açıklanabilir.

Paphlagonia bölgesinde en zengin kült örnekleri Amastris ve Herakleia Pontika kentlerinde görülür. Bu durum belki el verişli limanları ve dünyaya açık kozmopolit yapısı ile açıklanabilir. Buralarda bölgenin genel inanç karakterini yansıtan tanrılara rastlanır. Abonuteikhoslu Aleksandros ve Euios bölgenin ilginç tanrılarıdır. Sinope kenti de yine işlek limanı ile bölge de kült merkezi olabilecek coğrafi olanakları oluşturmuştur. Nympha Sinope kente ait bir kült olup sadece Sinope'de görülmektedir.

Mithridates hanedanlığı ile tanrı Mithras arasında bir kült bağlantısı vurgulanmakta olup bu varsayımı destekleyecek bilgi ve belge olmayışı nedeniyle bu yargıya biraz şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Zira böyle bir tapınımın izleri daha güçlü delillerle ortaya konması gerekirdi gerekirdi.

Paphlagonia ve Pontus bölgesinde tüm Yunan dünyasının inanç yapısını oluşturan ve genel olarak bilinen tanrıların büyük bir çoğunluğu tapınım görmüş olup ayrıca bölgeye ait özellikler gösteren ve sadece bu coğrafyada bilinen tanrılar da vardır. Şüphesiz yapılan çalışmada bazı boşluklar gözükmektedir. Yeni araştırmalar ortaya daha net bilgilerin konmasını sağlayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

A- ANTİK KAYNAKLAR

Aeskhylus : **Prometheus Desmothes,** ed. H.W. Smyth, London,1963. (Loeb).

Apollonius Rhodius: **Argonautica**, ed. R.C. Seaton, London,1955.(Loeb).

Cassius Dio Cocceianus: **Historia Romana**, ed. U.P.Boissevain, Berlin,1895-1901.

Diodoros Sicilus: **Bibliotheka Historika**, ed.C.H. Oldfather, London,1952-1957. (Loeb).

Hesiodos: **Theogonia**,Çev.S.Eyüboğlu-A.Erhat, Ankara, 1991.

Homeros: **İlliada**, Çev.A.Erhat-A.Kadir,İstanbul,1994.

Homeros: **Odysseia**, Çev. A.Erhat, A.Kadir, İstanbul,1988.

Iulius Caesar: **De Bello Alexandrino,** (The Alexandrian War)ed.A.G.Way, London, 1964.(Loeb).

Ksenophon : **Anabasis**, Çev.:H.Örs, İstanbul,1944.

Manethon: **Aegyptiaka,** ed.W.G. Waddel, London,1948.(Loeb).

Pausanias: **Descriptio Graecia,** ed. W.H.S.Jones, London. 1964. (Loeb).

Plutarkhos: **Bioi Paralleloi**, ed.B. Perrin, London,1959.(Loeb).

Procopios: **Peri Ton Polemon,** (History of the Wars)ed.H.B.Dewing, London,1960. (Loeb).

Strabon: **Geographika, (Coğrafya) ,** Çev.A.Pekman, Istanbul,1987.

Tacitus : **Annales, (The Annals of Tacitus)** ed. C.H. Moorreand J.Jackson, London, 1962. (Loeb).

Tacitus:**Historiae, (The Histories of Tacitus),** ed.C.H. Mooreand, J.Jackson, London,1962.(Loeb).

B- MODERN KAYNAKLAR

Asheri, David : "Über die Frühgesichte von Herakleia Pontike, Herakleia Pontike", **Forshungen zur Gesichte und Topographie Denkschr. Ak. Wien,Phil.- hist.Kl. 106):Forschungen an der Nordküste Kleinasiens Ergän- zungbände zu den Tituli Asie Minoris, No 5),** C1, Yay. F.K.Dörner,Wien,1972", s.9-34.

Atlan , Sabahat : **Roma Tarihinin Ana Hatları ,** Istanbul ,1970.

Atlan, Sabahat: "Eski Çağ Ankara'sında Aphrodite Kültü. DerAphroditekult von Ankara im Altertum." **Belleten,** XXX/ 118-187, 189-195, 2 lev.(6 res).

Akkaya,Tayfun: **Herakleia Pontike(KaradenizEreğlisinin)Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri,** İstanbul,1994.

Akşit Oktay: **Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S.192),** İstanbul, 1976.

İ

Akşit,Oktay: **Roma İmparatorluk Tarihi (M.S.193-395),** İstanbul,1970.

Akurgal,Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul,1987.

Akurgal,Ekrem : "Hattiler,Hititler ve Güneş Kursu,"**Belleten**, XLVI/162 (1977) 419-421.

Akurgal,Ekrem :"Sinop Kazıları- Die Ausgrabungen von Sinope", **TAD**,VI (1), 1956,47-61.

Akurgal, Ekrem : **Die Kunst Anatoliens**, Berlin , 1961 .

Amandry,M.- Remy,M.B.: "Les Monnaies de L'atelier de Sebastepolis du Pont", **Pontica II**, İstanbul, 1998.

Amandry, M.,Guen-Pollet, B.le ; Özcan, B.; Remy, B.: "La Tresor Binbaşıoğlu (Tokat,Turguie). Monnaies de Bronze des Villes du Pont Frappees Sous Mithridate VI Eupator", **Pontica I**, Paris, 1991,61-76.

Ameling,W., "Ein Atlar für Alexander von Abonuteikhos",**EA**,6,1985,s.34-37.

Anderson, J.G.S., "A Journey of Exploration in Pontus", **SP I** , Bruxelles ,1-104.

Arafat, K.W., **Classical Zeus. A Study in Art and Literature**, 1990.

Argoud Gilbert; Courtıls des Jacgues; Remy,Bernard, "Les Sıtes Cotıers Du Pont-Euxın, De Themiskyra a Trapezous, Dans l'Antiquıte, **Anatolia Antiqua /Eski Anadolu**, İstanbul-Paris,1987, s.70-82.

Arslan,Melih:"Roma Dönemi Pontus-Paphlagonia Bölgesi Şehir Sikkeleri", **AMMY**, Ankara, 1990, 76-97.

Arslan,Melih:"Pontos Bölgesi Şehir Sikkeleri ve Zela Definesi",**AMMY**, Ankara, 1991,121-142.

Atasoy, Sümer: **Amisos, Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent**, Samsun,1997.

Aygün,Tahsin, **Karadeniz Ereğlisi Tarihi**, Ankara,1960.

Aulock, S.V.: **Sylloge Nummorum Graecorum, Pontos- Paphlagonien-Bithynien**, Berlin,1957.

Babelon, E., Waddington, W.H.,**Th. Reinach Recuil general des monnaies grec - gues d'Asie Mineure**, 1908.

Bausani, A., **Die Perser**,1965.

Baydur, Nezahat : **Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar**, İstanbul,1994.

Baz, Ferit: **Roma İmparatorluk Kültü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul,1998.

Bean, G.E., "Bir Amisus Kitabesi.Anincription of Amisus.",**Belleten**, XX/78, (1956) 213-214,215-216, I lv.

Bean,G.E.: "Pontos Yazıtları", **Belleten**, X/37,(1953), 220-222 .

Becker,F-Bertau : **Die İnschriften von Klaudiopolis**, 1986.

Bell,R.E.: **Dictionary of Classical Mythologiy, Symbols Attributes and Associations**, Oxford,1982.

Bellinger, G.J., **Lexikon der Mythologie**,Augsburg,1996.

Berard, V., "Inscriptions d'Asie Mineure (2)",**BCH** 16, 1892, s.417-446.

Berg, W.,"Hekate: Greek or 'Anatolian' ?", **Numen** 21, 1974, s. 128-140.

Bıjıskyan, P.M.:**Karadeniz Kıyılarının Tarih ve Coğrafyası**, Istanbul, 1969.

Bilabel,F.: **Die Ionische Kolonisation**, Leibzig,1920.

Bilgin, M.S.: **Yazatalar ve Homa.Aryan Mitolojisi**, 1996.

Bilgin,M.S.: **Zarahuştra. Gathalar**, 1996.

Bore,Ed.:**Correspondenes et Memoires d'un Voyageur en Orient**,I,Paris,1840.

Brauninger, F.: "Persephone", **RE** XIX-1, 1937, S.944-972.

Brett, A. B.: **Catalogue of Greek Coins, Museum of Fine Arts**, Boston,1955.

Bruneau,P.: BRUNEAU,P.,"Ares", **LIMC** II, 1984, s.479-492.

Bompois,H.F.: **Monnaies, d'argent frappees a Heraclea de Bithynie; Le Tyran Klearchos**, Paris1878.

Bosch,M.Emin: **Hellenizm Tarihinin Ana Hatları II,** Çev.S.Atlan, Istanbul,1943.

Bosch, M.Emin: **Türkiyenin Antik Devirdeki Meşkukatine Dair Bibliyografya**, Ankara,1949.

Bossert, H.Th.: **Altanatolien**, Berlin,1942.

Boysal, Y.: "Sinop'un en eski buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında. Über die aelteren Funde von Sinope und die kolonizationfrage", **TAD**, VIII(2),1958,23-29,30-34,lev:XXI-XXIV.

Boysal,Y.," Über die Alteren Fünde von Sinope und die Kolonizationsfrage", **AA**, 1959,8-20.

Boyce M.-Grenet, F., **A History of Zoroastrianism under Macedonian and Roman Rule III**, 1991.

Buren, A.N.: Notes on Dr.D.M. Robinson's Inscription's from Sinope", **AJA**, X,295-299.

Burney,C.A.:"Northern Anatolia Before Classical Times", **AS**, VI,179-203.

Burkert, W.: **İlkçağ Gizem Tapıları**, 1999.

Budde,L.: " Kurzer vorlaufiger Bericht überdie Grabungen in Sinope der Kampagnen",**TAD** 1951-53VI(2), 1956,5-10, lev.I-III.

Can, Şefik: **Klasik Yunan Mitolojisi**, Istanbul, 2000.

Cassin-Scoot,J.:**The Greeks and Persian Wars 500-323 B.C.**,London ,1977.

Carpenter,R.:The Grek Penetration of the Black Sea", **AJA**, LII/1,1-10.

Chaniotis, A.: "Drei Kleinasiatische Inschriften zur Griechischen Religion" **EA** 15, 1990, 127-134.

Christensen, A.,**Die İranier (Handbuch derAltertumswissen schaft),**1933.

CIG: **Corpus Inscriptionum Graecarum**, III, ed. I Franzius, Hildesheim,1977.

CIL: **Corpus Inscriptionum Latinarum,** ed.Th.Mommsen-O.Hirscfeld A. Domaszewski, Berolini,1902.

Clerc,G-Leclandt, J.: "Sarapis", **LIMC** VII, 1994, s.666-692.

Cook, A.B. **Zeus, A Study in Ancient Religion I** , Cambridge,1914.

Cook, A.B.:**Zeus,A Study in Ancient Religion II**, Cambridge,1925.

Cook, A.B., **Zeus, A Study in Ancient Religion III**,Cambridge, 1940

Comte, F.: **Mitoloji Sözlüğü**,İstanbul,2000.

Cömert, B.: **Mitoloji ve İkonografi**, 1980.

Cramer, J.A: **A geographical and Historical description of Asia Minor,** Oxford,1852.

Cremer, M.,"Der bewaffnete Dionysos", **IstMitt** 38, 1998,s.179-186.

Cumont,F.,**The Oriental Religions in Roman Paganism**, Newyork,1956.

Cumont ,F., "Nouvelles inscriptions du Pont", **REG** 17, 1904,329-334

Cumont,F., **Textes et Monuments de figures relatifes aus mysteres de Mithra I-II**, 1896-1899.

Cumont,F.,"Le Zeus Stratios de Mithridate", **RHR,** 43,1901,47-57.

Cumont,F., "Hypsistos", **RE** IX 1, 1912.

Çapar, Ömer: "Yerli Bir Anadolu Tanrıçası Ma", **DTCFD** XXXVII- 1,2, 1995, 583-598.

Çapar,Ömer : "Anadolu'da Kybele Tapınımı", **AÜDTCFD**,XXIX, 1- 4,1979,167.

Çelgin, Güler: **Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis**, İstanbul,1986.

Danoff, C.M.: "Pontos Euxeinos", **RE, Suppl.**,IX,865-1175.

Darmester, J.: **The Zend-Avesta I. The Vendidad** 1880.

Davis,N-Kraay,C.M.:**The Hellenistic Kingdoms, Portrait Coins and History**, London,1973.

Debord, P.:**Aspects Sociaux et économigues de la religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine**, Leiden, 1982.

Debord, P.: "Sinopéens et Amiséniens en Gréce et en Egée a L'épogue Classigue et Hellénistigue", **TBKKB**, II /1,516-525.

Delage,E.: **La geographie dans les Argonautigues d'Apollonios de Rhodes**, 1930.

Delivorrias, A.:"Aphrodite", **LIMC** II-I, 1984,s.2-151.

Demiray, Ahmet: **Resimli Amasya**, Ankara,1954.

David, M., **Roman Rule in Asia Minor,I-II**, Princeton,1950.

Davis, N-Kraay, C.M.: **The Hellenistic Kingdoms Portrait Coins and History**, London,1973.

Doonan,O.-Gantos, A., Smart, D.,Hiebert, F.: "Sinop İli Yoğun Alan Araştırması, 1997 ", **AST**, XVII-II,359-371.

Donan, O.,Gantos, A.,Hiebert, F.,Yaycıoğlu,A.,: "Sinop Bölgesel Arkeoloji Araştırması 1998: Karasu Vadi Araştırması",**AST**,XVII-2,345-356.

Drexler,W.,"Men", **RE** II-2, 1894-97, S.2687-2770.

Durugönül, Serra,"Zwei Grabstellen Einer Familie Aus Amisos(Samsun)", **AS**, XXI,99-124.

Eıtrem: "Hera", **RE** VIII-1, 1912, S.369-403.

Eıtrem: "Hermes", **RE** VIII-1,1912,S. 738-792.

Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul,1989

Erzen Afif : "Ay Tanrısı Men'ın Adı ve Menşei Hakkında", **Belleten**, XVII-65, 1953, s.1-14.

Erichsen Adolphine, "Ein Hekate-Relief ın Herakleia Pontike", **Österreichische Akademi der Wissenschaften,** Wien,1972.

Eyice, Semavi: **Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu**, Ankara,1995.

Fauth, W.: "Ares", **KP** I, 1979, S.526-529.

Fears, J.R.: "The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology", **ANRW**, II 17.1.

Furtwangler,A.:"Aphrodite",**Roscher**, ML I,1884, S.390-419.

Fıratlı,N.: **Paflagonya (Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve cıvarı Gayrı menkul eski eserleri ve arkeolojisi,** C.I, Kastamonu,1952 .

Furtwangler,A.-Stoll:"Ares",**Roscher**, ML I, 1884, S.477-493.

French,D.H., "Amasian notes 4.cults and Divinities: The Epigraphic Evidence", **EA** 26,1996,91 vd.

French,D.H.,"Amasian Notes 5. The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal" **EA** 27,1996,75-92, Lev.4-7.

French,D.H,"Dated Inscriptions at Amasia", **ADÖS** I(Erol Atalay Memorial), İzmir,65-70

French,D.H.: "R.E.C.A.M. Notes and Studies No.4 Latin Inscriptions from Ladik and Sinop", **AS**,XXVIII,175-180.

French,D.H., "Recent Epigraphic Research In Pontus", **EA** 8,1986,s.71-83

Gall, H.: **Die Paphlagonischen Felsgraber. Eine Studie zur Kleinasiatischen Kunstgeschichte**, Tubingen, 1966.

Gasparro,G.S.,"Aspects Soteriology and Mystic in the Cult of Cybele and Attis", **EPRO**, Leiden, 1985.

Ghirshman,R.: **Perse.Proto-İraniens Medes Achéménides**, 1963.

Gökoğlu, A.: **Paphlagonia**, Kastamonu,1952.

Göktürk,M.T.-Cebesoy,S.S.: "Kabadüz Definesi", **AMMY**,1993,54-82.

Grimal,Pierre: **Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma,** Çev. S. Tamgüç Istanbul,1997.

Haas,S.: "Zweisamkeit am Schwarzen Meer", **NumAnt** , *Cl* 18 ,(1989)55-71.

Haspels,C.H.E.,"Relics of a Dionysiac cult in Asia Minor", **AJA** 66 (1962) 285-287.

Habicht,C.,"Pausanias and the evidence of inscriptions", **ClAnt** 3 (1984) 40-56.

Hamilton,W.J, **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, with some accont of their antiguities and geology**, London,1842.

Hamilton,W.J.: **Researches in Asia Minor, Pontus, und Armenia**, London,1842.

Head, ,B.V.: **Historia Numorum. A Manual of Grek Numismatics**, Oxford,1911.

Heckenbach,"Hekate", **RE** VII, 1912, S.2769-2782.

Hense,Leonard: **Hellen-Latin Eskiçağ Bilgisi**, I-II, Çev.,S.Y.Baydur, Istanbul,1953.

Herm, S.: **Das Pontische Heraklea**, Heiligenstadt,1882.

Herman, P., "Eine Liste mit Zeus-Epitheta", **Hyperboreus** *vol.I*, 1994/1995.

Herter, H.:"Nemesis", **RE** XVI-2, 1935, S.2338-2380.

Heyob, S.K., **The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World**, Leiden,1975.

Hinz,W.: **Darius und die Perser . Eine Kulturgesichte der Achaemeniden**, Baden-Baden,1976.

Hirschfeld,G.:**İnschriften aus den morden Kleinasiens besonders aus Bithynien und Paphlagonien,** Wiesbaden,1888.

Hirschfeld,G.: **Das NordlicheKleinasiens**, Berlin,1882.

Hirschfeld,G.: **Notes of travel in Paphlagonia and Galatia**,1883.

Hirschfeld,G.: **Paphlagonische Felsengraber**, Berlin 1885.

Hoepfner,Wolfram : **Herakleia Pontika-Ereğli**, Wien,1966 .

Holtzmann, B. : "Asklepios", **LIMC** II, 1984,s.863-897.

Hornbostel,W.: **Sarapis, Studien zur überlieferungsgeschichte den erscheinungs-formen und wondlungen der gestalt eines gottes**, Leiden, 1973.

Hornum,M.B.: **Nemesis, The Roman State, and the Games**, Leiden,1993.

Ph. Le Bas- W.H. Waddington: **Inscriptıons Grecgues et Latines, Recueillies en Asie Mineure (IGL)**, II, Newyork,1972.

Imhoof-Blumer,F.: "Fluss-und Meergötter auf Griechischen und Römischen Münzen (Personifikationen der Gewasser)",**RSNum** 23,1924.

Imhoof-Blumer,F.:**Kleinasiatische Münzen,I-II**, Wien,1901-1902 (Newyork 1974).

Imhoof-Blumer,F.: "Die Kupferpragung des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontos und Paphlagoniens",**NZ** 45,1912, 169-192.

Imhoof-Blumer,F.:Die Kupfer pragungen des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontus and Paphlagoniens", **NZ** 45 (1912)169.

Işık,Adem: **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi,** Ankara,2001.

Işık,Adem: "Karadeniz Bölgesine Gelen Seyyah ve Araştırmacılar", **Doç.Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı**, Sakarya,2000,s.362-377.

Işın,M.Akif-Tatlıcan,İ.-, Işın,M.: **Sinop**, Ankara,1992.

İnan,Afet: **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, Ankara, 1987.

James,E.O.,"The Present State of Sabazios Research", **ANRW** II, 7.3,1984,s.1583-1613.

Kahıl,L-Icard,N.:"Artemis", **LIMC** II,1984,s.618-753.

Karayaka, Nuriye: **Hellenistik ve Roma Döneminde Pısıdıa Tanrıları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Istanbul,1998.

Karola,M.-Nolle, J.:**Götter,Stadte,Feste, Kleinasiatische Münzen der Römischen Kaiserzeit**, München,1994.

Kaya, Elmas, "Trabzon İl Merkezindeki Kurtarma Kazısında Ortaya Çıkan Buluntular", **VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri,7-9 Nisan 1997 Kuşadası**, Ankara,1997.

Kaygusuz, İ.,"Ilgaz (Olgassys) dan İki Yazıt ve Kimiatene", (Summary) **Belleten** XLVII / 147 (1973) s.365-394.

Kaygusuz, İsmail: "Deux inscriptions de Gangra-Germanicopolis (Çankırı)" **ZPE** *49*, 1982,177-183.

Kaygusuz, İsmail:"Kimistene'den Yazıtlar", **TAD** 26-2,1983,111-113.

Kaygusuz, İsmail:"Inscription of Karzene (Paphlagonia)", **EA** 4,1984,63.

Kehl,A.,"Hekate", **RAC** XIV, 1988,S.310-338.

Kern :"Demeter", **RE** IV-2, 1901, S.2713-2764.

Kern: "Dionysos", **RE** V-1, 1903, S.1010-1046.

Kınal, Füruzan: "Kara Tanrıça Olarak Kybele, Kybele als 'Schwarze Göttin', **TTKong.,** IX-1, 1986, s.235-239 (Türkçe), s.241-244.

Koçak,Özdemir: **Eskiçağ Tarihinde Sinope,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,1993.

Koçak,Ö.: **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeopolitiği ve Sosyopolitiği**, İstanbul,2001.

Klein,U.: "Zum Aigis / Nike-Typ der Pontisch-Paphlagonischen Bronzepragung aus der Zeit des Mithradates Eupator", **SM** 74,1969, 24-33.

Kleiner,G., "Pontische Reichsmünzen",**Ist.Mitt.***6,* 1955, 1-21.

Kraus,T.: **Hekate , Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland**, Heideiberg,1960.

Lambrinudakis,W.:"Apollon", **IMLC** II-I,1984,s.183-326.

Lane, E.N.: "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor", **ANRW** II, l8. 3, 1990 , s. 2161-2174.

Le Bas, Ph.-Waddington,W.H.: **Inscriptions Grecgues et Latines, Recuellies Gréce et en Asie Mineure**, III, Paris, 1870.

Lebrun, R.: "Syner, tismes et cultes indigenes en Asie Mineure m'ridionale", **Kernos** 7 (1994) 145-157.

Le Guen B., Pollet:"Sebastopolis du Pont (Sulusaray)" **EA** 13, 1989, 57 vd.

Leonhard, R.: **Paphlagonia, Reisen und Forschungen im nordlichen Kleinasien**,Berlin1915.

Leonhard, R.: **Paphlagonische Denkmaler (Tumuli , Felsengraber, Befestigungen)** , Breslau ,1903.

Louis Robert: **A travers l'Asie Mineure, Poétes et prosateurs, monnaies grecgues, voyagers et géographie**,Paris,1980.

Magie D.:**Roman Rule in Asia Minor,I-II**, Princeton,1950.

Malten, L.:"Hephaistos", **RE** VIII-1, 1912,S.311-366.

Marcadé, J.,"Hermes Doubles" **BCH** 74, 1952, 596-624.

Marek Christian: **Pontus et Bithynia, Die Romischen Provinzen İm Norden Kleinasiens**, Mainz am Rhein, 2003.

Marek,Cristian: "Katalog der İnschriften im Museum von Amasra" **EA** 6,1985,137.

Marek, Christian :"Amastris. Gesichte , Topographie, Archaologische Reste"**IstMitt.** 39,1989,386-387.

Marek, Christian: **Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia**, 1993.

Marek,Christian: "Grab-Ehren und Weihinschriften aus der Gegend von Modrene (Mudurnu) in Bithnien" **EA** 28,1997,84,no:3.2, Lev.17.

Marek,Christian: "Forschungen in Paphlagonien",**AST**,III,1986,181-186.

Marek,Cristian:"Epigraphische Forschungen in Zentralpaphlagonien ",**AST**,IV,1987, 273-278.

Marek,Christian: "Forschungen in Çankırı und Kastamonu 1991", **AST**, X, 1993, 135-139.

Marek, Christian: "Epigraphische Forshungen ın Kastamonu 1992", **AST**, Ankara 1993,105-109.

Mellor, R.: **The Worship of the Goddess Roma in the Greek World**, Göttingen,1975.

Mellor ,R.,"The Goddess Roma", **ANRW** II, 17.2, 1981,s.952-1030.

Merkelbach,R.:**Isis regina-Zeus Sarapis Die griechischen-agyptische Religion nach den Quellen dargestellt**, Stutgart-Leibzig, 1995.

Merkelbach,R.: Mithras, Königstein, 1984.

Metzger,H.:"Dionysos chitonien d'apres les monuments figures de la période classigue" **BCH** 68-69, 1944-1945,296-339.

Meyer,Ed.:**Geschichte des Königreichs Pontos,** Leibzig,1879.

Mıtchell, Stephan: **Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor. Vol.I: The Celts in Anatolia and the Impackt of Romen Rule**, Oxford,1993.

Mıtchell,Stephan: **Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor. Vol.II: The Rise of the Church**, Oxford,1993.

Mitford,T.B.:"The God Pylon in Eastern Pontus",**Byzantion 36**(1966)471-490.

Morkholm,O.,**Erken Helenistik Çağ Sikkeleri**, Çev. O.Tekin,İstanbul,2000.

Nicholson, O.C., "The Agueduct at Amasya in Pontus",**AS**, XLIII, 143-146.

Nillson,M.P.: **Geschichte der griechischen Religion, I, Die Religion Griechenlands bis auf die GriechischeWeltherrschaft**, München, 1967.

Nillson,M.P.: **Geschichte der Griechischen Religion II, Die Hellenistische und RömischeZeit**,München,1950.

Nillson,M.P.:**Greek Popular Religion**, Newyork,1940.

Nillson,M.P.:**History of Greek Religion**, Oxford,1949.

Nock, A.D.-Roberts, C.-Skeat, C.: "The Gild of Zeus Hypsistos" **HTR** 29,1936, 55-72 .

Ollshausen,Eckard: "Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos- ein erster Bericht",**ANRW** II,18.3,1990,s.1865-1906.

Olshausen , Eckard: "Pontos", **RE**, **Suppl**.XV,396-442.

Olshausen, Eckard : "Zwei Unedierte Inschriften Aus Dem Museum von Samsun", **AST**, VI,1989,271-278.

Olshausen,Eckard:"Bericht Über die Epigraphische Landesaufnahme im Samsun İli 1989", **AST**, VIII,247-249.

Özcan,B., "Sulusaray-Sebastepolis Antik Kenti"**MKKS**,I,1990,261-307.

Pekman,Adnan:**Eskiçağ'da Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri**, İstanbul, 1970.

Perdrizet,P.,"Men", **BCH** *20*, 1896,s.55-106.

Peterich,E.-Baydur,S.Y.:**Küçük Yunan Mitolocyası**, 1946

Pıetschmann,"Asklepios", **RE** *II*-2,1896, S. 1642-1697.

Pfeiler,H.: "Die frühesten Portrats des Mithridates Eupator und die Bronze pragung seiner Vorganger", **SM** 69,1968,18/71,75-80.

Prehn,"Hades", **RE Suppl. III,** S.867-878.

Price,S.R.F.,"Gods and Emperors: The Greek Language of the Roman Imperıal Cult", **JHS** CIV, 1984, s.79-95.

Price,S.R.F.:**Rituals and Power, The Roman Imperıal cult in AsiaMinor,** Cambrıdge, 1984.

Polacco, L.:"Aponus in Paflagonıa", **NumAnt** Cl 14 (1985)15-30.

Pollet,B.Le Guen, "Sebastopolis du Pont(Sulusaray)", **EA** 13,1989,s.51-86

Popko, M.: **Religions of Asia Minor,** Warsaw 1995.

Proeva, N.:"Ma",**LIMC** VI-1,2, 1992, s.330-331.

Ramsay, W.M., **The Historical Geography of Asia Minor,** London 1803.

Ramsay,W.M.: **Micrasiana. A.Paphlagonia: I.ere de Gangra 2.Regnum Asepori gis,**1893.

Reinach, Th.- Waddington,W.H.-Babelon,E.: **Recuil général des monnaies grecgues d'Asie Mineure,** 12,1908 .

Remy,B.-Özcan,B."Trouvallies Monetaires de la Necropole de Neocaesarea" ,**Pontica, I**, Paris,1991, 42-51.

Remy,B.-Özcan,B.:"Trois Inscriptions Imperiales Grecgues du Musee de Tokat(Turguie)", **EA**,19,1992,119-124.

Robinson, D.M.:New Inscriptions from Sinope",**AJPh**.,XXVII,1937,447-450.

Roscher,W.H.-Furtwangler,A.: "Athena", **Roscher**, ML I, 1884, S.675-704.

Ruge, W., "Halys",**RE**, VII,2286-2287.

Ruge,W., "İris", **RE**,IX,2045.

Ruge,W.,"Lykos", **RE**, XIII,2390-2391.

Ruge,W.,"Sinope", **RE**, III/A,252-255.

Ruge,W.K.Bittel, "Paphlagonia", Paulys G.Wissowa,Real Encyklopadie der classichen Altertumswissenschaft,XVIII /4 ,Stuttgart,1949,S.2486-2550.

Sahakian, S.V.,"Th. Reinach. Une Inscription Grecgue du Pont: **Rev. Arch.** 21, 1913, 41-44.

Sakaoğlu,Necdet, **Çeşm-i Cihan Amasra**,1999.

Sakaoğlu, Necdet, **Amasra'nın Üç bin Yılı**, İstanbul,1987.

Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü: **Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun**, Samsun,1997.

Sanders,G.,"Kybele und Attis", Leiden, 1981, s.264-297.

Sauer-Tumpel,"Ares",**RE** II-I, 1895,S.642-667.

Sauer,H.: "Hekate",**KP** *2*, 1979, S.982 OrRR -983.

SEG **:Supplementum Epigraphicum Graecum, (SEG)** Volume XLII, 1992,ed.H.W.Pleket, R.S.Stround, J.H.M.Strubbe, Amsterdam,1995.

Schacter, A.,"Ares", **DNP** I,1996,s.1047-1050.

Schafer, "Sabazios", **RE** I a-2, 1920,s.1540-1551.

Scheid,T.: "Dioskuroi", **DNP** 3, 1997, s.673 vd.

Schindler, J.,"Zeus", **RE Suuppl**.XV,1978,999-1001.

Schlesier, R.,"Dionysos", **DNP** 3, 1997, s.661-662.

Schmidt, E.G.:,"Flussgötter", **KP** 2, 1979, S.585-587.

Schreiber, "Artemis", **Roscher**, *ML* I-1, SA.558-608.

Schwabl,H.,"Zeus", **RE Suppl**. XV, 1978, S.994-1481.

Schwabl, H.: " Zum Kult des Zeus in Kleinasien", **Die epigraphische altertums-kundliche Erforschung Kleinasiens. Hundert Jahre Kleinasiatische Kommision der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Akten des Symposiums (Wien23-25).** Oktober 1990., (Wien 1993) 329-338.

Schwabl,H.: " Zeus : Epiklesen", **RE** X A 1 (1972).

Schwabl,H.:"Zeus: Nachtrage", **RE Supll**. XV (1978).

Schwenn, "Kybele",**RE** XI-2, 1922, 2250-2298.

Sinanoğlu,N.H.:**Grek ve Roma Mitolojisi**,1931.

Suter, H.: **Notes on a sourney form-Erserum to Sivas, Tokat etc. to Trebizonde**,1841.

Svencickaja, I.S.,"Die Blüte der Lokalen Kulte in den kleinasiatischen Provinzen im 2.3.jh.n. chr.", **Terra Ant Balc** 2 (1985)402-407.

Şahin,Nuray: **Zeus'un Anadolu Kültleri**, Istanbul, 2001.

Taşlıklıoğlu, Z., **Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti**, İstanbul,1954.

Taşlıklıoğlu, Z.,**Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar**, İstanbul,1963.

Tekin, Oğuz: **Yapı Kredi Kolleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri- Greek and Roman Coins The Yapı Kredi Collection,** İstanbul,1994.

Tekin, Oğuz: **Antik Nümizmatik ve Anadolu,** Istanbul, 1992.

Tekin,Oğuz: **Sivas Definesi, VI. Mithridates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri**, İstanbul, 1999.

Tekin, Oğuz: **Bibliography of Ancient Numismatics for Anatolia. Antik Anadolu Nümizmatiği Bibliyografyası**, İstanbul,1993.

Texier, Charles: **Asiae Mineure De Scription geographigue et Archeologig**, Paris 1862.

Thraemer, E.,"Asklepios",Roscher, ML I,1884,S.615-641.

Tuckelt,K.: " Pan und Pankult in Kleinasien", **IM.**, Band 19/20,1969/1970.

Tuğrul, L.: "Küçük Asya Kitabelerinde Artemis",**TAD**,VIII- 2,1959,s.45-60.

Umar,B.: **Türkiyede'ki Tarihsel Adlar**, İstanbul, 1993.

Ulansey, D.: **Mitras Gizlerinin Kökeni**, çev. H.Ovacık, İstanbul,1998.

Vardar, N. : **Anadolu'da Kybele Tasvirleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara,1992.

Varinlioğlu,E.: "Zeus Orkamaneitis and the Expiatory Inscriptions", **EpigrAnat** I, 1983,s.75-87.

Vermaseren,, M.J.: **Cybele and Attis, the Myth and the Cult**,London,1977.

Vermaseren,M.J.:**Corpus Cultus Iovis Sabazii I, The Hands**, Leiden, 1983.

Vermaseren, ,M.J.: **Die Orintalischen Religionen im Römerreich**, Leiden, 1985.

Vermaseren,M.J.: **Corpus Cultus Cybela Attidisgue I, Asia** , Leiden,1987.

Voigt,F.A.- Thramer,E.,"Dionysos", **Roscher**, ML I, 1884, S.1029-1153.

Vollkommer,R.:"Men", **LIMC** VI-1,2,Zurich-München,1992, s.462-473.

Voutiras,E. vd.: "Zeus", **LIMC VIII**-1,1997, s.310-374.

Wachsmuth, D.:"Zeus",**KP** 5,1979,1516 vd.

Waser, O.:"Flussgötter", **RE** VI, 1909,S.2774-2815.

Weber, S.H.: **Voyages and Travels**, New Jersey,1953.

Weinreich,O.,"Artemis", **RE** *II*-1,1895,S.1336-1440.

Wernicke : "Artemis", **RE** *II*-1,1895, S.1335-1440.

Wıkander, S.: **Feuerpriester in Kleinasien und Iran,** Lund,1946.

Wilson, D.R.: **The Historical Geographyof Bithynia,Paphlagonia and Pontus in the Grek and Roman Periods. A New Survey with Particular Reference to Surface Remains stil Visible. B.L.** Thesis 1960.

Winter, E.: **Der Apiskult im Alten Agypten**, 1978.

Wust, E.: "Poseidon", **RE** *XXII*-1,1953, S.446-557.

Wiegand,The.:" Eros und Psyche auf einem Bronzerelief aus Amisos", **AS,** ed.W.M. Ramsay,1923,s.405-413,lv.12-13.

Wroth, W.: **Catalogue of the greek coins of Pontus, Paphlagonia , Bithynia ,and the kingdom of Bosporus,** London 1889.

Yüce, Ahmet : "Merzifon Aktarla (Nureni) Lahiti kurtarma Kazısı", **VIII.Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 7-9 Nisan 1997 Kuşadası**, Ankara,1997, s.517-528, Bak.Lev.XIX, r.4.

EKLER

TABLOLAR

KENTLER,TANRILAR VE KAYNAKLAR

PAPHLAGONİA

ABONUTEİKHOS / IONOPOLİS — TABLO 1

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Abonuteikhoslu Aleksandros	X	X					
Asklepios			X				
Demeter ve Kore			X				
Hygieia			X				

AMASTRİS — TABLO 2

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Aphrodite			X				
Apollon			X				
Ares			X				
Artemis			X				X
Asklepios			X				
Athena			X				
Demeter ve Kore			X				
Dionysos		X	X				
Eros		X	X				X
Euios		X					
Helios			X				
Hera			X				
Herakles			X				
Hermes		X	X				X
Hygieia			X				

Irmak Tanrılar			X				
Isıs			X				
Kybele			X	X	X		
Medusa			X				X
Nemesis							X
Nike			X				X
Pan							
Poseidon			X	X			
Pluton/Hades			X				
R.İmp.Kültü				X			
Satyr		X					
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

ÇERKEŞ TABLO 3

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Hermes						X	

GANGRA/ GERMANİKOPOLİS TABLO 4

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis			X				
Asklepios			X				
Eros			X				
Herakles			X				
Hermes			X				
Hestia			X				
Hygieia			X				
Irmak Tanrılar			X				
Nemesis			X				
Nike			X				
Pluton/Hades			X				
R. İmp. Kültü				X			
Sarapis			X				
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

HADRİANAPOLİS TABLO 5

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
R.İmp.Kültü				X			

HANKÖY TABLO 6

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Pluton/Hades			X				

HERAKLEİA PONTİKA TABLO 7

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Aphrodite							X
Athena			X				
Atlas							X
Dionysos			X				X
Eros							X
Hekate							X
Hera			X				
Herakles	X	X	X		X		
Hygieia			X				
Nike							X
Pan							X
Poseidon							X
R.İmp.Kültü		X		X			
Satyr						X	X
Sinope							X
Fortuna/Tykhe		X					
Zeus	X						

ILGAZ/ KURMALAR KÖYÜ TABLO 8

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Hera		X					

İSKİLİP TABLO 9

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Nike							X

KARZENE TABLO 10

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Helios		X					

KASTAMONU / AMBARKAYA/ŞEHİNÇAH KAYASI TABLO 11

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis					X		X
Dioskurlar							X
Kybele				X	X		
Medusa							X
Zeus				X			

KİMİSTENE TABLO 12

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis		X					
Demeter ve Kore		X		X			
Hermes							X
R.İmp.Kültü		X					

KROMNA TABLO 13

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Hera			X				
Zeus			X				

PİMOLİSA TABLO 14

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Zeus			X				

POMPEİOPOLİS TABLO 15

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Asklepios			X				
Dionysos			X				
Herakles			X				
Nemesis			X				
R.İmp.Kültü				X			
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

PRUSİAS AD HYPİUM

TABLO 16

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSA ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Fortuna/Tykhe						X	

SESAMOS

TABLO 17

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Aphrodite			X				
Apollon			X				
Demeter ve Kore			X				
Zeus			X				

SİNOPE

TABLO 18

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Apollon	X		X				
Ares			X				
Artemis			X				
Asklepios			X				
Athena			X				
Autolykos	X						
Demeter ve Kore						X	
Dionysos			X			X	
Dioskurlar			X				
Eros			X				
Helios			X				
Herakles			X				X
Hermes			X				
Isıs			X			X	
Kybele			X				
Medusa			X				X
Nemesis							X
Nike			X				
Poseidon			X				

Pluton/Hades	X		X			X	
R.İmp.Kültü.				X			
Satyr							
Sarapis	X		X	X			X
Selene							
Sinope	X		X			X	
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X		X		

ZONGULDAK **TABLO 19**

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Apollon							X
Athena						X	
Kybele				X	X		
Zeus				X		X	

PONTOS

AEMİLİUM VEYA HAEMİLİUM TABLO 1

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Apollon			X				
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

AMASEİA /AMASYA TABLO 2

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ahuramazda					X		
Aphrodite			X				
Apollon			X				
Ares			X				
Artemis			X				
Asklepios		X	X				
Athena			X				
Dionysos			X				X
Dioskurlar			X				
Helios			X				X
Hera			X				
Hermes			X				
Irmak Tanrılar			X				
Mithras		X					
Men Pharnakou			X				
Nike			X				
Roma			X				
R.İmp.Kültü		X		X			
Sarapis			X	X			
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus		X	X		X		

AMİSOS **TABLO 3**

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Akhilleus ve Thetis					X	X	
Aphrodite			X				
Apollon		X	X				
Ares			X				
Artemis			X				
Asklepios			X				
Athena			X				
Demeter ve Kore			X				
Dionysos			X				X
Dioskurlar			X				
Eros			X				
Hera			X				
Herakles			X				
Hermes			X				
Irmak Tanrılar			X				
Medusa			X				X
Men Pharnakou			X				
Nike			X			X	
Poseidon			X				
Perseus			X				
Pontos Euxeinos			X				
R.İ.Kültü			X				
Satyr			X				X
Soyut Tanrılar			X				
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

EUCHAİTA /ÇORUM / ORTAKÖYTABLO TABLO 4

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Demeter ve Kore		X					
Eros						X	
Kybele					X	X	
Zeus		X					

GAZİURA TABLO 5

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Baal Gazur			X				
Hermes ve Antinoos		X					
Zeus			X				

KERASUS TABLO 6

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis	X						
Asklepios			X				
Athena			X				
Dionysos			X				
Dioskurlar						X	
Herakles			X				
Nike			X				
Pan			X				
Poseidon			X				
Roma			X				
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus	X		X				

KHABAKTA

TABLO 7

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Asklepios			X				
Dionysos			X				
Medusa			X				
Nike			X				
Perseus			X				
Zeus			X				

KOMANA PONTİKA

TABLO 8

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Aphrodite	X			X			
Athena			X				
Dionysos			X				
Ma			X				
Medusa			X				
Nike			X				
Perseus			X				
Zeus			X				

LAODİKEİA

TABLO 9

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Medusa			X				
Nike			X				
Perseus			X				
Zeus			X				

MERZİFON/ BAHÇEKENT/AKTARLA TABLO 10

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis		X					
Eros							X
Medusa							X

NEAPOLİS TABLO 11

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
R.İmp.Kültü				X			

NEOKAESAREİA/KABEİRA TABLO 12

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Athena			X				
Demeter ve Kore			X				
Dionysos			X				
Dioskurlar			X				
Herakles			X				
Irmak Tanrılar			X				
Medusa			X				
Men Pharnakou	X			X			
Nike			X				
Perseus			X				
Roma			X				
R.İ.Kültü				X			
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

NEOKLAUDİOPOLİS TABLO 13

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis			X				
Asklepios			X				
Nike			X				
Sarapis			X				
Fortuna/Tykhe			X				

PHARNAKİA TABLO 14

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Men Pharnakou			X				
Fortuna/Tykhe			X				
Zeus			X				

PHAZEMONİTİS TABLO 15

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis		X					
Irmak Tanrılar		X					

SAMSUN/BAFRA /AŞAĞI ÇİRİŞLİ TABLO 16

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Aphrodite						X	
Apollon					X		
Bes						X	
Dionysos						X	
Dioskurlar		X					

Eros						X	
Thea Hagne		X					

SEBASTEİA TABLO 17

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Demeter ve Kore			X				
Pylon		X					
Roma			X				

SEBASTEPOLİS TABLO 18

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Herakles		X	X				
Pylon		X					
R.İmp. Kültü				X			
Zeus		X			X		

TAULARA TABLO 19

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Ares			X				
Asklepios			X				
Medusa			X				
Perseus			X				
Zeus			X				

THERMODON/THEMİSKYRA TABLO 20

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Artemis	X						
Herakles	X				X		
Irmak Tanrılar	X						

TOKAT /TURHAL / ELKİT ÇAYI VADİSİ TABLO 21

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Apis							X
Aphrodite						X	X
Apollon				X			
Athena							X
Bes							X
Dioskurlar						X	
Eros						X	X
Hermes						X	
Kybele						X	
Medusa							X
Pylom		X					
Satyr							X
Zeus							X

TRAPEZUS **TABLO 22**

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Apollon			X				
Athena					X		
Dionysos			X				
Hermes			X	X		X	
Mithras			X				
Sarapis			X				
Soyut Tanrılar			X				
Fortuna/Tykhe			X				

ZELA **TABLO 23**

TANRILAR	ANTİK KAYNAK	YAZIT	SİKKE	TAPINAK	KUTSAL ALAN	HEYKEL	KABARTMA
Anahita	X		X	X			
Athena			X				
C.D Calvinus		X					
Mithras			X				
Nike			X				
Fortuna/Tykhe			X				

RESİMLER

R-1 : Çift Sütun Başlığı Üzerinde Aphrodite Kabartması

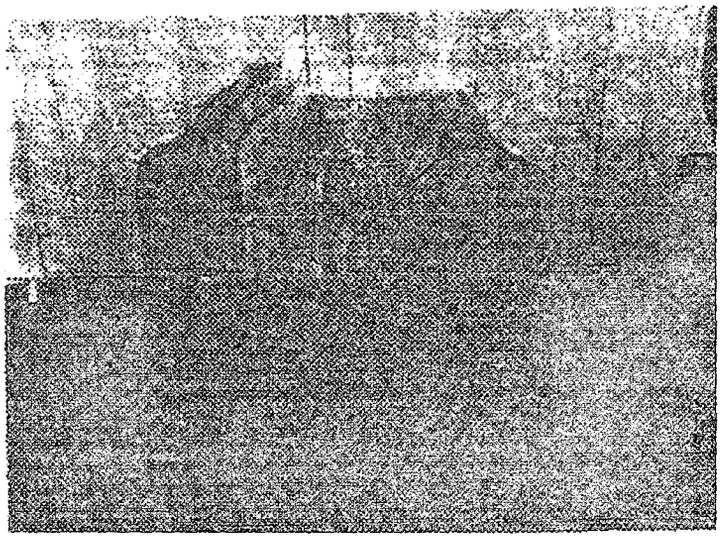

R-2 : Artemis Kabartması:

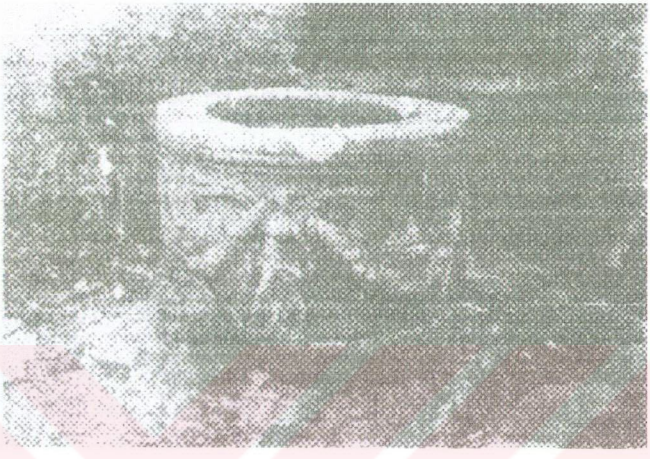

R- 3 : Kuyu Bileziği

R- 4 : Çift Sütun Başlığı

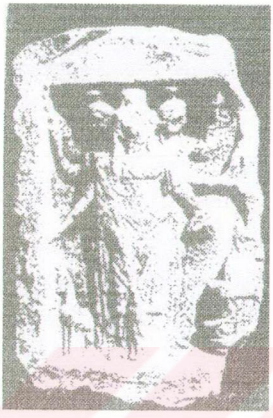

R- 5 : Hekate Kabartması

R-6 : Hermes büstü.

R- 7 : Artemis Kabartması

R- 8 : Herakles Yazıtı

R-9 : Yazıt

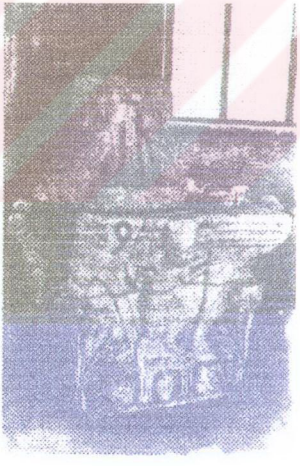

R-10 : Pan figürlü çift sütun başlığı(W.Hoepfner)

R- 11 : Satyr

R-12 : Selene

R-13 : Satyr Betimli Çift Sütun Başlığı

R-14: Mezar Steli

R-15 : Çift Sütun Başlığı

R-16 : ve R-17 :Ilgaz Kurmalar Köyünde Hera için adanmış yazıt ve parçası

R- 18 :Amasra'dan bir yazıt

R- 19 : Dionysos'a Agathokles tarafından sunulan yazıt (C.Marek)

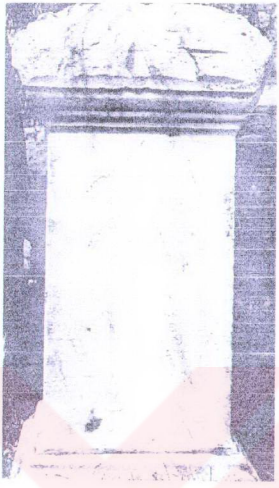

R-20 : Yazıt

R-21: Yazıt

R-22-Yazıt (C.Marek) adağı

R-23 : Mezar steli (C.Marek)

R-24 : A.Basileus

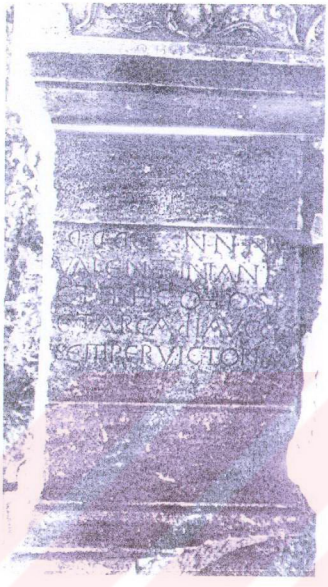

R- 25 : İmparatorlara sunulmuş bir sunu yazıtı (S.Şahin)

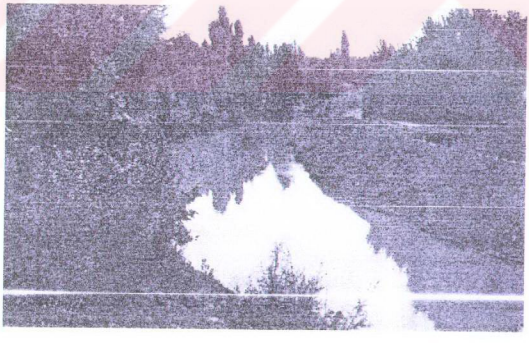

R-26 : Bartın çayı /Parthenios (L.Robert)

R- 27 :Eros Figürü (T.Akkaya)

R- 28 : Amasra kalesi duvarları üzerinde Nike (N.Sakaoğlu)

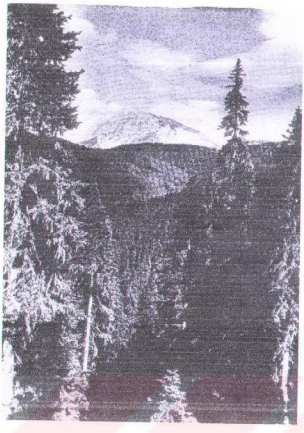

R-29 : Olgassys Dağı

R-30 :Euios yazıtı (N.Sakaoğlu)

R-31 :Altar parçası

R-32 : Altar parçası

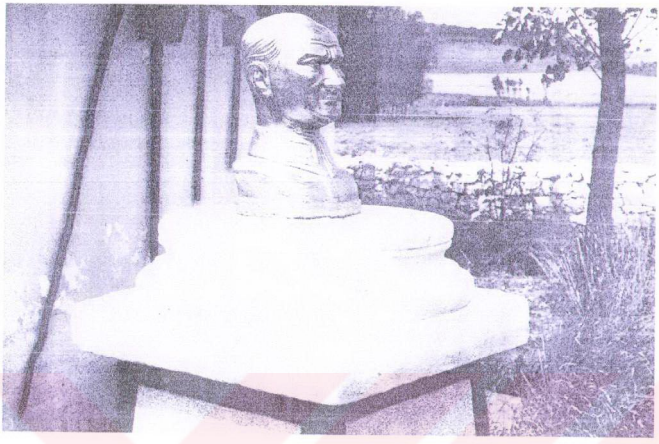

R- 33 Altar ve üzerinde Atatürk büstü

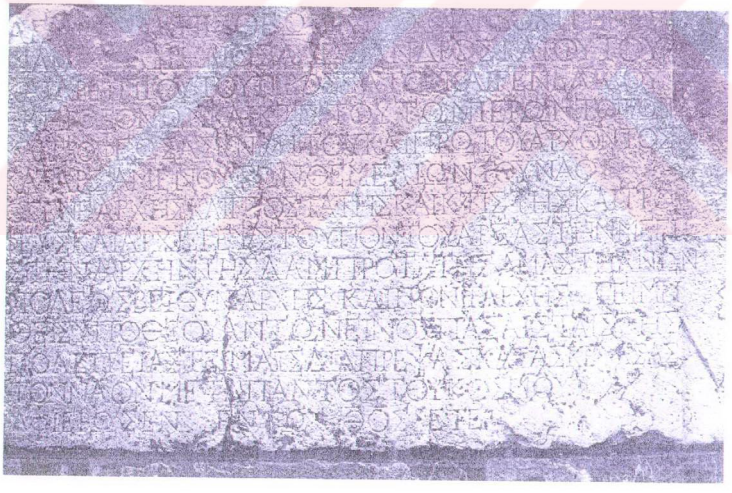

R-34: Zeus Bonitenos adak yazıtı

R-35: Zeus Bonitenos mabedi

R-36 : Sinope Başı

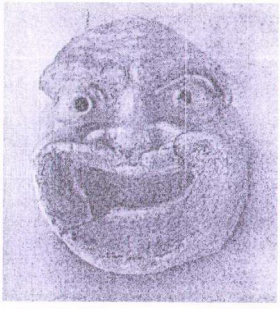

R- 37 : Serapis maskesi

R-38 : Serapis maskesi

R- 39 : Dionysos Büstü

R-40: Roma dönemine ait Serapis votivterrakotta

R- 41: Dionysos votivterrakotta

R- 42 : Sinop Serapis mabedi kalıntıları(E.Akurgal-L.Budde)

R-43: Sinop Serapis Mabedi Kalıntıları(E.Akurgal-L.Budde)

R- 44 : Antefiks

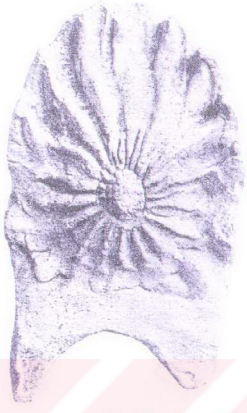

R-45 : Antefiks

R- 46 : Gorgo

R- 47 :Antefiks

R- 48 :Antefix

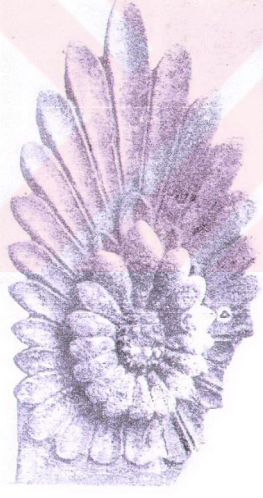

R-49 :Antefiks

R-50 : Antefiks

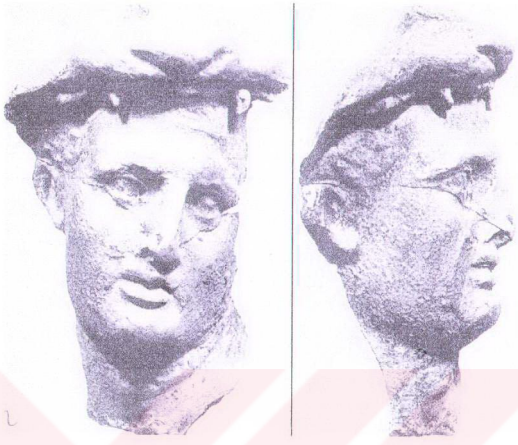

R- 51 ve 52 : Herakles Votivterrakotta

R- 53 ve 54 : Isis veya Kore'ye ait Votivterrakotta

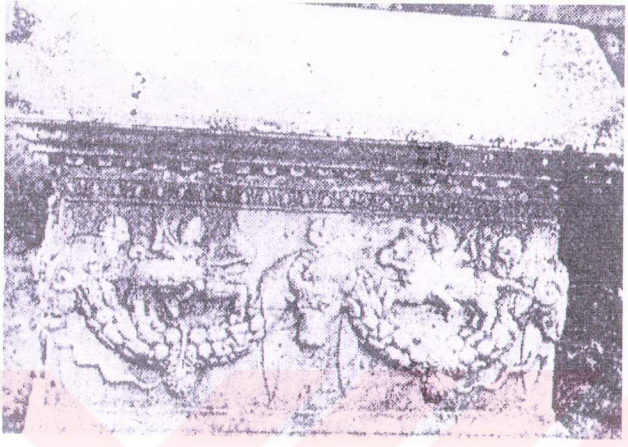

R- 55 :Lahit Baltacı Bucağı (A.Gökoğlu)

R- 56 :Lahit Baltacı Bucağı arka cephesi (A.Gökoğlu)

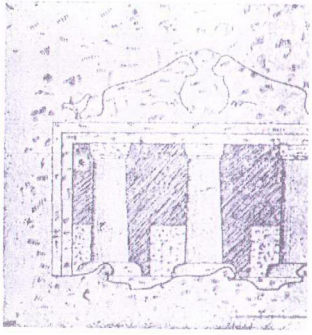

R- 57 : Ambarkaya Mezar Kabartması

R- 58 : İskilip Gavur evi kaya mezarı

R- 59 : Kastamonu'da Şehinşah Kayası mihrabı

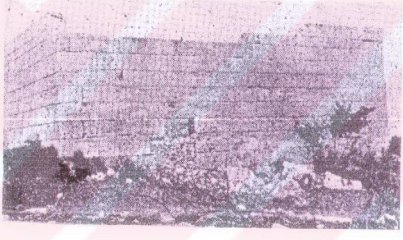

R- 60 : Zeus mabedi

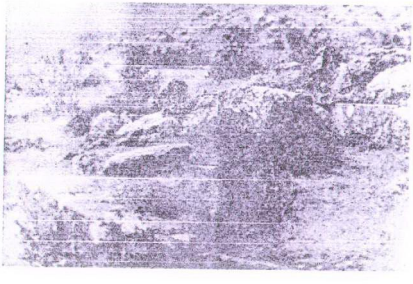

R- 61 : Kimistene Demeter ve Kore tapınağı kalıntısı

R- 62 .Artemis Kratiane yazıtı

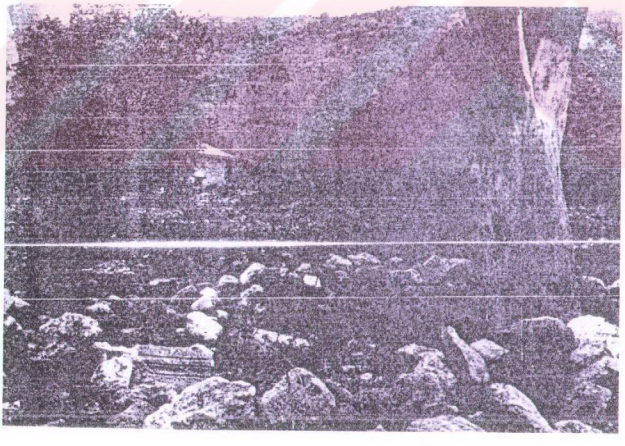

R- 63 : Artemis Kratiane Yazıtlı Sunağı (Emrodere Mabedi)

R- 64 : Hermes ve Koçu (Kimistene)

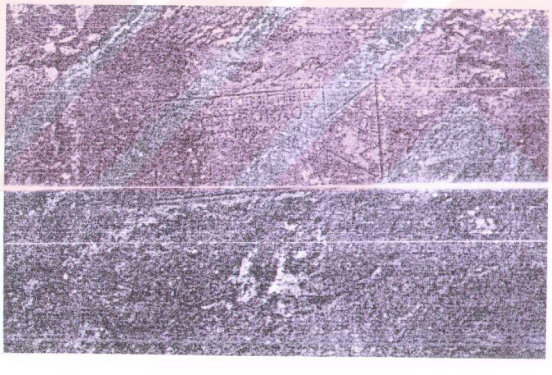

R- 65 : Kaya Kabartması

R- 66 :Ostia Gaounia Gallita adında kadına ait mezar steli (S.Eyice)

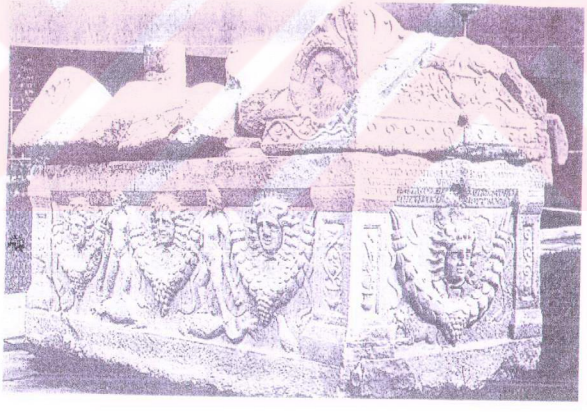

R- 67 : Aktarla (Nureni)Lahiti

R-68 : Hermes heykeli

R- 69 : Hermes Heykeli

R- 70 :Yazıt

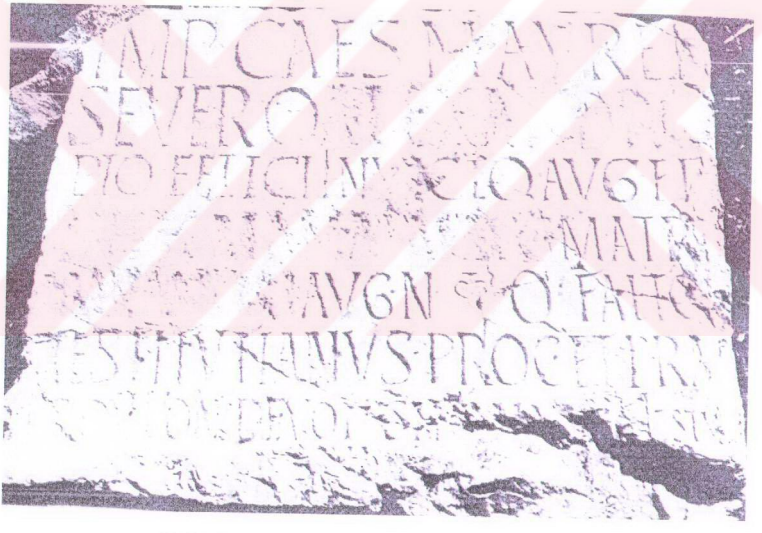

R-71: M.Aurelius Severus'un onursallığına ithaf yazıt

R- 72 : Pylon Yazıtı

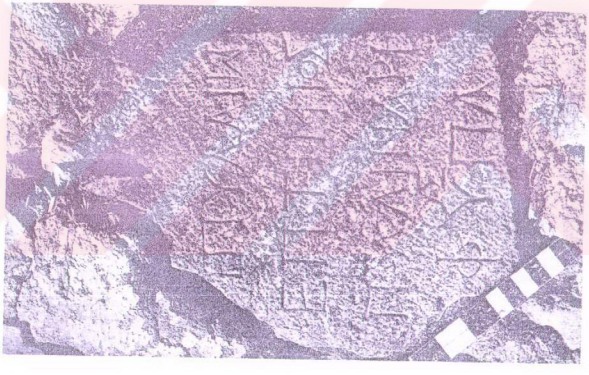

R- 73 : Yazıt Parçası

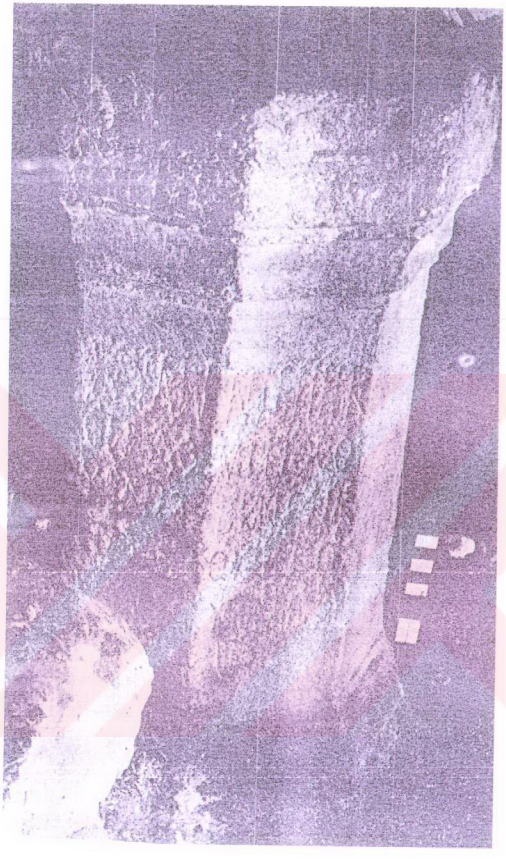

R- 74 : Yazıt

R-75 : Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunan Apollon Heykelciği

R-76 : Büst Şeklinde Kantar Ağırlıklar

R-77 : Hermes

R-78. Zeus

R-79. Aphrodite

R-80 . Aphrodite

R-81 . Aphrodite

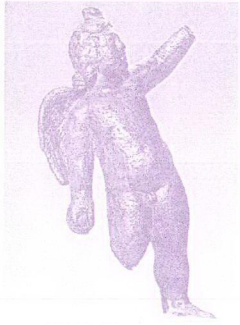

R-82 : Eros

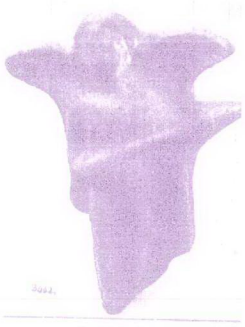

R- 83 :Eros

R- 84 : Apis

R- 85 : Apis

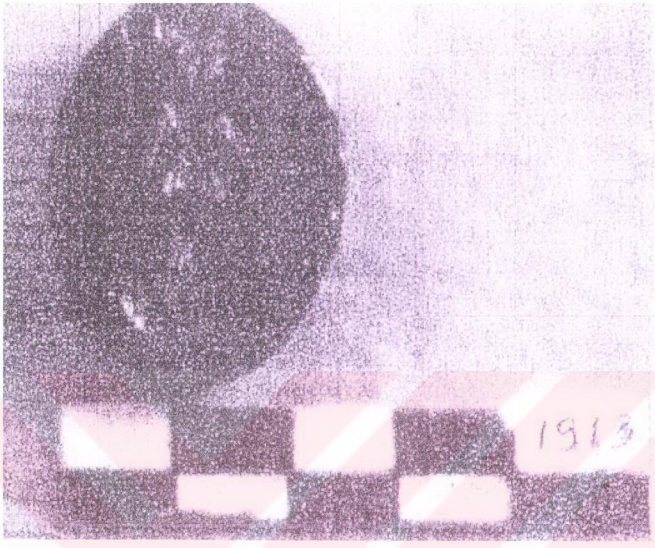

R-86 . Athena betimli yüzük kaşı

R- 87 : Tanrı Bes

R- 88 : Dionysos

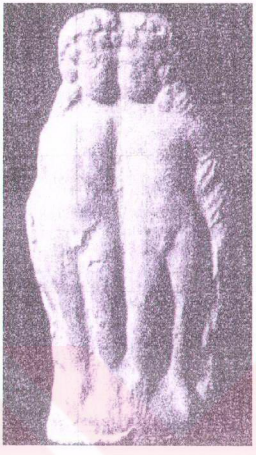

R- 89: Dioskur kardeşler

R-90 : Hermes

R- 91: Kybele başı

R- 92: Kybele

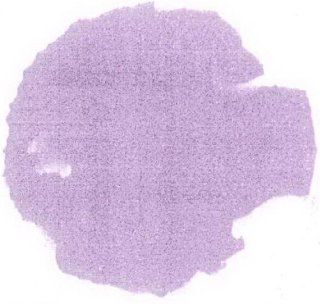

R- 93: Medusa –Bronz Mask

R-94 : Medusa Betimli Lahit Parçası

R- 95: Medusa Betimli Mezar Steli

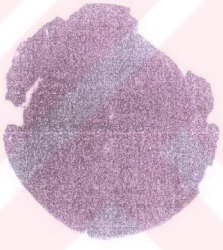

R-96: Bronz Eros Maskı

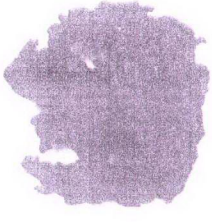

R-97: Medusa Maskı

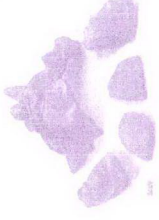

R-98: Satyr

R-99. Europe'nin Zeus tarafından kaçırılışı.

R- 100: Achille ve Thetis

R- 101 : Thykhe ve Eros

R- 102 : Achille betimli süs eşyaları

LEVHA I

LEVHA II

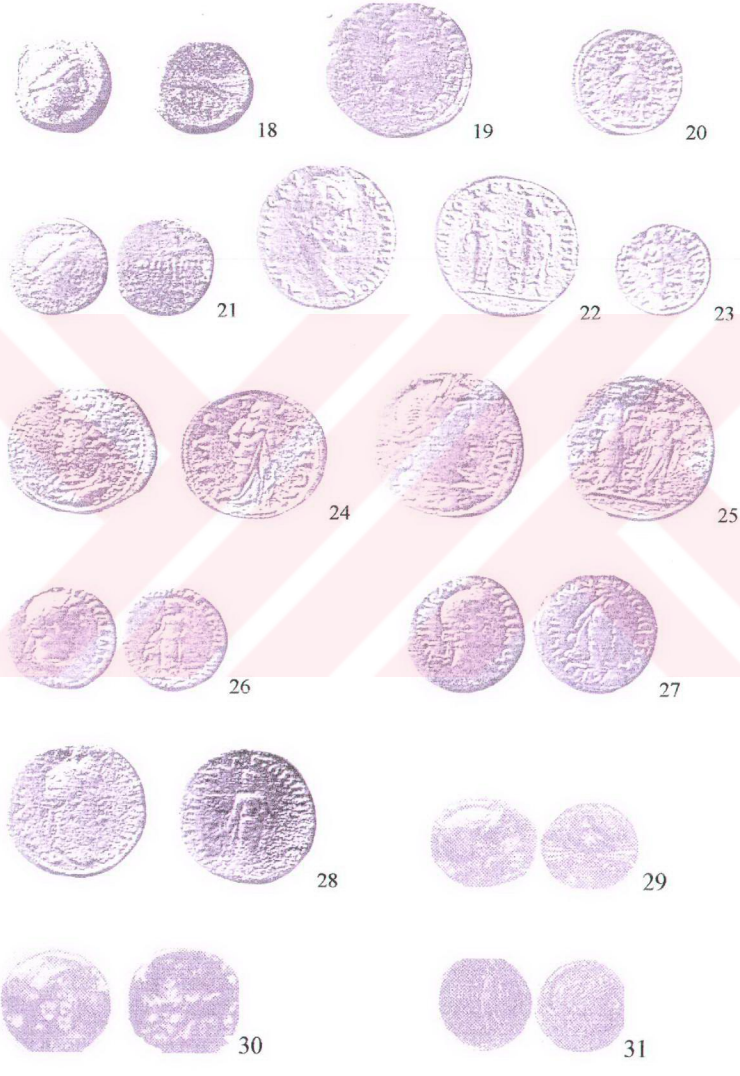

18 19 20

21 22 23

24 25

26 27

28 29

30 31

LEVHA III

32

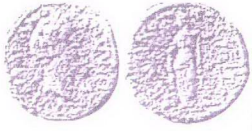

33

34

35

36

37

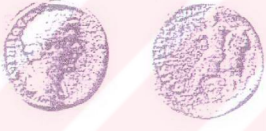

38

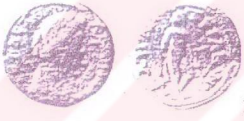

39

40

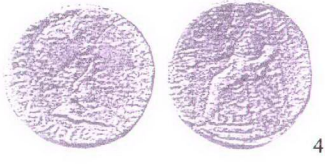

41

42

43

LEVHA IV

44 45

46 47 48

49 50 51 52

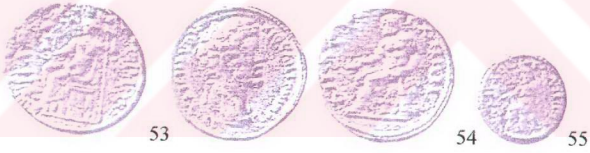
53 54 55

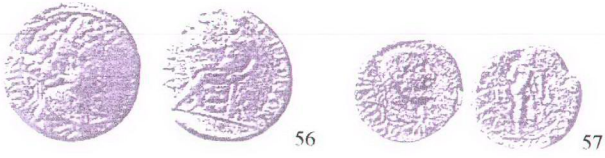
56 57

58 59

LEVHA V

60 61 62

63-64-65

66

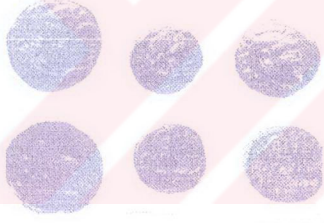

67-68-69

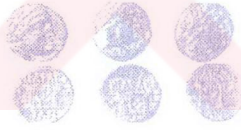

70

71

72

73

LEVHA VI

74 75 76 77

78 79

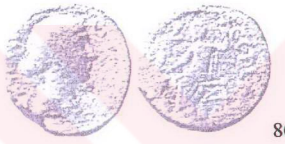

80

82

81

83

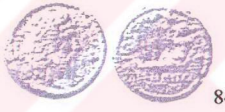

84

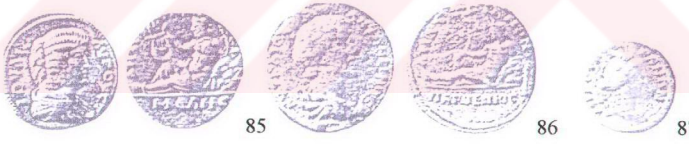

85 86 87

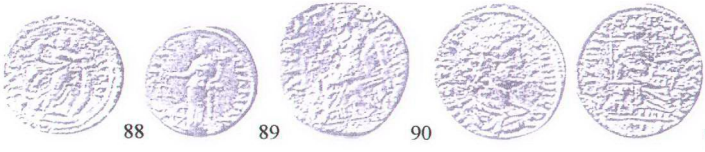

88 89 90 91

92 93

LEVHA VII

94

95

96

97

98

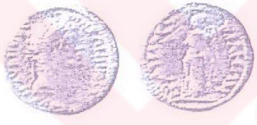

99

100

101

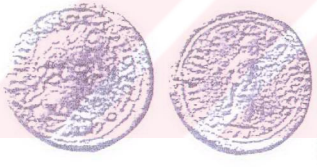

102

103

104

105

106

107

108

LEVHA VIII

109

110

111

112

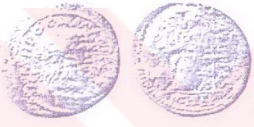

113

114

115

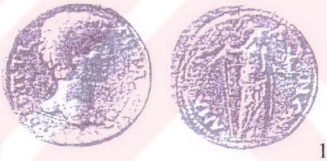

116

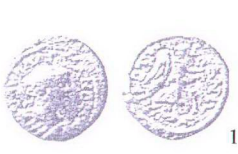

117

118

120

119

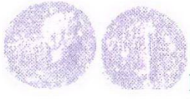

121

LEVHA IX

122

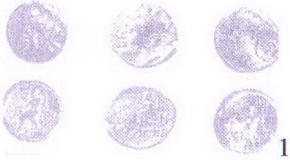

123-124-125

126 127 128

129 130 131

132 133

134 135

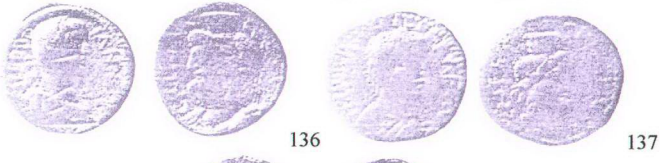

136 137

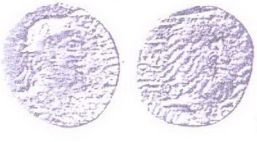

138

LEVHA X

139

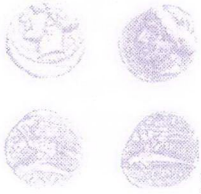

140-141

142

143

144

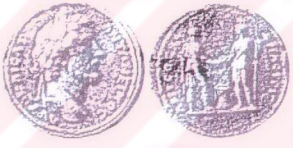

145

146

147

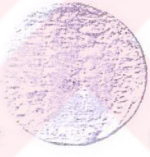

148

149

150

151

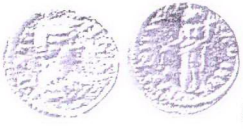

152

153

154

LEVHA XI

155

156

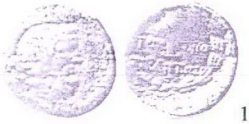

157

158

PONTUS

LEVHA XII

1

2

3

4

5

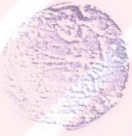
6

7

8
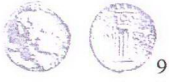
9

10

11

12

13

LEVHA XIII

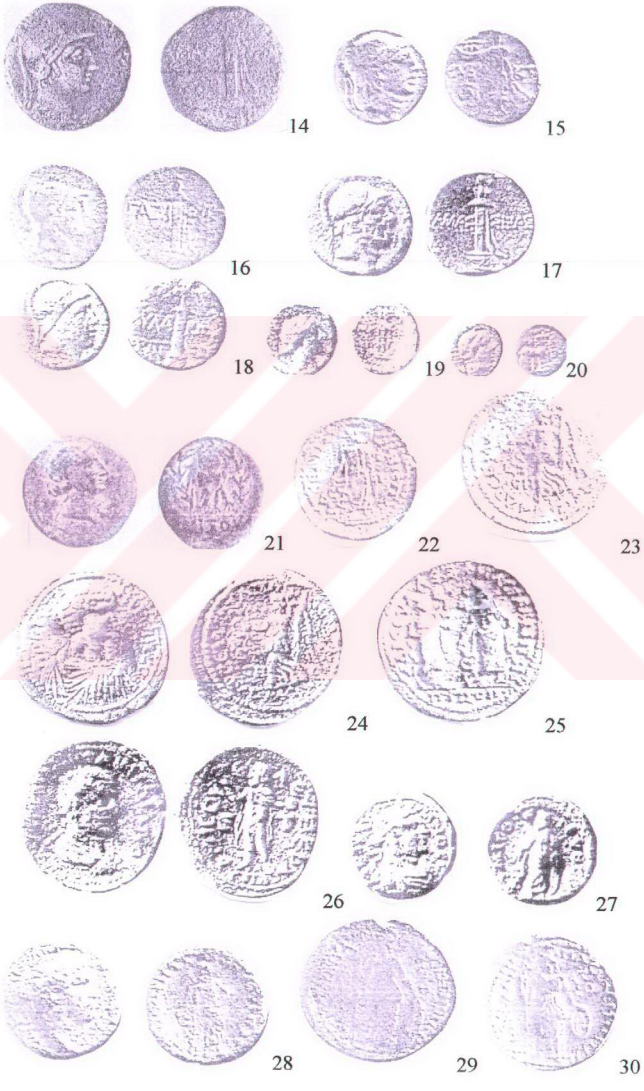

LEVHA XIV

31

32

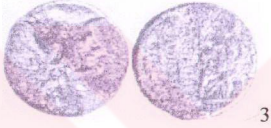

33

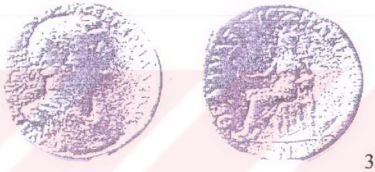

34

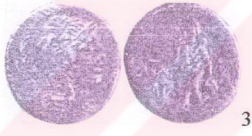

35

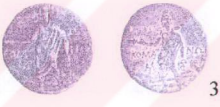

36

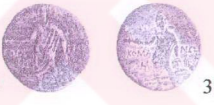

37

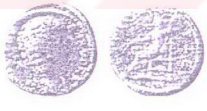

38

39

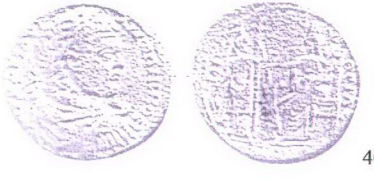

40

41

LEVHA XV

42

44

43

45

46

47

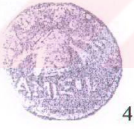
48

49

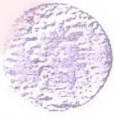

50

51

52

53

54

LEVHA XVI

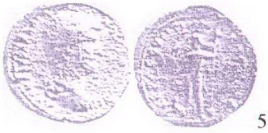

55

56

57 58 59

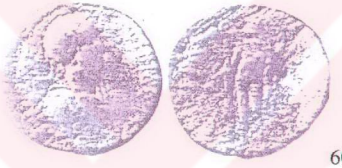

60

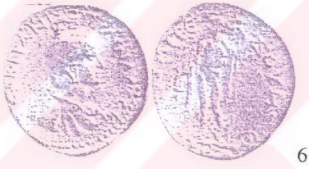

61

62

63

64

65

66

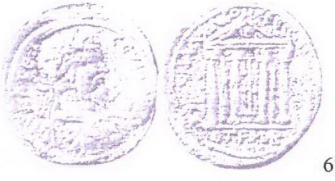

67

68

LEVHA XVII

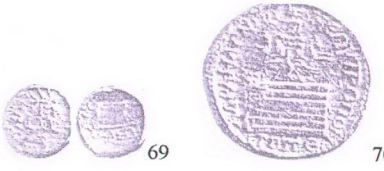

69 70 71

72 73

74 75

76 77

78 79

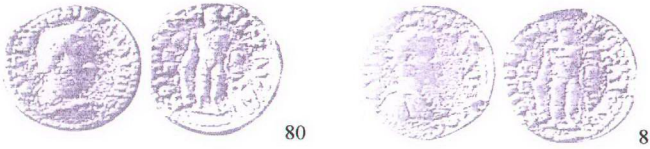

80 81

LEVHA XVIII

82 83 84

85 86 87

88 89

90 91 92

93 94 95

96 97

LEVHA XIX

98

99

100

101

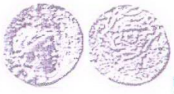

102

103

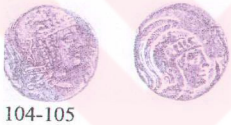

104-105

106

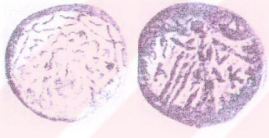

107

108

109

110

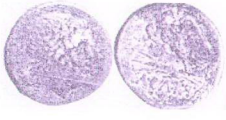

111

LEVHA XX

112

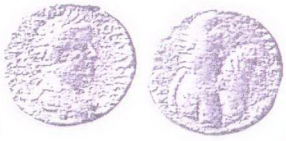

113

114

115

116

117

118

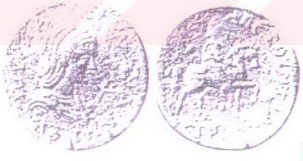

119

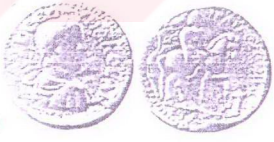

120

121

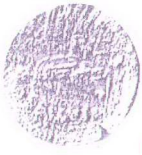

122

123

LEVHA XXI

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

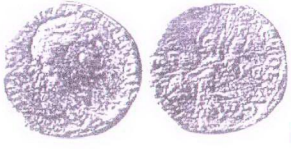

135

136

137

138

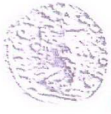

139

LEVHA XXII

140

142

141

143

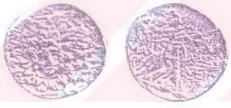

144

145

146

147

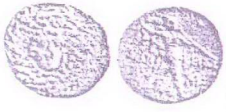

148

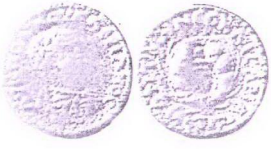

149

LEVHA XXIII

150

151

152

153

154

155

157

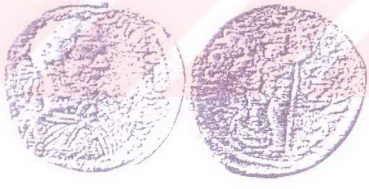

156

158

159

160

LEVHA XXIV

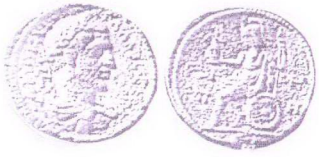

161

162

163

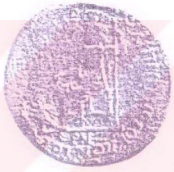

164

165

166

167

168

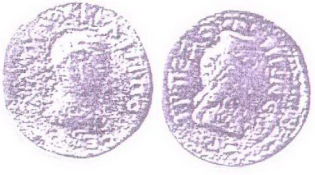

169

170

171

172

173

LEVHA XXV

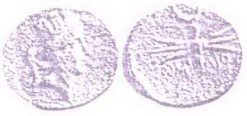

174

175

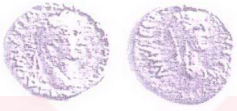

176

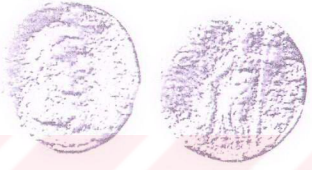

177

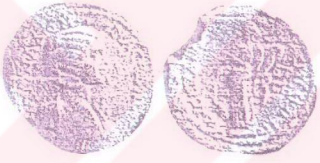

178

181

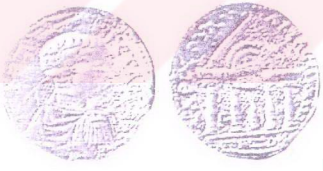

179

182

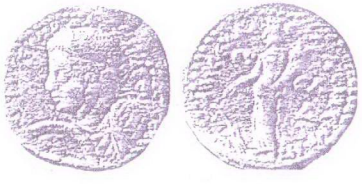

180

LEVHA XXVI

183

184

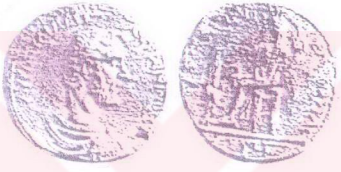

185

186

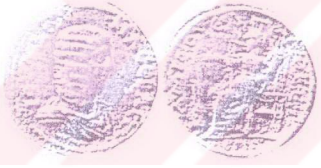

187

188

189

190.

LEVHA XXVII

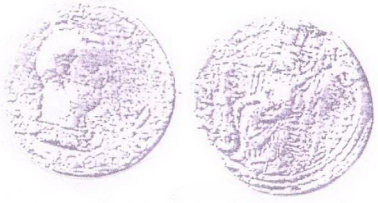

191

192

193

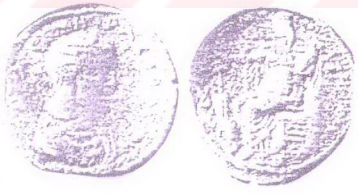

194

LEVHA XXVIII

195

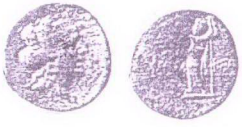

198

196

197

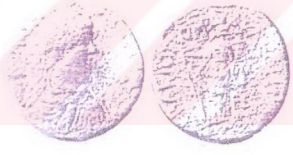

199

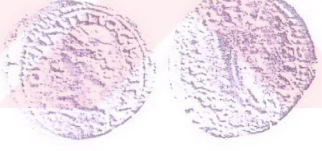

201

200

LEVHA XXIX

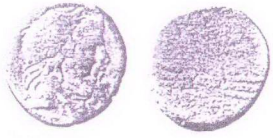

202

203

204

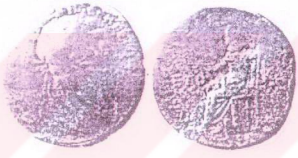

205

206

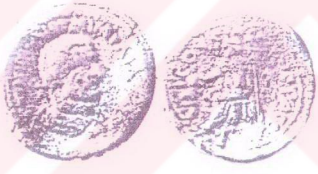

207

208

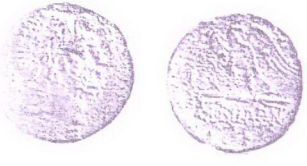

209

LEVHA XXX

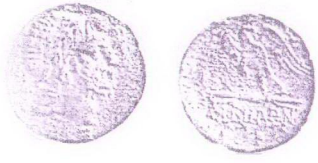

210

211

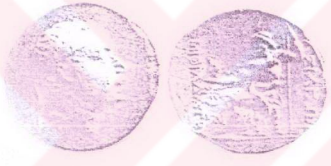

212

213

214

215

Harita 1. PAPHLAGONİA BÖLGESİ

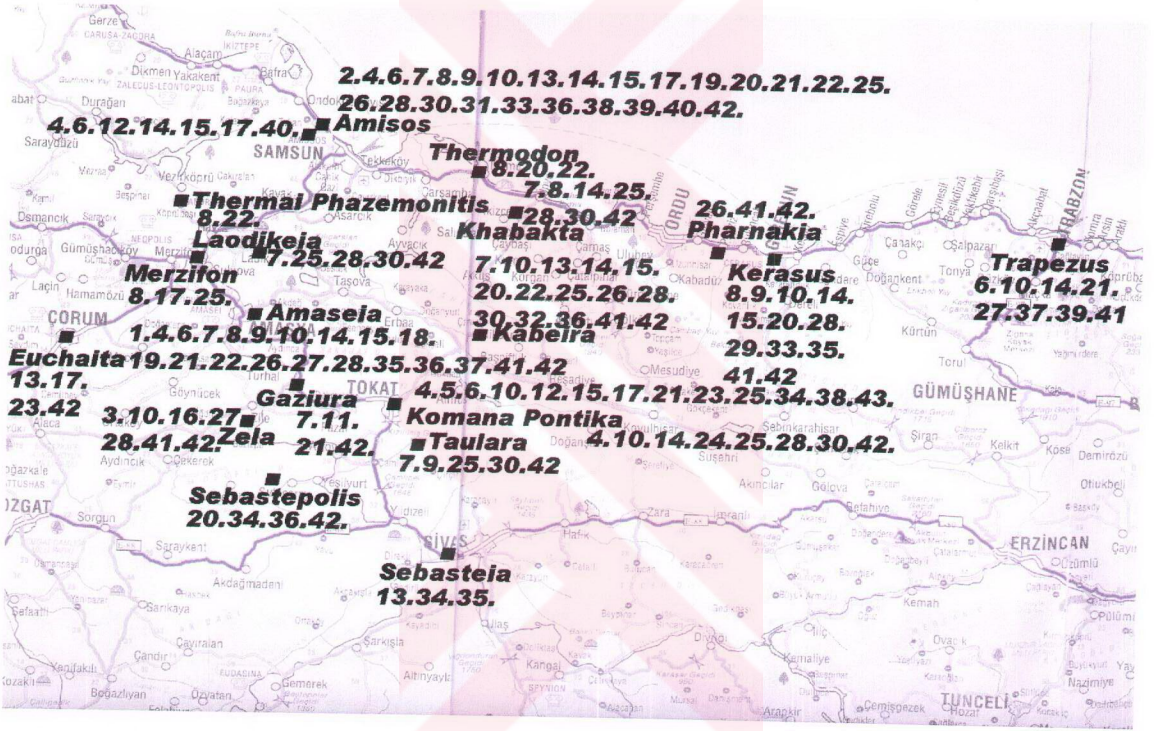

Harita 2. PONTUS BÖLGESİ

PAPHLAGONİA BÖLGESİ

1 - Abonuteikhoslu Aleksandros
2 – Aphrodite
3 – Apollon
4 – Ares
5 – Artemis
6 – Asklepios
7 – Athena
8 – Atlas
9 – Autolykos
10- Demeter ve Kore
11- Dionysos
12- Dioskurlar
13- Eros
14- Euios
15- Hekate
16- Helios
17- Hera
18- Herakles
19- Hermes
20- Hestia
21- Hygieia
22- Irmak Tanrılar
23- Isis
24-Kybele
25- Medusa
26- Nemesis
27- Nike
28- Pan
29- Poseidon
30- Pluton /Hades
31- Roma İmparatorluk Kültü
32- Satyr
33- Sarapis
34- Selene
35- Sinope
36- Thkhe/ Fortuna
37- Zeus

PONTUS BÖLGESİ

1 - Ahuramazda
2 - Akhilleus
3 - Anahita
4 - Aphrodite
5 - Apis
6 - Apollon
7 - Ares
8 - Artemis
9 - Asklepios
10- Athena
11- Baal Gazur
12 - Bes
13 - Demeter ve Kore
14 - Dionysos
15 - Dioskurlar
16 - C.Domitius Calvinus
17 - Eros
18 - Helios
19 - Hera
20 - Herakles
21 - Hermes ve Antinoos
22- Irmak Tanrılar
23- Kybele
24- Ma
25- Medusa
26- Men Pharnakou
27- Mithras
28- Nike
29- Pan
30- Perseus
31- Pontos Euxeinos
32- Pontos Krallık Kültü
33- Poseidon
34- Pylon
35- Roma
36- Roma İmparatorluk Kültü
37- Sarapis
38- Satyr
39- Soyut Tanrılar
40- Thea Hagne
41- Tykhe
42- Zeus
43- Zobe

ÖZGEÇMİŞ

21.01.1969 yılında Sıvas'ta doğdum.

İlk ve orta öğrenimimi Sıvas'ta tamamladım.

1986 yılında kazandığım İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1990 yılında mezun oldum.

1991-1992 yılları arasında Ağrı / Diyadin'de askerlik görevimi yerine getirdim.

1992 yılında Eskiçağ Tarihi bölümünde başladığım yüksek Lisans öğrenimimi "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi" konulu tez ile 1995 yılında sonuçlandırdım.

1993 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım.

1996 yılında Eskiçağ Tarihi bölümünde Doktora öğrenimine başladım.

2000 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Eskiçağ Tarihi Öğretim görevlisi kadrosuna atandım. Halen aynı görevim devam etmektedir.

1993 yılından bu yana danışmanlığını üstlenmiş olan İstanbul Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof.Dr. Mehmet Özsait'in başkanlığı altındaki "Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmalarına" ve "Harmanören Mezarlık Kazısı"na ve bir çok bilimsel faaliyete ekip üyesi olarak katıldım.

Yayınlar

Yayınlanan Kitap:

IŞIK A.; Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, Ankara,2001

Yayınlanan Makale:

IŞIK,A.; "Karadeniz Bölgesine Gelen Seyyah ve Araştırmacılar",**Mahmut Pehlivan'a Armağan** ,Sakarya, 2000.